

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SALOMON J. FRIFELT

AD JYDSKE VEJE SØNDERUD

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI . RINGKJØBING

PAV. 1887/21/1711
Tilf. Hoo 51
A. Ringhøj

AD JYDSKE VEJE SØNDERUD

SALOMON J. FRIFELT

Ad jydsk Veje sønderud

Smaatræk af Studehandelens Kaar fra Vikingen til Andelsbonden

Udgivet af

Vestjydsk Eksportforening

Friserne og Vignetterne er tegnet af Vald. Henriksen

Omslaget af Peter Holm

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI · RINGKJØBING

1959

3. OPLAG 1959

HERMED IALT TRYKT I 5300 EKSEMPLARER

PRINTED IN DENMARK

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI

RINGKJØBING

FORORD

Lad det være sagt straks som Indgang her: Denne Bog skal ikke opfattes – og er heller ikke tænkt – som det endelige Værk om den gamle jydsk Studehandel.

Dette Emne er saa vidtspændende baade i Tid og Virkninger, saa det ikke udtømmende lader sig skildre i et enkelt Bind.

Og de Læsere, der særligt søger et historisk, statistisk Tabelværk, maa jeg desværre skuffe.

Jeg har ikke først og fremmest lagt Vægt paa at faa det mest mulige Arkivstof opsporet og anvendt. Derimod har jeg desivriger eftersøgt Overleveringsstoffet og de enkelte Mænd, der endnu ud fra Selvoplevelse kan fortælle om de gamle Handelsformer. – Og af dem fandt jeg flere, end jeg forud turde tro!

Og det Arkivstof eller den Litteratur, jeg muligvis ikke har faaet opsporet eller Plads til at medtage, det kan siden andre Skribenter udnytte.

Men de Førstehaandskilder, som endnu i Dag findes, har kun jeg Mulighed for at redde fra Udsltelse, for om 5–10 eller 15 Aar er de alle Kirkegaardsmuld!

Og samme Vej gaar med Tidens Hast det øvrige Overleveringsstof, om den gamle Bondedrift og Handelsform, der gemmer Middelalder i sig – og kanske rækker Oldtiden! – og som gennem flere Hundrede Aar var det bærende økonomiske Grundlag for vort Folks Tilværelse, for Adelens stærke Pragt og Livsudfoldelse i Renaissancetiden lige saa vel som for Almuens Videreførelse af dens gamle arvede Kultur. –

– Naar jeg nu sysler med de sidste Linjer i denne Bog, kan jeg ikke andet end stærkt føle den Takskyld, jeg staar i til

»Vestjydske Eksportforening«, der har gjort det muligt for mig at gennemføre dette Arbejde.

Denne Tak til de mange vil jeg her rette til Foreningens Formand: Gaardejer Andr. Christensen, Holmsland, og til Gaardejer Jes Lyne, Rottarp, Outrup, der formede og forærede mig Ideen til Bogen om den gamle jydske Studehandel.

Ligeledes tænker jeg med Tak paa de mange, der er nævnt ved Navn bag i denne Bog, de, som ved Meddelelser, Fortællinger og Oplysninger har hjulpet mig med Stof til Bogen.

Redaktør P. Friis, Varde, hos hvem jeg tit har søgt Raad og Vejledning. Forfatteren, Forretningsfører T. Tobiassen Kragelund, Esbjerg, der her som saa mange Gange før under vort Samarbejde har givet mig Støtte og værdifulde Vink. Forfatteren, Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, hvis Optegnelser og rige Viden om gamle Dages Kulturformer, jeg har nydt godt af. Og Arkivar i »Dansk Folkemindesamling«, Magister Hans Ellekilde, der har stillet Folkemindesamlingens store Stof til min Raadighed.

Frifelt pr. Ølgod, den 8. September 1934.

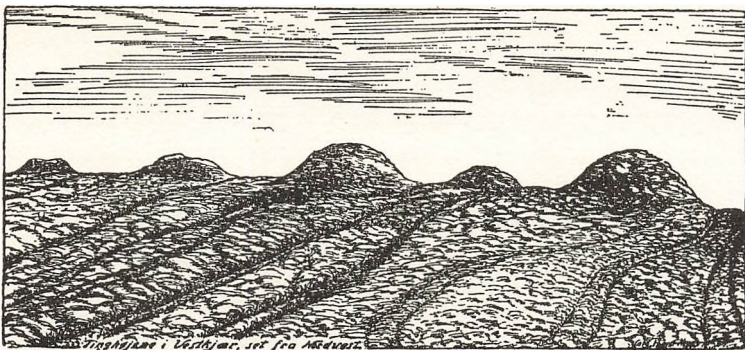
Naar der nu, 25 Aar efter denne Bogs første Fremkomst, udsendes en ny og tredje Udgave af Bogen, da er det igen »Vestjydske Eksportforening«, der staar bag ved.

Bestyrelsen har ønsket at fejre Dagen for Sammenslutningens 50 Aars Virksomhed bl. a. ved i et Oplag at udsende denne Bog om de gamle jydske Handelsformer, der rækker fra Vikingen til Andelsbonden.

Det er V. E.s nuværende Formand: Gaardejer A. Carl Jensen, Jernvedlund, og Forretningsfører P. Ledgaard, Ringkøbing, der i Samarbejde med Bogtrykker Louis Rasmussen, Ringkøbing, har muliggjort Udsendelsen af denne nye Udgave. Og jeg vil gerne sige V. E.s Mænd og Bogtr. L. Rasmussen en velment Tak for denne nye Haandsrækning til mit Forfatterskab!

Frifelt pr. Ølgod, den 1. September 1959.

SALOMON J. FRIFELT

DE JYDSKE VEJE SØNDERUD

UD AD SØNDER O

SØNDER UD! Det var alle Dage Jydens Udfærdsvej. Lyt engang til Folkemaalet og mærk Dig dets Udtryksmaade for de uden-sogns Egne i Forhold til Verdenshjørnerne:

De øvrige Verdenshjørner kan nævnes paa forskellig Vis. Nord kan være baade op og ned. Og man kan sige: »Om ad Vester o«. Eller: »Hen ad Øster o«. – Det er ubestemt, maa-ske op, kanske ned? kan være baade det ene og det andet saadan hen ad et Steds. –

Men om det, der ligger imod Syd, siger man næsten alle Vegne i Jylland: »Ud ad søndero!«

Sønder ud! Det var fra Alders Tid Udfærdsvejen for det jyske Folk. For Oldtidens Kimbrer og Teutoner – de gamle Himmerlandsbønder og Thyboere – som for en senere Tids Handelsmænd og Studedrivere, Pottmænd og Bissekræmmere.

Derfor viser Resterne af Oldtidsvejenes knudrede Spor imod Syd, vidnende for os, at fra de tidligste Tider har som en dulgt Længsel i Folkesindet drevet de vandrende den Kaas.

Ud ad Sønder o! Det var Vejen ud over alle faste Skel, der ud, hvor Fremmedfolket og Arvefjenden stod som en stadig Trussel. Men ogsaa der, hvor Handelsfærd drog, og Markedsmylder lokkede, og hvor Mulighederne gemte alt tænkeligt og sælsomt.

»Han har nok været sønderude at tærsk Sædeuld!« kunde man høre de gamle sige om en fra Langfærd hjemvendt.

Tærsk Sædeuld! – Det er de hjemmeblevnes Mundheld om de hjemvendende, sagt halvt i Spot og halvt troende. – Ja for hvem vidste, hvor kunstigt det kunde arte sig derude! –

Syd fra kom ondt og godt i broget Blanding. Og imod Syd drog Handelsfolk og Hærfolk.

Ja, mærkeligt nok: I de vestjydske Enkeltgrave fra Stenalderen er Ligene nedlagt paa Siden med Ansigtet vendende imod Syd. –

Mod Syd stiledede de levende. Og imod Syd tænkte man sig sagtens, de døde higede, siden man vendte deres Aasyn den Vej.

Er det mon en Trækfugledrift i Menneskesindet – en fællesmenneskelig Sollængsel? – Eller er det i Slægten et dulgt Urminde om, hvorfra Stammens første Horde engang i Tiden er vandret ind i Landet? –

Hvad end de øvrige Verdenhjørner var eller gemte – Syd var Udfærd og Handelsfærd. Derfor sae Jyden den Gang, som han siger den Dag i Dag:

Sønder ud – eller: Ud ad Sønder o! –

At Syd blev vor Folkestammes Udfærdsvej, kan vi ogsaa let klarlægge med stærke og rimelige Grunde.

Det ligger i selve Landets geografiske Opbygning: Den landfaste Vej til det evropæiske Fastland med dets fremmede Folkestammer og deres Kultur. Ad denne Vej maatte naturligvis ske en Folkevandring og en Vekselvirkning mellem dansk Kultur og de fremmedes.

Men Sammenstødet mellem vor og de fremmedes Kultur skabte ikke blot Kampe og Livsspænding, det skabte ogsaa en frugtbar Vekselvirkning til Fremdrift og Nybrud.

Og denne Vekselvirkning og Fremdrift sammen med Hærtog og Handelsfærd randt gennem Tiderne i rigt Maal ad de jydske Veje sønderud. –

DE GAMLE VEJSPOR

ENHVER, der har færdes ude i Heden, har ikke kunnet undgaa at se – kanske snuble i – de mange Vejspor, der krydses og bugtes under Lyngen og synes at rinde ud imod alle Himmelhjørner.

Paa Kryds og tværs, tilsyneladende tilfældigt og uden at Maal eller Med øjnes, skærer disse gamle Vejspor deres Furer gennem Lyngsværen, enkeltvis eller to, tre i Følge, i Bugt og Sving efter, hvor Jordsmonnet er jævnest og bedst egnet for Færdsel.

Og det kan hændes, man kan støde paa et bredt Bælte af knudrede, dybe Hjulspor, Side om Side 10-20, ja i Snesevis af Spor! – Et bredt Vejbælte, der rinder hen gennem Heden over Lavninger og Banker, saa tilforladeligt lige ud, men alligevel tit uden vi ret skønner Mening og Endemaal. –

Og dog vil den stedkendte, der prøver at granske lidt af Vejenes Lønskrift, snart lære sig til at tyde lidt af disse gamle Vejes hvorfra og hvorhen.

Vandringsmanden, der følger de gamle Hedevejes Spor for at tyde lidt af deres snørklede Skrift, vil efterhaanden opdage, at der maa skelnes mellem tre Slags af de glemte Veje her ude i Lyngen:

Dagligdagens Veje, Samfærdsveje, og saa de store Udfærdsveje.

Dagligdagens Veje er slidt fra Bolavet og Gaardene i Sognets ældst dyrkede Del og til Udmarken, Tørveheden og Klynemosen eller Engen.

Disse Veje ud til Klynemosen og Tørveheden gjorde man sig ikke stor Ulejlighed med at lave. – Man kørte blot. Saa lige ud som muligt! Drejede kun uden om de mest knoldede og sige Steder i Heden. Og næste Gang fulgte Studene det første Spor.

I Følge med eller i Kryds over Dagligdagens Veje gaar andre Spor, tit tre, fire eller flere, Side om Side med dybere Slid vidnende om større Ælde.

Det er Fortidens, nu som oftest glemte eller kun som Sagn

mindet Samfærdsveje til Kirke, til Smedje, til Hov paa Herregaarden eller til Mølle.

Flest Spor peger imod de gamle Vandmøller. Kan hænde en Mølle, som nu knapt nok mindes længere, og hvis Kværnsten ligger tyndslidt foran en eller anden Forstuedør.

Men her ude i Heden er ogsaa en tredje Slags Veje at efterspore: De store Udfærdsveje fra langt herfra og til langt hen – Fortidens Alfarveje paa tværs af Sogneskel og Herredsgrænser.

Her har Fortidsslægterne, flere end vi har Tal paa, gennem Tider vi ikke kan rede ud, draget deres Vandrespor:

Tunge, sindige Øksnespænd, Bønder og Herremænd, Hestekoble og Studedrifter. Handelsfolk og Drivere – Godtfolk og Kæltringpak i broget Blanding.

Alle drog de ad de samme Spor. Blev Sporene for dybt slidte, eller Helderne for mange, saa flyttede man blot et Skridt ud til Siden og sled et nyt Spor langs Siden af det første. Der var jo Plads nok!

Her kan passende indføjes en lille sandfærdig Krønike fra vore Bedstefædres Tid:

Det var to Mænd fra Hedehusene i Ølgod, Mads og Jep. De havde været til Marked i Borris. Nu var de paa Hjemvejen. Og den var lang!

De havde ellers i Førstningen været svært ved Humør, som det hører sig til, naar man har holdt Marked i to Dage, handlet og mæglet og drukket bravt mange Lidkøb. Men Lystigheden fortog sig jo efterhaanden, som den rare Punsesmags dunstede bort, og de fik Markedet paa Afstand.

For det kan nok slide selv paa godt Markedshumør saaledes at age Mil efter Mil over sort Hede i Natmørke, naar Vildgæssene trækker, og Ræven skræber – og hvem ved, hvad andet Skidteri, der er til Færds? –

Naa, Mads og Jep holdt Modet oppe, saa godt de kunde. Sang de ikke, saa sov de. Og det gik helt tappert. Lige til de kommer ned til Sogneskallet, hvor Paabøl og Hejbøl Heder gaar i eet. Her holder Kusken Bæsterne an med et Ryk:

»Torr! – A trowr ste pinnede, te vi kjør gal, Mads, for herr gor liig akkuraat ni-o-halfemsenstyww Vej! O hwa for en jen a dem, trowr Du no, te vi ska mej?»

Mads letter sig fra Vognbunden, hikker lidt og brummer arrigt:

»A trowr, Du primer aa æ baare Brændvin, Jep! Hur Dølen skul all di Vej! vær kommen fraa? Herr æ da i all de hywest en stuer Snes!»

Men Jep blev ved sit: Der var 99 Veje, det turde han holde en Flaske Brændevin paa!

Og det slog de saa til Væds om.

Men da det ikke var heldigt at tælle Vejspor paa den Tid af Døgnet, saa fandt de det klogest at se, om de kunde finde hjem og faa Skænken ordnet først, saa kunde de endda næste Dag ta ud og se paa Vejene.

De lod da Hestene selv om Retningen og kom ogsaa godt nok hjem. Næste Dag ordnede de saa i god Forstaaelse den væddede Brændevin, inden de gik ud paa Hejbøl Hede og talte de gamle Vejspor.

Der var 101 ialt!

– Ja, saaledes fortælles der. Og det lyder troværdigt nok, selv om det ikke netop skal gælde som Sikkerhed for, at der var akkurat 99 eller 101 sideløbende Vejspor.

Men mange var der, det ved enhver, det være sig Jæger, Vandrør eller Bærplukker, der har stalket omkring i de gamle Vejspors Brinker og Render. – Kanske endda Plovmanden, der først af alle kørte Ploven gennem Brinkerne, bedst kan fortælle om, hvor mange og hvor dybe de gamle Vejspor var.

Jeg har selv paa Lindbjerg – List Hede i jævn, fast Sandbund talt 47 eller 49 sideløbende Vejspor. Og flere af disse Spor var endda dybt slidte Hulveje med meterhøje Sandbrinker op ved Siderne.

Der skal dog gaa nogle Vognhjul, Stude-spænd og Stude-drifter hen over Heden for at fure saa mange og saa dybe Spor. De er Mærker af Ælde og lange Tiders Slid mere end af de tunge Læs.

Her som andre Steder har Folk paa Færd sikkert længst muligt brugt det fra Fædrene slidte Spor. Gjorde Helder og Huller det omsider ufarbart, flyttede man blot et Skridt til Siden og sled det nye Vejspor, der saa gjaldt som Vej – et Tiaar? en Menneskealder? et Hundredaar? – hvad ved vi – til næste Spor toges i Brug.

Det byder sig til næsten som et Stykke Regula-de-tri: Saa mange Aar vil det ta at slide saa mange Tommer ned. Hvor mange Aarhundreder har det da taget at slide saa mange Veje?

Men hvad Maal vi end bruger: Den store Tabel eller praktisk Sans, saa gir Vejsporenes store Antal os samme Løsning: Ælde! – Høj Ælde!

Og vi forstaaer bedre Baggrunden for det Mundheld, der bruges om det, som ingen ved Alder til: »Saa gammel som æ Vej!«

Det er den korteste Form, man ved for Ælde. – –

Forfatteren og Forskeren *Hugo Matthiessen* har i sin Bog »Hærvejen« givet en ypperlig Skildring af en saadan gammel Middelaldervej – der paa lange Strækninger sikkert ogsaa er Oldtidsvej – Hærvejen mellem Viborg og Dannevirke.

Forfatteren udtrykker som sin Opfattelse: » – at ingen sikkert paaviselig historisk Vejroute herhjemme maaler sig med den i Alder –.«

Det er meget troligt, at denne gamle Hærvej, der følger Vandskellet langs Jyllands Højderyg, er Jyllands ældste sammenhængende Vejstrækning. Men det er dog ikke den eneste gamle Adelvej eller Herrestræde, der rinder paa langs af det jyske Land med Kaasen sønderud. Der er adskillige, om vi ser os for.

Et Fingerpeg i Retning af, hvor vi skal søge disse gamle Udfærdselsveje, faar vi ved at spørge os for, ad hvilke Strøg de store Studedrifter sønderud drog frem.

For disse Studeflokke, der helt op til 1870 hvert Foraar vandrede imod Syd, fulgte de samme gamle Veje og Strøg, de havde fulgt gennem Hundreder af Aar.

Helt fra Middelalderen – ja, maaske fra endnu ældre Tider?

– randt der hvert Aar ved Foraarstid en levende, vandrende Strøm af langhornede Øksne ad de jydske Udfærdsveje.

Og vi skelner snart fire, fem store Hovedruter, der ligesom maaler Jylland paa langs og gennem Tiderne førte Landets Overskud af Dyr og Kraft sønderud. – Ja, og Sydlandets Varer og møntet Sølv ind i Landet.

Fra de tre Udgangsteder for Studehandelen i Limfjords-egnene: Holstebro, Skive og Aalborg bugter sig imod Syd disse gamle Veje: Herrestræde, Adelveje, Okseveje, Driveveje, Studeveje – eller med hvad Navn, de nu nævnes.

I et senere Afsnit gøres Rede for hvilke Strøg gennem Landet, disse Veje fulgte.

Her er ikke Plads hverken til en grundig eller mere løselig Undersøgelse af disse Vejes Ælde eller Samhør med Tider og Folk – det vil kræve Bind og ikke enkelte Bogsider.

Her vil vi kun følge en enkelt af de gamle Driveveje tre, fire Mil gennem et enkelt Herred fra Skjernaas til Vardeaa og prøve at udfinde, hvad Folkeoverlevering, Sagn, Æmter, Oldsagsfund og historiske Kendsgærninger – ja, hvad selve de gamle Vejspor kan fortælle os. – –

HERRESTRÆDE OG STUDEVAD

SAA staar vi da en Dag ved Skjernaas Strøm og grønne Engdrag, her hvor de gamle Driveveje Nord fra – baade den østlige over Agerfeld, Ravnsbjerg, Brejning, Hanning og Marup og den vestlige over Røgind, Rabjerg og Dejbjerg – grener sammen for i Samling at vove Overgangen over den brede Strøm.

Rent umiddelbart kan det synes mærkeligt, ja, fast utroligt, at man i meget gammel Tid, da man var nødt til at fare gennem Vadesteder i de Vandløb, der kom paa tværs af ens Vej, har valgt en vigtig Alfarvejs Overgangssted helt her ude ved Aamundingen, hvor Aaen er bredest og dybest.

Men ikke des mindre er det en Kendsgærning, at den gamle Adelveje eller Herrestræde fra Alders Tid har haft Overgangs-

sted her i Nærheden, hvor Skjern Bro senere blev, ligesom der var Vadested ved Lønborggaard og ved Ebbetid et Kørested uden om Aamundingen fra Stauning til Lønborg. Og ved Kyf-ling var der Færgested, muligvis ogsaa et gammelt Vadested.

Vi maa dog straks føje til, at vi ikke bestemt kan fastslaa, hvor de gamle Overgangssteder har været, lige saa lidt som vi ved, hvorledes Udløbs- og Strømforhold har været i gammel Tid.

Et ved vi i hvert Fald med Vished, at Vandstand og Strøm jævnligt har ændret sig gennem Tiderne. Aaløbet har saaledes i tidligere Tid gaaet en Del nordligere.¹⁾

Og det er vel ikke utænkeligt, at Tidevandet har gjort sig gældende helt her op, saa der ved Ebbetid har været forholdsvis let Overgang?

Hvorfor og hvordan? Det faar vi lade staa hen og holde os til den Kendsgærning, at de gamle Veje i Middelalderen – ja maaske længe før! – havde deres Overgangssted her over Skjern Aa og Tarm Kær.

Derfor var *Lønborggaard* i gammel Tid Kongsgaard og senere i Ribe Bispens Eje. Og af samme Grund blev sikkert i sin Tid den faste Borg *Lundenæs* bygget her ude ved Aaen som Vogter og Lukke for det vigtige Vadested.

Denne faste Vagtpost lagt her yderst paa Grænsen mellem Hardsyssel og Vardesyssel og de to store Herreder: Bølling og Horne, viser allerede tilstrækkeligt Vejens og Vadestedets store Vigtighed i Middelalderen.

Ogsaa Historiens Mærkepæle afmærker Vejen og Vadestedet her.

For omtrent 600 Aar siden øvede Niels Ebbesøn sin Daad i Randers og blev Danmarks Udfrier. De tyske Grever med deres Lejetropper maatte trække sig tilbage. Længst muligt værgede Holstenerne de faste Stæder og Passer. Derfor udviklede og styrkede de den faste Borg *Lundenæs*. – Den var jo Nøglen til Vejen sønderud.

Men Niels Ebbesøn og hans Mænd slog Tyskerne her den 2. Maj 1340 og tog *Lundenæs*.

Omtrent 200 Aar senere bliver den gamle Vej her over Skjern Aa og Tarm Kær igen fæstnet i Historien ved en Hændelse, der endog gir Vejen her et nyt Navn, som endnu ikke helt er glemt i Folkemindet: »Kong Hans's Vej«.

Det var i Aaret 1513, at Kong Hans overværede en Bispevielse i Ribe. Derfra agtede han sig til Aalborg, hvor han havde stævnet Rigets Stormænd sammen. Og han rejste da mod denne By ad den gamle Vej over Varde og Skjern.

Vi kan ikke andet end undre os over, at Kongen ikke i Steedet for valgte Vejen over Foldingbro for saa ved Asbo og Bække at støde til den store Hærvej til Viborg.

Men naar Kong Hans trods Overfart over de tre store Aaer: Sneum, Varde og Skjern, alligevel valgte den vestlige Vej, saa har han vel haft sine Grunde.

Og det viser os, at Vejen her i hin Tid i Vigtighed og Brugbarhed har kunnet maale sig med den anden store Længdevej.

Men da Kong Hans kom til Overgangen over Skjern Aa, mødte han sin Skæbne. Og for at bruge Arild Hvidtfeldts Ord om denne Sag:

» – En Dag paa Rejsen var der Højflod af Vesterhaf over et Vadested der, som Skjern Aa løber ud i Stranden, kaldes Tarm Kjær.«

Og saa ved vi, hvorledes det gik: Da Kongen red over Vadestedet snublede hans Hest. Kongen blev vaad og paadrog sig en Feber. Og – for igen at gi Ordet til den ærværdige Arild Hvidtfeldt:

» – Hans Sygdom formerede sig mere og mere, indtil Gud kaldte hannem d. 20. February udi det Herrens Aar 1513 –.«

Der kunde blive meget mere at melde om Vadestedet her over Skjern Aa og Tarm Kær, om de Broer, der løste Vadestederne af, og om Studedrifterne her over. – Nok til en hel Bog! – Men det faar være denne Gang. – –

Før vi gaar over Skjern Aa og drager imod Syd, vil vi dog lige nævne et enkelt Tingsvidne:

I Aarene 1732–35 førtes en Proces mellem Amtmand Teilmann til Skrumsager og saa Ejeren af Lundenæs ang. Vedlige-

holdelsen af Broer og Vase over Aa og Kær. Og en af Tingsvidnerne i denne Sag vidner bl. a.:²⁾)

»Det er saavel udenlands som indenlands noksom vitterligt og bekendt, at en stor Landevej af uhr gammel Tid, saakaldet Herrestræde, har været og fremdeles bør være over Tarm Kær —.«

— En Landevej af ur gammel Tid — Herrestræde. Det er jo, som Vejens Ælde og Ærværdighed taler til os gennem dette Vidneudsagn. — —

LANGS OLDTIDSVEJ OG STUDEVEJ

Vi gaar da over Skjern Aa og Tarm Kær med Kaas sønderud. Straks vi kommer over Kæret, melder sig Spørgsmaalet, hvilken Vej vi skal følge, for her deler Vejen sig i to: en vestlig og en østlig med kun en Mils Afstand.

Begge Veje er udprægede Oldtidsveje med Gravhøje langs. Den vestlige Vej gaar over Brosbøl, Lyne, Starbæk, Sækbæk til Varde. — Der hvor den nuværende Varde-Ringkøbing Landevej er anlagt.

Den østlige Vej gaar over Egvad, Forsum, Vallund, Bøllund, Vestkær, Bjaldrup, Horne, Thorstrup og til et Overgangssted over Varde Aa (vistnok?) nær ved Gellerupholm.

Denne Vej er for længe siden gaaet ud af Brug, og Færdselen trukket over til den vestlige. — Hvorfor, kan vi kun gætte paa. — Og dog er denne afbrugte østlige Vej ikke den mindst ejendommelige. Og det er den, vi vil følge et lille Stykke tværs gennem det gamle Horne Herred mellem Skjerna og Vardeaa.

Før vi forlader Skjern Aa og gaar imod Syd, vil vi lige nævne, at der her ved Overgangen ifølge Sagnet gaar en hovedløs Hest og sjokker omkring ved Nattetid. Og lignende Sagn-dyr vil vi træffe adskillige Steder paa vor Færd langs de gamle Veje.

Her er ikke Tid og Sted til Forsøg paa at efterforske

Udspring til denne særegne Sagntype. Vi faar nøjes med at nævne to Særtegn ved Sagnet:

Dette olddunkle Sagn om den hovedløse Hest er tydeligt nok et ældgammelt Færdselssagn. Og det er saa godt som altid knyttet til Vadesteder og Broer, Slugter eller Bløder langs de gamle Færdselsveje. – –

Og saa drager vi fra Tarm Kær imod Syd, ned forbi Egvad Kirke. – Lidt Øst for Kirken er i en Grønning i Heden gravet en Del Malm frem.

Lidt længere imod Syd tæt ved Sogneskellet: Egvad-Ølgod, og lidt Vest for den nuværende Sognevej, der her følger det gamle Vejstrøg, fandtes der 1896 og 97 en stor Samling af Vaaben og Redskaber fra Broncealderen (Depotfund)⁹⁾.

Tæt Syd herfor er der ifølge Overlevering gravet en Runesten frem ved en Gravhøj. Denne Sten skal være kløvet og anvendt til Syld under et Hus tæt ved Lyne Sogneskel.

Hele Strækningen gennem Egvad, Forsum og Vallund ligger Gravhøje og Tomter af Gravhøje tæt langs de gamle Vejspor.

En af de største af disse Gravhøje er »Sawsbjerre« i Vallund. Den ligger i en lille Granplantage lige Vest for Sognevejen. Og de gamle Vejspor skærer tæt forbi dens Fod.

Her ved Sawsbjerg skal være noget fordægtigt, hvad saa det er? – En mener, det er en hovedløs Hest. – En anden tror at ha hørt noget om en hovedløs So – ? – Noget er der! Men dette noget har mistet sin Hævd og er nu kun en Mindelse uden Form.

Og det er, som den Slags dulgte og dunkle Mindelser ligger og ulmer overalt mellem Brinkerne her langs disse dybe Furer, der engang var Alfarvej.

Et kort Stykke her Vest for Sawsbjerg i en lille, men dyb Mose fandtes 1930 et mærkeligt og smukt forarbejdet Vognhjul, som Oldsagsforskerne ikke med Sikkerhed kunde tidfæste. – Muligt er det fra Folkevandringstiden – men muligvis ogsaa langt ældre?

Lidt Syd for Sawsbjerg bøjer Sognevejen mod Øst efter Skærbæk og Ølgod By. Men den gamle Vej fortsætter lige ud

over Vallund Hede, der endnu ligger urørt, som den har ligget fra ældgamle Tider.

Her ser vi den gamle Vej, som et bredt Bælte af Spor.

Et Sted tæller vi 26, et andet Sted 30–34 sideløbende Vejspor, alt efter som Grunden har været mer eller mindre fast.

Hist er Sporene tæt sammen, kun 2–3 Alens Afstand. Lidt længere fremme er det lige saa mange Favne. Nogle kun lidet synlige under Lyngen, andre dybt hulede som et Strømleje med mærkeligt lavt rundede Volde eller Diger langs Siderne – Vidnesbyrd om Ælde og om Færdsel her gennem umindelige Tider.

Naar Studeklove og Vognhjul havde slidt gennem Lyng og Morlag, saa Sandet laa blottet, da tog Færdselens Slid og Himmels Vejr i Fællig fat paa at hule Vejen.

Hestenes Hovslag og Studenes Klove løsnede Sandet, saa Støv røg over mellem Lyngen. Hver Rytter eller Okseband og hver Kvægdrift jog lidt Støv og nogle Sandkorn ud til Siden. Blæsten hjalp troligt til. Det blev omsider til et Lag – kanske ikke synligt for et Aar eller to. Men Lag paa Lag af Støv og Sand gennem Aarhundreder bliver dog kendbart omsider.

Det blev til de flade Volde eller Diger, vi nu ser skille mellem de gamle Vejspor. – Et Strømleje hen gennem Heden, hvor de ukendte Slægter og Skæbner randt ud imod Uendeligheden, som en Strøm rinder til Havs. –

De har kørt deres Trækdyr frem gennem Landet, de første, der sporede Vejen: Over Heder, gennem Skove, over Banker, Lavninger og Vandløb, der hvor Vejen lettest lod sig bane. – Fremad mod det Maal forude vi nu ikke kender.

Og andre farende Folk fulgte i de førstes Spor: Hærfolk og Handelsfolk, Godtfolk og Kæltringpak. Stedeflokke og Hestekobler trampede frem i Støv eller Regnsjap. – Bønder kom agende: Til Marked eller Ting, til Hov eller Fest?

Udfærd eller Hjemvej? – Sporene, de drog, var ens.

Og Jul og Slet skiftede i en Uendelighed – altid nyt og dog det samme!

Og slægterne skiftede som Aarstiderne. Ungdom groede op. Og Alderdom gemtes i Jorden. Og frem ad Vejen drog nye Slægter. – Andre Folk og dog det samme:

Til Marked eller Ting? Til Fejde eller Fest? – Udfærd og Hjemvej. – Hver sin Kaas. Og hver sin Skæbne!

Altid nyt og dog det, som var. – Kun flere Gravtuer og flere Vejspor!

Er det saa underligt da, om alt det af Livets Trang, af Stræben og Strid, der gennem Tiderne har sat Spor her, endnu kan anes som Skygger og Sus ved Nattetid langs de gamle Vejspor – Som Sagn og dunkel Tro? –

»A er ett overtroisk,« sae gamle Kræ Graunbøl i Vallund engang, de gamle Veje blev drøftet. – »Men a holder nu alligevel ett af at færdes ad de Strøg ved Nattetider –.«

Hvorfor? – »Ja-a, der er jo saa møj, een ett saan ka gi Grunde og Forklaring for« – –

Her ned ad Skærbæk til boede Pæ Davidsen i et lille Hus. Hans Kone var Køks og tit ude om Aftenen. Og saa maatte Pæ Davidsen ha en Dreng fra Vallund til at malke Koen, for det kunde han ikke selv.

Naa, saa morede han sig med at fortælle denne her Klør om de gamle Veje og alt det, der i sin Tid havde været til Færds her. Og der var mange mærkelige Tildragelser efter de gamles Fortælling: Der var set Ildhjul langs Vejen ved Nattetid, og sorte Hunde med Ildøjne. Og der var en hovedløs Hest ved Skærbæk og en hovedløs Stud ved Bøllund. Og naar Folk i gamle Dage kørte ad Vejen til Ting, kunde der lige med jet komme en sort Stang ned foran Hestene, saa de ingen Vegne kunde komme. –

Og det endte da med, at den her Dreng blev saa forkyst, saa Pæ Davidsen blev nødt til at følge ham hjem – endda han selv var omtrent lisaa ræd som Drengen. –

Her ude paa Vallund Hede ser vi tre, fire Vejspor bøje ud fra de øvrige for at slaa et lille Sving imod Øst ned over den Slugt, hvor Tilløbet til Skærbæk Mølleddam udspringer. Vel sagtens for her at vande Studene?

Gode faste Vandingssteder var selvsagt saare vigtig for de vejfarende og deres Kvægdrifter.

Oppe paa Bøllund Mark, hvor de gamle Vejspor nu er slettet af Agerland laa til for nylig et lille Vandhul. Paa denne lille Dam, der var vandrig og med Væld i Bunden, var der fra gammel Tid en tinglæst Deklaration, at alle vejfarende frit skulde ha Lov at vande deres Heste og Fæ her.

»De waar nok en Herremand der nier ad fræ Thy, der fik de lawet saalen.« –

Langs den gamle nu glemte Vej over Vallund Hede og det Hjørne af Strelluf Sogn, som her kiler sig ind i Ølgod, og videre frem gennem Vestkær og Bjalderup ligger Gravhøje i Rækker og Grupper.

Paa en af Højene i en udstrakt Gruppe oppe paa Aasen, hvor Strelluf og Ølgod Sogne mødes, har G. S. bygget en af sine trigonometriske Stationer. Højen er paa G. S.s Maalebordsblade kaldet Bavnehøj.

Stedkendte Folk nævner dog en anden Høj med dette Navn. Der siges, at fra denne Høj kan man uden Kikkert tælle 36 Kirker. Om Bavnehøjen her har engang været en Kreds af store Sten, men de kørttes bort til Broen ved Starbæk Mølle, den Gang Landevejen anlagdes mellem Varde og Tarm.

Tæt forbi Bavnehøj er de gamle Vejspor furet, saa slettes de et langt Stykke af dyrkede Marker.

VEJSPORENE SOM TINGSVIDNE

FØRST nede hvor Vestkær og Adsbøl yderste Heder støder sammen, dukker den gamle Vej igen frem og trækker sine Spor ærværdige og dybe ind mellem *Tinghøjene*.

Et naadigt Forsyn har til denne Dag skærmet dette egenartede og ærværdige Sted:

En lille Stump Hede – nu fredet – med 5 Gravhøje og en Del gamle, dybe Vejspor. Paa Ølgod Siden tæller vi 11 sideløbende Spor. Og hinsides Sogne-, Herreds- og Amtsskel inde i Strelluf Sogn er der andre 10–11 Spor.

Vejen bryder sig intet om et Sogneskel. Og en Herredsdeling fra saa sen en Tid som 1325 slaar den med Alders Ret en Streg over!

Horne Herreds ældgamle Tingsted!

Hvem maaler vel, hvad de gamle Tingsteder tyder af Ælde og Arv og levet Liv!

Af Ælde langt ind i den graa Old, hvorfra Herredet et Steds dukker frem, fastformet med Grænser, Love og Tingret.

Af Arv, alt det i vort Sind, der med Lovs Hævd stærkest driver os, naar vi tragter efter at kende Ret.

For her paa dette Sted er de stævnet sammen, Herredets fri Bønder, for at kende Loven af Arild, pleje Ret og skifte Arv. Gennem Tider og Slægter, vi ikke har Rede paa, har de haft deres Stævneplads her, hvor det store Vejstrøg førte forbi, og Gravhøje laa som Vartegn.

Det er Folkets, Slægternes Liv, Egnens Historie, der fra Alders Tid gennem mere end eet Aartusinde er samlet paa dette Sted. – Samlet som Eger i et Hjulnav.

Saa skønner vi da, at Stedet her med Tinghøjene og de gamle Veje maa ha en egen Mindetyngsel af Ælde og levet Liv!

Ælde! Ja. Og hvad er saa ældst her: den gamle Vej eller de gamle Gravhøje?

Vi spørger halvvejs i Skæmt, fordi her kan kun selve Vejen eller Gravhøjene svare.

Og dog kan Vejen og Højene maaske i deres Tavshed røbe Ting, vi ikke havde tænkt os. –

– Vi staar oppe paa den vestligste og største af Tinghøjene og ser mod Nord og Syd, ser hvorledes de gamle dybt hulede Vejspor rinder ind mod Højen, Side om Side, skilles ad et Stykke fra Højskraaningen, bøjer uden om og skærer forbi tættest muligt inde paa Højens Fod for saa igen at bøjes sammen og samles et Stykke paa den anden Side.

Højen har tvunget Færdselen til Side, som en Ø i Aaløbet kløver Strømmen.

Højen her er altsaa den ældste.

Lige Øst for denne Høj med kun et Par Vejspor imellem

ligger to andre Høje i Linje for hinanden Nord-Syd. Afstanden mellem dem omkr. 25–30 m.

Vi staar paa den sydlige af disse Høje og ser det samme som før: Vejsporene stræber ind mod Højen.

Men se blot – de bøjer ikke til Side, bliver ved. Lige ud! Udviskes kun mere og forsvinder saa under Højen.

Vi holder Vejret i Spænding. – Er det vel muligt? Ser vi ret? – Da maa Sporene jo vise sig igen Nord for Højen?

Og de er der, noget udviskede, men dog kendelige paa Øje-maal, følelige for Hænder og Fødder. – Vi kravler paa Hænder og Knæ hen gennem den høje Lyng og føler Hulningen, Vejsporet, der igen nærmere den nordre Høj fyldes og svinder under Højen.

Og nu er Spændingen udløst. Vi ved jo, de maa dukke frem igen lidt Nord for Højen og styre videre. Og de er der, stærkt udviskede her, men dog tydelige nok.

Og hvad tyder saa det?

Jo, det viser, at disse to Gravhøje er rejst over Vejsporene!

Den Gang i sin Tid da Højene samledes, har disse Vejspor altsaa helt eller delvis været ude af Brug og andre nyere slidt ved Siden af. Der var jo Plads nok.

Man lagde da Graven saa nær den nye Færdselsvej som muligt. – Det blev over de ældre afbrugte Vejspor. Disse har formentligt været slidt dybe som alle de andre, vi nu ser, men Højenes Bygning og Menneskers Færdsel har slettet dem en Del, dog ikke mere end de endnu er kendbare.

For ingen Planter skærmer Jordsmonnets oprindelige Form saa vel som Lyng, Rævling og Rensdyrlav, de er som en hårdet, aarsaglig Hud imod Vejrets og Aarstiders Skiften.

Saa er dog Vejen ældre end Højen!

Og før end den gamle Vej for stedse gaar ind under Udslætelse i den dyrkede Mark, som nu ikke mere slipper den paa denne Side Varde Aa, da vil den ligesom her paa Herredets gamle Tingsted i een samlet Sum vidne om sin Ælde.

Og om ingen vidner imod, faar det staa ved Magt. Det er gammel Tingret! – –

Og Vejen følger sin Bane imod Syd, forbi Høje og Helligsteder og andre gamle Tingpladser – Sønderud! – Over Varde Aa, Sneum Aa og Kongeaa. Gennem Handelsstaden Ribe og videre imod Syd mod Karlegat i Grænsevolden og det vilde Fremmedland hinsides.

Havde vi Stunder, da kunde vi følge baade denne og de andre jyske Sydveje, saaledes som vi nu to, tre Mil har fulgt langs gamle og glemte Spor og prøvet at atterleve lidt af Fortids Færdsel.

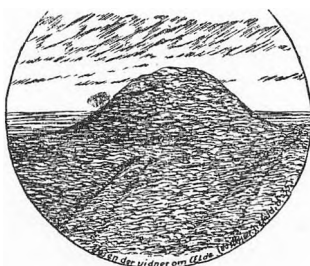
For Tiden randt, som et Aaløb rinder til Havs.

En Dag laa Vejen øde, fordi Folk drog ad andre Veje. Lyn-gen groede over de gamle Spor. Glemselen med! Ploven tog sin Part.

Men ud af Glemselens Dunkelhed glimter Sagnene som fjærne Lys ved Aftentide.

For Sagn er det, som er glemt og dog mindes.

Saa er og de gamle jyske Veje sønderud: sagndunkle i deres Ælde og nærværende i deres Virkelighed.

HØSLÆTFOLK OG HANDELSFOLK

DEN JYDSKE ENG OG DET JYDSKE SIND

DEN, som vil prøve paa fra Grunden at udrede lidt om de gamle Jydere Handelskaar og ønsker at finde den festligste Indgang til det jydsk Handelsind, han maa Vejen gennem den jydsk Eng en Dag i Høslæt.

For Jylland var fordem ikke blot Heder og Ødemark, men ogsaa grønne Engdrag.

Og lige saa vel som Lyngheden og dens Vidder satte sit Præg paa Egn og Folk, saaledes blev Engen med sin grønne Frodighed ogsaa kendbar i Folkets Sind og Færd.

Var Lyngen og dens Kaar Hverdagen i Bondens slidsomme Tilværelse, da blev Engen som en lys Islæt af Feststunder og Markedsskæmt.

Stridig og skarp stryger Vestenvinden over det jydsk Land. Alt, hvad bøjes og slides kan. Vækster som Vaaningen, faar Hældning mod Øst, selv Lyngen prøver lydig at kravle den Vej.

Men stik imod Blæstens Sus vandrer de mange Bække og Aaløb til Havs.

Sindigt og sagtmodigt rinder de mod Vest i Bugt og Sling, saa Vejen gøres længst mulig. – Hver en Strøm gennem sit grønne Engdrag.

Og som Engens frodige Bælte bugter sig friskt og grønt ind gennem mørke Heder og sandede Sogne, saaledes lister dens

Stemning af Høslæt og Livsfylde sig gennem jydsk Almuesind – tit skjult under Hverdagens og Hedens triste Graa – sandt nok – men dog nærværende og altid paa Lur til at bryde frem.

Og kunde den gamle jydsk Bondes Lune og Vid nu og da glimte som Blink fra Aaløb eller fra dugblanke Leblade i Udsving, eller hans Sind uventet og brat slog ud i kaad Festglæde i en Legestue, paa en Markedsplads eller en Høslættag mellem stakket Hø – ja, da var det Engen, der grøn og frodig lod sig til Syne mellem Hverdagens fattige Hedebrinker.

For Engen var ikke blot Vestjydens Rigdom, der gavmild Aar efter Aar fyldte hans Høgulv og gav grønt Græs til Faar og Fæ, selv naar Sandagrenes fattige Græs laa graasveden under Solens Brand.

Men Engen var for Jyden mere endnu. Den var som en lys Tone af Grokraft og Livstrang flettet ind i selve Folkets Sind og Livsløb.

Og derfor har Engen saavel som Heden sin Andel i Jydens Sind og de Kaar, han fik. – –

Gennem det meste af Stenalderens Gravhøjstid har man ved de dødes Gravlægning hævdet hver sin Skik i Vest- og Østdanmark.

I Østdanmark havde man de store *Fællesgrave*: Dysser og Jættestuer. I Vest- og Midtjylland derimod raadede *Enkeltgravene* med den kuplede Gravhøj over.

Og som der var Adskel i Gravskik, var der sikkert ogsaa i Levevis, selv om næppe nogen nu kan udrede Sammenhængen mellem dette og hint.

Og da engang i Tiden Gravene blev ens Landet over, vedblev der dog at være en let sporlig Adskel mellem Vest og Øst. – Jo, for Engen saavel som Heden satte Skel.

De Folk, der i sin Tid slog sig ned i Sønderjyllands Marskegne eller langs Vestjyllands eller Limfjordslandets Bække og Aaløb med Engen til Nabo, de blev naturbestemt mere Kvægavlere end Korndyrkere.

De mange Engdrag og Kærstrækninger gav rigeligt Græs til Kvæget i Sommertiden og Hø til Vinterbrug.

Kvægflokkenes Tal og Trivsel og ikke Kornagrene blev Maalestok for en Mands Velstand. Men Kvæggets Antal afgang først og fremmest af, hvor megen Eng og Grønning, Manden havde Ejendomsret til.

Saa blev det da Engen, der spurgtes efter, naar man vilde danne sig et Skøn over en Mands Velstand eller en Gaards Værdi.

Engen blev i Vest- og Midtjylland Værdimaal og Grundlag for Driften. Og Høslætten blev her fuldt saa vigtig og afgørende som Høsten.

Derfor blev Efterkommere af Enkeltgravsfolket ud fra de givne Kaar et *Høslætfolk* i Modsætning til de korndyrkende Bønder i andre af Landets Egne, der blev *Høstfolk*.

Høslæt og Høst var for den gamle jyske Bonde Aarets to vigtigste Tidsskel, og dog var de vidt forskellige, ikke saa meget i Arbejdets Art som i dets Stemning.

Høsten var Højtid med Mindelser af ældgamle Kultusrester. Med Ærbødighed, ja næsten Andagt bjærgede man det dyre Brødkorn og takkede Vorherre for den Høst, han gav, saa fattig den end tit var.

Men *Høslætten* derimod var Fest, og dens Arbejde i Engen som en æggende Idræt, hvor bunden og stækket Livstrang fandt Udløsning.

Om vi havde Stunder til at granske lidt i Høslættens Skikke og travle Færd – en Tur gennem de vestjyske Enge lige fra den sydligste Marsk og op hinsides Limfjorden – da vilde vi finde, at Engen er mere end blot nogle Flademaal Frugtbarhed, og Slætten byder andet end saa og saa mange Læs Hø i Hus!

Vi vilde her i Engene finde ikke blot Grundlaget for Jydens Kvæghold, men kanhænde ogsaa Udspringet til det jyske Handelsmod og den Indgang til Bondens Sind, vi kom til at søge heldløs hele det øvrige Aar.

Men Engen og Slætten og Folkesindet er et helt Kapitel for sig, der falder uden for denne Skildrings Ramme.

Her faar vi nøjes med at vise hen til den Sammenhæng, der skimtes mellem Landets Engdrag og Folkets Kaar og Sind.

HØSLÆTFOLK OG HANDELSSIND

HØSLÆTFOLKET langs de jydsk Engdrag blev som Kvægavlere naturnødvendigt ogsaa et Handelsfolk. – Og saa kan man gætte paa eller tvistes om, hvad først var: Trangen eller Tvangen til at handle?

Mon dog ikke snarest Lysten til Handelsfærd og saa det for Kvægavleren nødvendige Krav til Omsætning og Tuskhandel er mødtes og i en harmonisk Ening har formet det jydsk Handelsfolk, saaledes som det har sat sit Spor gennem Tiderne, og som det er kendt den Dag i Dag.

De var jo heller ikke, de gamle jydsk Stammer, uden Kendskab til eller Opøvelse i Tuskhandelens Forgøngninger.

Det første større Handelssamkvem mellem danske Stammer og langtfarende Handelsfolk førtes – saa vidt vi nu kan skønne – over Anløbspladser og Udskebningssteder langs Vestkystens Aamunding.

Det var *Ravhandelen*. Vel nok den første danske Udenrigshandel, den, der paa mangfoldig Maade har sat sine Spor i Landets Kultur og sikkert ogsaa i Folkets Sind. – Her er maaske Udspringet til de mange Guldfund i vestjydsk Broncealdergrave?

Da Ravhandelen engang i Tiden ebbede ud, fandt man andre Varer, som de fremmede kunde bruge.

Gennem flere hundrede Aar er det Silden, der nævnes som Danmarks Guldrube.¹⁾

En Overgang har Talg og Huder samt saltet og tørret Fisk uden Tvivl været det, vi særlig har ydet som Vederlag for de tilvirkede Metaller og Klædevarer og andre af Sydlandets Handelsvarer, vi savnede og attraaede.

Saa gaar Riddertiden ind med dens Kampe og Korstog. Den svært væbnede, pansrede Rytter er uimodstaaelig for Fodfolket. En lille Flok Brynjemænd til Hest kan i en Haandevending overvælde og adsplitte en hel Hær af gement Fodfolk.

Men alt det Jern og Plade, Ridderen læssede paa sin Ganger, krævede en Hest med Styrke ud over det almindelige.

Og saa faar da den svære jydsk Hest sin Blomstring og

Opgangstid, da den som en værdifuld Handelsvare er efterspurgt af alle vore sydlige Naboer.

Og de gamle jyske Handelsveje sønderud slides dybere og lægges fastere i Leje under alle de trampende Hestehove.

Det er i disse Riddertidens Aarhundreder, Ribe blomstrer op som Danmarks største og vigtigste Handelsstad.

Og alle de jyske Veje med Ribe som Endemaal slides i disse Tider af Hestekobler, Handelsfolk og Kræmmere.

Omkr. 8400 Heste udførtes ifølge Valdemar Sejrs Jordebog aarlig i Valdemarstiden over Ribe, der var Rigets vigtigste Toldsted. Hestetolden udgjorde aarligt her 350 Mark Sølv.

Ud og ind ad Ribe Aamunding gynger tungt ladede Skuder: Heste i Lasten ud, Klæde, Vaaben og Varer, rinske Tufsten til Kirkebygning eller slagne Dukater hjem.

Og gennem de skiftende Tidens skiftende Kaar gik Øksneflokkene og græssede omkring i de jyske Enge og Kær.

Endnu tidligere i Tiden end hin Gang de første gyldne Ravstykker tuskedes bort for en Bronzekniv, og senere i Tiden, imens vor saltede Fisk sendtes til udenvæltiske Klostre til Hjælp for Faste og Spægelse, og mens vor gæve, jyske Hest ad Hedeveje eller Flodveje førtes sønderud for at bære frankiske eller saksiske Riddersmænd ud til Kamp og Korstog – da trak tunge, sindige Øksne den jyske Bondes Kærre og Plov, slæbte Jord sammen til Høje over Stammens ypperste døde og i senere Tider mægtige Kampesten til Kristkirkernes Byggepladser.

Men Bonden, der drev sine Øksne, det være sig en Tylft til Fedning i Engen eller kun to Trækstude for en Plovkrog, han lærte snart at vurdere sine Dyr og skønne over deres Værd i Forhold til Naboens – Handelsblikket skærpes og opøves. Og den nødvendige Omsætning og Tusk med Dyrene ægger Handelsindet.

Saaledes blev det jyske Enkeltgravsfolks Ætlinge ud fra Landets Kaar et Høslætfolk og Handelsfolk med frodigere Handelsglæde og troligt nok mere udviklet Handels-Snilde end andre Landsmænd.

Og Handelsfærd, som i Førstningen i en fjærn Fortid var et

nødvendigt Led i Bondedriften, sled med Slægternes Striden og Stræb et dybtfuret Træk i Jydens Sind, blev en Livsens Trang for Bonden, saa den gamle Handelsmand kunde sige i Alvor, saa det lød som en Skæmt:

»En maa hellere tabe en Daler end la Handelen staa stille!«

DRENGENS FØRSTE HANDEL

TIDLIGT røber sig hos Jyden dette Handelssind. Den lille Purk, som endnu knapt kan snakke rent, præjer frejdigt paa en Handel med sin Pisk eller sine »Hwolbrekøer« (Sten med et Hul i, saa de som andre Køer kan trækkes i en Snor).

Og et staaende Spørgsmaal blandt jydsk Skoledrenge og særlig da blandt vestjydske Hyrdedrenge, naar de søgte sammen i Flok, har stedse været: »Haar Du nowd Handelskram i Daw?«

Og saa fattig var jo aldrig den fattigste Stymper blandt Hyrdedrengene, saa han ikke havde noget at tuske med.

Een havde en Tordensten eller et Kuld Lærkeunger, han havde fundet. En anden havde tre Knapper og Skaftet af en sjælden grom Lommekniv. En tredje havde en Stenslynge og en Solring, og en fjerde en Lommekniv af Magnetstaal, der aldrig kunde blive sløv.

Og Handelskrammet skiftede Ejer, ikke blot dagligt, men tit flere Gange om Dagen. Og naturligvis gik det her, som det stedse gaar, naar den kloge handler med den mindre kloge. –

Derfor er det tit hændt, at Drengen, der gik ind i Handelen med den fundne Tordensten eller med to, tre Knapper, som han kanske – hvad sket er – havde sprættet løs af sine egne Bukser, for ikke at staa helt blottet for Handelskram, at han i Løbet af nogle Dage er Ejer af baade Magnetstaals-Kniven, Stenslyngen, den blanke Solring og adskillige andre blandt Dreng værdifulde og attraaede Ting.

Den, hvis Handelstrang blot var enet med passende Maal af Handlesnilde, skulde nok vide at hævde sig og gaa frem.

Da *Laust Spandet* i Timring som 7–8 Aars Purk gik ude i den store Birkmose Hede og passede Faar, var han vel nok den fattigste af de fattige. Men se om ikke alligevel han forstod at hævde sig blandt de andre Drengene og skaffe sig Handelskram.

Han lærte sig til at flette Piskesmække af Haarkamper (en Moseplante, en Art *Luzula*). Og saa var han den bedste i hele Birkmose Hede til at finde Fuglereeder.

Og Ejendomsretten til et Kuld Ryleæg lod sig let bytte bort for et Stykke Pølsemad. Og en Rede med en Kukkemandunge i, tuskede Laust sjælden bort for mindre end en Hyldebøsse, et Bundt Skralderbast eller andre lignende og nyttige Værdier. –

Og *Jens Dideriksen* fra »Pilgaarden« i Barde var ikke stort ældre eller ret meget mere velhavende, den Gang han gik hos Faarene i Heden. Han var særlig dygtig til af gamle Rebstumper at flette Piskesmække med godt Skrald i. De var meget efterspurgt blandt de andre Hjorddrengene. Og Jens gjorde sig det til en Regel aldrig at lave en Handel, uden han tog lidt fra, selv om det saa kun var en enlig Øre eller et Par Bukseknapper.

Og den Handelsregel holdt han fast, da han siden blev Mand paa »Pilgaard«.

– En god Handelsregel, der har gjort mangfoldige Drengene til solide Handelsmænd og givet Storhandleren Magt og Velstand. –

– »Mon ikke det sku ligge i Vaksinationen?« sae Drengen, da Folk snakkede om, at han havde Anlæg for Handel fra lille af.

Den gamle Kromand i Immervad Kro sae det paa en anden Maade, naar han snakkede om sin Søn:

»Den her skidt Knægt er jo ellers god nok, men handle, det vil han!«

Ja, vist vilde Knægten handle, først med Kniv og Pibe og Pung, men ret snart baade med Faar og Stude, ja Heste saagalt! Og da Faren døde, førte 16–17 Aars Knøsen baade Kro og Handel videre og blev den kendte Storhandler *Carl Ankersen* fra Immervad.

Hans Formynder rystede opgivende paa Hovedet: »Det ka ikke hjælpe, jeg siger noget, for han er sku meget klogere paa de Dele, end jeg er!« – –

Den 82aarige Handelsmand *Jacob Rask* i Jernvedlund fortæller:

»A lavede saamænd min første Kreaturhandel, inden a blev afhørt (konfirmeret). Der kom en Slagter og vilde købe, og saa tog a Drist til mig og solgte en Ko og en Gris af min Fars.

Min Far sae blot: Det ka vel ett nytt at gøre æ Dreng umyndig.«

Og da a siden købte en stor Stud sae Far: »Ja, er'en for dyr, saa holder a vel til det ow!«

Og den fra Holstebro til Husum kendte Handelsmand *Therkild Therkildsen* i Randrup – i de senere Aar kendt under Navnet »gamle Therkild fra Randrup« – begyndte at handle, da han var 11 Aar gammel.

Han var ikke saa sjældent med sine Morbrødre til Marked og trak eller drev Kreaturer. Det gav i Ny og Næ en Skilling i Hornpenge. Dem gemte Therkild, for han vidste, hvad de skulde bruges til.

Da han havde nok samlet, købte han to Faar for 16 Mark Stykket.

Disse to Faar satte Therkild ud i Græs hos en Smaamand, saaledes at denne skulde græsse Faarene imod at faa Halvpart i Uld, Lam og Fortjeneste.

Inden Therkild blev konfirmeret, havde han paa den Maade over 20 Faar »til halvt« – –.

Og den i hele Midtjylland kendte Handelsmand *Knud Knudsen*, »Vejlgaarden«, Gullestrup ved Herning, fortæller om een af sine første Handeler:

»Jeg var engang som stor Knægt med til Pinselørdags Marked i Viborg. Jeg havde trukket der ned med et Kobbelt Stude. Og jeg kom ogsaa til at trække hjem igen med 14 store Stude, som min Far havde købt til Kræ Overgaard i Torup.

Det er jo en lille Smutvej paa lige ved 6 Mil, saa jeg naaede ikke hjem før Kl. 4 Pinsemorgen, saa siger min Far til mig:

»Du er vel træt nu, saa ka Du la een af Karlene trække over med Studene.«

»Nej,« sae jeg, »Studene trækker jeg selv over, mere træt er jeg da ikke.« –

For se, jeg regnede jo med, at der kunde falde en Drikkeskilling af, og den vilde jeg helst ha med.

Men Studene var for store efter Kræ Overgaards Tække, saa der blev ingen Drikkeskilling den Gang. Og det lindede jo ikke paa Trætheden!

Da jeg saa gaar hjemad, træffer jeg nogle Knægte fra Resenborg. En af dem faar Lyst til mine Lædertræsko, og dem solgte jeg saa, og jeg tabte ikke ved den Handel. Det hjalp paa Humøret, for nu syntes jeg, Dagen var reddet.« – –

– Han, der købte Træskoene var heller ikke helt tumbet til at handle, for han er nu Grosserer i København. – –

Her mindes vi uvilkaarligt hvad H. F. Feilberg fortæller et Steds i »Dansk Bondeliv«:

»Jeg mindes en Tjenestedreng, jeg havde en Sommer, han ejede et Faar, der blev græsset paa Præstegaardens Lod. Det Faar blev solgt og købt mangfoldige Gange. Jeg tror nok, at hver een af vore Tjenestefolk havde ejet det en kortere eller længere Tid. Men da Efteraaret kom, tilhørte Faaret atter Drenge, og han havde Penge til. – Af det Stof tænker jeg, at mere end een af de store københavnske Grosserere er kommen.«

Jo, Handelstrangen slaar tidligt igennem, afgjort og utvingeligt som Olietænk i Vand. –

Den første Handel! – Prøv blot at spørge en af de gamle Handelsmænd ud om hans første Handel. Og han vil en kort Stund blive stille og indadvendt, mens over hans Ansigt glider Ilninger af Smil og Vemod fra Atterleven i forne Hændelser. – Omtrent som havde man spurgt en gammel, mild Bedstemor om hendes første Forelskelse.

Og saa kommer Krøniken. –

Vi lader den kendte Storhandelsmand *Niels Lykke Sørensen* fra Varde fortælle den:

»Jeg var saamænd ikke mere end 12 Aar, da jeg første Gang

var med i Husum. Min Morbror handlede en Del sammen med gamle Lundsgaard fra Nr. Snede. Og saa fik jeg Lov at komme med som Driver. Det ga en Daler om Dagen i Løn.

En saadan Tur ga jo Smag paa Handelen, havde man ikke haft det før! Og fra mit Hjem i Bundsbæk Vandmølle i Dejbjerg kunde jeg hvert Foraar se de store Studedrifter trække sønderud gennem Heden. Det pirrede ogsaa ved et Drengesind og gjorde vel sit til at sætte een i Gang. –

Min første Handel? –

Ja, se det bliver ikke nemt at rede ud, for den lavede jeg vist, før jeg kunde snakke rent!

Og som Dreng handlede jeg med Gæs, som jeg slagtede og sendte til London og Hamborg. Siden handlede jeg ogsaa med Uld og med Faar, der blev sendt til England. Det var altsammen inden, jeg blev konfirmeret.

Men min første Studehandel, den husker jeg!

Se, min Far ga sig nødigt af med at handle. Saa skulde vi ha et Par Kørestude købt paa Varde Marked. Og han sender da mig derud med Pengene, for at min Farbror kunde købe Studene.

Men Farbror var heller ikke noget Sjeni som Handelsmand. Jeg syntes, det blev til ingen Ting med hans Handlen. Og saa tog jeg selv og købte Studene og ga 125 Kr. for den ene og 135 Kr. for den anden. –

Hvad min Far sae, da jeg kom hjem med Studene? –

Aa, han kikkede lidt paa dem og siger saa: »A tror, din Farbror bliver længere jo bedre til at handle. Dette her er han sluppet godt fra!« – –

Var det ikke min første Handel, saa var det hvert Fald min første Studehandel.« – –

Skønt hvem mindes vel med Sikkerhed sin allerførste Handel? Den lavedes kanske, før man endnu var Mand for at knappe sine egne Bukser, og ligger nu ude i en Taage af Fjærnhed og Barndoms Vemod.

Men enhver gemmer dog i sit Sind et Minde om een eller anden Hændelse eller Genistreg, der føles som den første og egentlige Indvielse til Manddommens Idræt.

Saaledes gik de ind til deres Manddoms Virke, de gamle Handelsmænd, gennem den bedste og festligste Indgang, der gives. Barneleg og Ungdoms Idræt. Og Sporene, de satte sig, staar tit dybere, end vi tænker over.

PRANGEREN OG KRIGEREN

DET ny, som kom til Landet, fandtes oftest i Prangerens og Krigerens Spor.

De drog deres Veje ud og hjem, og det ny fulgte, hvad saa det var. – Et før ukendt Metal, der lod sig skærpe bedre end den finest slebne Flintøkse – et før ukendt Redskab med et fremmed Navn – en ny Tro, der udløste bundne Kræfter og Værdier. –

Stedse Fremdrift eller Fortræd i broget Blanding der sønderfra: De første Mursten og de første Kartoffler, Kvægsygen og tyske Baroner, Rotter og Jødekræmmere! –

Og Prangeren og Krigeren drog deres Kaas. – De var egentlig Tvillingbrødre, engang i sin Tid kravlet ud af samme Vugge. Sammen havde de stolpret over Klinter og Strande og ledt efter FlintknoLde og Ravstykker.

Og siden drog de i Fællig ud paa Handelsfærd. Naar Krigerens Magt ikke strakte til, tog Prangeren fat. Og hvor Prangeren kom tilkort, blev han Krigsmand som sin Bror og tog, hvad han lystede. – »De vilde Normanner« nævntes de med Gys ude i Europa. –

Paa den Vis var der stedse Gang i Handelen, saa vidt de kom frem. Og ingen af dem havde saa nøje Rede paa Grænsen mellem Handel og Ran.

Da den Grænse var sat og fæstnet ved Lov og Hærmænd, drog Brødrene hver for sig. Men Prangeren havde taget ved Lære af sin Fælle fra de unge Aar. Og hans Færd har stedse til Dagen i Dag arvtaget noget af Krigerens Djærvhed og Gaa-paa-Mod.

Se ham blot en Markedsdag, naar han ret er i sit Es i Op-

løbet til en Handel. Det er festligt! – Og en Markedsdag er alle Jyder Handelsfolk, der køber og sælger, prutter og prider.

Hvad andet er det vel end et raskt og djærvt Slagsmaal med Mand imod Mand, hvor Bud og Afslag, Vid og Lune, Eder og drøj Skæmt krydses som Klinger i en Fægtning.

Og Mæglerne, der stedse følger enhver Handel, er Kampvidner, der vaager over, at Styrkeprøven bliver ærligt Spil, stiver af og retleder og ægger Tvekæmperne frem paany, om de trættes, før Afgørelsen naaes.

Begge Parter ved jo lige sikkert, at den, som holder længst ud, det vil sige: har Stunder og Vid og Udholdenhed til at køre Modparten træt eller mundlam, han sejrer.

Derfor tinges og trækkes om den sidste Daler, som gjaldt det Liv og Velfærd.

Det gælder jo ogsaa det, som i Værd for Handelsmanden kommer næst derefter: Pengene og Æren! – Og har han Skillingen kær, sin Handelsære agter han dog stedse højere.

Og hans Handelsære kræver, at han mindst muligt viger eller gir efter for Modparten eller lader sig overliste af Finter eller Handelsfif.

Derfor var og er Jydens Markedsdage lig Kampdage med Spænding og Gny, der skaber Frasagn og Æmter nok til at fylde alle Aarets Gildesaftener.

NIELS EBBESØN OG NIELS KJELDSSEN

SOM Jyden har sit eget Handelsideal, har han sin kaarede Nationalhelt. Hverken Konge eller Bisp eller Søkriger saa lidt som en storslaaet Trælleskikkelse, der i Trods og Vildskab rejser sig til Oprør imod Undertrykkelse.

Nej, Jydens Helt er saamænd en djærv og solid Bondemand, der stiltfærdig sad paa sin Gaard uden at blande sig i Politik eller andet Kævl. – Har nogen Lyst at kalde ham Herremand, gør det lidet fra eller til. –

Han passede sin Dont, dyrkede sin Jord og fedede sine Stude,

solgte dem vel og, det hørte jo med til Bondedrift. – Kanske har han selv nu og da fulgt Driften sønderud? Vi ved det ikke og føler det som et Tab. –

Hans Navn var *Niels Ebbesøn*, bramfrit og lige til. – Og havde »Kraks den Blaa« været gængs i hin Tid, havde den vel næppe haft noget at melde om Manden, saa stilfærdigt førte han sig.

I Tavshed og med en Smule Hovedrysten lyttede han til de Meldinger, der kom om hvordan holstenske Lykkeriddere og Strøjferpak skaltede og valtede med Sogne og Herreder og gammel dansk Arvejord, som var det herreløst Overdrev. – Een vidste jo knapt mere, om gammel Lov og Tingret endnu stod ved Magt, eller der kuns var Ret for udlændings Skælmer og Ransmænd? –

Stadig ondere blev de Tidender, der kom.

Nu drog Grev Gert med en tysk Lejehær op gennem Jylland. Og en sulten Ræveflok handlede ikke værre med en uvogtet Faarehjord, end denne Hær af sammenløbet Pak handlede med Landets Folk, hvor de drog frem!

Og de Hestekobler og Øksnedrifter, der nu dreves imod Syd, var hverken købt eller betalt.

Niels Ebbesøn sae aldrig stort, og nu mindre end før. Men han gik sært urolig og vankede omkring i sin Gaard – og endda kunde der gaa baade een og to Dage, da han helt glemte at se over i Stalden og ta Skøn over, om Studene trivedes. Og ved Nattetid stod han tit oppe paa Gaarddiget og spejdede ud i Natten om der var Brandskær at øjne. For det gik jo stadig tiere paa, at Himlen var rød og ildet ved Nattetid.

Saa var det en Morgen, de sad og aad djer Davre, Niels Ebbesøn og Gaardens Karle.

Karlene snakkede om, at nu var der nok igen svedet et Par Landsbyer eller Gaarde af der op ad Randerskanten til, for i Nat var Nordhimlen helt gloende rød af Brand. – Ja, hvem ved, hvor længe Sognet her kan gaa fri? –

Og Røgteren snød sin Næse og tog til at klage sig gudsjammerligt for sit Kræ og sine Stude. Nu var de justemænd lige ved

passende Huld til at sælge. Og saa kommer sagtens dette her Strøjerpak og tyvstjæler det hele! Og en anden een kan selv faa Nød med at bjærge Liv og Lemmer. – Aa Vii og Vok endda!

Manden selv aad i Tavshed til de var færdig. Saa skød han sin Madbrikke lidt haardt til Side og sae:

»Ja, det Uvæsen maa ha en Ende. Er I sindet lisom a, saa rider vi i Aften ind til Randers og snakker et Par Ord med ham, Grev Gert.«

De keg lidt til hverandre, Karlene, gnubbede sig paa Albuerne, lettede Kabudsen og kløede Issen. – Det var jo en lidt vovelig Sag, dette her, det forstod de nok.

Omsider siger Forkarlen som den mest fremtalende:

»Ja, vil Husbond ind til Randers i Aften at snakke med Ty-skeren, saa maa vi hellere ride med. Det er da saadan lisom lidt mere howres at være flere i Følge.«

»Jow, det sæder,« sandede de andre, da de havde kløet færdig. »Vi maa vel hellere følge med, hvis Husbond tykkes det.«

»Det er godt!« nikkede Niels Ebbesøn. »Sørg saa for at faa Hestene godt striglet og fodret. Og saa ka een af Jer dreje Hverrestenen for mig. For det er vel bedst, vi faar æ Jern skærpet til i Aften.«

Og mens Karlene striglede Bæsterne, og Røgteren slæbte Hø for Studene, stod Manden selv ude i Gaarden ved Slibestenen og holdt Jernet paa – Økser og Sværd og hvad Værge, de havde. Saa vidste han da, at der kom det rette Bid i Æggen uden Skaar eller Raaæg. –

Og ved Aftenstid red saa Niels Ebbesøn med sine Karle ind til Randers og blev Danmarks Udfrier og Jydernes Folkehelt.

Og fra den Plads magter hverken spidsfindigt eller videnskabeligt Ordkløveri at liste ham bort.

For de er alle ud af samme Støbning og Rod, de Mænd, som Jyderne siden har kaaret sig som Folkehelte.

Folkets Helt fra 1864 er saaledes hverken Løjtnant Ancker eller Admiral Suenson eller nogen af de mange modige Office-rer, der er al Hæder værd.

Det er langt snarere den menige Dragon *Niels Kjeldsen*, der haardnakket til det sidste værger sig imod Overmagt. Saaret i højre Arm bruger han Klingens i venstre og nægter at give sig fangen, indtil den dræbende Kugle bagfra strækker ham til Jorden.

Rigstyskere saavel som deres Hjælpere har slidt, hvad de orker, for at gøre Niels Kjeldsen til det mindst mulige: En sølle, flygtende Dragon, der nærmest ved et Vaadeskud kom galt afsted!²⁾

Dog lige fast sidder han i Folkets Gunst. Det har kendt og anerkendt ham som een af de bedste af sine egne. Og saa kan de fremmede forresten forlyste sig med »for deres Samvittigheds Skyld at rense Historien!« Folket har i denne Sag dømt og staa fast ved sin Dom.

En ældre Mand, der som lille Dreng har siddet paa Niels Kjeldsens Knæ og pillet ved hans blanke Sabelgehæng, gir kort og fyndigt denne Dom ny Gyldighed.³⁾

»Jow, selvfølgelig slow han fra sig i det længste, det skal nok sæde. For han var en Karl, og det baade til at handle og slaas. Ja, og saa var han en rejn Satan til at bruge en Høle!« –

Det er stærke Lovord i en Jydes Mund. –

Karl for at hævde sig i Handel og Slagsmaal saavel som i Høslæt. – Første Mand i de ældste og ypperste Idrætter. Bedre Skudsmaal og Eftermæle kan vist vanskeligt gives en Folkehelt. – –

– – Da Verdenskrigen dyngede sine Rædsler ind over Landene, gik Danskeren i sin fredelige Dont og keg lidt ræd efter de sorte Tordenblaaner og gav et Syk i Knæene, naar Drønet derude fra gungrede ind over hans grønne Marker.

Men det skete og, at der kom et hvast Glimt i hans Øjne, og han klemte haardt om sit Redskab, naar han hørte om de tyske Grusomheder: Myrderierne i Belgien, Nedskydningen af fredelige danske Søfolk og alt det onde, der i de Dage rørte og op-rørte Sindene.

Knyttede Næven, ja, men helst i Lommen eller i Smug! For Landsstyret kørte ham i stramme Tøjler og taalte ikke ringeste

Kny, der kunde tænkes at mishage den store sydlige Nabo.

Men Harmen og Handletrangen, hæmmet og tvunget nede under lukket Laag, maatte ha en Udløsning, om ikke det skulde slaa ind som Gift og gøre Sindet ondt og sygt. – Var der Forbud mod at sige sin Hjærtens Mening, saa maatte man vel digte!

Om man nu igen havde en Niels Ebbesøn til at gaa Folkets Ærinde!

Og da han tøvede med at komme, blev han digtet frem – stedse i den Skikkelse man lettest kunde tænke sig forrest i en Folkerejsning: »Nu tækkes a, det Uvæsen skal ha en Ende!« – En bred, djærv Bondepranger, sindig og taalsom, men gruttende stærk, naar først han er vred.

– Det bliver lettere at nævne de Handelsmænd, om hvem denne Krønike ikke fortælles, end de, den er knyttet til, for de første er de færreste! Og Byerne, hvor det sker, er omtrent lige saa mange, som der er Markedspladser i Jylland. –

– – Det er en Markedsdag. En dansk Pranger er kommen i Selskab med et Par tyske Opkøbere. De sidder i et Markedstelt eller paa et Hotel og faar en Skænk sammen.

Tyskerne brovter og braldrer: »Sejr igen! Sejr over alle Fronter! – Belgien kaput! Og Fransosserne, de Hunde, ogsaa kaput! Engelskmanden, den Kræmmersjæl skal druknes lisom Russeren! Og saa kommer Turen til Jer. Die dumme Dänen! Saa henter vi selv Eders Smør og Flæsk. Og saa kan I faa samme Bekomst som de andre! – Bare en halv Snes Pikkelhuer, saa er I leveret og bliver vaade i Bukserne af Skræk –!«

Værre og værre skryder de. Dumheden staar dem ud af Halsen som en tyk Os af Skvadder og Smædeord: »Saadan nogen fedtede Lus som Jer, saadan – saadan –!«

Da omsider rejser Danskeren sig. Og alle de, som er derinde, kan se, at nu er han vred.

Han griber de galende Tyskere og ryster dem, som man ryster en skidden Klud, saa klasker han dem i Gulvet, ret saa det kvasker i Fedt og Flomme! Først den ene og saa den anden.

»Nu ka I rejse hjem og sige til Jeres Landsmænd, at hvis

nogen af Eders Mordbrænder Bander kommer her op, saa skal de faa samme Omgang!«

Stærke Ord i en sindig Mands Mund – hvad enten saa Hændelsen er Virkelighed eller Digting.

Hændt eller digtet? – Det er ikke her det afgørende. Selve Virkeligheden er den, at Almuemanden ved at fortælle eller lytte til denne Krønike finder Udløsning for den Harme og Afmagt, der piner hans Sind.

Der aandes igen udfriet og trædes med større Selvtillid end før. – Godt gjort! saadan skal det være! Han er en Knop, er han, til at sige dem Besked! – Jo, jo, vi har da Karle endnu, hvis det kniber! – –

Det er jo Niels Ebbesøn paany. – Ja, mere end det: Er det ikke selve Uffesagnet, i en tung Tid nærværende i Folkets Sind og lyslevende udformet paa en Markedsplads? – –

HØSLÆTFOLKETS FØRSTEMÆND

HØSLÆTFOLKETS og Handelsfolkets Førstemænd var den brede og djærve Bondepranger, vidt farende og dog bofast, forrest i Handelsfærd og fremmest i Bolavet og sjældent bagud i Nybrud eller Folkerejsning. – –

Vi skal blot nævne Storhandelsmanden og Foregangsmanden *Jens Thomsen*, Ahlergaard,⁴⁾ der var en af Oberstløjtnant Dalgas's mest trofaste og vidtskuende Hjælpere ved Plantning og Vandingsanlæg.

Som een af sin Tids største Studehandlere omsatte han vældige Summer. Og som Nybrudsmand drog han forrest i den Bondehær, der med Dalgas som Høvding gik fra Nødværge og ud i Landvinding. –

Han stammer fra Hoven Mølle, boede en Tid i Eg i Grindsted og var den første i hele Grindsted Sogn, der anskaffede sig Fjedervogn – med træaksler! – Og Granderne korsede sig over et saadant Topmaal af Flothed og nymodens Paahit!

I 1852 købte han den store Ahlergaard, den Gang en ringe anskrevet Gaard med 750 Td. Land, mest Hede og Mose og

sur Sump ind i den Kile, der dannes ved Sammenløbet mellem Skjern Aa og Vorgod Aa. Ved Vintertid var der knapt Vej eller Sti til Gaarden.

Men Jens Thomsen saa, at her var Muligheder. Og at udnytte disse Hedens, Engens og Aernes Muligheder og gi dem Vækst fremad i Tiden som trygge, løvhegnede Hjem for sine Børn, det blev hans Fremtidsdrøm.

Han tog fat med at opdyrke og vande, plante og kultivere, anlagde 60 Td. Ld. Plantage og omkr. 75 Td. Ld. Vandingseng. Og med baade Vovemod og Offervilje gennemførte han 1869 en Vandingskanal fra Vorgod Aa – Forløber og Banebryder for Hedeselskabets største Kanalanlæg: den store Skjern-aa Kanal, der gennemførtes 1872.

Og af Hedegaarden i Ahler fremdrev Jens Thomsen et helt Bolav paa 4 store, nybyggede og veldrevne Gaarde⁵⁾ hvor Sønerne, især *Johns. Jensen* og siden dennes Søn *Jens Thomsen Jensen* videreførte den gamle Studehandlers Livsværk og skabte Ahler Østergaard om til den smukke og ejendommelige, vidt kendte Fiskeripark, der i Skønhed og Egenart næppe har sin Lige i Jylland.

Og for Gæsten, der en Sommerdag nyder Hjemmets Gæstfrihed og lytter til den svale Rislelyd fra Parkens Vandløb, lyder det som et Stykke muldduftende Eventyr, at her, hvor i Dag Gaard og Have, Park og Fiskerianlæg breder sig, laa for knapt 50 Aar siden kun en nøgen Lyngbanke og i Lavningerne porsgroede Sumphuller!

– Et Virkelighedens Eventyr om Mandsvilje og Arbejdets Skaberkraft – og om den gamle Studehandlers dunkle Fremtidsdrøm. –

Jens Thomsen tjente sig op gennem alle Handelsgraderne. Allerførst gik han med Kram og tjente sine første Skillinger. Vovede saa næste Trin paa Handelsstigen og drev med Svin.

Og herfra gik han omsider ind i Studehandelen og blev den vidt kendte Handelsmand, der kunde sige med Storhandlerens overlegne Sindsro: »Ka Du ikke taale at tabe en Drift Stude, maa Du hellere la Studehandelen være!«

Og med samme stærke Selvtugt overfor Tab eller Fordel kunde han lade en Stedfortræder rejse til Husum at sælge de store Studedrifter der, fordi Dalgas kom paa Besøg i Ahler for at drøfte Planer om Afvanding, Kanalanlæg og Plantning.

Med god Grund fik Jens Thomsen i sin Alderdom Ridderkorset – der siges: som den første Bonde!

Men som den beskedne Mand Jens Thomsen altid var, sae han: »Ja, det var jo Jens Kr. Eriksen Karstoft, der rettelig skulde ha haft det Kors!« – – –

Lad os ogsaa nævne *Kristen Hermansen* – Kræ Jessen kaldet – fra Kastkær i Lunde Sogn, han var baade Soldat og Handelsmand, og ikke af de vegeste til nogen af Delene.

Som Dragon var han med i Treaarskrigen og med 6te Juli Dagen ved Fredericia. Hans Mesterstykke var at bruge Klinggen i venstre Haand. Naar saa hans Rodekammerat svang Sabelen med højre, blev der lyst om dem, hvor de huggede ind. De Venstrehug var ikke lette at parere!

Han handlede, før han drog i Krig, og handlede videre, da han kom hjem igen. Og der siges, han var en af de første, der solgte Kvæg efter Vægt.

Selv drev han sine Studedrifter og Svineflokke til Husum og Itzehoe – men altid til Hest. Det var synligt for enhver, som vilde se, at det var Dragonen fra Fredericia og Isted, der her kom.

Men hvad han saa og lærte baade i Felten og paa Handelsfærd, bed han Mærke i og tog Lære af. Og hjemme paa sin Gaard i Kastkjær begyndte han som den første paa Egnen at mærgle og siden at gennemdræne Marken.

Godtfolk rystede paa Hovedet og mente, at han var smaa-sær, og at Jorden da helt blev spoleret af alt det fedtede Skidt. Ja, og Marken blev da begribeligvis altfor tør, naar man saadan tapper Vandet af den lisom Øl af et Taphul!

Men hans Avling gik frem. Og hans Dræn gir dygtigt Vand den Dag i Dag. Og nu nævner Folk ham som een af sin Tids Foregangsmænd.^{o)}

Men Jens Thomsen og Kristen Hermansen er ikke enestaaende Særsyn, der rager hovedhøjt op blandt Handelsfolk.

Som dem er der mangfoldige andre, der hver i sin Tid og paa sin Egn har været forrest i Lavet og i Nybrud – har hugget til med venstre eller højre, som bedst det bød sig. –

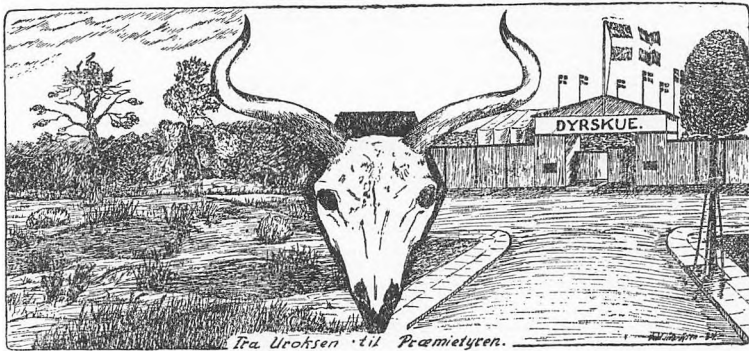
De er kun to enkelte af de mange djærve og driftige jyske Bondeprangere, der ener Krigerens Gaa-paa-Mod med Handelsmandens Snarhed i Omtanke – ja, og den farende Mands Udsyn med den boendes Jordhu.

Værd at nævne var de alle, om gørligt var, fordi de har været med til at bære og videreføre nogle af vor Folkestammes djærveste og sundeste Træk.

For Bondeprangerens Spor er mangfoldige og kendbare. Vi finder dem i Sagn og Æmter og i selve Landets Opbygning og Historie. Og i hans Spor skimter vi Fremdrift og Nytid.

Og som de jyske Veje sønderud kan efterspores gennem Sogne og Herreder, saaledes kan vi efterspore en ældgammel slynget Vej, der rinder fra de jyske Enge gennem Folkesind og Folketraa til Markedsskæmt og til Handelsfærd paa hjemlig Grund som langt sønderud.

DEN DANSKE OKSE – DEN JYDSKE STUD

FRA UROKSEN TIL PRÆMIETYREN

SINDIG og tung og gruttendes stærk skrider den danske Okse gennem sin Tilværelse. Taalsom tærer den sit Foder, taalsom lægger den sig frem i Selen og trækker, til dens Ryg staar buespændt under Presset.

Fra de tidligste Tider var den Bonden en god Fælle, delte hans Hus og hans Slid og gav ham sin gode Kropsvarme, naar Dyr og Mennesker i haarde Vintertider rykkede sammen under Hyttens Lyngtag tættest muligt til Værn imod Kulden.

Den drog Ploven hen gennem den vilde Jord og trak Bondens Kærre, baade hvor Vej var, og hvor Vej engang skulde blive.

Nøjsom tog den de Kaar, der bødes den, og gav som Vederlag sine Kræfter og sit Kød. – –

– – Inde paa Nationalmuseet i København staar Skelettet af en stor Urokse.

Selv den blegede Benrad med de vældige Horn gir et stærkt Indtryk af Styrke og Storhed. Og hvilken Samling af fortættet Kraft har da ikke denne vældige Krop været hin Gang for Tusinder af Aar siden, da Muskler som knudrede Tove bandt de svære Knokler sammen, og Livets Varme og Brunst randt gennem dens Aarer! –

Hvad magtede vel Mennesket, Stenaldemanden, i sin Afmagt imod denne vilde Kæmpe, hvor Naturens ødsle Overflod af Kraft var fortættet i en overdaadig Dyrekrop. – –

Prøv at se lidt nøjere paa Urokseskelettet derinde i Museet. – Se blot: I en af dens Ribben sidder Flintskærpet fra en Pil, og i en anden af dens Ribben finder vi indkapslet en anden afbrækket Flintod af Pil eller Spyd. –

Hvor vild og stærk end Uroksen var, Mennesket – selv kun med sit flintskærpede Vaaben – var dog dens Overmand.

– – – Den har gaaet og græsset fredeligt i en Lysning et Steds i en Fortids Urskov. – Hvornaar? – Jo, den Gang Marven i de nu tørre Museumsknokler endnu var saftig og frisk – hin Dag for omkring seks, syv Tusinde Aar siden – eller kanhænde endnu fjærnere i Tiden! –

Lidt borte gik dens Køer og Kalve og græssede fredeligt som den selv. Rundt til alle Sider suste den vilde Skov, hvor Uroksen var Herre. Hvem turde vel vove at trodse dens Kræfter, selv Ulv og Bjørn luskede uden om, hvor dens vældige Hornspyd skimtedes.

Derfor græssede den saa roligt i Vished om sin Styrke og Overmagt og gad knap vejre, om Vinden røbede Fært eller Fare.

Da fløjtede det ud fra en Busk. En Streng kløvede Luften. Pilen fra en Bue.

Oksen hug Hovedet til Vejrs i samme Nu, Flintodden skar ind i dens Horn, saa Hornfliser stentedes. – Et nyt Fløjt, og en ny Flintskærpe smækkede ind i dens Flanke.

Da brølede Oksen rasende og vildt og satte i tunge Spring. – En mand sprang frem bag en Fyrrestamme og svang en Stenkølle mod dens Pande. – Den var over ham, før end Slaget faldt, og masede ham i et Nu med Horn og Klove ud til en uformelig Las.

En anden Mand for frem fra en anden Træstamme og drev den sit Spyd ind i Siden, saa Flintodden knækkede i dens Ribben.

Igen brølede den af Smærte og Raseri og vendte sig imod den ny Angriber. Og igen var der en ny Fjende over den fra den modsatte Side. Køller og Flintodde haglede over den, hvor saa den vendte sig hen. En Pil hven i dens venstre Øje. Da snurrede den rundt som et Træstykke i en Strømhvirvel og jog saa afsted, smærteslagen i Flugt for den sorte, glødende Pine i dens Syn. Og dens vældige Krop pløjede en Sti gennem Krat og Underskov.

Der laa et Steds en lille dyb Skovsø med Gunger og Hængedynd. Det saarede Dyr sansede det ikke, saa lidt som noget andet, der kom paa dets Vej. Blindet og sanseløst for det frem. – Det svuppede og gyngede under dets Klove. Hængesækken bulnede op foran den og hvæste derved som tirrende Giftorme.

Saa brast Gungen. Et dødsens vildt Brøl gav Genlyd fra Bakkerne. En kort Stund stred Oksen for Livet med Krampe-spjæt efter den Bund, som ikke var, saa hug den sin gabende Mule ned i det stinkende Dynddyb og sank.

Og da Jægerhorden i Uroksens Spor naaede frem, fandt de yderst i Hængedyndet en aaben Vaage, hvor det sorte, raadne Mosedynd laa og boblede som en Gryde i Kog og gylpede giftige Dunster.

Da forstod Mændene, at Vætten dernede i Dybet havde taget Oksen, og de listede rædde bort. – –

Der nede i Dybet fik saa Uroksen Lov at hvile. Og Hundredaar og Tusindaar skiftede over Landet, som Døgn skifter med Døgn i et Menneskeliv. – –

– – Der stod en Dag en Mand og skar Tørv i en Mose. Saa hug han Spaden mod noget haardt. – Naa da, vel sagtens en Træstamme, den Slags havde han før stødt paa. –

Men se kuns endda, havde da nogen kendt Mage, havde den gamle Moserod saa minsandten ikke Studehorn!

Og saa kom det da for Dagen: En hel Knokkeldyng, Skelettet af en Stud, eller hvad det nu var?

Der gik Brev med Bud til kyndige Folk. De kom og maalte og undersøgte og sae, at det var et meget sjældent og meget in-

teressant Fund, for det var Skelettet af en stor Urokse, der var gravet frem af Mosen.

Og da de fik Knoklerne rensede for Tørvejord, fandt de Flintskærpen af Pil eller Spyd kilet ind i to af dens Ribben.

Og da forstod selv Manden med Tørvespaden, hvor sjældent og mærkeligt et Fund, der var gjort: En anskudt Urokse var af Stenalderjægere i en fjærr Fortid jaget til Døde og gaaet til Bunds i en Sump eller Sø. Og nu efter fem, seks, syv Tusinde Aars Hvile bragtes den igen for Dagens Lys med tydeligt Bud fra en glemt Fortidsslægt.

Ikke saa sært da, at Knokkeldyngen med Omhu samledes til et Skelet og fik en Hædersplads i Nationalmuseet.¹⁾

– Og spørger nogen: Hvorfra stammer i Grunden det danske Kvæg, de jyske Øksne? – Da kan vi blot pege paa Uroksen fra Vig inde i Nationalmuseet: Der staar Stamfaren! –

Saa vidt skønnes kan, er det danske Tamkvæg ikke indført som tæmmed Kvæg, men stammer i lige Linje ned fra de vilde Urokser.²⁾

Allerede i de ældste Fund fra den ældre Stenalder som i Maglemosefundet er der Knokler af Urokser. Og i den ældre Stenaldertids Køkkenmøddinger er der Levninger af baade Urokser og Tamokser. Og ind derimellem er adskillige Fund af andre Okselevninger, som efter alt at dømme stammer fra Overgangsformer mellem den vilde og den tamme Okse.³⁾

Hvad andet kan vi heller tænke os, end at de Jægerfolk, der efterstræbte den vilde Urokse, ogsaa fangede dens Kalv, naar Moren var dræbt? Saa lærte de vel at tæmme Kalven og at skønne paa den Nytte, Tamdyret bød: Mælk, Kød og Arbejde.

Næst efter Hunden synes Oksen at være Menneskets ældste Husdyr: En trofast Fælle gennem alt, hvad Tusindaarene har budt Mennesket af Slid og Stræben og Trængsel.

Hvor mægtigt et Spand af Hundredaar og Tusindaar, der end skiller mellem den flintodmærkede Urokse i Nationalmuseet, og saa Præmietyren paa det jyske Ungskue i Aar, de er dog Frænder, rundet ud af fælles Stamme og groet af samme Lands Grøde. –

OKSEN OG MENNESKET

OG som Okselevninger hører med i de ældste Fund fra Menneskers Færd her i vort Land, saaledes vil vi Gang efter Gang i vort Folks Historie som i selve Landets Opbygning finde Mærker af den danske Okses brede Klove.

– Er det mon ikke Øksne og Mennesker i Fællig, der har sammenslæbt de store Graastensblokke til Dyssernes og Jættestuernes Evighedsbo –?

Og de mange Tusinde Gravhøjes utalte Jordlæs! Hvordan var de vel samlet og opbygget uden Hjælp af stærke, taalsomme Trækdyr?

Ja, selv i Døden fulgtes de ad, Mennesket og hans vigtigste Husdyr, for i Broncealderens Egekister finder vi ofte Liget svøbt i en Oksehud.

Senere i Tiden kom Kristtroen til Landet, mildnede Sæderne og ændrede Tro og Tankesæt. I Stedet for Gravhøje byggede man nu Kirker.

Og alle disse Tusinder af svære Granitkvadre i Kampestenkirkernes Mure er de mon ikke de allerfleste slæbt hid med Øksnespænd.

Med Ryggene krummet i Bue under de hvinende Svøbeslag har Studene aset for Stenslæden tit Milsvej frem til Byggepladsen.

Og da man siden lærte at bygge af Munkesten i Stedet for af Granitblokke, da var det igen Oksen, der maatte gi sine Kræfter til Bedste i Lergrav og Æltekule og ved Teglovn.

Og mon ikke Oksen hjalp Mennesket at rydde de første af vort Lands Bopladser, ligesom den i en senere Tid blev Hedebondens bedste og trofaste Hjælper i den store Landvindingskamp ude i Heder og Udmarker.

Eller Vejene? – De ældgamle Veje ingen ved Alder til eller Udspring for: Samfærdsvejene mellem Bygder og Bopladser, og Udfærdsvejene sønderud, hvis Rester vi endnu kan finde ude i Lyngen som et Strømløje furet hen gennem Heden, er ikke de for største Delen slidt af Oksernes Klove: Studedrifter og Studespænd i Hobe og Tal, ingen har Rede paa. –

TO KVINDER BAG ET STUDES PÆND

RIDDEREN paa Langfærd drog som Rytter til Hest. Men Kræmmeren og Handelsmanden med sin Last holdt sig klogeligt til Oksespændet ligesom Bonden paa Møllevej og Markedsfærd.

Ja selv Langfærd og Udfærdsvejenes vældige Stræk maalt ud med Øksnespændenes sindige Nik. — — —

Lad os lige prøve at mindes Sagnet om Jens Glob hin Haarde og hans Frænde, den stolte Børglum Bisp, Oluf Glob — det Sagn H. C. Andersen har brugt i sin Historie: »Bispen paa Børglum og han Frænde«.4)

— — Paa Irup i Thy boede en rig og anset Adelsmand. Hans Søn, Jens Glob var hans Navn, drog som ung Knøs af Lande for ude i det fremmede at oplæres, hvad enten det nu var til Klerk eller Ridder. —

Mens Jens Glob er udenvælts, dør hans Far der hjemme paa Irup. Og den myndige og gridske Børglum Bisp nytter Lejligheden og raner til sig af sin Frændes Ejendom.

Enken værger paa bedste Maade med Lov og Tingret sit og Sønnens Eje. Men hvad magter hun vel imod den mægtige Bisp. Til sidst har hun blot en gammel Vandmølle tilbage af alt det Jordegods, som med Rette er hendes.

Ene og svigtet sidder hun i den forfaldne Vandmølle ved Egebjerg, forladt af alle sine Folk paa nær en gammel Pige, der er hende tro.

De pløjer og saar og bjærger den fattige Høst, de to ensomme Kvinder. Endnu har de da Husly og en sparsom Føde.

Men hendes Frænde, Børglum Bispen, er endnu ikke hævn-mættet nok. Han faar ved List og Svig Pavens Fuldmagt til at lyse Enken i Kirkens Band. — Forbandet og udstødt bliver hun af Kirkehelg og Lavsværn, venneløs og retsløs!

Da spænder hun og hendes gamle Pige to sortbrogede Stude for Vognen, de sidste to hun ejer.

Hun vil selv drage til Rom og tale sin Sag for den hellige Fader og vidne, hvad Uret hun har lidt.

Hvor endeløs lang en Vej hun gir sig ud paa, skønner hun knapt. – Hun ved kun, hun skal den samme Vej sønderud, som Studedrifterne hvert Aar ved Foraarstid drager.

Og hendes Pige har i Borgstuen mangfoldige Gange hørt Driverne fortælle om Vejen, de drog, og alt hvad sælsomt de oplevede – Skrøner og Æmter og det pure Løgn! – Men Vejen skal de sagtens hitte. Hun har Rede paa mindst ti Kirker, de skal forbi!

Saa ager de to Kvinder da ud af Thyland og videre sønderud. –

Dagevis kører de. Over vilde Heder og gennem sorte, truende Skove med lurende Skygger og Utryghedens Gys.

Men Vejsporene slipper de ikke, de kroger sig videre og videre frem i en Uendelighed over Banker og Lavninger og gennem Bækkenes stenede Vad.

Ved Skjern Aa maa de vente et Par Døgn, før end Vind og Strøm er saa gunstig, at de tør vove Overfarten.

Med et: Gud i Vold, gir de sig ud i den stride Strøm, der er bred som en Fjord.

Vandet gaar Studene op paa Siden og plasker mod Vognfjælene. – Om nu Vadets Bund glipper, og Dybet sluger dem? – Om Strømmen nu alligevel er saa strid, saa den magter at løfte dem, male dem rundt i en Dødshvirvel og føre dem til Havs? –

– Gud i Vold! – Vi skal over! –

Den gamle Tjenestekvinde mumler og mumler og famler med sin Rosenkrans. Men hun, der fører Tømmen, ser lige ud over mod Sydbredden, og strammer Tømmens Liner. For de skal over.

Midt ude gaar Studene i Staa, løfter Mulerne og brøler i Vaade. Saa bruger hun Svøben, og den lyster de.

Omsider kniker Hjulene op over Aabrinken. Og de skumples gennem Tarm Kær, hvor Bløder og Gunger lurar tæt inde ved Vasen.

Videre! Videre frem! Sønderud!

Sort Hede og forblæst Egekrat gaber imod dem. Men Vejen

kan de følge uden Tvivl. Spor ved Spor, hulslidte og dybe kroger de sig ud i Uendeligheden.

Gravhøje, enkeltvis eller i Klynger og Rækker, ligger langs Sporene. Nu og da slaar Hjulsportet, de følger, et Sving uden om en Højskraaning. Og Høje eller Egepurl gir Læ, naar de raster, mens Studene rusker Lyng og Stargræs.

En Gang eller to hver Dag dukker et Kirkehus frem, kampstengraa og almægtig at se eller kalkstrøget og langtlysende i Landet.

Og de føler Kirkehelgen og Klokkeklengen som en Tryghed og en Signen over Vejen, de drager.

Sindigt og trygt trods alt ager de deres Kaas imod Syd. De raster i Herberger eller paa den vilde Mark, som bedst det byder sig. Ager saa igen med Fodsgang og Studenik. Videre. Videre. Forbi Bosteder og Krosteder, om ved Tingsteder og Galgehøje, hvor dinglede Dødningeben rasler i Blæsten. Og Vandet i Aaløb skvulper op om deres Hjul, eller Sand og Lyng lukker sig om Fælgen.

Stadig videre sønderud!

Har de draget i Uger eller Maaneder? – Det har de ikke Rede paa mere. Men en Dag aabner sig et vidt Gab i en mægtig Vold.

Det er Rigets Dør, ved de. Nu drager de ud i det fremmede og uvisse, ud blandt Fremmedfolk og vilde Tungemaal.

I Guds Navn! – De ager videre.

Og saa træffer det sig en Dag der langt ude i det fremmede, at de møder en Riddersmand. De agter ham næppe, for de møder saa mange paa deres Vej: nysgærrige og frække, hovne eller ligegyldige Mennesker, og alle er de ukendte. Hvad Agt skulde de da gi paa dem.

Men Ridderen gir Agt paa de to Kvinder bag Studespændet. Det minder ham saa mærkeligt hjemligt, for han husker grant den Slags Køretøjer der hjemme fra: Sindigt rokkende Studespænd, og paa Vognens Agefjæl Mænd eller Kvinder lige saa sindige og taalsomme som Forspændet, men med Blikket lige ud og fast ved et Maal, de kender og ved, de naar.

Ja, selv de sortbrogede, langhornede Øksne synes ham sært hjemlige og minder ham om Thy. –

Han maa dog høre ad, hvorfra de kommer, og hvorhen de agter sig. – –

Og saa mødes da her paa Alfarvej ude i det fremmede, Mor og Søn. – – –

Det er første Led af den gamle jydsk Slægtssaga om Jens Glob hin Haarde. Og det faar være nok her. – Beretningen om Jens Glob's Afregning med sin Frænde, Børglum Bispen i Hvidbjerg Kirke paa Thyholm kan vi finde andet Steds.⁵⁾

Men som de to Kvinder i Sagnet agede bag Studespændet ad lange, trælse Veje, saaledes har i Virkeligheden utalte Slægter, Mænd som Kvinder slidt de jydsk Veje og furet Sporene mangfoldige og dybe. –

TRÆKDYR OG SULEMAD

OGSAA Hesten var fra tidlig Tid Menneskets Fælle, selv om Fund af Hesteknokler ingen Steder med Vished kan føres tilbage til Stenalderen. Dog i en ret tidlig Tid har de fundet hinanden og holdt sammen: Mennesket og Hesten.

Men Hesten og Oksen havde hver sine Egenskaber, som lod sig udnytte. Hestens Hurtighed og ædle Rejsning gjorde den til Krigerens Medhjælp, ligesom Studens Nøjsomhed og sejge Styrke gjorde *den* til Bondens Fælle.

Alle Vegne hvor det gjaldt de tunge, trælse Ryk for Træploven, Kærren eller Stenslæden maatte Studen til. Den hjalp at bryde og dyrke vort Lands Jord gennem mere end tre Tusinde Aar. Og først i en ret sen Tid blev Hesten dens Afløser som Trækdyr.

I Kancelliregistranter for 1535–50 ser vi saaledes tydeligt nok af Fortegnelsen over forskellige Gaardes »Fæmon og Nød«, at ikke blot i Bondens Bo, men ogsaa paa Herregaardene og Kronens Ladegaarde var Studen det vigtigste Trækdyr og

Arbejdsdyr. Som Forspand for de store klodsede Hjulpløve bruges tit fire eller seks, ja, helt op til otte Stude.

Paa Asmildkloster fandtes saaledes 1541 følgende Besætning: 10 Plovstude, 3 andre Stude, 2 Studekalve, 7 Malkekøer, 6 Kvienød, 3 Faar, 3 Svin, 2 Vognklepperter.

Og paa Hald holdtes samme Aar følgende Husdyr: 20 Plovøxne, 14 unge Stude, 22 Køer, 2 Kvier, 1 Tyr, 3 Vognklepperter, 2 unge Øg, 3 Foler, 2 fordærvede Heste, 3 Hesteplage, 9 gamle Vildøg, 4 Mærføl, 47 gml. Svin, 13 unge do. og 13 Grise.

1492 nævnes bl. a. paa Herregaarden Kokkedal følgende Besætning: 16 Plovøxne, 37 Køer og Kvier, 5 unge Stude, 2 Tyre, 9 Kalve, 84 Faar og Lam, 7 Ungnød, 11 Gæs, 4 Vognheste, 2 Vogne, 2 Plove, 1 Harve, 40 Svin, 20 vilde Øg, en graa Hest og 6 Føl.⁶⁾

Og der kunde fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede nævnes mangfoldige andre lignende Opregninger af Herregaardenes Husdyrhold, der alle i stærkere eller svagere Grad viser os Studens fremtrædende Plads som Arbejdsdyr i Datidens Landbrug.

Endnu før Mennesket lærte at udnytte Oksens Styrke, eftertragede han dens Kød. Og lige siden Stenaldertidens Køkkenmøddinger og til vore Dage har Oksekød været en stor Part af Danskens Føde, i tidligere Tid langt vigtigere og mere uundværlig end det knapt tilmaalte Brød.

Omkr. ved Aaret 1600 spiste – ifølge Troels Lund – hvert Menneske her i Landet gennemsnitligt 274 Pd. Kød om Aaret.

Og hvilke utrolige Mængder Sul, der regnedes med til dagligt Brød eller til Fest nævner Troels Lund adskillige Vidnesbyrd om.

En Klosterjomfru fik saaledes almindeligvis til sit aarlige Underhold: 2 levende Svin, 6 Lam, 2 Faar, 6 Gæs, 10 Par Høns, 1/2 saltet Okse, 1/2 Tønde saltet Fisk foruden en stor Mængde tørret og røget. –

Og ved en Adelsmands Bryllup omkr. Aar 1500 aad Gæsterne 10 Øksne, 60 Lam, 4 Kokroppe, 40 røgede Faar, en Tønde saltet Laks foruden flere lignende Smaatterier.

Og Lensmanden paa Antvorskov fik 1609 blandt meget andet Sulemad til Underhold for sig og 53 Personer ogsaa 52 Øksne.

Saltet, tørret og røget Oksekød er fra de tidligste Tider regnet med til dagligt Brød og god kraftig Kost.

Og naar Sakse i Ingeldskvadet lader Starkad prise Fortidens nøjsomme og barske Levevis i Modsætning til de sønderfra indtrængende blødagtige Sæder og bl. a. kvæder:

»Raa og blodig Brad – det er Kost for Kæmper,
Helten ændser ej, hvad paa Bordet brammer«.

da er det uden Tvivl det raa eller spegede Oksekød, han tænker paa. – Og det gir sikkert et lille Fingerpeg imod, hvad Skibskost de danske Vikinger førte med paa deres Langfarter.

Netop som Skibskost paa Langfarter egnede Kødet af den jyske Stud sig fortrinligt, fordi det er fintrævlet, med Fedtet – ikke aflejret i Lag, men indkapslet i Muskelvævet, saa det bliver særlig let gennemtrængeligt for Saltet. Egenskaber man fra gammel Tid har forstaaet at værdsætte.

Flere af de gamle Skribenter omtaler det jyske Oksekød som særligt saftigt og fintrævlet.

Erik Pontoppidan fremhæver, at det bedre end andet Kød gennemtrænges af Saltet og saaledes bedst egner sig for Hollændernes lange Sørejser.

Og den tyske Landøkonom Thaer skriver, at det jyske Kvægs Kød er det møreste, saftigste og behageligste af alle Slags. –7).

Men den danske og særlig den jyske Okse var i Danskerfolkets Husholdning langt mere end Trækraft og Sulemad.

Da i sin Tid Ravet ved vore Kyster blev sjældnere, og Sildene i vore Sunde færre, og den jyske Hest ikke længere var saa efterspurgt af udenvæltiske Riddere, da var det Studen, der redde vor Samfundshusholdning og købte os til Landet de udenrigs Varer, vi savnede.

I over tre Aarhundreder bar Studen saa godt som hele vor Udenrigshandel.

Regeringen kalder saaledes 1578 Studehandelen for »– fast

den største Handel, som bruges, hvormed der kan blive Penninge i Riget –«⁸⁾)

Rigets Folk lige fra Bonden og op til Kongen var i disse Tider optaget af og delagtige i Studeopdræt, Studefedning og Studehandel, hver efter sin Evne og med sit Udbytte, som Love, Forordninger og Recerser nøje vaagede over og satte Grænser for.

Studehandelen var gennem disse lange Tidsrum Grundlaget saavel for Bondens nøjsomme Tilværelse som for Adelens Magt og Overmagt, for Byernes virksomme og velhavende Borgerstand som for Præsters og Bispers verdslige Myndighed – ja, og for Kongernes Krige og Hofhold!

De fleste af vore smukke gamle Herregaardsbygninger stammer fra hin Tid: det 16de og 17de Aarhundrede, da Studehandelen ikke helt grundløst blev nævnet som Danmarks Guldgrube.

Det var den sindige og taalsomme Okse, hvis Kræfter og Kød gjorde det muligt for den danske Adel at udfolde det rige, brogede og stærkt levede Liv i den danske Renæssance.⁹⁾)

Ja, og det var de store Studedrifter sønderud, der mer end noget andet medvirkede til at skabe Toldgrænsen ved Skodborgaa og dermed Skellet mellem Nørre- og Sønderjylland og alle de nationale Ulykker, som deraf randt. –

Saaledes møder vi de jyske Øksnes Mærker og Spor lige fra de tidligste Tider og op til det nyeste jyske Ungskue eller Eksportmarked. –

STUDEN I FOLKETRO OG FOLKEDIGTNING

HAR de jyske Øksne traadt deres tydelige Mærker i vort Lands Opbygning og i Folkets Levevis og Udvikling, da er det kun naturligt, at vi finder lignende Spor i Slægtens aandsprægede Arvegods som Stednavne og Stedsagn, Folketro og Folkedigtning, der alt har sit Udspring fra Dagligdagens Kaar, dens Tragten og Stræb.

Vi tar et Danmarkskort for os eller et alfabetisk Stednavne-register og prøver at finde og tælle de mange Stednavne, hvori Okse eller Øksne indgaar som Forled: Oksby, Oksbøl, Okslund, Oksenbjerge, Oksholm, Oksfeld, Oksvig, Oksvang, Oksevad eller Øksendrup, Øksenhede, Øksenmølle, Øksenvad – for ikke at nævne Studeby, Studsbøl, Studsdal, Studsgaard. – Og mange flere. Og det samme Navn brugt mangfoldige Steder, hvor de samme Forhold har virket til at forme og fæstne Navnet.

Oksevad og Øksnevad er saaledes naturlige Mærkesteder langs Drivevejene, hvor et Vandløb krydser. Oksevad i Gram Herred er endog saa gammelt, at det har givet Navn til Kirkesognet.

Som en Videreførelse og Udbygning af Stednavnet kommer Stedsagnet.

Og som det samme Navn er brugt og fæstnet forskellige Steder i Landet, saaledes er det samme Sagn eller den samme Sagnetype stedfæstet mangfoldige Steder.

Sysler man lidt med de gamle Sagn, opdager man snart, at der blandt de mange forskellige Sagntyper er een bestemt og meget udbredt Type om Kirkebygning, hvor Oksen er et vigtigt Led.

Det er Sagnet om Valg af Kirkens Plads.

Indledningen kan være forskellig, men Udgangen er næsten altid ens.

Sognefolkene ønsker at bygge en ny Kirke, men strides om Pladsen. – Eller de har begyndt at rejse Kirken, men hvad der bygges op om Dagen, river onde Magter ned om Natten, saa Folkene forstaar, de maa finde en ny og mere fredlyst Plads. De bliver da kendt det Raad – eller de hitter selv paa – at koble to Stude sammen eller spænde dem enten for Vogn eller Stenslæde og drive dem ud ved Aftenstid. Og der hvor de saa har lagt sig til Hvile og findes næste Morgen, der skal Kirken bygges.¹⁰⁾

Lad os lige gengi et Par af disse Sagn, saaledes som de gamle fortalte dem:

Det var Dronning Dagmar, der byggede Skrave Kirke i Sønderjylland. Men Sognefolkene kunde ikke enes om, hvor den skulde ligge. Omsider foreslog en Bonde, at de skulde spænde to Stude for en Vogn og jage dem ud ved Aftenstid. Hvor de saa laa næste Morgen ved Dagbræk, skulde Kirken bygges.

Saadan gjorde de. Og næste Morgen fandt de Studene liggende midt paa en Alfarvej.

Her blev Kirken saa bygget af Skravninger – det vil sige: det Tømmer og Sten, der var levet fra andre Kirker, og derfor fik den Navnet Skrave.

Men Vejen kom jo til at gaa i en stor Bue uden om Kirken. Derfra stammer det Mundheld om een, der staar i Vejen for noget: Du staar nok mødt o æ Vej lisom Skraw Kjærk!

Eller Sagnet om Randbøl Kirke:

»Da man vilde bygge Randbøl Kirke, havde man ringe Held med det, for hvad, man byggede op om Dagen, blev revet ned igen om Natten. Omsider mærkede man jo nok, at Stedet, man havde valgt til Byggeplads, var i en eller anden Trolds Magt. Og man blev da nødt til at søge om en anden Plads. Til den Ende tog man to Bøl, koblede dem sammen og slog dem løs om Aftenen. Og hvor man saa fandt dem liggende om Morgen, skulde Kirken bygges.

De fandt dem liggende ved en stor Kæmpehøj, hvor Sagnet beretter, at Kong Ran er begravet. Paa dette Sted blev Kirken altsaa bygget og fik Navnet Randbøl efter Kong Ran og Bøllene.«¹¹⁾

Med smaa Ændringer eller Afgivelser fortælles dette Sagn om næsten hveranden af vore gamle Kirker.

Nu og da nævnes kun een Stud. Enkelte Gange er det en Kalv eller to røde Kvier.

Men næsten altid er det Oksen, der i Sagnet er det afgørende Mellemlid. Det er den, der vælger og vier Pladsen for Kirkebygningen. –

Naar Sagnet saa stærkt knytter Oksen – som oftest parvis, altsaa et Forspand – til Opbygningen af vore gamle Kirker, da kan det kun forklares ud fra, at dette Dyr paa en eller anden Vis har været knyttet til de Helligsteder, som Kristkirkerne afløser. –

Maaske har der til disse Helligsteder – eller til nogle af dem – hørt en Helligvogn med Oksespænd? Hvad Brug saa ellers denne Vogn har haft?

De berømte over to Tusinde Aar gamle Dejbjergvogne, der uden al Tvivl har været et Led i en Dyrkelse eller en Festkultus synes saaledes at ha været trukket af Øksne, det viser Formen paa deres Stjært og Træk.¹²⁾

Den Tro og Dyrkelse, man forhen i hin fjærne Tid havde slaet sin Lid til, krævede Oksebandet med som en Del – og næppe blot som Trækdyr.

Nu kom saa Kristentroen og brød med det fortidige og krævede ny Helligsteder.

Men alligevel: følte man sig utryg ved at bygge eller savnede Enighed, da var det de gamle Helligsteders viede Okseband – eller Afløser for disse – man brugte til at vælge og vie den Plads, hvor man i Enighed og Tryghed kunde bygge.

Det melder os Sagnene.

Men ogsaa paa anden Maade er Oksen gaaet ind i Folkets religiøse Tro som Offerdyr og derfra atter faaet Skikkelse som Kirkehelle eller Værnevætte.

For det hænder, at Sagnet om Kalven eller de to Stude, der finder Pladsen til den nye Kirke, slutter med, at man nedgraver Dyret eller Dyrene paa Pladsen, inden man tar fat paa at bygge. – –

»Da Ovsted Kirke skulde bygges, var det galt med at faa en Plads, hvor man kunde bygge i Fred. Endelig fandt de paa at koble to Kalve sammen og jage dem ud ved Aftenstid. – – – Da de om Morgenens fandt Kalvene, begyndte de straks at mure Kirken op og indmurede naturligvis først Kalvene, der saa siden er blevet Ovsted Kirkes Helle.«¹³⁾

Og om Torup Kirke fortælles det samme Sagn, hvorledes det byggede rives ned om Natten, indtil man lader en Stud finde en ny og fredlyst Byggeplads. – Sagnet slutter: » – – Paa den Maade blev Torup Kirke til, og den er da ogsaa bygget paa en Stud.¹⁴⁾

Og enkelte gamle Vadesteder eller Helligsteder har som Værnevætte – ikke den gængse hovedløse Hest, men i Stedet en hovedløs Stud, der atter viser hen til Oksen som Offerdyr.

Naar de gamle Kirkebyggere lod en Kalv eller et Stude-

spænd finde den rette Plads for Kirken og saa bagefter grov Dyrene ned i Kirkens Grund, for at Offerdyrets Genfærd kunde blive Kirkens Værnevætte eller Helle, da har det altsaa kun været en simpel Videreførelse af endnu ældre Tiders Kultus-Skik brugt ved Indvielse af et Helligsted eller et vigtigt Farsted som et Vad.

Og langt op i Tiden – nærmere vor egen Tid end ret mange aner – har Almuen i sin Nød under Kvægpest eller anden Hjem søgelse tyet til det, man fra ældgammel Tid havde kendt for Raad: det levende begravede Dyreoffer, som oftest en Kalv eller en Stud. –

I en anden meget talrig Sagngruppe: Lindormesagnene, bliver Tyren Værner og Frelser for Kirken og derigennem for det ganske Sogn.

Disse stærkt udbredte Lindormesagn er i Hovedtrækkene saa ens, at naar man fortæller et enkelt, kender man Flertallet indenfor Gruppen:

»Om Funder Kirke skal der i sin Tid ha været en Lindorm, der var saa lang, at den næsten kunde omslynge hele Kirken. Folk saa med Skræk, hvor stærkt den voksede, for efter ældgammel Spaadom vilde den vælte Kirken, saa snart den blev saa stor, at den kunde bide sig selv i Halen.

I denne Nød henvendte Sognefolkene sig til en gammel klog Mand, som gav dem Raad: Den første fuldbaarne Tyrekalv af en Kvie skulde de i tre Aar føde op med Hvedebrød og nymalket Mælk og aldrig bruge den til Arbejde. Saa skulde de lade den kæmpe med Lindormen. Det Raad fulgte Folkene. Og Lindormen maatte bukke under. Men ogsaa Tyren laa død efter Kampen –¹⁵⁾

Fra Folketroen er Oksen naturligt gledet ind i Folkedigtningen. For Folketro og -digtning er som en sammentvunden Snor af Traade med uens Lød. Derfor finder vi Kalven, Tyren og Studen rundt om i vore Folkeeventyr som den forvandlede Prins eller som Heltens Hjælper (»Den blaa Stud«¹⁶⁾ eller paa anden Vis.

Og i Ordsprog og Gaader, den Almuedigtning, som skabtes og brugtes under Hverdagens Færd, fik Studen en selvfølgelig og fremtrædende Plads. – For som en Fork, bag som en Stork, hwa æ de?

Og selv om andre Landsdeles Folk ved om Jyden, at han siger: »Mi Studd o saa mi Bøen!« Og at hans store Bud er: »Du skal elske dine Specier af dit ganske Hjerte og dine Stude som dig selv.« – Saa er det dog god gammel Jydeskik, at alle de Studekalve, der fødes, dem skal Præsten ha! – – –

STUDEN I LÆRDOM OG LATIN

NAAR man sae: Selv om man skikker Studen til Rom, der kommer dog Stud hjem – saa var det kanske ikke altid møntet paa de firbenede.

Og føjede man til: Jo, hvad kender Studen til Latin, den har jo aldrig været Klerk, da kunde det ogsaa ha Brod imod andre end Drøvtyggere.

Men selv om Studen og Latinen kun rimer slet til hinanden, saa er dog den jyske Stud paa sin Tusindaars Vandring trampet fra Folkedigtningen og ind midt i Latinen.

For baade her og der i det 16de Aarhundredes kunstfærdige latinske Litteratur kan vi slumpe til at finde den jyske Stud nævnt, ja endog dens Pris sunget! – –

I en latinsk Digtsamling fra 1576 priser Digteren Hans Lauridsen Amerinus saaledes Raadmand (senere Borgmester) Laurids Thøgersen i Ribe og ønsker ham til Lykke, hvad enten han deltager i Raadstuens og Tingets Forhandlinger eller og han »med dobbelthornet Hær (tillands og tilvands) bryder frem gennem fremmede Lande.«¹⁷⁾

Og i en Slags Satire fra 1516, »Breve fra uberømte Mænd,« skrevet i barbariserende Munkelatin af en tysk Adelsmand Ulrick von Hutten, finder vi ligeledes den danske Stud.

I anden Bogs 16de Brev lader Forfatteren mange forskellige Lande og Stæder særtægne ved enten Mennesker eller Dyr:

Fra Polen er der Tyve, fra Bøhmen Kættene, fra Italien Skorpioner, fra Spanien Løver, fra Ungarn Lus, fra Saksen, Drankere, fra Venedig Købmænd, fra England Faar, fra Prag Jøder, fra Franken Adelsmænd – og mange flere i en lang

latiniseret Ramse. – Og i denne brogede Samling er Danmarks Stedfortrædere naturligvis Studene. –

Bedre endnu forstaar dog Rasmus Glad – eller som hans Lærdomsnavn lyder: Erasmus Michaelius Laetus – at vurdere den danske Stud.

Han er nemlig født paa Gaarden Ingvordstrup i Vejlbj ved Grenaa, saa han kendte Studen fra sin Fars Fedestald. Han skriver 1573 et – selvfølgelig latinsk – Digt om Sejladsen »De re nautica«, hvor han i saa lyriske Vendinger, som den stive Latin tillader, omtaler de forskellige Landes Handelsvarer. –

– Spanien og Frankrig udfører Vin og Salt, England Tøj, Skotland Kul, Sverige Jern, Norge Fisk. – Men Danmark har en Sag, hvorved det især udmærker sig, og som det uddeler til alle andre Folk, hvorved de behageligen kan nyde Livets Goder. Thi Landbrugets Frembringelser fordeler det til alle Steder. – Mange Tusinde Stude nære Landet, som det aarligt sender frejdigt til dine Folk, hurtige Rhinstrøm, og til de nærmeste Købstæder, hvorfra de kommer til de hollandske Riger.« –¹⁸⁾

Og fra Frederik d. Andens Tid kendes et Skuespil, hvori en Bondemand fremstilles for at aflevere følgende sirlige Rim:

»Ti Øxne kan jeg sælge et Aar,
 sexten Daler jeg for Parret faar.
 Mellem Aar og Dag kan jeg og holde
 en Hest eller fire paa mine Stolde,
 foruden Kalve og Foler baade,
 som jeg kan lægge mig tilgode,
 dertil mine Svin og skjønnne Galte,
 som jeg kan sælge og lægge i Salte.«

Havde Bonden selv faaet Mæle, var der sikkert gaet slemme Skaar i Teater-Idyllen. Men hvad Rimet derved mister i Sirlighed, havde det uden Tvivl vundet i Ægthed og Fynd.

Men sandt var det dog, at Datiden bød forholdsvis gode Vilkaar for Bønderne. Og de gode Vilkaar stammede først og fremmest fra Studeopdræt og -salg i hin Tid, da Studehandelen

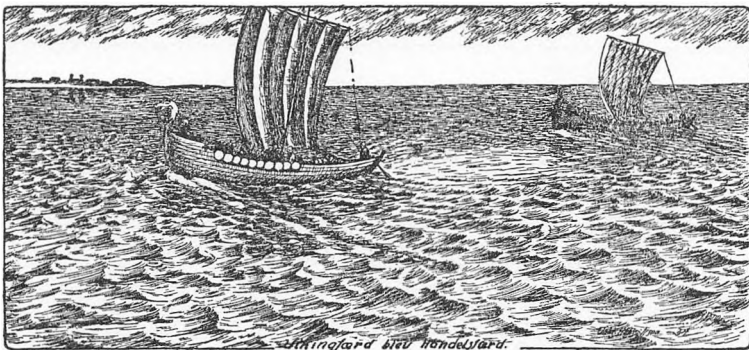
AD JYDSKE VEJE SØNDERUD

stod i sin rigeste Blomstring og var Grundlag for hele Rigets Velfærd og Velstand.

— — —

Saaledes vil vi – om vi gransker lidt i vor Folkestammes Liv og Kaar gennem Tiderne – Gang efter Gang finde Mærker og Spor fra den danske Okse – den jyske Stud!

STUDEHANDEL OG STUDEPOLITIK GENNEM TIDERNE

DEN FØRSTE ØKSNERIFT

HVORNAAR i Tiden mon den første Drift jydsk Stude gik sønderud og solgtes hinsides Landegrænsen?

Ja, at spørge er jo en ærlig Sag, det maa vel være lige saa ærligt at vedgaa sin Uformuenhed til at svare her, hvor ingen har Udsyn eller Viden til at skimte Vejs Udspring langt bageude i Mulm og Glemsel.

Den første Drift Stude sønderud – ?

Om det var Stenalderfolk med Flintøkser i Næverne – En Storbondes Huskarle med dyre Bronzevaaben? Eller en sammenløben Horde af Ransmænd og Pak, der drev Studeflokken – ? Det ved ingen.

Kun eet kan vi nogenlunde sikkert vide: Studedriften var hverken købt eller betalt. –

– Som en sulten Ulveflok var Ransmændene kommen væltende ind derude fra det ukendte, hvor Fremmedfolket holdt til. De hærgede ondt, dræbte og ranede, saa vidt de kom frem. Liggendefæ og Gangendefæ i Hobevis slæbte de med sig, da de mæt af Drab og Plyndring igen drog imod Syd. – Kvæget, der før græssede fredeligt i Engdrag og Marsk, dreves nu i brølende Flokke gennem Landegrænsens vilde Ødemarker. –

Det var den første Studedrift sønderud! –

Til andre Tider var det Landets egne Folkestammer, der – tvungne af Misvækst hjemme eller lokkede af Eventyr ude – vandrede imod Syd for at finde rigere Engdrag til deres Kvæg og bedre Livskaar for deres Børn: Kimbrer og Teutoner imod Tilintetgørelse og Udødelighed! – Andre Smaastammer, der smeltede bort, før de naaede ind under Historiens Lys og Romerrigets Lanseskygge.

Gamle Veje sledes dybere, og ny Vej banedes af de vandrede Skarer. Med hver Hob eller Hær fulgte Øksne i Forspand og i Flok. De var Trækkraft og Sulemad, lod sig ogsaa tuske bort for Vaaben eller Værktøj.

Og Fremmedfolket sønderude i Stæderne langs ældgamle Handelsveje og Flodveje – Köln, Dorestad, Dortmund, Münster, Minden, Stade – fik Smag for det jyske Oksekød.

Hvad var mere rimeligt da, end de søgte det, hvor det var at finde: paa den vestjyske Marsk og de jyske Engdrag. Og skete det, at der var bovne, væbnede Karle til at vogte og falbyde Kvæget, saa det var for vovsomt en Sag at rane, da købslog de fremmede og tuskede med de Varer, de havde: Klæder, Vaaben, Værktøj og ædelt Metal.

Og saa gik igen en Drift jyske Stude sønderud – men nu baade købt og kvitter! –

Mellem Vikingetidens blomstrende Handelsby, »Hedeby« ved Haddeby Nor tæt ved Slienmunden og saa Merovingernes Handelsstæder langs Rinen gik ældgamle Handelsveje baade til Søs og over Land.¹⁾

Og de landværts Veje sledes dybe af sindigt trampende Øksne – sikkert ikke blot som Forspand, men ogsaa som Handelsvare. Skibsfarten paa disse Handelsbyer var allerede den Gang stor og i stadig Stigen. Der krævedes megen Skibskost. Og hvad bedre fandtes end saltet og speget Oksekød.

At saadan Handel og Tusk i større eller mindre Grad er sket langt tilbage i Tiden, synes indlysende, selv om vi nu savner Midler til at sted- og tidfæste denne Handel.

Først fra en forholdsvis sen Tid (omkr. Midten af d. 15de Aarhundrede) kan vi ud fra Love, Recesser og Toldruller følge

og udrede og tildels maale Studehandelen i dens forskellige Forgørelser.

Dog forud for denne Tid ligger ganske sikkert et langt Tidsrum, hvor Øksnehandelen er drevet under fri, men gennem lange Tider hævdvundne Former. Derhen tyder meget.

STEN OG STUDE

VI staar en Dag foran Ribe Domkirkes mejslede Klippemure og føler Tryk af Svimmelhedens Gys imod vor Isse, mens vort Blik søgende klatrer til Vejrs opover de stejlt rejste Stenmasser.

Saa mægtige Fjældtinder stablet op af Menneskehænder! – Hver enkelt af disse talløse Stenblokke lempet paa Plads ved Menneskekraft og Menneskekløgt! – Sligt mægtede vore Fædre for 7–800 Aar siden!

Vor Tanke prøver at klatre opover som vort Blik og famler med Maal og Tal, mens Svimmelheden end stærkere gynger gennem vore Sanser.

Og Størstedelen af alle disse Stenblokke er Tufsten fragtet hid fra en fjærn Rinegn: Tufstensbjærgene omkring Andernak eller Sandsten fra Weserbjærgene!

Den, som første Gang hører sligt fortælle, ryster paa Hovedet og smiler vantro: Alle disse Kæmpesten, nok til et helt Bjærg, fragtet helt her op nede fra Rinbjærgene i hin fjærne Tid! Det lyder eventyrligt! –

Ja, vist gør det saa – men det eventyrlige er her en Kendsgerning og naar endda længere ud, end Domkirkens Fjeldmure kan øjnes. –

Har vi Tid, kan vi gaa ud fra Ribe i Nord eller Syd og se Landsbykirkerne efter. Og vi vil finde, at de allerfleste Kirker – omkr. 60 ialt – her langs Jyllands Vestkyst lige oppe fra Ringkøbing Fjord og til Ejdergrænsen i Syd er helt eller delvis bygget af den rinske Tufsten.

Og for vor Tanke dæmrer en ny Forstaaelse af, hvor mægtigt et Maal af Arbejde, der rummes i Kirkebygningstiden i det

12de og 13de Aarhundrede. Det var ikke blot Vanskeligheden ved at rejse de svære Mure, men det var lige saa meget at tiltuske sig Tufsten og fragte disse langvejs fra.

Og vi prøver at forestille os, hvorledes alle disse Stenmasser er fragtet hid:

Tungtlastet med Stenblokke har Skibe, Kaager og Pramme i Hundredtal krydset sig frem over Havet imod den hjemlige Kyst, hvor det nye Gudshus skulde bygges. Fartøjet har losset ude ved Stranden eller er varpet, slæbt eller roet op ad Aaløbet til Byggepladsen.

Og i Fællig har saa Mennesker og Øksne slæbt Stenene det sidste Stykke Vej.

Naar Skuden saa var lastet med Handelsvarer er den paany gynget bort over Havet for at tiltuske sig en ny Ladning Sten til at højne Kirkemuren med.

Hvilket mægtigt Tal af Skibsladninger Tuf er ikke fragtet hid til alle disse Kirker! – –

Handelspladserne, hvor Tufstenen hentedes, var de nederlandske Stæder ved Rinarmene, særlig *Utrecht* og *Deventer*.

At den rinske Tuf og Sandsten i d. 12te og 13de Aarhdr. fragtedes ned ad Rinen til disse Byer og solgtes som en i hin Tid stærkt efterspurgt Handelsvare, er en Kendsgerning, som bl. a. møder os mærkeligt levende i et lille Træk, der er overleveret os af Abbed Sibrand i Cistercienserklosteret Marien-gaarde ved Dokkum.

Omkr. 1230 skriver Sibrand en Levnedstegning af sin For-gænger, Abbed Frethericus. Og her fortælles om, hvorledes Klosteret blev udvidet med Tilbygning. Gennem længere Tid var samlet en større Pengesum sammen til at bygge for. Og med disse Penge gir Abbeden og nogle af Brødrene sig omkr. 1170 paa Rejse til Deventer.

»I den Tid« – saaledes lyder nu Abbed Sibrands Ord – »blev nemlig de Sten, som almindeligt kaldes Dufsten, i store Mængder bragt ned ad Rinstrømmen til Deventer og Utrecht for at sælges der.

Men nu skete det, mens de vare der, og de gik omkring paa

de Skibe, som laa der ladede med Sten, fra det ene Skib til det andet, at Remmen, hvori Abbeden bar den tunge Pengesum, gik op, saa Pengene faldt ned i Floden midt imellem to Skibe – «²).

Heldigvis for Munkene og deres Byggeplaner blev Pengene atter fisket op, saa de har formodentligt faaet købt de Byggesten, de havde Brug for. –

– Er det ikke, som dette lille Træk i et Glimt tegner et Stykke lyslevende Datid for os:

Alle de tunglastede Skuder, der med Strømmen sindigt driver ned ad Rinen og dens Bifloder, indtil de lægger sig for Anker her ved Deventer. Der er mange. Og saa tæt ligger de Side om Side, saa de, der vil købe Sten, kan kravle fra Skib til Skib og udsøge sig de Stenblokke, der bedst passer dem – Men selvfølgelig maa de tage sig i Agt, at ikke de selv eller deres Bæltessølv plumper ned mellem Skibene, naar Flodbølgerne faar dem til at vippe!

Og blandt de Mænd, der her færdedes paa Stenskuderne for at finde de bedste Sten og tinge og tuske, der var ogsaa danske Handelsmænd og jyske Skippere. Det ved vi ad mange Veje.

– Danske Vikinger sad gennem mange Aar som Herskere paa Borgen i Utrecht. Og siden i Tiden kom mere fredelige Handelsskibe. – I en Stadfæstelse, som Kejser Henrik d. 5. 1122 gav Utrechts Borgere paa Tolden ved deres Stad, nævnes ikke blot de Danske særligt, men de vises tilmed den Gunst, at de faar Toldfrihed for deres Handelsvarer, kun af selve Skibet skal Skipperen udrede en Afgift.

Ogsaa Deventer gæstedes – Gud bedre det! – omkr. 822 af Normannerne. Og Søvejen hertil glemte Vikingen ikke, da han siden i Tiden som Pranger og Kirkebygger lagde ud paa Handelstogt.

– I en Del af Staden Deventers Regnskaber fra 1337–74 nævnes saaledes ikke saa faa Danske.

Og i en islandsk Vejviser for Pilegrimme fra d. 13de Aarh. tilraades det at tage Skibslejlighed fra Ribe til Deventer eller Utrecht.

Naa, Jydeskipperne har formentlig ikke nøjedes med at tuske om de Varer, andre førte ned ad Rinstrømmen. De har sikkert ogsaa selv i stort Tal ført deres Skuder op ad Floden helt til Køl'n og hinsides for paa selve Stedet at faa købt og ladet de Varer, de ønskede.

Vitterligt er det, at der fra meget tidlig Tid har været et stærkt Handelssamkvem mellem Ribe og Køl'n. – I en Fortegnelse fra omkr. 1130 over Medlemmer af Købmandsgildet i Køl'n findes ogsaa Navne paa Medlemmer fra Danmark.

Og et af Erik Pommern 1232 udstedt Kongebrev viser, at baade Valdemar Sejr og hans Forgængere har givet Borgere fra Køl'n Handelsprivilegier i Danmark.³⁾

Disse og mange andre lignende Vidnesbyrd viser os den livlige Handel og Samfærd i d. 12de og 13de Aarhdr. mellem Ribe og Handelsstederne langs Rinstrømmen.

Og som et stærkt og urokket Vidnesbyrd om Datidens Samhandel mellem Jyllands Vestkyst og Rinstæderne sidder de rinske Tufsten i Ribe Domkirkes Mure og i alle de mange Kirker ned langs Jyllands Vestkyst. – Har mon nogen Lyst og Indsigt til at regne ud, hvor mange Skibsladninger Sten, der sidder i alle disse Kirkemure ført hertil fra Rinbjergene? –

Se, det var Stenen, Kirkesten. – Og saa kommer vi igen til Studene.

Alle disse utalte Skibsladninger Bygningssten ude fra det fremmede er selvfølgelig baade købt og kvittet. Det vil sige, vi gav som Vederlag de Varer, hvoraf vi havde Overflod.

Og kikker vi efter paa et Danmarkskort, ser vi straks, at alle disse mange vestjydske Tufstenskirker har deres Plads i Marskegne eller nær Vandløb med store Engdrag. Det er Marsk- og Englandets – Høslætfolkets – Kirker.

Som rimeligt er, gav man da de Varer, man havde rigeligt af, for de Varer, man savnede: – Jydske Stude for rinske Sten til de vestjydske Kirker.

Muligt er en stor Del Kvæg ført over Havet i Form af Talg og Huder. Kanske ogsaa Kød?

Men hvad er til Hinder for at antage, at man ogsaa i d. 12te

og 13de Aarhdr. har sejlet levende Øksne til Nederlandenes Havnebyer paa lignende Vis, som vi ved, det skete godt et Par Hundrede Aar senere. Tufstenen har muligt endog kun været en Slags Baglast, som Skipperen tog med – Gud til Ære og sig selv ikke til Tab! – for at Øksneskuderne ikke skulde sejle tomme hjem?

– Adam af Bremen fortæller i sidste Halvdel af d. 11te Aarhdr. om den store Sejlads, der fra Ribe dreves paa Frisland, England og Saksen, og nævner, at »man fra Ribe kan i to Døgn sejle til Cincfal« ikke langt fra Brügges Havneby Dammen.⁴⁾

Sejladens Varighed kan altsaa ikke afskære os fra den Tro, at jyske Øksne allerede i d. 12te Aarhdr. – ja maaske før? – i stort Tal er ført til Rinbyerne bl. a. som Vederlag for Tufsten til Kirkebygning.

Senere har en og anden af Marskens Storbønder, vel sagtens naar Øksnehandelen har været særlig god, hjemført adskillige Pragtstykker som de Ligkister af rød Sandsten, der nu og da graves frem, eller de røde Sandstens Døbefonter i Hvidding og Ballum Kirker.⁵⁾

Men – vil sikkert mange indvende – vi kender jo ingen skriftlige Kilder, der fortæller om eller stadfæster Formodningen om en saadan Handel med Stude og Sten.

Vist saa, slige Kilder savner vi – endnu da i hvert Fald – Men er vi ikke lige saa blottet for skriftlige Kilder angaaende vor første Kirkebygning og denne mægtige Transport af Bygningssten.

Og dog tvivler ingen her trods de manglende Kildeskrifter, for her staar omkr. 60 af Vestkystens største og smukkeste Kirker som vidt synlige Vidnesbyrd om, at denne langvejs Fragt af disse vældige Stenmasser er udført i hin fjærne Tid, selv om ingen Skrifttegn melder os derom.

Sindigt og selvfølgelig har alle disse Skuder Aar efter Aar krydset langs Kysten eller ud over Havet. Selvfølgelig med Last ud saavel som hjem. Det var trods Slid og Vanskeligheder kun dagligdags Virke og Vandel, der ikke digtedes om

eller tegnedes op i Klosterkrøniker. – Og dog blev det til et Storværk, som nu fylder os med Undren.

Men hvor kan man vente at finde skriftlige Kilder om den Tids Øksnehandel, naar der ties om det, der for os at tække er langt mere overvældende: Bygningen af de danske Tufstenskirker.

Ja, vi har al mulig Grund til at tro, at Danskerne med deres Øksnedrift endog meget langt tilbage i Tiden er mødt frem paa de store Markeder i Rinstæderne, ved Elben og i Nederlandene – maaske længe forud for Kirkebygningstiden? – selv om vi ikke har fundet det kapitelfæstet i nogen Klosterkrønike.

Og naar en nederlandsk Kilde ^{5a)} nævner, at »Daci« med deres Heste og Okser paa Markedet i Damme ved Brygge 1252 faar anvist en bestemt Plads ved Siden af Friserne, da er vi forvisset om, at det er danske Handelsmænd, her er Tale om.

Først lidt senere i Tiden finder vi de første sikre skriftlige Efterretninger om dansk Øksnehandel i Nederlandene og Rinstæderne. Og de er kun sparsomme!

I 1389 nævnes danske Handelsfolk med Øksne paa Markedet i Hoorn.⁶⁾

Og et Hundredaar senere 1492 retter Raadet i Køl'n en Henvendelse til de mange Studehandlere, som her mødtes. I denne Henvendelse nævnes ogsaa danske Stude og Stude fra Ejdersted.⁷⁾

Vi er nu naaet saa langt op i Tiden, saa Lovbud og Toldkrav – det vil sige Politik – for Alvor slaar ned paa Studehandelen. Og dermed bliver dens Vilkaar og Veje lettere at udrede.

STUDE OG POLITIK

POLITIK er Værdiernes Formidling – (Ondskabsfulde Tunger vil dog paastaa, at det snarere er Værdiernes Formøbling!)

Men hvad nu det er eller ikke er – alle Vegne, hvor Værdier omsættes, vil Politik sætte ind for at lede Værdierne ind i faste af Lovbud afstukne Baner til Fordel for Staten – eller for de, som har Magten i Staten!

Man maa nærmest forundre sig over, at de danske Magthavere saa forholdsvist sent griber ind og laver Politik med den danske Studehandel.

I Valdemar Sejrs Jordebog 1231 dukker Ribe og Kolding ganske vist frem som Toldsteder, uden dog at Øksne særskilt nævnes.

Første Gang, at Udførselen af Øksne nævnes i danske Love er i Kristian d. 1.s Handelsforordning udstedt efter Forhandling med Rigsraadet 1475. – Heri forbydes det danske Mænd at drive Øksne længere Syd paa end til Markederne i Kolding, Ribe og Assens. For Sjællands Vedkommende maatte de kun føres til Dragør og i Skaane til Falsterbro og Skanør.

Hensigten med denne Forordning er sikkert paa denne Maade at tvinge de fremmede Opkøbere til at drage her op til Markederne og købe her, saa Studene var de fremmedes Ejendom, naar de førtes ud over Toldgrænsen.

Derved fik Køberen ikke blot Risikoen for Studenes videre Fragt, men de kom tillige til at udrede Toldafgiften i klingende Sølv. – Det sidste har sikkert for Magthaverne været det vigtigste i en Tid, da Knaphed paa Mønter og ædelt Metal var meget stor.

– For Ribe gøres dog i Forordningen den meget vidtrækkende Undtagelse, at det med Sejladsen i Vesterhavet »skal forblive, som det hidtil har været.«⁸⁾

Kongens og Rigsraadets Hensigt har muligt nok været at drage ædelt Metal ind i Riget. Men der er ingen Tvivl om, at Flertallet af Folket følte denne Indskrænkning i Handelsfriheden som en oprørende Uret imod Rigets Folk og en ufor-

staaelig Gunstvisning imod de tyske og senere de hollandske Handelsmænd, der nu fik en Slags Eneret paa Udførsel og Handel med danske Stude i Hansestæderne og Nederlandene.

Og det var kun Indledningen. Der kom snart flere Love og Forordninger.

Det gik, som det stedse gaar, naar Statsmagten laver volde- ligt Indgreb i Borgernes hævdvundne Handels- og Handlefri- hed: Det ene Paabud eller Forbud trækker ti andre med sig, indtil Lovmageriet til Slut vokser sammen til et helt Vildnis af Forordninger, Recesser og Reskripter, Undtagelser og Ta- riffer, der omgærder – fremmer eller hæmmer? – Studehandelen her hjemme.

Alene en tør Opremsning af alle disse Forordninger, Reces- ser og Reskripter gennem de følgende tre Hundrede Aar vil fylde tykke Bind. Her kan kun nævnes de vigtigste.

1515 udsendte Kristian d. 2. en Forordning om Handelen i Jylland, hvor det forbydes Gejstligheden (Bisperne dog und- tagen), Fogderne og Bønderne at opkøbe Øksne eller andre af Landets Produkter for at drive Handel med disse. Selvfølgelig er Adelen ligesom Bisperne undtagen for dette Forbud – dog maa de ikke drive deres Handel for inden- eller udenlandske Købmænds Penge.

Dernæst fastsætter Forordningen, at der kun maa holdes 2 Markeder om Aaret i Ribe og 1 i Kolding. I Ribe skal de holdes Marie Bebudelse (d. 25. Marts) og Marie Fødselsdag (d. 8. Septbr.). Og i Kolding Sct. Franciskus Dag (d. 4. Oktbr.). Og hver Købmand maa kun drive 100 Øksne til hvert Mar- ked. Dog maa han holde en enkelt »Vederlags Svend«, som maa drive indtil 50 Øksne.

Endelig siger Forordningen, at de Øksne, som Købmændene ikke faar solgt paa disse Markeder skal de ha Lov at drive til Holsten og Elben.⁹⁾ – I den Forordning var der saaledes Smut- huller nok for en dreven Pranger.

I 1518 kom et Forbud imod Udførsel af Kvæg. Hvorfor er ikke saa let at sige, maaske for at sikre Proviant til Hæren og Flaaden.

Men Sølv kunne heller ikke undværes! – Saa gav da Kongen d. 29. Novbr. Ribe Bys Borgere og Købmænd Tilladelse til at opkøbe Øksne overalt i Landet og uddrive dem af Riget, imod at de indførte Sølv og solgte det til den kongelige Mønt i Malmø. Af Møntmesteren fik de saa en Seddel paa, hvor meget Sølv de havde solgt ham, og hvor mange Øksne de derfor igen maatte opkøbe og uddrive.¹⁰⁾

Det var dobbelt Handel med dobbelt Fordel! Intet Under, at Ribe Borgere i disse Aar kunde laane Kongen Penge.¹¹⁾

Tre Aar efter udstedte Kongen paany et aabent Brev, hvorved han tillod Borgere i Ribe, Varde og andre Købstæder i Jylland, som plejede at handle med Øksne, at de maatte drive deres Øksne til Ribe til Frue Marked i Fasten og der sælge dem for Guld, Sølv og Klæde til fremmede Købmænd, hvis der kom nogen?¹²⁾

Næste Aar, altsaa 1522, udstedte Kristian d. 2. en udførlig Lovgivning for de danske Købstæder. Og heri forbydes al Udførsel af Riget af magert Kvæg: Græsøksne. Kun de fedede Staldøksne maa nu uddrives og kun over Ribe, hvor de skal sælges »paa rette Markedsdage for Guld, purt Sølv eller Klæde, rede om rede og ej for andre Varer« – ¹³⁾

Regeringens Hensigt med at forbyde Udførsel af Græsøksne (magert Kvæg) var vel nok at holde Studene her i Landet, til de var fedede og havde den højest mulige Værdi for derved at faa flest mulige Penge ind i Riget.

Den »rette« Fordeling af disse Penge tog Magthaverne sig dernæst af med en Nidkærhed, som kun udvises, hvor det drejer sig om Værdier!

Allerede Aaret efter, at Kr. d. 2. er fordrevet og Fr. d. 1. kommen til Magten, lægger den ny Konge ud med en Forordning af 15. Juli 1524, der byder, at ingen Provst, Præst, Foged eller Bonde maa »købe Øksne at stalde flere end de kunne føde med deres eget Foder, og hvis Øksne de ville sælge, skulde de sælge til Borgere, Købmænd, Rigens Indbyggere og ingen anden.«¹⁴⁾

Endnu er det ikke – saaledes som det senere bliver under

Enevælden – ligefrem forbudt Bønderne at fede Øksne paa egen Stald, selv om det er indskrænket til det mindst mulige ved Bestemmelsen: ikke flere end de kunne føde med deres eget Foder. Datidens Landbrug med Fællesdriftens primitive Udnyttelse af Jorden gav kun ringe Udbytte. Gennemsnittet af Høstudbyttet i d. 16de og 17de Aarhdr. regnedes kun til 3 Fold.¹⁵⁾ Og Tørke og Misvækst gjorde tit Høsten endnu fattigere.

Der blev uden for Marsklandet og de store Engdrag ikke ret meget »eget Foder« tilovers til Studedefning, naar der skulde holdes Liv i Trækdyr og de nødvendige Køer Vinteren over.

Og da det nu er forbudt Bønderne at sælge til de fremmede Opkøbere, saa de kun maa sælge til »Rigens Indbyggere«, er de allerede fra nu af udelukket fra at faa Andel i Studedefningens Fordele, der fra denne Tid er forbeholdt de privilegerede Stænder.

Ved denne Forordn. af 1524 har Adelen og de rige Borgere faktisk faaet Eneret paa Studedefningen og Salg til de fremmede Opkøbere. Og denne Eneret blev stadig styrket og udvidet ved nye Forordn. og Recesser bl. a. af 1547 og 1558 og endnu mere gennem Fr. d. 2.s Haandfæstning af 1590.

At Bønderne dog ikke uden videre lod sig fratage deres ældgamle Ret til at fede deres Stude og handle med hvem, de vilde, men stadig i Smug baade fedede og solgte, derom vidner de idelige Gentagelser af tidligere Forordninger.

I Slutningen af d. 16. Aarhdr. (1570–90) kommer der en daarlig Tid for Studehandelen. Opstanden i Nederlandene vanskeliggør Afsætningen. Mange Handelsmænd lider store Tab og kan eller tør ikke fortsætte. Det ser vi bl. a. af de store Toldrestancer og Regeringens ofte forgæves Forsøg paa at inddrive disse.

Det var nemlig ret almindeligt, at Studehandlerne ved Studenes Uddrivelse over Toldgrænsen fik Henstand med Tolden, »indtil Markedet er fuldgjort«.

Men efter det »fuldgjorte« Marked i Nederlandene blev der

i disse Aar lidet eller intet til Studehandleren og slet intet til Kongens Toldkasse.

Derfor kender vi fra disse Aar et stort Antal Kongebreve og Aktstykker, der handler om Inddrivelse, Nedsættelse eller endog Eftergivelse af skyldig Øksnetold – ud fra den rigtige Erkendelse, at hvor intet er at tage, har selv Kongen tabt sin Ret!

Det ses ligeledes, at mange Købmænd og Borgere ikke har magtet at betale de Sædegaardsejere, af hvem de havde købt Stude. – I 1583 omtales saaledes en Købmand i Varde, der er »saa gældslagen for Øksne, at han ikke kan være her udi Riget«. ^{15a)}

Med Chr. d. 4.s Reces af 1615 kom en ny Skærpelse og Udvidelse af Tvangsforskrifterne. Det forbydes heri Borgere og ufri Mand at købe Øksne i Landsbyerne, »de skulle forsyne sig paa Markeder eller Axeltorv«. – Og ingen Bonde maa sælge sine Øksne til »Udlændiske« men kun til Adel eller Borger. – Adelen derimod maatte købe, hvor den lystede.¹⁶⁾

Der gaar gennem disse og den følgende Tids Forordninger en stærk og tydelig Stræben efter mest muligt at afgrænse de enkelte Stænders Medvirken i Datidens vigtigste Erhverv: Studedefning og Studesalg – og da særligt at afgrænse de enkeltes Andel i Fortjenesten!

Det gik selvfølgelig ikke af uden Rivninger. De rige Borgere og Raadmænd lod ikke godvilligt Adelen ene bjærge de fede Bid, ogsaa de vilde ha lidt af Smavsen!

Og vi kan gennem de mange skiftende Forordninger og de lige saa mange midlertidige Tillæg og Undtagelser følge, hvorledes denne Styrkeprøve har artet sig snart med Fordel til den ene Part, snart til den anden – kun aldrig til Bønderne!

Efter en Forordning af 1639 holdt Købmændene da flere Øksne, end de kunde stalde paa eget Foder, idet de »imod Recessen« købte Foder og Hø af Bønderne. – Forbudet imod det ulovlige i denne Fremgangsmaade indskærpes paany.

Men allerede 1643 kommer en ny Reces, der gir Borgerne Tilladelse til at købe ikke blot de Øksne, de var i Stand til at

holde paa eget Foder, men derudover saa mange, som de kan faa opstaldet paa Kronens og Adelens Ladegaarde.

Baggrunden for denne Tilladelse er Adelens vanskelige økonomiske Kaar i disse Aar. Chr. d. 4.s mange Krige, hans uheldige Medvirken i Trediveaarskrigen og de fjendtlige Indfald i Jylland har taget haardt paa den jyske Adels Velstand. Mange synes endog at savne Midler til Indkøb af Græsøksne. Og de maa derfor en Tid nøjes med at være Foderværter for rige Købmænd og Borgere.¹⁷⁾

Til Udførsel maatte Øksne fremdeles kun købes paa Kronens eller Adelens Ladegaarde eller »paa Borgernes indavlede Foder«. – Dog hævder Ribe vedblivende sine særlige Forrettigheder. Nu er Byen ganske vist ikke mere eneste Toldsted, men den har Privilegium paa at købe 500 Øksne »endog efter Martini Dag«.

I Chr. d. 4.s sidste Regeringsaar var Studehandelen som alt andet i Forfald efter den ulykkelige Krig med Thorstenssons Indfald og Hærgning af Jylland. Og Kongen byder derfor i et Brev til Raadet, at de fornemste Købmænd bør høres om, hvorledes Øksnehandelen igen kan bringes paa Fode, da han »haver bragt i Erfaring, at den daglig skal tage af til Vore Undersaat-teres mærkelige Skade«. ¹⁸⁾

Samme Aar, 1647, udsender Kongen en vidtløftig Forordning, der baade indfører ny Bestemmelser og skærper de allerede bestaaende, som tydeligt nok har været i stærk Opløsning.

Det hedder i Forordningen: at Forpagtere af Kronens og Adelens Ladegaarde, Borgere, Præster, Fogder og Bønder kappes om at omgaa de gældende Paabud om Øksnehandelen.

De Misbrug, denne Forordning særlig rettes imod, er urigtige Beviser fra Kronens og Adelens Ladegaarde om Antallet af det opstaldede Kvæg samt Borgeres Staldning langt ud over den Tilladelse, de haver. – Og der gives nu Forskrifter for, hvornaar Øksne skal sættes paa Stald og hvornaar uddrives, byder, at de anmeldes for Lensmanden, »for at dermed kunne controleres.« ¹⁹⁾

Kort efter Enevældens Indførelse finder vi i Adelen Privilegier 24. Juni 1661 og i Købstædernes af samme Dag Stadfæstelse paa deres gamle Forret til at stalde Stude.

Og Udviklingen dybere ind i Forordninger og Tvang fortsættes stadig.

Svenskerkrigen og de plyndrende Fjendehære har tyndet uhyggeligt ud i det jydsk Kvæg. Og Nøden blandt Bønderne tvinger disse til at sælge de faa Dyr, de endnu har igen. Det ser vi af en Forordning af 12. Decbr. 1661, som forbyder indtil videre al Udførsel af Riget af Græsøksne, Køer, Kvier, Heste, Hopper, Svin, Faar, Lam. —

Men at udenlandske Opkøbere har forstaaet at udnytte Landets Fattigdom og at omgaa Lovene, det ser vi ogsaa af en ny Forordning af 21. Jan. 1663, hvor det nævnes, »at fremmede Liggere og Commissionærer drager om i Landet og opkøber af Bonden i hans store Trang til en ringe Pris, og at de købte og leje sig Foring af Adelen og andre og opsætter derpaa saadant sammenkøbt Kvæg venteligt for at udføre det som Staldkvæg.«

For at forebygge den Slags Misbrug indskærper da denne Forordning, at »ingen maa stalde Øksne uden de, som hidtil vare berettiget, og ingen fremmed, som her i Riget ville købe Øksne, maa derom handle med andre end de til Staldning berettigede —.«

Det paabydes, at Slagtere ikke maa rejse om i Landet og købe Stykkevis hos Bonden, men de skal kun købe paa Axel-torv eller hos de staldberettigede.²⁰⁾

Det vil med andre Ord sige, at de rigeste Borgere samt især Ejerne af de privilegerede Sædegaarde fra nu af har Eneret paa at fede Studene og sælge disse til de fremmede Opkøbere.

For Bønderne er det forbudt at stalde Stude og at sælge til hvem, de vil. De har kun Lov til at opdrætte Studene de første 3—4 Aar og derpaa afhænde dem til Sædegaardsejerne. — Køb og Salg kan det knapt nok nævnes. Bonden har jo intet Valg, da det er ham forbudt at sælge til andre end de, der har Ret til at stalde.

Bondens eneste lovlige Fordel med Udsigt til en taalelig Pris

laa i, at Kongen (ved sine Lensmænd) og de andre Købere i de gode Aar kappedes om at komme først ved Købet af Bondens magre Stude. – Ogsaa dette Kapløb spejles i de gamle Forordninger.²¹⁾

Men Bonden ved, at hvor der er et Gærde, plejer der ogsaa at være et Hul – bare man kan hitte det!

Og saa kravlede da Bonden ind under Lovgærdet paa den Maade, at han opsøgte Prangeren – eller kanske var det Prangeren, der opsøgte ham? – Bondemanden var i haardt Betryk for et Laan. Og Handelsmanden var en næstekærlig Sjæl, der nødvendig sae Nej til at laane ud til en trængende, som havde Stude paa Stald! – Bonden kneb bare det ene Øje til lisaa mange Gange, som han havde Stude i sine Baase. Saa var den Sag ordnet. –

Og naar saa Studene var fede og passende til Salg, kom Prangeren og vilde ha sit Tilgodehavende. – Den arme Bondemand klagede sig jammerfuldt: Han saa ikke sit levende Raad til at betale.

Saa gjorde Prangeren naturligvis Udlæg i de fedede Stude og holdt sig skadesløs, deri kunde ingen fortænke ham. – Og begge Parter gned sig i Smug i Hænderne: Jo, der var vel nok Lov og Ret i Landet. – Det var Datidens Form for »rentefri Laan«!²²⁾ – Men næppe saa helt rentefri endda!

En Forordning af 28. Maj 1701 tillader vel Udførsel fra Riget af magre Græsstude, men denne Tilladelse er ret værdiløs, da der af disse kræves samme Told som af Fedestudene: 2 Speciedaler. Handelsprisen var den Gang omkr. 7–9 Dl. Spc. pr. Stk. for Græsstude, saa Tolden var godt en Fjerdedel af deres Værdi.

Denne Forordning var saaledes først og fremmest en stærk og øget Opfordring til at udsnugle Kvæget. Og i den Retning blev den saavist ogsaa efterlevet!

Efter Kvægsygen blev det i 1747 igen forbudt at udføre Græsstude og ustaldet Kvæg. Og dette Forbud gentoges paany 1776 og stod ved Magt indtil Studehandelens Frigivelse 1788.

Hele dette Fletværk af Forordninger og Tvangsbestemmelser

synes rent umiddelbart set kun at være en brutal Undertrykkelse af Bondestanden, for at de privilegerede Stænder kan rane til sig mest muligt paa Bøndernes Regning.

Slet saa lige til er Forholdet dog ikke.

Det er jo ikke blot Bønderne, der rammes af Tvangsforholdsreglerne, men fuldt saa meget Staldgaardsejerne, der maa finde sig i en smaalig og nærgaaende Kontrol fra Lensmand, Rentekammer og Toldvæsen.

Vi maa snarere opfatte hele dette Lovapparat, der i hin Tid omgærder Studehandelen som Datidens Form for Nationaløkonomi. Denne Opfattelse gøres da ogsaa gældende af flere Historikere. Saaledes hævder Dr. phil. H. L. Møller i en Afhandling i »Dansk Tidsskrift« (1900), at alle disse Indskrænkninger i Folkets Handle- og Handelsfrihed skyldes først og fremmest nationaløkonomiske og tillige nationale Hensyn.

Man vil trække faste Erhvervskredse for Jordens Dyrkere – ligesom for Haandværkere i Lavsvæsenet – saaledes at baade det store og det lille Landbrug faar hver sine Pligter og sine Rettigheder: Bønderne faar Ret til at opdrætte Studene, Adelen og Storborgerne til at fede og sælge. Men alle har de Pligt til at sælge Studene inden for Rigets Grænser, for at de fremmede kan udrede Udførselstolden.

Og ved at midtsamle Stufefedningen paa Hovedgaardene, hvor Tiende og Landgildekornet samledes, opnaaede man den bedst gennemførte Fedning og fik tillige de mest ensartede og derfor mest værdifulde Dyr. – Selvfølgelig var Studehandelen ogsaa lettere at kontrollere, naar den var samlet paa Herregaardene.

Bønderne derimod havde bedre Betingelser for at opføde og opdrætte Kalvene og Ungstudene.

Bevæggrundene til hele denne Studepolitik var saaledes – hævder flere Forfattere – ikke Standshensyn, men nationale og nationaløkonomiske Hensyn, der tog saa vidt muligt ligelige Hensyn til alle Parter – først og fremmest dog til Statens slunkne Kasse! – –

Ja, maaske. – Muligt er det jo, at slige nationaløkonomiske

Synspunkter først og fremmest har ligget til Grund for de skiftende Regeringers Studepolitik gennem de 300 Aar, der udfyldtes af disse mange Lovbud? – Men vi kan dog ikke se bort fra, at de, der formede og virkeliggjorde den »Nationaløkonomi« alle hørte til i den privilegerede Ende!

– Det er denne Form for Politik, en senere Tid har pudset op og kaldt »Planøkonomi«! –

Med Sikkerhed kan vi kun sige, at tre Hovedhensyn stedse har været afgørende for Studepolitikken her til Lands gennem disse mange Aar:

At tvinge Tolden op til det mest mulige, at faa de størst mulige Værdier ind i Landet – og at faa disse Værdier fordelt.

– Hvilke Hensyn der saa har været de vægtigste og mest drivende ved denne Fordeling, kan man maaske bedst dømme om ud fra en ikke væsentforskellig Politik Dagen i Dag!

TOLD OG TVANG

At faa Studehandelen til at indbringe de størst mulige Værdier søgte Regeringen at opnaa ved at forbyde Udførsel af magre Øksne. Kun den fuldtfedede værdifulde Vare maa sælges ud af Landet. Af den Grund forbyder en Forordning af 1701 al Udførsel af Stude fra 1. Maj til »den ordinære Øxnedrift plejer at ske«. –

Ogsaa Forbudet imod, at Bønderne solgte til de fremmede Opkøbere, kan ses som et Led i Regeringens Bestræbelser for at faa de størst mulige Værdier ind i Landet. Ved større samlet Salg fra Staldgaardene kunde man regne med at opnaa større Priser – og Kontrollen lettedes.

Det var den Side af Studepolitikken, der især vendte imod Bønderne. Den anden Side, der særlig var vendt imod Staldgaardene og tog Sigte paa at faa den størst mulige Told i Kongens Kasse, var saavist ikke mere lempelig eller gav større Handlefrihed.

Heller ikke de staldberettigede havde jo Lov til selv at ud-

drive Studene og falbyde dem hinsides Landegrænsen. De maatte kun sælge til de fremmede Opkøbere. Og der var Forordninger for, hvornaar de i Efteraaret skulde ta Studene paa Stald. Og hvornaar og hvor længe i Foraaret, de maatte lade dem uddrive (fra Marts til 1. Maj).

Og naar Sædegaardsejeren hos sine Bønder havde »købt« de Græsstude, han havde Brug for og sat dem paa Stald, da bød Kongens Forordninger, at han uopholdeligt skulde sende Indberetning til Lensmanden og nøje opgive Tallet paa sine Staldstude.

Og hen paa Efteraaret eller Vinteren, naar Studene var solgt, skulde dette ligeledes indberettes, med Opgivelse af hvem de var solgt til, hvilken Pris og hvornaar i Foraaret, man agtede at uddrive dem og over hvilket Toldsted.

I en Afhnd. i »Saml. til jydsk Hist. og Topografi« gengir *Søren Alkærsig* en saadan Indberetning, der viser et tydeligt Slægtskab med en senere Tids Planøkonomi, Kortsystem og Valutapolitik. —

»Efter kgl. majs. allernaadigste Forordnings Tilhold angives hermed, at jeg underskrevne paa Bjørnsholm, Lundgaard, Mølgaard og Ørndrup paa Mors dets indavlede Fourcing har sidste afvigte 4. Novbr. ladet indbinde paa Stalden 360 Stk. Øxne, hvoraf allerede er forhandlet til Mons. Claus Jacobsen Barmingh af Vessup i Holland 300 Stk. som han i Marts Maaned agter at lade afslaa og agter (sig) dermed igennem Kolding Toldsted, saafremt han ej faar andre Ordres at lade Øxnene skibe fra Hætting (Hjærtning) til Holland. Hvilket videre allerunderdanigst skal blive notificeret.«

Bjørnsholm, 27. Febr. 1719.

Kierulff.

Disse Indberetninger blev saa videresendt til Rentekammeret og til Toldstederne, saa den paagældende Tolder forud vidste, hvor mange Stude han kunde vente fra de forskellige Staldgaarde, samt hvem der var Køber og Sælger.

Enhver Studehandler skulde fra Sælgeren medbringe en Liste, der angav, hvor mange Stude, der var fra de enkelte Gaarde. Denne Liste skulde altsaa stemme med den, Tolderen havde modtaget gennem Rentekammeret.

Var der i Mellemtiden mellem Salget og Uddrivelsen enten noget Kreatur død, eller flere Dyr kommet til, skulde dette uopholdeligt meldes til Rentekammer og Toldsted, om ikke man vilde risikere enten at erstatte det bortkomne Kvægs fulde Værdi eller ogsaa at faa de overtallige konfiskeret.

Se, saaledes var det altsaa udtænkt at virke: et stramt Tvangssystem med skrappe Kontrolbud, hvis Hensigt det var at afværge det, der for alle Regeringer var den størst tænkelige Vederstyggelighed: »Udsnigelse af Øxne«. – Mere folkeligt og fyndigt: Smugleriet!

Men det gaar jo ikke altid, som Præsten præker – heller ikke som Kongen, Rigsraad og Rentekammer byder. Det var lettere at udstede Forordningerne end at faa dem overholdt. Derfor disse idelige Gentagelser og Skærpselser af tidligere Forordninger.

Gennem disse Indberetninger til Lensmand og Rentekammer (en stor Del heraf findes i Landsarkivet i Viborg) kan vi det meste af et Hundredaar tildels følge, hvilke Gaarde, der har Staldret, hvor mange Stude de stalder, til hvem de sælges. Og som Regel ogsaa til hvilke Priser der er solgt. – Dog er langt fra altid Prisen opgivet.

Det som først og stærkest falder i Øjnene, naar man efterforsker disse gamle Indberetninger er dog især – det som mangler.

Næsten ingen Gaarde er det muligt at følge gennem en længere Aarrække. Gang efter Gang skulkes der fra Indberetningen, undertiden kun for et Aar eller to, men ogsaa tit gennem mange Aar.

Det er tydeligt, at Sædegaardsejerne har opfattet denne nærgaaende Kontrol som et krænkende Indgreb i deres Handlefrihed. Og de fleste har kun nødtvungent og saa sjældent som muligt efterfulgt Forordningens Bud.

Fra Lensmændene klages da ogsaa jævnlige over, at de ikke kan faa Indberetningerne fra de forskellige Staldgaardsejere. Dette er naturligvis ikke enstydigt med, at alle de Stude, der ikke blev tilmeldt Rentekammeret, blev »udsneget«. – Mange

blev det, derom er ingen Tvivl. Men en stor Del Undladelse med at sende Indberetning skyldes sikkert Magelighed eller Uvilje imod Kontrollen.

En anden Side af Tvangsreglerne, der mere var vendt imod Købmændene: Selve Toldgrænsen og hvad dertil hører, vil blive omtalt i et senere Afsnit.

Told har under forskellige Former været brugt, saa langt vi kan skimte tilbage i Tiden. – Og altid har denne Form for Skat været ilde set og mest muligt undgaaet af de, der maatte udrede den.

Denne Fragt af store Øksneflokke til noget nær faste Aars-tider og ad fastlagte Veje og Vadesteder egnede sig ypperligt til at toldskatte. Saa fristende var det, at Regeringen sjældent nøjedes med den store Udførselstold, men tog ogsaa her og der en mindre Told, naar Tid og Lejlighed bød sig, den saakaldte »Smaatold«.

Saaledes lagdes 1516 en særlig Told af 8 Skl. paa hver Okse, som udførtes fra Vendsyssel og Thy, for – som det landsfaderligt hedder i Forordningen – at disse Landsdele ikke skulde blive aldeles blottet for Oxer.²³⁾

Og 1526 paalægges Øksne og Heste en ny Told, som skulde udredes ved Gottorp Slot.²⁴⁾ Og forskellige andre Steder blev til andre Tider paalagt en lignende Smaatold, hvor der særligt i Sønderjylland var trukket Toldlinjer. – Her, hvor alle Jyllands Stude maatte igennem, var der jo noget at hive!

Af gamle Kongebreve kan vi skønne, at der er opkrævet Told ved Toftlund, i Haderslev, ved Toldsted, Bov og Bredsted og ved Toldhus mellem Flensborg og Husum.

Den oprindelige Told, der gaar tilbage i Tiden længere, end vi med Sikkerhed kan følge den – maaske til d. 9de Aarhdr. eller endnu tidligere? – var paa 2 Skilling dansk af hvert Hoved. Senere blev det forhøjet til 4 Skl. og senere igen til 6 Skl. og siden 8.

Og efterhaanden, som Kongens og Regeringens Behov tiltog, steg Studetolden. 1672 var Tolden 1½ Speciedaler pr. Stud. 1691 forhøjedes Tolden til 2 Speciedaler.^{24a)}

Men da Regeringen 1718 med et Smæk satte Tolden op til 3 Speciedaler (12 Kr.) pr. Stud, blev det Hollænderne for stramt. De brugte Mund og truede med at hente deres Stude andre Steder. Og nogle gjorde vel ogsaa Alvor af Truse-len.

Baade de danske Sælgere og de hollandske Købere var om-trent lige harmfulde over Forhøjelsen. Og den danske Regering turde ikke vove at fastholde denne Told, men 7de Decbr. 1719 nedsattes Tolden til 2 Spdl. som forhen.

Dog Skaaret i det gode Forhold til Holland lod sig ikke hele. Faa Aar efter lagde den hollandske Regering en Indførselstold af 20 Gylden paa hver dansk Stud. Og Samhandelen ebbede ud.

Det er saaledes forstaaeligt, naar mange af Samtidens Skri-benter og alle de mange nationaløkonomiske Forfattere i Slut-ningen af d. 18. Aarhdr. alle er enige om, at Nedgangen i Studeudførselen stammer fra Toldforhøjelsen 1718. – Forstaae-ligt, men ikke paalideligt. –

Hr. *Søren Alkærsig* viser saaledes i en klar og vel under-bygget Afhandling²⁵⁾ ud fra Datidens – tildels ikke tidligere udnyttede – Toldregnskaber, at Nedgangen i Studeudførselen ligger paa et andet og senere Tidspunkt og maa skyldes andre Aarsager.

Man har for hele det 18de Aarhundrede udførlige Lister for Ribe og Kolding Toldsteder over udførte Græs- og Fedestude. Tar man nu forskellige Tidsperioder og finder Gennemsnits-tallet for Udførselen, da opdager man, at Nedgangen ligger ikke i Aarene lige efter Toldforhøjelsen, men derimod omkr. 1733–35.

Fra 1700–1717 er det aarlige Gennemsnit af udførte Stude 14.314 Stk.

For 1718–33 er Gennemsnittallet 13.625 Stk. Men for 1734 –39 er Gennemsnittet nede paa 8.778 Stk. – Her er altsaa det store Spring.

Og denne Nedgang holdes og fortsættes tildels, indtil Stude-handelens Frigivelse 1788. Ganske vist er der igen enkelte Aar

af særlige Grunde lidt Stigning: Skærpet Kontrol ved Grænsen fra 1740, Frygten for Kvægpesten 1746–47.

Som mulig Grund til denne stærke Nedgang kan man tænke sig Kvægpesten, der allerede 1733 rasede i Tyskland. Det kan synes troligt nok, at Købmændene ikke har vovet at købe saa store Drifter som tidligere. Ogsaa selve Udviklingen bar nu en anden Vej. Stadig flere især paa Øerne gik over til Mejeribrug («Hollænderi») i Stedet for Studedefning.

Og den danske Studpolitik havde nu efterhaanden udviklet sig til et pragtfuldt Stykke »Planøkonomi«, der som en snærende Spændetrøje af Tvang og Kontrol fik adskillige Sædegaardsejere til at slippe Studene og forsøge Køerne.

At de hollandske Prangere ikke, saaledes som mange Forfattere nævner: ganske udeblev efter Toldforhøjelsen i 1718, det ser vi af Indberetningerne til Lensmændene for 1719. Af 35 Studehandlere, som her nævnes, er der 24 fra Holland.²⁶⁾

Ligesom der i de følgende Aar stadig findes hollandske Navne eller Navne paa Danske bosatte i Holland. – Dermed er dog ikke givet, at de ogsaa købte til Holland. Det er mest tænkeligt, de har solgt deres Studedrifter i Westfalen, Hannover eller Sydtyskland.

En Kendsgærning er det i hvert Fald, at det hollandske Marked for den jyske Stud stadig skrumper ind nu for tilsidst helt at lukkes.

PRISER OG TAL

HVAD kostede en Stud i gamle Dage? Og hvor mange solgtes ud af Landet?

Det er et rimeligt Spørgsmaal stillet af de, der har Sans for Tal.

Og selvfølgelig kan der nævnes mange Tal fra saa langt et Tidsrum. Men de fleste maa nævnes med et vist Forbehold, da vi ikke har Midler til at fastslaa deres Rigtighed.

For den ældre Tid kan det kun blive ud fra et Skøn, vi til-

nærmelsesvis kan anslaa Tallet paa udførte Okser. Senere faar vi Toldregnskaberne at holde os til. Men disse er langtfra fuldstændige og ikke altid absolut paalidelige – i hvert Fald først i en ret sen Tid. Og en meget stor Part af Studene: »de udsnegne« eller udsnuglede, finder vi jo ikke i Toldrullerne.

En Udregning efter Toldregnskaberne for Aarene 1509–11 og –19 viser, at den samlede Øksneudførsel fra Jylland var i 1509: 7.805 Øksne. I 1511: 7.802 Stk. Og i 1519 steget til 17.661 Øksne.

Fra Øerne, Skaane, Halland og Bleking antages Udførselen samtidig at ha været mindst 6.000 Stk. Og Middeltallet for hele Riget i disse Aar regnes til omkr. 18.000 Øksne.²⁷⁾

Omkring 1550 var Udførselen steget til omtr. 30.000 Stk. og Aar 1600 til over 50.000. Helvader antog, at der 1612 udførtes mindst 42.000 Stude fra Jylland til Elben, men ogsaa, at der i andre Aar udførtes mange flere dertil foruden den store Mængde der gik søværts til Nederlandene.²⁸⁾

Hammerich anslaa Udførselen af Øksne omkr. 1650 til 70–100.000 Stk. om Aaret.²⁹⁾ Men da er vi ogsaa paa Højden, og Nedgangen melder sig langsomt. –

De Øksne, der fortoldes i Kolding, førtes videre Syd paa gennem Haderslev og derfra over Immervad ind paa den store Oksevej. I Haderslev opkrævedes en »lille Told« paa 3 Penning af hver Okse. – Det skete under Henvisning til Vedligeholdelse af Byens 3 Broer. Men her som andre Steder: Broerne var mere for Toldens Skyld, end Tolden for Broernes Skyld.

I Rigsarkivet findes et lille Udsnit af disse Toldregnskaber fra Haderslev fra Aaret 1539. Det er paa 100 Kwartblade indbundet i Pergament og rækker gennem 10 Mndr. fra 5. Febr. til 10. Decbr. Og det gir et godt Indblik baade i Studedriftens Omfang, og hvilken Aarstid den foregik.

Den første Drift dette Aar fortoldes d. 28. Febr., da kom der 673 Stude tilhørende Hermen Whale fra Odense.

D. 13. Marts kommer der 13 Drifter gennem Byen, ialt 1366 Stude. Den største Drift denne Dag var paa 327 Stude

og ejedes af Hans Andersen fra Ribe. Den sidste Drift i Foraarstiden kom d. 26. Marts og ejedes af Negels Holm fra Svendborg.

Foraarets Studedrift gennem Haderslev fra 28. Febr. til 26. Marts 1539 talte ialt 6.924 Stude.

Hermen Whale havde dette Foraar ialt drevet 1546 Stude gennem Byen og af dem betalt en Afgift paa ialt 24 Mark 2 Skl. 6 Penning. Den samme Storhandler aabner Efteraar-driften samme Aar d. 7. August med 165 Stude. Og han fortsætter nu jævnt væk til d. 23. Oktbr. I de godt 10 Mndr., dette Toldregnskab omfatter, har han ført ialt 2.208 Stude gennem Tolden i Haderslev.

Og i disse Maaneder er der ialt drevet 12.501 Stude igennem Haderslev (Aaret 1651–52 var Tallet steget til 15.860 Stude).

Den største enkelte Drift kom »Mandag efter Dionysi« (9. Oktbr.) og talte 370 Stude og tilhørte selveste »der Hertzogh vann Witzenberge«. ³⁰⁾

I Krigsaarene 1627–29 og 1643–44 blev Haderslev By medtaget og fattig, og det kneb at holde de 3 Broer vedlige. Kong Frederik d. 3. benaader da 1651 Haderslev By med Toldafgiften, der før tilfaldt Landsherren. Tolden skal nu bruges til Broernes Vedligeholdelse.

Derfor ligger Toldregnskaberne – ganske vist med store Hul-ler i – for Haderslev Stad helt fra 1651–52 i Byens Arkiv og er her delvis fremdraget af T. O. *Achelis* i hans store Værk: »Haderslev i gamle Dage«.

Det ældste Toldregister efter denne kgl. Anordning er indledet d. 30. Juli 1651 og sluttet 1. Maj 1652. Heri nævnes Studedrifter paa indtil 1200 og 1300 Okser. Og adskillige Drifter var paa omkr. 1000 Okser. – Det er jo midt i den store »Hollændertid«, Studesalgets Højdepunkt.

Ifølge Toldregnskaberne fra Ribe og Kolding for Aarene 1700–1718 er det højeste Antal Stude et enkelt Aar 21.000. I et Middelaar kun godt 15.000 Stk.

Fra Toldstederne Varde (over Hjærting) og Ringkøbing (over Haurvig) udskibedes i samme Tid omkr. 5.000 aarlig. Og

tillægger vi saa for Udsmugling mindst 5–6.000 Stude, saa bliver Udførselen fra Jylland i disse Aar 25–30.000 Stude aarlig.^{30a)}

Regner vi Prisen til 30 Rdl. Parret – den almindelige Pris den Gang – saa bliver Jyllands aarlige Indtægt for Studesalg den i hine Tider mægtige Sum paa godt 400.000 Rdl.³¹⁾

En anden Side ved Studehandelen er: hvilke Priser fik Bonde og Sædegaardsejer for deres Stude i hine Tider, og hvor meget tjentes der ved Fedningen? Og det er ogsaa muligt gennem adskillige gamle Aktstykker at opgi Priser fra forskellige Tider. Men det er jo givet, at Priserne har svinget ikke blot fra Aar til Aar, men ogsaa været forskellige efter Dyrenes Godhed. – Et lille Indtryk af Datidens Kvægpriser faar vi dog gennem disse enkelte Tal:

1555 befaler Kong Kr. d. 3. et Indkøb af 200 Øksne – sikkert Græsøksne – til 5 Dl. Parret og 200 til 6 Dl. Parret (Kg. Br. 1556–60. S. 404). – Og 1559 køber Kongen af Frants Bilde Staldøksne til 14 Dl. Parret (Kg. Br. 1556–60. S. 271).

1570 solgtes Staldøksne til 12 Dl. Parret. Men i 1577 købte Hans Mule 905 Øksne af Kongen for ialt 9050 Dl. – altsaa 20 Dl. Parret.

Sammenholder vi de forskellige Priser paa Græsøksne og Staldøksne, da ser vi, at Fortjenesten ved at stalde og fede bliver 6–7 Dl. Parret, herfra maa endda trækkes Udgifterne ved Fedningen. 1551 kostede en Vinters Staldfodring 1 Dl. (Kg. Br. 1551–55. S. 97). Den samme Pris gav Peder Oxse, da han staldede paa Gedser og Sørup (Ryge: Peder Oxse. S. 118).

1565 nævnes 1 Dl. 4 Skl. Trækkes disse Udgifter fra Fortjenesten faar vi altsaa 4–5 Dl. Parret ren Fortjeneste for Stald-ejeren. – For fuldtud at vurdere disse Priser, maa man dog regne med Pengenes langt højere Værdi i Datiden.

Hvad Studehandlerne fik i Udlandet den Gang, ved vi intet om. Men de havde jo foruden Indkøbsprisen ogsaa Tolden og Udgifterne ved Ud drivning eller Sejlads at faa dækket.

Omkring 1690 opgives Prisen til 22–25 Rdl. Parret. Og

1730 solgte Enkegrevinde Anna Sophie Schach, Gramgaard, 70 Øksne til Hans Windfeld fra Flensborg for 29 Rdl. Parret.³²⁾

Udførselen over Ribe og Kolding sank stadig efter 1730. I Aarene 1740–46 virkede Krigen og Kvægpesten til en midlertidig Stigning.

1746 forbød den tyske Regering af Hensyn til Kvægsygen at drive Studene gennem Westfalen. Der blev da dette Aar udskibet 10.178 Stude fra Hjørting. – Det gjaldt jo om at slippe af med Kvæget, før det døde af Pesten.

Og efter Kvægpestens Tid gik stadig flere af Staldgaardene over til Mejeribrug i Stedet for Studedefning. Man regner, der har været omkr. 400 Sædegaarde i Jylland med Ret til at fede Stude. Men 1786 var der kun 107 Sædegaarde, der holdt Staldstude.³³⁾

HOLLÆNDERTIDEN

INGEN ved, hvor langt tilbage i Tiden Jyderne har solgt Stude til Hollænderne.

Vi ved kun, at i en ret tidlig Tid er Samhandelen indledet mellem de to Folk. Og som før nævnt, tyder meget paa, at som Vederlag for Tufstenen til mange af vore ældste Kirker har vi leveret Stude i de nederlandske og rinske Stæder.

Ikke mindst de hollandske Søfolk havde faaet Smag for det jyske Studekød og lært at skønne paa dets gode Egenskaber: det fintrævlede Muskelvæv, hvor Saltet let trængte ind, saa Kødet holdt sig friskt og velsmagende selv paa lange Sørejser.

Dette Forhold kom os stærkt tilgode og medvirkede til at skabe den danske Studehandels Guldaldertid, »Hollændertiden«, den Gang Nederlandene i Løbet af d. 16. Aarhundrede svang sig op til at blive Europas førende Sømagt.

Denne store Handelsmagt havde Brug for Fødemidler til sin Overskudsbefolkning og først og fremmest Brug for god Skibskost til sin Orlogsflaade og vældige Koffardiflaade med de mange Amerika- og Ostindiefarere.

Man regnede med, at den hollandske Koffardiflaade i 1670 talte omkr. 16.000 Skibe med ialt et Par Hundredtusinde Søfolk ombord. – Her var god Brug og Afsætning for de jydsk Stude.

Og da den danske Regering fra Slutningen af d. 15. Aarhdr. i sin uransagelige Visdom – og i sin Hunger efter Told af de fremmedes møntede Sølv! – forbød sine Undersaatter selv at føre Studene ud af Landet og sælge dem udenvælts, saadan som det fra Alders Tid havde været Jydens Ret og Handelskikk, saa maatte de fremmede Købmænd selv hente Studene, udrede Tolden – ja, og bjærge sig Fortjenesten ved Mellemandhandelen.

De tyske hanseatiske Købmænd var de første, de laa jo nærmest. Men ret snart melder Hollænderne sig. Ved Foraarsmarkedet i Ribe 1507 deltog hollandske Prangere for første Gang i Handelen her.³⁴⁾ Og i de følgende 200 Aar bliver disse Handelsfolk vore bedste Kunder.

Kristian d. 2.s Forkærlighed for Hollænderne og hans gode Forhold til Nederlændenes Regering medvirkede til at styrke Samhandelen mellem de to Folk.

Opkøbet paa de faa tilladte Markeder i Kolding og Ribe viste sig snart utilstrækkeligt. Og saa søgte Studehandlerne da Studene der, hvor de var at finde: paa Staldgaardene.

Naar Studene i Efteraaret var indstaldet eller lidt hen paa Vinteren, kom den hollandske Opkøber. Han var en mægtig Mand og vidste det selv. Af hans mer eller mindre gode Lune ahang det for en stor Del, hvilke Priser man det Aar fik for Studene. Med andre Ord: hele Driftens Aarsudbytte.

Prangeren købte som Regel Studene i samlet Flok til Ud-drivning næste Foraar. Prisen fastsat pr. Par. De fleste Studegaarde havde deres faste Købmand, der mødte hvert Aar for at købslaa og aftage hele Studeholdet.

Forstaaeligt, at man rundt paa Herregaardene med Spænding ventede Købmanden og søgte at stemme ham gunstig og at give ham bedst muligt Indtryk af baade Bord og Vinkælder saavel som Studestald.

Derfor blev de bedste og fedeste Stude i Stalden altid anbragt ud for Døren, saa de straks faldt i Øjnene, naar man traadte ind. – Derfra Navnet »Dørstud« til særlig gode Stude. – De mindre gode fik lige saa selvfølgelig deres Baas længst borte og i de mørkeste Kroge.

Der gaar mange Krøniker om, hvor mægtige og fede disse Dørstude kunde være. Særlig de Salling Stude skal ha været bovne. Saaledes skete det en Dag paa en Sallinggaard, at Røgterten forsvandt. De ledte baade højt og lavt. Og omsider fandt de ham da. – Han havde lagt sig til at sove oppe paa Ryggen af Dørstudten. Den var saa fed, at den havde en dyb Skure hen ad Ryggen. – Og der laa Røgterten og sov lisom i et Dejtrug!

Herremanden regnede det for et Held, om han kunde faa Prangeren med ind til Fad og Krus, inden de tog fat paa at vurdere Kræet. Nogle Kander Rhinskvin og Gammeløl kunde pynte svært paa Studene og kanske faa Prangeren til helt at overse dem i Krogene.

Kunde Herremanden faa hele sit Studehold solgt, uden at der blev »Skudstude«, da var det vel nok nogle Kander Most værd.

»Skudstude« kaldtes de Dyr, Køberen skød ud af Flokken og kun tog med til en ringere Pris eller helt afviste.

Men mange Studehandlere var lisaa durkdrevne som Herremanden og satte ikke Smag paa Mosten, inden Studene var takseret, baade Dørstude og Skudstude, og Prisen sat.

Mange af disse hollandske Handelsmænd var velhavende Folk med tunge Pengekatte og Mantelsække. De magtede baade at gi en god Pris og et klækkeligt Forskud, om Herremanden var i Betryk. – Mægtige Folk, fordi de stod som Formidlere ved den Kilde, hvor de gyldne hollandske Dukater randt!

Ikke saa sært da, om de stærkt følte deres eget Værd og nu og da blev lidt overmodige. – Der kom en hollandsk Pranger til Baron Juul paa Bøvling Slot. Han blev vel modtaget og rigeligt trakteret, for Baronnen vilde naturligvis gærne ha sine Stude godt solgt.

Prangeren tog godt for sig af Retterne og lod, som han var hjemme. Da han havde ædt, smed han sig i Bedstemors Armstol

ved Kaminen, tændte sin Kridtpibe, strakte Benene ud mod Baronen og gryntede: »Nehm mich mal de Stebeln ab!«

Baronen lystrede og hev Prangerens skidne Støvler af, men daskede ham godt om Kæberne med Støvleskafterne: »Nu ka Du rejse hjem og fortælle dine Landsmænd, at en dansk Adelsmand har trukket dine Støvler af!«

Men Prangeren blev fornærmet. Og efter den Historie kom de hollandske Studehandlere ikke mere til Bøvling. Og Baron Juul var nødt til at gaa over til Mejeridrift.

Paa Studegaardene var der hvert Aar tre store Mærkedage, der stod som Tidsskel i Aaret: Den Efteraarsdag, Studene blev taget ind paa Stald, den Dag, de solgtes til Prangeren, og endelig den Dag hen paa Foraaret, da de solgte Stude blev drevet sønderud.

– En Herremand oppe paa Mors var kendt for sin Fromhed. Hver Dag om Vinteren holdt han Husandagt med sin Familie og alle Gaardens Folk. Om Sommeren derimod havde de ikke Tid dertil. Den daglige Husandagt indledes altid den Dag, Studene kom paa Stald, og ophørte igen den Dag, de solgte Stude dreves bort.

Granderne, der i Foraarstiden gik og gav Agt paa, hvad de tog sig til paa Gaarden, sae da: »Naa, nu har de nok drevet Studene ad Holsten til, for nu ber de ikke længere deroppe paa Gaarden!«³⁵⁾

Sidst paa Vinteren – senere ved Lov fatsat til 1. Marts – begyndte Drivtiden, der varede til 1. Maj. En Del af de Stude, Hollænderne købte, blev drevet ad de ældgamle Driveveje gennem Sønderjylland, Holsten og Westfalen. Men mange blev dog sejlet til hollandske Havnebyer. De udskibedes da især fra Ribe over Hvidding Nakke eller fra Haurvig ved Ringkøbing og Hjærtning ved Varde Toldsted.^{35a)}

Ogsaa fra Sønderjyllands Marskegne sejlede Øksneskuder ud, som sket var fra Alders Tid.

Øksneskuderne var ikke særligt store. Og Formen for Overførselen tyder paa, at den er af stor Ælde: Studene blev stuede sammen i Lasten i en tæt sammenpakket Række. Der

blev skubbet Bjælker ind under Bugen paa dem, saa de ikke kunde lægge sig ned og kun røre sig mindst muligt.

Røgteren kunde kun fodre Dyrene ved at kravle hen under Bugen paa dem og stikke dem et Æg i Halsen. Det var eneste Føde, Studene fik under Overfarten.

En haard Medfart synes vi. Men efter Datidens Kilder paa-staaes, at Kvæget mærkværdigt godt taalte denne haardhændede Omgang. Og det kaldes en Sjældenhed, at nogen af Studene døde under eller lige efter Overfarten.

Over Land førtes i Hollændertiden mægtige Studedrifter den lange Vej til de nederlandske Stæder. – En sindigt glidende Strøm sønderud af den jydsk Jordskraft og Grøde fortættet i tunge og taalsomme Dyrekroppe. –

De helt nøjagtige Tal fra disse Aar lader sig næppe efterforske, da Toldregnskaberne er spredte og ufuldstændige. Og Tallet paa de »udsnegne« er sikkert meget stort. Ligeledes ved vi grumme lidt om de sønderjydske Marskegnes mange Stude, der enten førtes bort med egne Øksneskuder eller dreves over Land som de nørrejydske.

Særlig hollandske Købmænd – eller danske Handelsmænd bosatte i Holland – førte i disse Aar store Studedrifter ud af Landet.

I det foran nævnte Toldregister fra Haderslev 1652 nævnes bl. a. følgende Studehandlere med store Drifter:

- 7. Marts: Gertt Petersen v. Wesep: 1232 Okser.
- 9. og 10. Marts: Cornel Krantz v. Wesep: 1260 Okser.
- 11. Marts: Hans Anderzen v. Wesep: 1344 Okser.
- 15. Marts: Bertel Janzen v. Viberg: 811 Okser.
- 19. Marts: Didrik Hanzen v. Bremen: 1039 Okser.

Det er ogsaa i disse Aar Højden med den jydsk Studehandel ligesaavel som den hollandske Verdensmagt. Fra nu af og gennem det følgende Hundrebaar daler det igen jævnt og langsomt. Aarsagen hertil er ikke een men flere, der virker sammen.

Den hollandske oversøiske Handel bliver ikke ved at være eneraadende. Ny Stormagter og Storstæder gror frem.

I Holland bliver der flere Fedestude og i Jylland færre, fordi

Krig, Syge og Uaar tynder ud her. Og for at holde Toldindtægterne oppe forhøjer den danske Regering Tolden i 1691 med 3 Mark og igen i 1718 fra 2 til 3 Spc. Dlr.

Denne sidste Forhøjelse følte af alle Studehandlere som en udspekuleret Forfølgelse, ikke blot fordi Forhøjelsen var saa urimelig stor, men ogsaa fordi den uden Varsel faldt lige i Begyndelsen af Drivtiden.

Selv om hollandske Prangere ogsaa siden det Aar handlede med jyske Stude, og danske Handelsmænd i de nærmest følgende Aar førte deres Stude til Holland, saa regnes dog Aaret 1718 for Slutningen af Hollændertiden.

KVÆGSYGEN

At omtale den jyske Studehandel i sidste Halvdel af det 18. Aarhdr. uden at nævne Kvægsygen er ugørligt.

Med Aars Mellemlum gennem en Menneskealder slog denne uhyggelige Farsot ned, hærgede og sved og lagde Velstand øde.

Som saa megen anden Fortræd kom Sygen vandrende ind Syd fra over Grænsen. Om dens Aarsag og Væsen ved vi kun lidt. Dens Hjemsted siges at være det sydøstlige Rusland og de asiatiske Steppeegne. Her optræder den dog aldrig saa ondartet. Først her i Nordevropa vokser Sygen til den frygtelige og skaanselsløse Pest, der truede med næsten at udrydde Landenes Kvæg.

Allerede i 1730erne optræder Sygen i Tyskland og vokser stadig i Voldsomhed for hvert Aar, den kommer igen.

I Førstningen, Kvægsygen rasede i Tyskland, var dens Virkning højere Priser for det danske Kvæg, da der blev stærk Trang for det i de sydlige Lande. Men den stærke Nedgang i vort Studesalg, som sætter ind omkr. 1733–34 – som tidligere nævnt paavist af *Søren Alkærsig* – stammer sikkert fra, at Prangerne ikke tør vove Risikoen ved at føre Studedrifterne ned til de pesthærgede Egne.

1745 er Pesten for Alvor naaet her til Landet. Og efter

Rentekammerets Opgørelse døde 1745–46 285.160 Stk. Kvæg³⁶). – Og fra 1745 til 51 regner man, at Pesten dræbte ialt op imod 2 Mill. Stk. Kvæg i det danske Rige (Opgivelserne er dog ret afvigende, og nogle nævner lavere Tal).

Nu bliver der et Pusterum paa en halv Snes Aar, saa der igen kommer Kvæg i Landet. Saa bryder Pesten atter løs 1762, Og i de følgende 2 Aar dræber den op imod 400.000 Kreaturer.

Igen bliver der en lille Standsning. Men fra 1774–81 blusser Sygen op paany. I disse Aar døde i Hertugdømmerne 150.000 Kreaturer, men i Kongeriget kun omkr. 10.000.

Saa endelig synes den frygtelige Farsot at ha udraset.³⁷)

Som en Undergangsdom og en Guds Svøbe drev denne store Kvægdød over Landet og spredte Armod og Gru paa sin Vej. 95 pCt. af alt Kvæg blev angrebet af Sygen. Og af de angrebne Dyr døde de 90 pCt.

Det hændte, melder Overleveringen, at en Mands hele Kvæghold døde i Løbet af faa Timer. Ingen vidste Raad eller Middel til at standse eller afværge Ulykken. Som en naadesløs Skæbne rugede den over Landet med Død og Aadselstank.

Regeringen saa lidt som andre kendte Raad. Ved en Forordning af 1747 forbødes al Udførsel af Køer, Kvier og Græstude, da man frygtede, at den Smule Kvæg, der var tilbage, skulde blive solgt ud af Landet. Men afspærre eller afgrænse Smitten forstod man endnu ikke.

Og en virkelig Afspærring lod sig jo ogsaa vanskeligt gennemføre under Fællesdriftens Former, hvor alt Bysens Kvæg gik sammen i Flok, og alle blev smittede. Hvor Sygen brød frem, lod Regeringen de sidste Aar under Pestens Hærgen planløst slaa ned af Kvæget uden at ane noget om Smittens Væsen.

Først da den kgl. Veterinærskole oprettedes 1773, fik D. P. Chr. Abildgaard som Skolens første Forstander 1778 gennemført en kraftig Afspærring med Militær langs Kongeaaen. Denne militære Kordon langs Toldgrænsen stod i 3¹/₂ Aar som Værn imod Indsmugling af smittede Kreaturer Syd fra – og som et Trussel og et afvorligt Afbræk for alle hæderlige Smuglere i deres Næring! –

– I de fleste af Danmarks Sogne i en Udmark, en Skov eller afsides Lavning er der et Sted, som kaldes »Fækulen«. Og Overleveringen ved at fortælle, at her blev i Fæsygens Tid det døde Kvæg gravet ned.

Saadan fortæller de gamle:

»Overfor Visborggaard, et Stykke Østen for, er et Sted, hvor 300 Stude blev begravede, som døde af Kvægpesten.«

Og et andet Sted fortælles det samme paa en anden Maade:

»I den store Kvægsyge døde alle Staldstude paa Kjeldgaard, og de blev kastet ned i en stor Kule uden for Gaarden, hvor Haven senere blev anlagt. – Hver Morgen blev de Stude, der var døde, kørt hen til Kulen. Men til sidst havde de ingen til at køre dem bort med.«³⁸⁾

Og mange Steder i Skove eller mellem afsides Bakker vises Stedet, hvor Bysens Folk havde gravet et Jordhul og her fjælet og fodret et Par Køer for at redde dem for Pesten. Det blev i den By eller det Sogn det eneste Kræ, der undslap Døden.

Saaledes fortælles fra Spandet Sogn: »Alle Kreaturer her i Spandet døde i Pesten saa nær som 2, der blev holdt i et Indelukke i Skoven.«³⁹⁾

Ikke saa sært da, man ved at fortælle om, at Køerne den Gang var lige saa dyre som Gaardene!

Ja, hvad gemmer ikke Folkeoverleveringen af sært og gyseligt fra denne Prøvelsens Tid. –

Da Pesten kom igen anden og tredje Gang, blev Kreaturerne mange Steder slaet ned for om muligt paa denne Maade at standse Smitten. Pastor Balslev, Haarlev, fortæller saaledes:

»Naar Kvæget var smittet, blev det paa Øvrighedens Befaling nedgravet og det stundom endog levende, for at end ikke dets Blod skulde blive over Jorden, og derved Smitten udbredes.«⁴⁰⁾

En gammel Mand fortæller til Tang Kristensen:⁴¹⁾

»Min Moder fortalte, at henne paa Stallerupgaard i Harte blev alle Kreaturerne slaet ned i Kvægpesten. Der blev gravet en Kule, og saa blev de alle trukne hen til Kulen, der paa Kan-

ten slaaet ned og styrtet i Kulen, og lige straks blev der smidt Jord paa dem. De kunde formelig se, hvordan Jorden løftede sig over dem.« – –

I Kirkerne blev bedt om Udfrielse af denne Hjem søgelse. Men Folk turde ikke slaa Lid til, at det var tilstrækkelig Hjælp. De greb da omkring i Sognene og Landsbyerne til de Raad, de fra ældgammel Tid havde hørt de gamle ymte om.

Der blev »draget Reb« og tændt »Nødild«.

Det vil sige: Ilden blev slukket paa alle Arnesteder i Byen. Og saa tændte man en ny Ild ved at trække et Reb gennem en Egestolpe eller med Rebet dreje et Læssetræ som en Dril i et Hul i en Beslingpæl saa haardt og saa længe, til Træet gik i Glød. Men skete det, at der paa en eller anden Skorstensarne i Byen laa en Glød og ulmede, da kunde Mændene trække og drage en Dag tilende uden at faa Ild. Først naar de sidste Arneemmer var slukket, var det muligt at faa Nødilden tændt.

Af denne nyfødte Ild, der efter gammel Tro havde stærke rensende Kræfter, blev der tændt et Baal i Byledet eller i en Hulvej (»æ Drøwt«). Og alt Bysens Kvæg blev saa drevet gennem Røgen og Ilden for at fries for Smitten.

Det kan saaledes fortælles:

»I en By, der hed Ris, henne ved Ovsted Kirke savede de Ild for at blive fri for Fæsygen. De savede med en ulden Tøjr-blok (Reb, der er spundet af Hestehaar og Svinehaar) i en halv Egedør. Den Ild blev saa forplantet ud paa Marken, hvor der blev gjort Baal, og saa blev alle Høvderne drevet derover.«⁴²⁾

Og endnu sælsommere Vildskud skød i denne Vaadetid frem fra oldtidslejrede Lag i Almuesindet: Det, der havde Hævd og kendtes for Raad i en fjærn Fortid, tyede man til igen, saa grimt og ukristeligt det end kunde synes.

Der er endnu dem, som ved at fortælle om, hvordan man i Kvægsygens Tid brændte en levende Stud paa Hungebjerg-gaard i Ølgod for at standse Sygen:

Kreaturerne var nær ved at dø ud, men saa fik Folkene det Raad, at de skulde gøre en Ild ude i Gaarden, og der skulde de

brænde en Stud levende. Saa skulde Heksen, der var Skyld i Ulykken, nok lade sig tilsyne, men de skulde passe paa at blive færdige med djer Sager, inden Heksen kom.

De fulgte Raadet. Og da de havde faaet Studen brændt til Døde, kom der ogsaa en Mand anstigende, som jo tydeligt nok var Gærningsmanden. Men de var kommen for vidt hen med Tingene, saa han kunde ingen Modstand gøre. Og saa brændte han ogsaa og gav sig til at skribe. Og de maatte bære ham hjem.⁴³⁾

Man kan ud fra denne knappe Beretning næsten fornemme den kvalme Stank og Osen fra det stegende levende Dyreoffer!

Som Regel blev dog Offerdyret nedgravet. – Og hvor nær op imod vor egen Tid det levende Dyreoffer er brugt, aner vist de færreste. – – –

Jeg husker fra min Drengetid grant gamle Per Hjuler fra Aalling i Ansager Sogn.⁴⁴⁾ En Kraftkarl baade af Alder og Helbred. Som en krumbøjjet Olding kom han af og til trippende forbi mit Hjem. Nu og da kom han ogsaa ind for at hvile lidt og faa sig en Sludder. Og han kunde fortælle sære Ting fra sit lange Levned, saa det gøs gennem den lyttende Dreng i Krogen.

Saaledes mindes jeg en Dag, han fortalte fra den Gang i hans unge Dage, da han tjente paa en stor Gaard »ud ad Riif (Ribe) teen«.

Da slog det ind med Uheld blandt Fæet – »De støwt jen atter en anden«. – Til sidst blev de kendt det Raad, at de skulde begrave en levende Stud.

Det gjorde de saa.

– *»O de æ nowd, a aller glemmer, hurdan æ sølle Dyr bøw-let og spjadret dænier i æ Kuul, ret te æ Jord rest veet. De waar hiel grim o hørr o. – Men sær nok: sinn den Daw høret op mæ æ Waanheld.«* –

– Offerhandlingens Gru blev ved at atterleves i Mindet saa nærværende derinde i det lille Køkken, saa Gamlingen blev rystende og graadtyk i Mælet. Og den lyttende Dreng i Krogen følte Isnen af Gysset fra forne Tidens Uhygge.

Ja, længere er det ikke siden! Vor Oldefar kunde godt som ung Mand ha været med! –

Men det, der i en senere Tid er prøvet som Raad, blev selvfølgelig prøvet mangfoldige Steder under Kvægpestens Hærgen, derom har Overleveringen sit at melde. –

Kvægsygen var ikke blot en Landsulykke, der blev stærkt føleligt i vor Samhandel med Udlandet, men den laa gennem en hel Menneskealder som en knugende Trussel over det ganske Land. – En Hjem søgelse, der trak en dyb Fure af Uhygge op gennem Folkemindet.

MERE TVANG ELLER STØRRE FRIHED

Den jyske Studehandels Guldalder var forbi med Hollænder-tiden. Gennem hele det 18. Aarh. er Nedgangen synlig. Kvægsygen virkede samme Vej: Tilbage!

Ganske vist fandt vi nye Markeder, der aftog en Del af vort Kvæg. Hamborg er nu groet op som Storby og havde Brug for store Mængder Kød.

Ogsaa her hjemme er der Vækst: Vort eget København vokser og ikke mindst vor Handelsflaade og Orlogsflaade. Her kræves stadig større Kødforsyning. Øernes Stude er tidligere for en stor Del gaaet denne Vej. Nu bliver der ogsaa Brug for en Del af de jyske, ikke mindst efter Kvægsygen, da mange Staldgaarde paa Øerne gaar over til Mejeridrift.

Men alligevel: Studefedning og Studehandel er i Nedgang. Der maa gøres noget særligt, om der igen skal vindes fremad.

Saa prøver Regeringen med en Forordning af 1776 at støtte Oprettelsen af Slagterier. Der gives Præmier for Kød, som udføres til fremmede Stæder eller til de danske vestindiske Øer.⁴⁵⁾

I Aarene 1777–78 udførtes ialt 7.338 Tdr. Kød til Frankrig foruden en Del til Norge fra Vendsyssel.

Og omkr. 1780 var vi naaet til, at Hjemmeslagtingen til Udførsel og eget Brug var større end Udførselen af levende Kvæg. Man regnede, at der udførtes 7–8000, men slagtedes 12.000 Stude.

Denne Industri, kunstig fremkaldt ved Præmier og Toldfordele, blev dog aldrig den blomstrende Handelsform, Regeringen havde tænkt sig. Den kunde til Nød bære sig selv og knapt nok det. Og den gik i Stampe, da Fordelene faldt bort.

Samtidig med, at man forsøgte dette Fremstød, undersøgte Regeringen ogsaa, om der var andre Muligheder for at faa Studehandelen til igen at gaa frem.

Fra Amtmænd og andre Embedsmænd æskedes Indberetninger og Forslag, der kunde tænkes at virke til Studehandelens Fremme og Opkomst.

I disse Forslag er der to modstridende Retninger, der kappes om Overtaget: forøget Tvang eller mere Frihed?

De, der holder paa mere Tvang, foreslaar en stærkere Vagt langs Toldgrænsen, skrappere Opsyn og haardere Straffe for Smugleri. Nogle foreslaar endog, at det Omraade langs Toldgrænsen, hvor Kvæget blev optalt og brændemærket, skulde udvides til at omfatte hele Jylland: Alt Kvæg optælles og mærkes, Ørerne studses og Hornene mærkes med Brændejærn. Og alt Kvæg, der ikke var mærket paa denne Maade, maa konfiskeres naar og hvor det findes! –

Det var en skrap Omgang, som dog heldigvis ikke blev andet end velmente Forslag.

En anden Opfattelse: Frihedsideerne og Nytidens Syn, vandt dog stadig frem og finder Udtryk gennem Forslag om at ned sætte Tolden og give Studehandelen fri.

Blandt disse Forslag er særlig eet, som fortjener at nævnes, baade for det Syn paa Studehandelen, som her gives Udtryk, og for de ny og dristige Ideer, som føres frem her.

Generallandvæsenkollegiet⁴⁶⁾ udsatte under Struenses Regering i 1771 en Prisopgave: »Om Aarsagerne, der hindrer Folkemængdens Tiltagen i Bondestanden.«

Den, der vandt første Pris for sit Svarkrift, var en ung Kappellan J. D. W. Westenholz,⁴⁷⁾ i Gerlev og Enslev. Og i hans udførlige og grundige Skrift omtaler han ogsaa Studehandelen:

»– Et andet Slags Handel, som i Danmark bruges, og som efter min ringe Skønsomhed formindsker Bondestandens Næring og følgende Folke-

mængden, er den vidtløftige Handel med Stude, som aarlig føres ud af Danmark til Holsten, Holland eller andet Steds. En Handel for hvilken Danmark er bleven berømt . . . Men om man betragter den nøjere, saa er den kanske mere skadelig for hele Riget, i Særdeleshed for Danmarks Bondestand, saa som denne Stand for at holde denne Handel vedlige maa tilskyde aarlig meer end 20, ja vel 50 p. Ct. og tabe samme Tilskud. Mange Bønder have mistet Hus og Gaard for denne Handels Skyld . . .

Jeg tror, at Danmark fører sin Studehandel med 5, 6 eller 7 Tønder Gulds Skade! –

Sandt er det, at Studehandelen bringer Penge til Proprietairerne. – Men om denne Capital, som saaledes indtages, kan bøde paa den Skade, som denne Handel i andre Maader foraarsager, derom maa Læseren dømme, naar han har læst de følgende Paragrafer . . .

De berømte danske Stude fødes i Almindelighed ved Jule-Tider, thi sildigere Kalve opfødes ej gierne, langt mindre Sommerkalve, saasom de bliver altfor kostbare efter Bondens gamle Ordsprog:

Jull-Gris og Fast-Kal
gør Bonden gal
Jull-Kal og Fast-Gris
gør Bonden vis.

Altsaa holdes for, at de danske Stude fødes ved Juletider hos Bonden, som opføder og haver dem, indtil de ere 4–5 Aar. Siden kiøber Proprietairen eller Forpagteren dem af Bonden, haver dem paa Græs en Sommer eller to, og haver dem i Stalden een Vinter paa Foering, og een Vinter paa Korn.

Naar om Foraaret Studene ere fede, saa tager den fremmede Kiøbmand imod dem, og de giøre Rejsen enten til Holland eller Holsten. Komme de til Holsten, saa ere de mavre efter Reisen, og sættes paa Græs i de skønne Marsklænde.« – –

Nu følger en omstændelig Udredning over, hvad det koster at opdrætte en Studekalv eller en Stud, indtil den er 5 Aar gammel. Og ved at medregne alt: Mælk, Hø, Græs, Foder og Hyrdeløn, kommer W. til den Slutning, at en 5 Aars Stud staar Bonden i allermindst 26 Rdl. 1 M. 12 Skl. Men for en saadan 5 Aars Stud faar Bonden kun 3–6 Rdl. naar han sælger til Staldejeren!

En Sommers Græsning paa Herregaarden og en Vinters Kornfodring regner W. til ialt 11 Rdl. Studen staar saaledes nu i 37 Rdl. eller 74 Rdl. for Parret. Og for disse Stude gir

Studehandleren 40–50 Rdl. Altsaa et Tab paa 20–30 Rdl. Parret!

Westenholz gaar nu over til at undersøge, hvem, der maa bære Tabet ved Studehandelen: Herremanden eller Bonden?

»... Og da er det meget let at bevise, at Bonden er det uheldige Menneske, hvis Velfærd, Arbejde, Umage og Bekostning paa saadan en Maade sendes ud af Landet. Forpagteren og Proprietairen bliver endelig skadefri ved denne Handel, kan ogsaa undertiden profitere nogle p. Ct. Men den danske Bonde taber derved uden Ende! Jeg haver foran vist ... at enhver Stud koster Bonden mer end 26 Rdl. Lad se, hvad Forpagteren eller Proprietairen giver for saadan en Stud til Bonden? – sielden til 10, mestendel under 6, ja kanske kuns 3 eller 2 Rdl. Om Bonden end fik for hver Stud 8 Rdl. saa taber han dog ved enhver mere end 20 Rdl. Dette bringer paa de 32.000 Stude, som holdes for aarlig at gaa ude af Danmark 640.000 Rdl. Skade for Bonden hvert Aar! ...«

Det er jo en lidt anden Forklaring end den almindeligt gængse. –

– – Og de, der til Bunds kender Udviklingen indenfor dansk Landbrug i Aarene fra 1910 til 1960, undgaar ikke at drage Sammenligninger her. Ogsaa i disse Aar skaffede Landbruget mægtige Værdier til Landet. Bonden arbejdede, udviklede og frembragte som aldrig forhen set, og hjemførte fra Udlandet svimlende Summer til Gavn for det danske Samfund. Men selv fik Bonden den mindste Andel i disse Værdier. – Oftest maatte han nøjes med at bære Gælden. Og jo større Værdier han frembragte, des dybere sank han i disse Aar i Gæld og Skattetryk!

Alle Vegne samme Vidnesbyrd: Livet i al sin Mangfoldighed er dog kun Gentagelser! – –

Westenholz dog ikke blot anker over den ulige Fordeling af Fordelene ved Studehandelen. Han peger ogsaa paa Midler til at forbedre Forholdene for Bønderne: Frihed til Køb og Salg og Afskaffelse af urimelige Privilegier for enkelte Stænder. –

»– – at tillade ham frit og uhindret at sælge og købe, hvor og hvad han vil ...«

Og Nytiden brød paa – den Gang som nu –

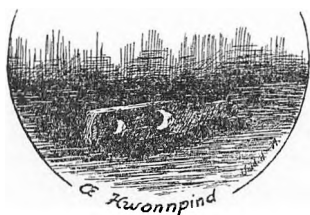
Den 2. Maj 1787 nedsattes en Kommission »til Overvejelse

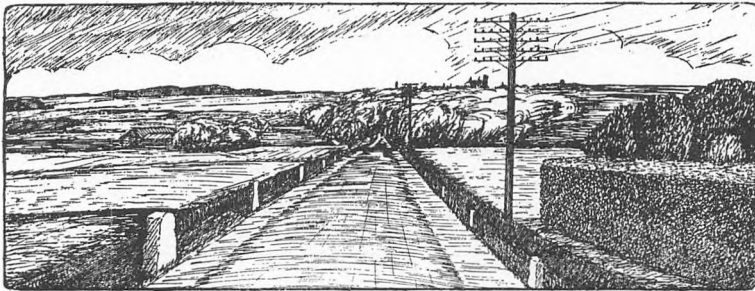
af, hvad der maatte anses for statsgavnligt for vort Handels-system«.

Denne Kommission henstillede, at Forbudet mod Græs-øksnes, Køers og Kviers Udførsel ophæves, at Staldings Ret og Handels Ret for de privilegerede Sædegaarde ophæves, at de Anord. der foreskriver bestemte Drivtider samt Anmld. af Kvæg, der opstaldes eller uddrives, ligeledes ophæves, at Hertugdømmernes Kvæg, der efter forrige Anord. gælder for fremmed Kvæg, maa regnes for indenlandsk. Samt at Tolden ved Udgangen til fremmede Stæder og Hertugdømmerne, som hidtil var 2 Rdl. 40 Skl. maa nedsættes til 1 Rdl. for Stude og 4 Mark for Køer og Kvier.

Dette blev »allernaadigst approberet og kundgjort« ved Forord. af 11. Juni 1788 – 9 Dage før Stavnsbaandet løstes.

Hermed er saa Studehandelen endelig frigivet efter mere end 300 Aars »planøkonomisk« Studepolitik. En Milepæl og et afgørende Tidsskel i den jydsk Studehandels Historie.

GENNEM FRIHEDENS AARHUNDREDE

(1788–1890)

DEN FRIGIVNE STUDEHANDEL

DET var under ilde Spaadomme fra Tvangstilhængerne, at Studehandelen i 1788 frigaves.

Der bliver ingen Græsstude at købe op til Stalding nu, og hvordan faar vi saa Kvæg at stalde? jamrede Staldgaardsejerne.

Ja, men det bliver heller ikke til at sælge Staldstude nu – mente andre – for det bliver saa overfyldt med Græsstude og Foderstude derude i det holstenske, naar Bønderne nu frit maa sælge. –

Og andre kloge Mænd havde andre vægtige Indvendinger mod denne letsindige og farlige fri Handel:

Avlingen vilde gaa tilbage. Ja, og Landbruget blive ruineret! – Jo, naar man ikke har den gode Studegødning, hvordan skal man saa faa noget til at gro? Det vil nok komme til at se ilde ud! – Og de Gaarde, der har megen Eng og Kær med god Studegræsning, hvad skal de stille op med dette her Mejerivæsen, de nu hitter paa? – Og de Gaarde, der faar store Tien-der, hvad skal de faa ud af alt deres Landgilde- og Tiendekorn, naar Studestalding og -handel er lagt i Ruiner? – – –

Og de, der ikke blot tænkte paa egen Fordel, men ogsaa havde Hjertelag til at unde deres Landsmænd en god Næring, løftede deres advarende Røst:

Tænk paa de andre danske Provinser! Hvis nu en ufornuftig Studepolitik nøder de jyske Staldgaarde til at gaa over til

Mejeri i Stedet, hvad skal vi saa stille op med alt det Smør og Ost? – Vi spolerer blot Priserne for Øernes Folk, og selv bliver vi ikke hjulpen! –

Men de, der troede sig allerklogest og havde Indsigt i Pengevæsen og Statens Styrelse, rystede ynksomt paa Hovedet: Fuentasteri! Handelen fri, Tolden sat net! Og ingen Kontrol! – Hvor mon Regeringen saa vil faa Penge fra til Statshusholdningen? For nu bliver Tolden da det bare ingenting! – –

Jo vist saa, kloge Folk, indsigtfulde og velmenende, dem har vi aldrig savnet. – Og saa formede Udviklingen sig her, som saa tit er set – lige stik modsat de velmente Advarsler og Raad.

Studehandelen, der stærkt truede med at sygne hen, blomstrede nu op igen og faar ny Næring, da den frigives. Mange Bønder, særlig i Marsk og Englandet, der ikke før – i hvert Fald ikke paa lovlig Vis – kunde faa Andel i Fedningen, gav sig nu til at stalde og handle.

Mange flere Handelsmænd baade danske og fremmede købte op og førte Drifterne imod Syd. Og der kom paany lidt af forne Dages stærke Liv og Færden over de gamle Driveveje – Mange af de gamle Handelsslægter faar nu deres fulde Blomstring, og ny Mænd og Slægter dukker frem og vinder Anseelse.

I Aaret 1786 blev der kun angivet 6.002 Stude til Udførsel. Og i 1787 – Aaret før Frigivelsen – var det endog gaaet ned til 5.654 Stk. – Hvor mange, der saa er smuglet ud, kan vi kun gætte paa.

Men blot nogle faa Aar under de ny og fri Handelsformer, og den fortoldede Studeudførsel er mere end tredoblet!

1794 udførtes 22.116 Stude. Og 1795 viser Toldlisterne 18.228 Stk. Det vil altsaa sige, at trods den store Toldnedsættelse var Toldindtægterne fordoblet.¹⁾

Ved Plakat af 12. Jan. 1827 ophævedes Mellemrigstolden ved Kongeaen. Der skulde nu kun udredes Told ved Rigsgrænsen. Og endelig 1850 bortfalder Udførselstolden helt.

Det var nu ikke blot i Foraarstiden, der gik store Studedrif-

ter imod Syd. Ogsaa i Efteraarstiden dreves nu en Del Græstude til Markederne i Tønder og Husum. De blev købt af Marskbønderne, opstaldede paa Hø om Vinteren og græsfedet i Løbet af næste Sommer.

De jyske Stude, der efter den lange Vandring almindeligvis kun vejede mellem 700 og 900 Pund, naar de solgtes i Husum, kunde ved at græsse et Par Somre i Marsken opnaa en Vægt af 1000 til 1500 Pund. Ja, der siges endog, at de trivedes saa godt, saa de tit fik en Højde af 3 Alen over Krydset.²⁾

Da de hollandske Handelsmænd faldt fra, blev det en Tid mest slesvigske og holstenske Prangere, der kom og købte vort Kvæg. Men efterhaanden saa de deres Fordel ved at lade Jyderne selv føre deres Stude til Markederne i Tønder, Husum og Itzehoe.

Adskillige Steder, særlig paa Mors, i Thy og Vendsyssel og i de nordlige Herreder i Ringkøbing Amt ændrede de ny og fri Forhold ikke stort i de hævdvundne Former.

Her holdt man stadig fast ved den gamle Landbrugsregel: Det er bedre at trække end age sit Korn af Gaarde. – Bønderne og de mindre Jordbrugere vedblev at opdrætte Studene og fodrede dem de første 2 til 4 Aar og solgte dem saa til de store Studegaarde, der færdigfedede Studene og solgte dem til Udførsel, naar de var 4–5 Aar gamle.³⁾

I Vendsyssel og flere Steder var det almindeligt, at hver Gaard holdt Stude kun i en bestemt Alder. Nogle Gaarde havde 1aars, andre 2, 3 eller 4aars. Det medførte en stadig Handlen og Skiften for at hver enkelt Gaardejer stadig i sin Stald kunde ha den Alder, han var slaaet ind paa. Studehandlerne og Ejerne af de større Gaarde, hvor Dyrene færdigfededes, vidste saaledes altid paa hvilken Gaard, de kunde finde den Aldersklasse de søgte.

Derved fremkom en ensartet og for den enkelte Gaard særpræget Vare. – Der var Nandrup Stude, Damsgaards Stude eller Ullerupgaard Stude og m. fl. – Hver Gaard havde sit Særkende og Mærke. Og Marskbønderne forlangte Aar efter Aar det samme Mærke.

Det var ikke sjældent, at en hel Gaards Studehold blev solgt

paa baade to og tre Hænder blot efter den første Købers Ord. Naar han sagde god for Studene og lovede dem af den eller den bestemte Slags, saa var det tilstrækkeligt.

Der er inden for Studehandelen et Udtryk, som tit brugtes: »Æ Slaww«. – En Stud kan være »aa æ Slaww«. Det vil sige af den rette Art med det rette Præg, og da er den god.

Men er den »lidt udele aa æ Slaww«, maa den langt ned i Rækken og bliver maaske »Skodstud« eller »Issehowstud«. – Prangeren skyder den ud med et: »Den haar nok saat æ Røw ud aa æ Slaww!«

Ved hver stor Handel blev det aftalt, hvor mange Par Køberen maatte skyde ud af Holdet. Det var »Skudstude«, altsaa dem, der eet var gawn den rett Vej, eller ogsaa var »lidt udele aa æ Slaww.«

Der hørte stor Kyndighed til at indkøbe Græsstudene til Staldgaarden, saa de alle fik det samme Præg, var »aa æ Slaww.« – Var Slagsen god nok, men fodret eller fedet for ringe Vinteren over, fastslog Prangeren dette med et beklagende:

»Ja, æ Slaww æ der, men æ Puund mangler.« Eller ogsaa: »Haad æ Pund van som æ Slaww, saa haad'et van en grom Stud!«

Naar en Gaards Studehold var købt, kunde der godt usynet handles om andre Gaardes Stude, blot det blev nævnt, at æ Slaww svarede til den eller den Gaards Stude, saa var det tilstrækkelig, og Prisen blev sat i Forhold dertil. Og der siges, at det hørte til Sjældenheder, at en Studehandler her blev narret.⁴⁾

Den gamle Storhandler, Peter Margarth Ingwersen fra Viuf fortæller om de forskellige Egnes Stude:⁵⁾

Østkystens Stude var større, men højbenede undtagen i Vendssyl. Kær Herred havde en fortrinlig Stud, der var stærkt efterspurgt i Husum. Den var graa af Lød med hvidt Hoved og en hvid Stribe hen ad Ryggen.

Af Østkystens Stude var de fra Stensballegaard og Aakjær stærkt efterspurgt. De bedste Stude i Himmerland fandtes paa

Jyllerupgaard, Lærkenfeldt og Molgjer. De var store uden Fedt, og i Reglen var det Plovstude.

Men ingen Stude kunde maale sig med dem fra Thy og Mors. Af Studegaarde paa Mors med særlig gode Dyr skal nævnes Ullerup, Nandrup, Højris, Damsgaard og Blidstrup. I Thy: Ullerupgaard, Vestervigkloster og Boddum-Bisgaard.

Syd for Limfjorden fandtes ogsaa gode Besætninger. I Salling bl. a. paa Jungetgaard, Grinderslevkloster, Hegnet og Spøttrup. I Skodborg Herred var det Ryssensten, Sønder Vinkel og Kobbøl. I Vandfuld Herred: Hanbjerg Hovgaard og Volstrup. I Ginding Herred: Landting og Rydhavn. I Ulfborg Herred: Nr. Vosborg, Pallesbjerg og Ebbensgaard. –

Der var, siges der, stor Forskel paa Herremændene Syd for Limfjorden og saa dem Nord for. – I Salling og paa Mors, og i Thy da med, var de fleste Herremænd jævne og folkelige og fulgte selv med Køberen ned i Stalden for at se paa Studene og snakke om Prisen.

I Vendsyssel derimod var Herremændene langt mere hovne. De lod som Regel gennem en Forvalter meddele, hvilken Pris, de ønskede for Studene, saa kunde Køberen selv gaa ned i Stalden og se paa Dyrene.

Men bestemte Herremanden Prisen, saa bestemte Køberen til Gengæld, hvormange Stude og hvilke han vilde ha til den Pris. Og naar Studene 7 og 7 blev drevet ud til Vandingsstedet, stod Køberen og mærkede dem, han vilde ha – skød ud eller »gjorde Skud«. –

Havde Herremanden været lidt stram i Prisen kunde der blive en anseelig Samling Skudstude, der fik Lov at staa over til næste Aar.

Naar Studene blev købt paa Gaardene, blev de ligesom forhen købt længe forud for Leveringen. Det skete, de blev købt baade paa et halvt og et helt Aars Hold.

Men efter Frigivelsen fik de jydsk Markeder større Vigtighed for Udførselen. Gennem lange Tider havde den jydsk Bonde ved Lov og Tvang været lukket ude fra det, der fra Alders Tid var hans Ret: Handelens Fejde og Fest! Nu drog han

igen som fri Mand paa Markedsfærd med en Lidenskab og Lune, som naar han fordom gik i Viking. –

Blandt de hjemlige Studemarkeder i Midten af d. 19de Aarhundrede var Holstebro langt det største og holdtes i flere Dage. Dernæst kom Viborg Marked med de mange Plovstude fra Himmerland. Lund og Vorbasse Markeder maa heller ikke glemmes. I Efteraaret var Horsens Marked et af de største. Ribe Marked stod den Gang langt over Varde, der først senere fik sin store Vigtighed.

For Omegnens Folk er Varde Marked ellers et af de faste Punkter og Tidsskel i Aarets Kreds – i tidligere Tid dog nok mere som Krammarked end som Kvægmarked. – Saadan har det været fra gammel Tid og tænkes ogsaa at blive ind i Fremtiden. Derfor tør man rundhaandet love ud ved en rask Handel: »Skidt, Du skal faa Pengene til det sidste Varde Marked!«

Og hvad Varde Marked var for det gamle Varde Syssel, var Vorbasse og Lund, Dalager og »Ulborre« Markeder for de omliggende Herreder.

Det var Aarets store Samfærd mellem Bofolkene i Sogne og Herreder, Stævneplads for adskilte Frænder og Opgør mellem Uvenner og Bolav med Fjendskab imellem – Fest og Fejde og Handelsfærd, der stod Gny af langt ind i næste Aar!

Og i det altsammen var Studene med. Ad de knudrede Hedeveje kom de rokkende i Kobler eller i Spænd, i hjemmespundet Haarreb og i knirkende Sivpuder.

Det var Aarets store Dag for Hedebonden, den han gennem lange Tidens Slid og Afsavn havde set hen til som Fuldkommengørelsen af Aarets Stræb. – For den Dag solgte han sine store Kørestude og købte sig et Par mindre og »tog Penge fra«.

Og i mange ensomme, lyngtækte Smaagaarde og fattige Hede hjem blev Dagen efter Markedet lagt en Daler eller to ind i Hængeskabet paa Endevæggen inde i Alkoven.

Kanske var det den første, som det havde kostet Aartiens Spinken og Sparen at faa tilovers – kanske Top paa en Stabel fra forrige Slægtled. Syldsten og Grundlag for de bovne røde Gaarde, der nu breder sig paa den fordums Hedejord.

Naar det var tilside, kunde Mand og Kone i Fællig ta fat paa det brydsomme Arbejde at faa de ny Stude vænnet i Tøj for Plov og Vogn. Dyrene var nemlig mest medgørlige at venne, mens de endnu var trætte efter Markedsturen. At Manden ogsaa selv var træt efter at ha vaaget et Par Døgn og trukket Studene til og fra Markedet, tre, fire, fem Mil, det var kun en ringe Ting, man ikke havde Stunder til at hefte sig ved.

Og den gamle Hedebonde, der har arbejdet sig frem fra et Saajhus til en solid Gaard, gir Udtryk for eget og for Standsfællers Syn paa den Ting:

»Ja det er æ Stuud, a ka takk for, te a gik fram, for de waar æ Arbed o æ Indtæjter fræ demm, der hjaalp mæ øver æ Knøk.«

»Ja«, sander hans Fælle fra den Gang: »Stuud, di ka hvælle træk en Mand aa æ Bløød. For se, Stuud de goer te æ Pææng, men Heest, di goer fra'em!«

»Vist saa gik'et sindig den Gang. Men det gik da fram. For di kommer jo ow til By, demm som ager med Stuud!« – – –

Men før end der blev noget til Hængeskabet, vilde Kongen, Fogden og Præsten ha sit: Skatter og Afgifter skulde klareres, og saa blev der tit intet til Skabet – kanske ikke engang til et nyt Hovedklæde til Konen eller en ny Almanak med Billeder i?

– – I Bække og Læborg som i de omliggende Sogne brugte Bønderne at »sætte Studene om« paa Vorbasse Marked, derved fik de Penge til Skatterne. Markedet var dog først i August, og Skatterne forfaldt allerede i Juni. Men naar Amtsstuen krævede Skatter, svarede den gamle Sognefoged altid:

»Det reder Søren-spil-tæjmæ ingen Ting, inden Worbasse Mærken, saan te Folk for djer Stuud sol!«

Og det var noget, de kunde forstaa selv inde paa Amtsstuen! – – –

Afgørende for Studenes Værdi var ikke blot Størrelse og Trivelighed. Kuløren blev der ogsaa taget Hensyn til. Nogle foretrak sortbrogede Stude til Kørebrug, andre rødbrøgede. Og selvfølgelig skulde et Spænd helst parre sammen i Kulør og Aftegning.

Men især Hornenes Form var vigtigt. Regelmæssige, fint svungne Horn med en smuk Bøjning var meget værdsatte. Og krumpne eller skæve Horn kunde sætte en Stud langt ned i Pris.

Men hvad Naturen havde misdannet, kunde lidt Figernemhed bøde paa. Der var noget, som hed at »rette Hwonn op«. Det var et Kunststykke, der blot krævede Kendskab og godt Haandelav. Og det blev sine Steder brugt helt op i 1880erne.

Det skæve Studehorn blev opvarmet og blødgjort, saa man med en »Retpind« eller »Hwonnpind« – et Stykke aflangt Træ med Huller i – kunde bøje Hornet og tvinge det i den ønskede Stilling.

Til at blødgøre Hornet brugtes mange forskellige Midler. Nogle tog et Stykke varmt Rugbrød, som det lige var kommet ud af Ovnen, og lagde det om Hornet. Andre hjalp sig med en varm Hedetørv fra Skorstensarnen. Og andre igen brugte Klude dyppet i kogende Vand. Man skiftede saa de varme Klude, til Hornet var blødgjort og kunde tvinges i Form med Retpinden.

Adskillige Smede havde stor Færdighed i at »rette Hwonn«. Men de brugte som Regel varme Jern i Stedet for Kludene. »Æ Hwonnjan« havde et Øje, der kunde gaa ned om Hornet. Og naar dette Jern var varmet gloende, kunde Smeden langsomt og ad flere Gange, tvinge et skævt Horn i den rigtige Stilling. For at Varmen ikke skulde ødelægge Hornet, blev det først smurt ind med Tælle. – En gammel Smed i Randbøl skal ha været særlig drevnen til at »rette Hwonn op«.

Enkelte forstod ogsaa under de unge Studes Opvækst at skrabe lidt Horn bort paa bestemte Steder af Studenes Horn, saa de fik den ønskede smukt buede Form.⁶⁾ – –

Med enkelte Tal at sammenfatte Priserne for Ungstude og Fedestude gennem et Hundrebaar er selvfølgelig ugørligt, fordi disse Priser sjældent er ens ret mange Aar ad Gangen, men stadig svinger under Indflydelse af Krige, Statsbankerot, Tørkeaar og mange andre Forhold.

De sidste 15–20 Aar før Handelens Frigivelse laa Studepriserne omkr. 40–60 Rdl. Parret. Det stærkere Handelsrøre,

der blev ved Frigivelsen, virkede, at Priserne hævedes lidt i de følgende Aar, indtil Napoleonskrigene, og hvad dermed fulgte, skabte Utryghed og Svingninger.

Gennem Regnskaber fra de første Aar i 1800 fra en Gaard i Thy og en i Salling, ser vi, at en Sommers Græsning og en Vinters Fedning betalte sig med 22–44 Rdl. for Parret af Studene.⁷⁾

Fra Borbjerg Sogn opgives Priserne omkring 1800 til 20 Rdl. for Parret af 2aars Stude og 40 Rdl. for 4aars.⁸⁾

Efter Major Ingwersens Optegnelser var Aarene 1821–22–23 de ringeste og vanskeligste i hans Handelstid.

Midt i 20erne mærkes en Stigning, der dog først bliver varig lidt hen i 30erne. 1836 var saaledes et daarligt Aar, da kun de bedste Stude kostede op til 60 Rdl. Parret. Prisen for Staldstude drevne til Holsten var i 1825: 60–64 Rdl. Parret. 1826: 64–70 Rdl. og 1827: 75–80 Rdl.⁹⁾

Midt i 40erne er Prisen for Staldstude 70–100 Rdl. Cour. Parret. I Løbet af de næste 10 Aar stiger Priserne omtrent til det dobbelte.¹⁰⁾ Men saa kommer der tre Tørkeaar, derved bliver der et stort Udbud af magert Kvæg og dalende Priser. Dog allerede 1860 og 61 har Priserne igen rettet sig, saa jævnt gode Stude kostede 130–150 Rdl. Parret.¹¹⁾ Og fra 1860 og til Tysklands Spærring kan vi vist regne, at Priserne er nogenlunde staaende.

En gammel Regnskabsbog fra Gredstedbro viser følgende Priser for 2aarige Stude pr. Stk. 1873: 162 Kr. – 1882: 158 Kr. – 1890: 194 Kr. Men i Tørkeaaet 1893: 120 Kr. De følgende Aar er en lille Stigning. Men i 1897–98 og 99 laa Priserne endnu lavere.

Til Sammenligning kan nævnes, at den højeste Krigspris naaedes i Septbr. 1919, da noterede »Vestjydske Eksportforening« Kr. 2.08–2.18 pr. kg for Stude. Ja, for særlig gode Kreaturer endda op til 10 Øre mere pr. kg.

Det var i disse Dage, at Handelsmand og Kommissionær *Nis Christensen*, Nr. Nebel, fik 1800 Kr. hjem for en dobbeltlaaret Kvie. Den vejede 564 kg og kostede Kr. 2.30 pr. kg.

Den hidtil laveste Pris under Krisen 1930–34 er forhaabentligt naaet i Slutningen af 1932 og Førstningen af 33, da lød Eksportforeningens Notering for prima Kreaturer paa kun 32–36 Øre pr. kg.

Et Par Smaanotitser fra gamle Aviser kan gaa med ind i denne Sammenligning.

STOR STUDEHANDEL.

Proprietær Olufsen til Qvistrup har i f. »Holstebro Avis« for nogle Dage siden solgt 59 Stude til Kreaturhandlerne Søndergaard og Madsen fra Thy for 700 Kr. pr. Par, altsaa ialt til et Beløb af 20.650 Kr.

»Herning Folkeblad«. 10. Febr. 1891.

VÆGTIGE STUDE.

Gaardejer og Kreaturhandler J. M. Søe, Lillelund ved Herning, solgte i forrige Uge 1 Par Fedestude, der vejede tilsammen 3270 Pd. – og de kostede 800 Kr. omtrent. De var af jydsk Race.

»Herning Folkeblad«. 15. Decbr. 1897.¹²⁾

Den sidste virkelige store Studehandel, der er lavet her i Landet, var vist i 1918, da Slagtermester *Gøttsche*, Herning, solgte 100 store Stude til Direktør *Frederiksen*, Hurup, for den runde Sum 50.000 Kr.¹³⁾

SUL ELLER SMØR?

SUL eller Smør – Fedestald eller Mejeri? Det var gennem det meste af et Hundred Aar det store Spørgsmaal for dansk Landbrug.

Om Bønderne selv har drøftet Sagen for og imod, ved vi ikke stort om. Men i Datidens nationaløkonomiske og landbrugsfaglige Litteratur har Spørgsmaalet en fremtrædende Plads: Studehold eller »Hollænderi«?

Allerede under og kort efter Kvægsygen 1745–80 gik mange af Øernes større Gaarde over til Kohold og Mælkeri. København var nu saa stor, at den kunde bruge en Del Smør og Ost. Og man regnede, at Risikoen var mindre ved Køer end ved Stude.

Ved Overgangen fra d. 18de til d. 19de Aarhdr. var Studeholdet omtrent forsvundet fra Øerne, kun enkelte Steder paa Sjælland fedede man endnu Stude. Og flere og flere Gaarde i det østlige Jylland lod Studene fare og lagde an paa Mejerivæsen.¹⁴⁾

»Studefløde er den fedeste,« sae Datidens Tyende. – Paa Mejerigaardene udnyttedes Mælken og Fløden til Smør. Og Tjenestefolkene maatte som Regel nøjes med Skummetmælk. Paa Studegaardene derimod, hvor der ogsaa altid holdtes nogle Køer, blev al Mælken og Fløden brugt i Husholdningen. Derfor havde Studegaardene Ord for at være de bedste Madsteder.

Det er særligt det vestlige og nordlige Jylland, der trofast holder paa Studene, fordi Forhold og Afsætning her bedst egner sig for denne Driftsform. Men de fleste af Datidens landøkonomiske Skribenter fremhæver stærkt Mejeridrift som fordelagtig.

I Aarene 1826–44 udarbejdedes efter Landhusholdningsselskabets Tilskyndelse en hel Række Skildringer af Tilstand og Forhold i Landets forskellige Herreder. Gennem disse saakaldte »Amtsbeskrivelser«¹⁵⁾ faar vi en fyldig Underretning om Datidens Landbrug og dens Vilkaar i de forskelligartede Egne og tillige et stærkt Indtryk af Brydningen mellem de to Driftsformer.

Det ses saaledes, at Studeholdet særlig holdt sig i Egnene om den vestlige Del af Limfjordsbækkenet, i Thy, Mors og Salling, samt i Skodborg og Vandfuld Herreder nordligst i Ringkøbing Amt og selvfølgelig ned langs Vestkystens Marskegne.

Om Randers Amt hedder det saaledes 1827:¹⁶⁾ »De fleste Bønder i Randers Amt henter Indtægterne af deres Kvæg ved Afsætning af Smør og Ost og af Ungkvæg. – Paa de store Bøndergaarde langs Randers Fjord sælges 12–16 2 a 3aars Stude, de gaar til de større Gaarde til Staldning.«

1828 skildres Kvæget i Vendsyssel af Amtsforvalter L. C. Brinck-Seidelin. Det vendsysselske Kvæg er »ikke stort, men triveligt og ej vanskeligt at fede.« – Han omtaler, at der er forsøgt Krydsning med Tyrolertyre. Men den røde Lød er uheldig, da Holstenerne saa antar Studene for deres egen Race,

som ikke egner sig for Fedning. Tillige har det her som andet Steds vist sig, at disse Krydsninger tit har sletstillede Horn, og det er en Fejl, der stærkt skader Afsætningen af Stude. For smuk formede, lydefri Horn vurderes højt og gir langt større Handelsværd.

En Ulampe ved Kvægracen i Vendsyssel er Anlæg for Spat og Ringe ved Klovene, de saakaldte »Træsko«, som vanskeliggør Driften paa frossen Sne. – Paa den Tid er der i Vendsyssel kun Voergaard, Nørre Elkjær og Aggersborggaard, som udelukkende stalter Stude.¹⁷⁾

Om Forholdene i Aarhus Amt siger Lektor Jacob Horne-mann Bredsdorff 1827: – »Fedekvæg var til en Tid fortrinligt, men det gav 1821 og 22 Tab og man anser nu Malkekøer som det, der giver sikrest Fordel.« –

Samme Opfattelse hævder ogsaa Provst C. Djørup i sin Skildring af Thisted Amt 1842. Han siger bl. a., at »Stude er den almindeligste Besætning i dette Amt, om den end ikke er den fordelagtigste.« –

Men selv om Provsten »ikke tør bestride, at Køer giver større Udbytte ogsaa i denne Egn end Stude« – saa har han dog en Klat tilovers for den gamle jydsk Kvægrace, »der har holdt sig længst og renest i Thisted Amt, hvis vigtigste Indtægtskilde Kvægavlens stedse har været.

Han mener – ligesom adskillige andre – at paa Mors findes det bedste Kvæg med det rene Præg af den ægte jydsk Race. – I det egentlige Thy er Racen almindeligt finere, maa-ske mere tætsluttet, men vokser langsommere.

Overkrigskommissær C. Christensen klager 1832 over, at Kvæget i Aalborg Amt ernæres for knapt, bliver for tidligt med Kalv og ikke plejes tilstrækkeligt til at forbedre den ellers udmærkede jydsk Kvægrace. – Ligeledes klager han over, at Bønderne tvinges til at sælge de bedste Dyr for at skaffe Penge til Skatter og Afgifter. Og naar Bønderne stadig selv maa beholde de tarveligste Dyr, vil det selvsagt gaa ud over Racens Forædling.

Studehold og Mejeri var i 1832 i denne Landsdel ret blandet.

Paa flere Hovedgaarde dreves baade Mejeri og Studedefning.¹⁸⁾ Paa Lindenberg var Forpagteren endog gaaet den modsatte Vej af det gængse: Han havde omskiftet Malkekøerne med Stude.

Efter at ha gennemgaaet Fordele og Skavanker kommer Krigskommissæren til det Endemaal, at Studedefning maa regnes for det mest tiltrækkende, selv om det ikke er det mest fordelagtige. – Han mener, »at Bestyrelsen af et Hollænderi gir mange Bryderier.« – »Saa har og unægtelig Handelen med Kreaturer langt større Interesse end den med Ost og Smør.« –

Ligeledes finder han, at der er mere Afveksling og »Sindskvælgelse ved dagligen at skue, hvorledes Fedestaldens Stude stedse nærmer sig den Fuldendelse, det attraaede Øjemed udkræver.« –

– Det er de gamle Studedefere, der her foran Indgangen til en ny Driftsform løfter Røsten for at prise gamle Dages Fylde af Skønhed og Glæde og Handelsspænding:

Manden, der kan kvæge sit Sind ved at gaa gennem sit Stald og se paa de bovne, gumlende Stude, glæde sig over deres Trivsel og mætte sin Sans med Skønhedsindtryk ved at lade Blikket følge de svungne, bløde Linjer langs Studenes Laar og hen over Kryds og Bug. Og saa i Tankerne gaa og ta Forskud paa den Fejdens Fest den Dag, de skal sælges, og han faar Lov at prøve Skarpsind og Vid med Studehandleren. – –

Jovist, det kan nok lægge salte Ord i Munden paa en gammel Studedefere, om han i Stedet for tænker sig nødt til at staa og prutte med en nærig Købmand om det Smør og den Ost, Kvindfolk har gaaet og hjuppet sammen! – –

Ogsaa *St. St. Blicher*, der 1839 skildrer Viborg Amt, ser Fordele ved begge Driftsformer og udtrykker sig paa sin egen Maade.

Først opstiller Blicher Studeholdets 7 Fordele:

Ved Studehold undgaas de mange Misligheder med et Mejeri: 1) Fortrædeligheder med Malkepiger (en med faa Undtagelser demoraliseret og forvorten Menneskeklasse!) 2) Vanskelighed i at erholde gode Bestyrerinder (hvor sjælden er Konen selv Mejerske, og i saa Fald hvor træls for hende!) 3) Idelig og besværlig Omveksling med Køer. 4) Studehold giver

undertiden langt større Fordel. 5) Staldstude afgive en langt bedre Gødske. 6) Stude fortære forholdsvis mindre end Køer. 7) Studehold har med Hensyn til selve Handelen langt større Interesse end Mejeri.

Dernæst gennemgaar Digteren grundigt de 7 Punkter og kommer til det Endemaal, at det kun tilsyneladende er Fordele, men at Mejeri maa foretrækkes som det mest fordelagtige.

»Befinde Studeholderne sig ikke omtrent i samme Forfatning som Spilere eller Stockjobbers, der vove uden Sikkerhed for at vinde og speculere i noget uvist som ikke engang staar i deres Magt at forhindre? Ville de selv forhandle deres Livvare i Holsten, vorder undertiden Transport og Rejser det mindste Tab. Ville de sælge hjemme, maa de med Ængstelighed vente paa de store Studehandlers Komme og de Priser, det behage disse at bestemme. De maa stedse være paa Vagt, ej alene mod disses mangehaande Operationen, men og mod Medbejleres og Fjenders lønlige Machinationer, og dog til Slutning, efterat have – stundom i flere Dage – beværtet hines Forudsendte og dem selv, og i al denne Tid hverken vidst, om de vare købte eller solgte, see sig sørgeligen skuffede i deres Forventninger. I Sandhed! under derte Hensyn skal Studeholderen allermindst misundes af Mejeriholderen!« –

Dette Blichers Syn paa Studehandelen vilde dog næppe faa Medhold ret mange Steder i Vestjylland. Her hvor man – efter Kr. Kolds Sigende – ved Gilderne stedse talte om tre Ting: De Stude, man har haft. De Stude, man har. Og de Stude, man vil ha. –

Det er da forstaaeligt, at Landvæsens-Commissær C. Dalgas 1830 kan skrive:

»Mejerivæsenet er ikke i nogen blomstrende Forfatning i Ribe Amt.«¹⁷⁾ Det største Mejeri er da paa Nørholm med 100 Køer – Lunderup, Endrupholm, Estrup, Sønderskov og Vamdrupgaard har Besætninger paa 40–70 Køer hver.

Af større Vigtighed er Opdrættet. I alle Brug tillægges en Mængde Stude og Kvier. – Ogsaa i Egnen mellem Ribe og Tønder er Tillægget stort. De unge Stude gaar almindeligvis fra Bøndergaardene, naar de er 3 Aar, sjældnere 4 Aar gamle. Salget sker til Bønder, der har større Gaarde med frodigere Jord eller Eng. Det sker ogsaa at disse 3–4 Aars Stude føres til Markederne i Husum eller Vedel.

Om Efteraaret gaar en Del Stude til de større Marskgaarde for at fodres med Marskhø. Og om Foraaret drives de saa til Markederne i Holsten. – Prisen har i de sidste Aaringer (1825–30) været 14–20 Rdl. for et

Par 3 Aars Stude af jydsk Race, mens lignende Stude af Marskkvæget Syd for Ribe har kostet 40 Rdl. Parret.

Paa de store Gaarde bruges Tillæg ikke, men derimod Indkøb af 3-4 aarings Stude. - I Sognene langs Vesterhavets Marskegne er det ikke sjældent at finde en Besætning paa 20 4 og 5 Aars Stude paa en Bondegaard.

Studene købes mest i Egnen. En Del kommer dog fra Holstebro. Tidligere hentedes langt flere Stude i det nordlige Jylland, dels til de nu nedlagte Herregaarde, dels til Marskbyerne Nord for Ribe, hvor man nu selv har lagt sig efter Opræt.

I tidligere Tid brugte Marskbønderne i Ejderstedt og Holsten kun store udvoksede Stude til Fedning, men mindsket Afsætning og Pengetab har nødt dem til at pløje en stor Del af deres fede Græsgange for at dyrke Sæd. Men derved blev Muligheden for at fede de store Stude mindre, saa mange maa nøjes med at holde 3-4 aarige Stude.

Nord for Kongeaen bruges Mæskning eller Fedning af store Stude kun til Husbehov. Derimod bruges Mæskning af Stude meget i Egnen om Møgeltønder. Paa Trøjborg, i Ballum, Forballum, Ottersbøl og i Møgeltønderkrog fedes mange Stude paa Græs. Men mange flere fedes om Vinteren paa Stald ved Hø og Korn.²⁰⁾

I Lighed med de fleste andre jydsk Egne var Forholdet i Ringkøbing Amts Herreder: En Blanding af Mejeri og Studeopdræt.

Saaledes ligger gennem det meste af et Aarhundrede disse to Driftsformer Side om Side og kappes om Forrangen i jydsk Landbrug: Studehold eller Kohold. Først hen imod Midten af d. 19de Aarhundrede naar Mejeribruget afgjort Overvægt.

Og i en senere Tids Landbrugsdrift, da ældgammelt Bondefællesskab var læmpet ind efter en ny Tid og nu kaldet Andels-sag, da blev det ikke et Valg mellem, men en Ening af disse to Driftsformer udtrykt i: Sul og Smør.

HUSUM OG ISSEHOW

DE største Markeder sønderude holdtes om Foraaret. Hovedmarkedet i Itzehoe holdtes i Midten af April. Her kom ikke sjældent omkr. 15.000 Stude. Lidt senere var de store Markeder i Husum, hvor der kunde være op til 14.000 Stude.

Foraarsmarkedet i Husum holdtes hver Torsdag i April og Maj Maaneder, men de største var sidste Torsdag i April og første Torsdag i Maj. Efteraarsmarkederne holdtes fra Midten af Oktober og til Udgangen af November med Hovedmarkedet anden og tredje Torsdag i Oktober.

Studene, der mødte frem paa Markedet, var særlig om Foraaret slemt medtagne af Strabadserne paa den 40–50 Mil lange Vej.

Det var ogsaa en drøj Omgang for Dyrene. Ganske tidligt i Foraaret, da Vintervejret endnu raadede, var de jaget ud af lune Stalde deroppe i Salling, Thy eller paa Mors. Tyndhaarede og kuldkære maatte de døje Aarsens haarde Vejrligt og Drivvejenes barske Vilkaar: Kulde og Sult i Stedet for Staldvarme og den fyldte Krybbe, og skønt ømbenet af Vinterens lange Stilstand i Baasen maatte de dog hver Dag vandre 3–4 Mil.

I Blæst og Slud og tit Sne laa de om Nætterne ude under aaben Himmel uden anden Føde end nogle faa Pund tarveligt Hø og saa lidt Lyng, de kunde ruske til sig undervejs.

Ikke saa underligt da, at en Drivstud om Foraaret tabte fra 130–170 Pund paa en saadan Tur. Og af den Grund foretrak Studehandlerne altid de lidt mindre, men tætbyggede og faste Dyr fremfor de store og tunge, der ikke saa godt taalte Strabadserne, men skæmmede sig mere og kom til at se langbenede og opkiltede ud.

I Efteraaret led Studene langt mindre ved at drives og svandt følgerigt heller ikke saa meget i Vægt. Da var de vant til at færdes ude og døje Vejrets Skiften. Og som Regel kunde de i Efteraarstiden ogsaa lettere bjærge lidt til Føden undervejs – kanske ikke altid paa den helt lovlige Side af Vejbrinken – men hvad –.

Omkostningerne ved at drive fra Holstebro til Husum – Kost og Løn til Driverne og Foder til Studene – regnede man til 4–5 Rdl. pr. Stud. Og Studehandler Ingvard Jensen, Foldingbro opgir sine Udgifter paa en 3 Ugers Drivtur oppe fra Vendsyssel til Husum til 10 Rdl. pr. Stud.

To, tre Uger undervejs i alskens Vintervej, paa Sultefoder og aldrig i Hus! det skulde nok ta paa Huldet.

Og de forsultede, tilrakkede Stude der nede paa Husum Kamp lignede kun lidt de bovne, velplejede Dyr, der knapt 3 Uger før slap ud af Staldene oppe i Thy og Vendsyssel, olme af Fedme og ubrugt Kraft.

Men Marskbønderne kendte Studene og vidste, at de ude i de store Enge forbavsende hurtigt vandt deres tabte Huld tilbage.

Det var mægtige Summer, der omsattes paa disse Markeder. Og Priserne kunde svinge, saa det drejede sig om Formuer – Rigdom eller Ruin! – for de store Handelsmænd.

Den dygtige Sælger maatte ha en vaagen, fintmærkende Fornemmelse, næsten en sjette Sans, saa han ved Markedets Indledning eller endog forud kunde skønne om Stigning eller Nedgang. Tydede det mod Opgang, var det om at holde igen. Men var der Nedgang i Luften, gjaldt det om at sælge ud snarest.

Der var mange Smaategn at indstille sig efter:

Der var Handelslysten, naar man Dagen før Markedet naaede til Jægers Kro uden for Husum, hvor Handelen saa smaat indleledes. – Der var Drifternes Størrelse og Mængde og Købernes Antal. Der var Humøret, Farten eller Sendrægtigheden – alt det, der tilsammenlagt skaber den særegne Markedstone, som faar den fintmærkende Handelsmands Sind til at svinge i Takt.

Ejderstedt Bønderne kørte til Singelen, et Sted tæt ved Husum med mange Værtshuse. Og Studehandlerne havde paalidelige Folk til at holde sig underrettet om, hvor mange Vogne, der holdt an her. Ud fra det større eller mindre Antal kunde de da skønne sig lidt til Udsigterne.

Der siges, at naar Marskbønderne kom vandrende sindigt i smaa snakkende Flokke og bakkede paa Merskumspiberne, da var det et slemt Tegn. Men kom de enkeltvis med Sving paa Ben og Kæp og sprang over Grøfterne for at skyde Genvej, da »blev Husum god« det Aar.

De Ejderstedt Bønder er et eget Folkefærd – siger Direktør

Niels Karstoft, der som Dreng og ung Knøs har drevet Stude til Husum. – Er de i Humør til at handle, saa køber de løs. Men der er saa tit noget i Vejen med dem. Saa har der været Orm i Engene eller Mus. Og saa er det Frosten eller noget andet. Saa vilde de ikke købe, og der stod vi saa med Studene.

Ligesom Dørstudene hjemme i Stalden stod næst ved Døren, saaledes gjaldt det om »paa æ Kamp« ved Husum at faa de bedste Stude anbragt yderst i Flokken og de ringeste puttet inderst. Her var det, Driverne til Gavns skulde vise deres Duelighed.

Køberne forlangte altid Besked om, fra hvilken Gaard Studene var. Der var enkelte Gaarde, som havde særligt godt Ry, og deres Stude naaede altid højere Pris end andre.

Saaledes nød Stensballegaard ved Horsens i lang Tid Ry for sine særlig gode Stude. Efter Pengekrisens Tid brugte Baron Arenfeld nemlig at købe Stude og stalde dem ind i tomme Gaarde. Paa den Maade kunde han hvert Aar sælge hen ved 1000 Stude med noget nær ensartet Præg.

Og Tallet paa Stensballegaard Stude blev endda langt større.

Jo, for se – fortæller Kromand og Handelsmand Carl Ankersen fra Immervad Kro – det var morsomt at lægge Mærke til, at jo længere Studedrifterne trak ned gennem Sønderjylland, des flere Stude blev der, som var mærket med det kendte Mærke »S. T.«. Saa det blev tit nogen vældige Flokke Stensballegaard Stude, der solgtes i Husum!

Der var paa Markedet ikke mange Dikkedarer ved en saadan Handel, selv om det saa var Hundreder af Stude og Tusinder af Dalere, det drejede sig om. Ja, selvfølgelig skulde der drikkes Lidkøb – for en Handel uden Lidkøb er der ingen Velsignelse ved, den Regel er gammel og hævdvunden. – Men til Maade, saa længe Handelen skal passes. For, som gamle Jacob Rask sae: »Saa læng æ Pængg ett var regnet ud, da holdt a æ Hue klaar.« –

Sælgeren skrev blot Køberens Navn ned i sin Lommebog, saa blev Betalingen ordnet sidst paa Markedsdagen.

Efter gamle Tiders Skik skete Betalingen i møttet Sølv – Papir havde man helt op til Midten af d. 19de Aarhdr. en afgjort Mistro til – saa mange i Specier og saa mange i Prøjsere, som nu Aftalen var. Dog ikke saaledes at man smaalig sad og talte efter Daler for Daler. Nej, Køberen kom med Pengene i forseglede Tutter og Pengeposer.

Tutterne var Papirruller med lybske Skillinger, ialt 10 Daler cour. i hver. I hver af Poserne var 100 eller 200 Daler. Den, som lagde Pengene i, satte sit Segl paa. Og saadanne Tutter og Pengeposer kunde gaa fra Mand til Mand i Aarevis uden at blive aabnet.

Men Pengene baade fyldte og vejede. En Pengekat til at spænde om Livet forslog ikke stort, knapt nok en god Mantelsæk til at spænde foran paa Sadelen. Ja, i ældre Tid, da Studene kun kostede 12–15 Rdl. Parret gik det an. Men senere i Tiden, da Priserne gik op helt til 120–140 Rdl. Parret, da var det ikke saa lige en Sag at fragte Pengene hjem.

Havde en Handelsmand solgt 5–600 Stude til disse Priser, da gav det en Pengevægt paa 7–800 Pd. eller lige saa meget som 3–4 Td. Rug!

De større Studehandlere kørte derfor til Marked, de fleste ligesom den kendte Major Ingwersen med det jernbeslaede Vognskrin – der ogsaa var Kuskesæde – naglet fast til Vognbunden. Der skulde ellers et Par haandfaste Karle til at løfte dette Vognskrin af Vognen, naar det var fyldt med Dalere og vejede sine 300 Pd. eller derover.

Det kunde godt gi Varmen til Krokarlene, naar de om Aftenen skulde bære Vognskrinet ind og stille det ved Studehandlerens Seng for saa igen om Morgenens at bære det ud paa Vognen.

I Marup Kro brugte man at køre Vognen med Pengene ind i en Port og saa lade en solid Karl med en solid Plejlslagel staa Vagt der.

Her i Marup Kro var der ellers mange Studehandlere, som fik deres Penge talt. Jep Marup var nemlig kendt som særlig dygtig til det Arbejde. Han havde et eget Tag paa at gribe ned i Pengegyngen, ta en hel Haandfuld af de forskellige Mønter

og saa med smaa raske Hvist – omtrent som naar man spiller Skorsten – smide dem i Smaadynger, mens han talte. Og det skete næsten aldrig, han talte fejl eller smed en Mønt til forkert Dyng.

» – Der er talt mange Penge inde i den Stue dør!« siger gamle Mikkell Jepsen til den Gæst, som en Dag har søgt Røn-højgaard for at høre lidt om den Tid, da Gaarden var den kendte Marup Kro. –

»Men vi Børn fik aldrig Lov at være inde, naar Far hjalp Handelsmændene med at tælle djer Penge –.«

– Jo, det kunde saamændt godt gi Bryderi at faa de mange Penge fragtet hjem og talt op.

Gennem et halvt Hundred Aar kørte Lars Buus fra Ørumgaard ved Randers to gange om Aaret til Husum. Paa Henvæjen havde han 2 Heste for. Men som Regel købte han i Husum en tredje Hest, da det ellers blev for haardt for de sølle Bæster at slæbe alle de Penge hjem!²¹⁾

Ja, det kunde nu og da ske, at Husum blev saa god, at Vognskrinet ikke slog til. Men en snild Handelsmand fandt paa Raad. Han lod Bødkeren lave sig en solid Egetønde godt omgjordet og med en tyk Rebhanke i hver Ende. En saadan Tønde kunde nok rumme sine 4–5000 Daler.²²⁾

Ja, hvad kunde ikke ske, naar Husum havde været god! Det hændte, fortælles der – men det turde dog kanske være Stude-latin? – at naar Vognskrinet ikke slog til og Pengefjerdingerne kanske heller ikke, saa var der de Handelsmænd, der ret og slet læssede Pengene løse op i Vognen, lisom Bonden læsser Sten eller Kartofler. Og saa kørte de, saa Dalerne hoppede op ad Vognsiderne og ringlede som en hel Flok Klokkefaar!

Ja, saadan gik det, naar Husum var god. Men det kunde ogsaa hændte, det var anderledes, saa Studedrifterne maatte videre til »Issehow« for at prøve Holstenerne, de kunde nøjes med magrere og ringere Kvæg end Marskbønderne. Derfor var en »Issehowstud« og en »Skudstud« ud af samme Slaww.

Og det kunde jo ske, at Markedet var saa daarligt, saa store Formuer sattes over Styr, og rige Studehandlere drog derfra

som ruinerede Mænd – Skæbner, der i Løbet af en Dag eller to bøjedes og lagdes øde. – »Der er mange gaaet grædende fra Husum,« sae Jens Thomsen, Ahlergaard, engang.

Jo vist vilde Studene stikke!

Men – som det lægges i Munden paa flere af de gamle Handelsmænd: »Har Studene stødt mig ned, saa ka Svinene vrede mig op igen!« – Var en Handelsmand blevet ruineret ved Studehandelen, kunde Svinehandelen igen bringe ham paa Benene.

Der var dog de, som ikke magtede at bære Tab og Ruin og ikke kendte anden Udvej af Sammenbrudet end en Rebløkke ned fra en Loftsbjælke.

»Jeg har set meget dernede i Husum,« fortæller een af de gamle. »Jeg har set Handelsmænd staa paa Gadehjørnerne, hvide i Ansigterne som en kalket Væg, tavse, fortvivlede. – Og jeg har set, naar de har gjort en god Handel, at tre slog sig sammen om et flot Køretøj, og en Spillemand paa en Hest foran og saa i fuldt Firspring ud af Byen, mens Spillemanden tudede i sin Trompet, saa det sang i Gaderne.²³⁾

Det var nok efter en saadan Markedsdag, at Kræ Noe fra Velling skrev hjem, hvor de var i Lav med at bygge et nyt Stuehus: »Aa hør, det er sandt, ta lige og gør den 10 Alen længere –.«²⁴⁾

Men der var ogsaa de Studehandlere, der tog Stigningen paa en anden Vis. De sadlede deres Hest eller spændte for Vognen. Og saa gik det i Flyvespring og Tordengalop imod Nord. Det gjaldt jo om at komme først hjem og faa købt op til næste Marked, inden den gode Tidende om Prisstigningen naaede hjem.

Det kunde udvikle sig til en anspændt Kappelstrid mellem de forskellige Handelsmænd, hvor Æren lige saa fuldt som Fortjenesten ansporede til at strenge sig an ud over alle rimelige Hensyn.

Ved Dag og i Natmørke jog de imod Nord ad usle Veje og over sorte Heder, hvor Ræve skræbede, og Rakkerpak luskede.

Det var ellers Veje, Studehandlere ikke holdt af at drage

ved Nattetider. Men det fik være. Her stod mere paa Spil: En Stald fuld af Stude paa Timgaard og Kappel, Rydhave og Ulle-rup! – En Stald fuld af Stude til Fals for den, som kom først!

Hyp, Hyp! Fremad Krikker! Fanden med Natmørke og Hedeveje! – En Stald fuld af Stude! – Hvem kommer først?

Hidset frem af Sporer og Pisk strakte Hestene ud til yderste Grænse. – Og hugged Vognhjulene i en Helde, saa Vognfjæle og Kusk i et Kast røg op over Vejbrinken, eller Hesten jog Benet ned i et Hul eller en gammel Rævegrav, saa Rytteren slog en Kuldbøtte ud i Lyngen – op igen snarest og afsted paany trods Knubs og Svie. – En fyldt Studestald til den, som kom først!

Var Hesten eller Forspandet skumhvide og udrendte, bededes der kortest muligt i en Kro. Eller der blot skiftedes Heste, om andre var at faa. Og saa videre fort, saa det slog Gnister fra Hestesko og Hjulringe, om det traf mod en Sten i Sandet.

Farten og Spændingen ved Kapløbet gik Mændene i Blodet og gjorde dem vilde og hensynsløse. – Hyp, Hyp! Fremad for – !

Og den Studehandler, som enhver Staldejer turde borge i Tusindvis af Dalere, og som hellere vilde miste sin bedste Drivstud end opleve, at der fandtes en eneste Søsling forlidt i de Pengetutter, han havde forsegleet, han regnede det nu for sin Ret at bruge ethvert tænkeligt Kneb til at vinde Forspring og komme først.

Da betød det noget at staa sig godt med Staldkarlene i Kroerne. Kunde der laves lidt med at lirke en Hestesko løs, løsne en Lundstik for et Vognhjul eller lave lidt Fiksfakserier ved Seletøjet, ja, endog om galt skulde være: fodre en Hest forfangen! da kunde det blive afgørende i Kappelstriden, hvor Fortjenesten og Æren stod paa Spil og alle Kneb gjaldt. –

– Det var et Aar med stor Opgang i Husum. For Handelsfolkene gjaldt det om at komme hjem snarest og faa købt op. Jens Stokholm Buch og Jens Karstoft havde begge skyndt

sig det bedste, de kunde. De vidste begge, at oppe paa Timgaard stod Stalden fyldt med gode Stude til Fals for den, som kom først derop.

Sent om Aftenen naar de begge omtrent samtidig til Ringkøbing og bor her om Natten. Om Morgenen siger Stokholm Buch til Karstoft: »Kanske Du vil køre med, for vi skal vel begge Nord paa?«

»Ja Tak!« siger Karstoft, for han var træt af at ride og hans Hest var halt. Og han tænker sig, at de kanske kan handle sammen paa Timgaard.

Da saa de kommer et godt Stykke uden for Ringkøbing op ad Hee til, siger Stokholm med et:

»Aa hør, der er vist lidt galt med Bringetøjet paa den nærmer. Vil Du ikke lige staa af og rette det?«

Jo, Karstoft aner ikke Uraad og springer af Vognen. Men aldrig saa snart er han nede paa Jorden, før end Stokholm trækker Pисken til Bæsterne og jager afsted i Galop.

Der staa Karstoft saa med en lang Næse og hører den andens Skogger-Skranne, mens han kører ad Timgaard til.

Naa, der var ikke Tid til at fundere ret længe, for ikke saa langt derfra ligger der en Gaard, hvor Karstoft kender baade Manden og hans Bæster. Og han sætter i Rend.

»Strøb og spænd for og kør!« raaber han, saa snart han ser Hee Manden.

»Hwa, hvorhen?« siger Manden og river sig paa sit Skindærme. – »Er'et ætter æ Jordmor?«

»Nej, det er efter Studene paa Timgaard. Og det haster! for Stokholm Buch er foran!«

»Naa saanen,« siger Manden. Og saa kommer der Flyt under baade ham og Bæsterne.

Lidt efter skralder de afsted i fuldt Firspring efter Timgaard til. Og de kommer først.

Stokholm Buch var saa sikker paa sit Forspring, saa han gav sig Tid til at handle paa Voldbjerg undervejs. Og da han kører ind paa Timgaard, har Karstoft Studene købt her, og paa baade Aaberg og Lindholm med. –²⁵⁾

– – Saadan er der mangfoldige Gange hastet og kapkørt hjem fra et godt Husum Marked.

»Der er redet mange Heste ihjæl paa Vejen hjem fra Husum Marked,« sae Storhandleren Peter Margath Ingwersen engang.

HAANDSLAG OG MANDSORD

EN Mand er en Mand, og et Ord er et Ord! – Dette gamle Ærlighedsbud kunde godt staa som Ordtag over en stor Del af den gammeldags Studehandel.

For lige saa selvfølgelig det i Smaahandelen paa det hjemlige Marked var, at den, der ett lukker si Ywn op, han maa luk æ Pung op! Og i Handel gælder intet Familieskab. – Sagt med andre Ord: I Markedshandelen gælder alle Fif og Kneb. Og den, der ikke tar sig i Vare, maa betale.

Lige saa selvfølgelig synes en egen storlinjet Ærlighed at ha raadet i »den store Handel«.

Man sysler ikke ret længe med de gamle Former for den jyske Studehandel, inden man Gang paa Gang maa standse og undre sig over den gennemførte Hæderlighed og stærke gensidige Tillid, som var Grundlaget for hele det gamle Handelse-system. – En Tillid og Ærlighed, der for en senere Tids mere »kultiverede« Mennesker lyder halvvejs som Sagn eller Digt!

Det er foran nævnt, hvorledes en Gaards Studehold godt kunde handles paa flere Hænder alene paa den første Købers Ord, uden at nogen af de andre saa Studene.

Eller hvorledes de forseglede Pengeposer og Pengetutter kunde gaa i Aarevis som Betalingsmiddel fra Mand til Mand, uden at det faldt nogen ind at tælle Pengene efter.

Paa Markedet sønderude handledes altid i Daler uden nogen Angivelse af hvad Slags enten Rigsbank eller Kurant. Og det var dog ikke helt ligegyldigt med hvilken Slags, der klareredes, da der gik 8 Rigsbank Daler paa 3 Daler Kurant. Man skulde saaledes synes, der kunde være en vis Fristelse til at betale i Rigsbank, saaledes som Forordningen bød, mens det i Stedet var

en stiltiende Forudsætning, at Prisen, der fastsattes, var i Kur.

Den kendte Storhandler N. B. Breinholt udtaler: – »Jeg kender ikke et eneste Eksempel paa, at en Køber har villet benytte Lejligheden til at betale i Rigsbank, hvad der under Handelen stiltiende betragtedes som Prisen i Kurant. –«²⁰)

Men ogsaa selve Købet af Studene var en gennemført og gennemprøvet Tillidssag.

Studene blev nemlig – som før nævnt – købt paa Hold. Det vil sige, Køberen kom i Løbet af Efteraaret eller Vinteren og købte Studene til »Uddrivning i Foraaret«.

Saa skulde Sælgeren Vinteren over fodre eller fede Studene, som nu Aftale eller Pris var.

Ja, det kunde endog ske, der købtes paa et helt Aars Hold. Men det skulde især Sælgeren være varsom med. – Jo, siger de gamle: »En ska ta si i Awt for Klatgjaald o lang Haald!«

Jo, for se, sælger man paa langt Hold, saa »ska en fuer si enten te Skaae eller te Skamm«. Og ingen af Delene er der Howro ved! Enhver hæderlig Bonde og Handelsmand satte nemlig en Ære i at aflevere Studene i god Foderstand, selv om saa han maatte tabe derved.

Saaledes at købe paa Hold brugtes i Marskbyerne omkr. Ribe helt op til 90erne. Men gamle Jacob Rask i Jernvedlund indrømmer dog: »Det var sku lisaa vigtig at kende æ Mand som at taksere æ Stuid!«

Men stolede Køberen paa Sælgerens Hæderlighed, da var Tilliden gensidig, for Studene blev sjældent betalt, før end Prangeren vendte hjem fra Markedet sønderude.

Kontrakter, Kvitteringer eller »nowd skrøwn for'et« var ukendt og unødvendigt. En Mands Haandslag og Ord regnedes for fuldgod Pant. –

– Det var den Gang ikke ualmindeligt, at Folk overgav deres Spareskillinger til Landkøbmanden og lod ham virke med dem. Saaledes kom en Dag en Handelsmand fra Tistrup ind til Købmand Thomas Jensen i Lindbjerg Mølle og flyede ham 7.000 Kr. »at ta Waarr o en Tij«.

»Vil Du ikke ha en Kvittering?« spurgte Købmanden.

»Nej, det gjøres ett behow. Du ka sej'te te di Kuen. A haar saa'et te min.«²⁷⁾

Det var Datidens Kontrakt og Kvittring, Udtryk for en gammel og højstillet Bondekultur og Handelssæd, der byggede paa Tillid og Mands Ord.

Og de gamle paastaar, det var saare sjældent, at nogen den Gang svigtede den Tillid, der vistest dem. Men nu. – Ak ja! –

Naa, det kunde dog ogsaa hænde forhen. – Det var paa et af Heringegnens Markeder, at Handelsmanden Anders Degn fra Gullestrup træffer en Gaardmand fra Egnen.

»Aa hør,« siger Anders Degn til ham. »Du skal vel til Holstebro Marked i Overmorgen. Jeg kommer der ikke, for jeg skal en Tur ud ad æ Sønden. Men jeg skulde betale en Mand i Holstebro lidt Skillinger, jeg skylder ham for Stude. Ka Du ikke ta Pengene med til ham?«

Jo, det kunde Gaardmanden da godt. – Saa flyr Anders Degn ham 8.000 Kr. og tænker ikke mere paa den Sag.

Men næsten et Aars Tid derefter træffer han paa et Marked Holstebro-Manden og denne kræver sine Penge.

»Hvad for noget,« siger Anders Degn, »dem har Du da faaet. Jeg sendte Dig jo Pengene med ham, N. N. Du ved.«

Men Holstebro-Manden blev ved sit: Han havde ingen Penge modtaget. Og saa kom det da for en Dag, at Manden, der fik Pengene at besørge, for længe siden var stukket af til Amerika med de 8.000 Kr.

Mere heldig var den Handelsmand, der paa Dalager Marked glemte sin Pengekat. –

Han sad i et godt Lav og drak Lidkøb inde i en Gaard nær ved Markedspladsen, for paa Markedsdagen var der Skænkeri i alle Gaarde i Nærheden.

Det var lidt umageligt at sidde med en fyldt og tung Pengekat om Livet. Og saa tar han Katten og hænger den paa et Søm i Væggen henne i en Krog.

Men enten nu Lidkøbet er blevet lovligt skrap, eller Handelsmanden har været lidt glemsom –? Nok er det: Han rejser sin Vej og glemmer sin Kat.

Næste Aars Markedsdag kommer han ind paa den samme Gaard og spørger, om de ikke har fundet hans Pengekat, for han hængte den paa et Søm ude i Laden?

»Ja, gjorde Du det,« siger Gaardmanden, »saa maa den vel hænge der endnu, tænker a. Vi ka jo se ad.«

Og godt nok hænger Katten med alle sine Specier endnu urørt paa sit Søm. — — —

Det er gammel Almueopfattelse, at man gør vel i tidligt at narre Børn for at vænne dem fra at være for godtroende, men i Stedet lære dem at se sig for og ta sig i Vare.

Side om Side med denne Mistroens Lære gaar en anden Opfattelse der siger: Vis de unge Tiltro, det stiver dem af og modner dem til Mænd, saa de lærer baade at vise Tillid og at være Tilliden værd.

Ud fra denne Erfaring er mangen ung Knægt, der var at regne for Lærling i Kvæghandelen blevet betroet store Summer og vigtige Opgaver.

Niels Karstoft var knapt 15 Aar, da han fulgte sin Fars Stude som Driver. I Husum fik han 30.000 Mark i Lommen og rejste hjem med dem.

Og den 76aarige Ole Møller fra Vandborg fortæller: »Min Far, Jens Møller i Hyldgaard drev Studehandel i stor Stil, og derfor kom jeg tidligt med. Jeg stod allerede som 14aarig Dreng paa Husum Kamp med 500 Stude. — Vi var gærne 40–60 Drivere, og hver havde omkr. 20 Stude at passe. Far handlede sammen med P. Ingwersen og et Par andre. Engang skulde jeg ta mod Pengene, mellem 58 og 59.000 Daler i danske Penge, men udbetalt i tyske Mark. P. Ingwersen sae da: »Læ æ Knæjt rejse til Kolding og faa dem vekslet i danske Penge.«

Far syntes ikke rigtig om det. Men Ingwersen sae, at jeg havde godt af det. Og saa kom jeg afsted, og det gik godt.«²⁸⁾

— Lære at færdes med Værdier og klare for sig og at vise sig Tillid værdig, det var en Opøvelse, der gjorde Drengen til Mand og Driveren til Studehandler. —

Og hændte det, at en Handelsmand gik i Stykker. — For det kunde jo ske, at »æ Studd stak en Mand nier,« naar »Husum

var skidt, og Issehow en bette Graan ringer!« – Da gjorde han næsten altid, alt hvad han evnede for at kunne betale enhver sit.

Det er set mere end een Gang, at en Studehandler i Løbet af nogle faa Markedsdage har mistet alt, hvad han ejede.

Men det er ogsaa set, at den samme Mand har solgt sin Vogn og sine Heste for at kunne betale sine Drivere og Foderskaffere Regninger. Og saa har han selv taget Kramkisten paa Nakken som vandrende Kræmmer, indtil han havde saa meget tjent, saa han kunde faa samlet en lille Drift Svin. Og saa igen sindigt arbejdet sig frem, stadig med det Maal for Øje: at holde Ord og betale enhver sit.

Og de, han stod i Skyld til, stivede ham af og fik ham i Gang igen ud fra den sikre Forvisning: Saa snart han magter det, lægger han Pengene paa Skiven.

Somme Tider varede det ikke ret mange Aar, inden »æ Svin havde rodet ham op igen«. Men det hændte ogsaa, der gik en Menneskealder. –

Gamle Hans Breinhoved i Give var i 1848 til Marked i Flensborg med Heste. Markedet blev der ikke noget af, for Oprøret brød ud, og Hans maatte over Hals og Hoved afsted hjemad for at redde Hestene og sig selv.

Han havde dog forud for Markedet faaet to af Hestene solgt og faaet dem leveret, men han naaede ikke at faa Pengene for dem, inden Forstyrrelsen kom.

»Naa, det gør ett noget,« sae han, da han kom hjem, »for æ Mand, der købte dem, var rele nok.«

Det var han ogsaa, for 37 Aar efter Hans Breinhoveds Død kom der et Brev fra Mormonstaden Utha med Forespørgsel, om Hans Breinhoved eller Enke endnu var levende, eller om der var Arvinger? For Afsenderen skyldte ham nogle Penge, og han havde været i de Omstændigheder, at han ikke havde kunnet betale før.

Sønnen svarede paa Brevet. Og nogen Tid efter modtog han fra Amerika en Banknote paa 100 Dollar.²⁹⁾ – Det er god gammeldags Ærlighed!

Ja, saaledes kunde Handel forme sig den Gang, et Haandslag var et sikkert Pant, og en Mands Ord lig med en tinglæst Forskrivning.

FORSØG AD GAMLE VEJE OG NY

DEN store Hollændertid! – Som et Sagn om en Fortidens Guldalder laa Mindet om denne Handelstid gemt i Folkets Sind, Bønders som Herremænds.

Om det blot var muligt at genskabe eller oplive denne Handel paany! – Drømmen var der stadig her hjemme.

Men Holland var vaagen og sae: Nej Tak!

Saa omkr. 1820 lukkede den hollandske Regering Døren en lille Smule paa Klem, idet den for et vist Aaremaal (15 Aar?) frigav Indførselen af et vist Antal fremmed Kvæg.

Her var en Mulighed. Og en dansk Handelsmand, Laurids Frederiksen, boende i Amsterdam, saa Muligheden og ønskede at udnytte den.

Men et passende Udskibningssted langs den jyske Vestkyst lod sig ikke finde.

Til Ribe kunde kun ganske smaa Fartøjer gaa ind. Og Ringkøbing Fjords Indløb var tilsandet. Der var af de gamle Udskibningssteder kun Hjerting. Men her var den store Fejl, at her manglede Plads og Græsning til Studene i Ventetiden, naar Modvind eller Strøm hindrede Afsejling.

Frederiksen fattede derfor den Plan at købe Langeliebjerg i Ho Bugt. Her over kunde Studene let drives ved Ebbetid. Her var passende Græsning og gunstig Plads for Indskibning.

Øen tilhørte Sognet Ho. Og enten nu Ejerne har vejret en god Forretning, der skulde udnyttes, eller de har frygtet for at faa Sognet helt trampet af Lave af de mange Studedrifter? – De tog i hvert Fald Munden fuld og forlangte 15.000 Rdl. Kur.

Frederiksen bød 6.000 Rdl. Men Ho-Boerne holdt paa deres. Saa blev der intet ud af den Handel saa lidt som af Stude-salget til Holland.

Men dermed var Drømmen dog ikke glemt eller Planerne skrinlagt. De dukkede op igen til andre Tider, ført frem af andre Mænd.

Mændene var Etatsraad Tang til Nr. Vosborg og Translatør Claudi paa Grysbæk.

Det var dog ikke de gammelkendte Veje sønderud, men en ny vestlig Vej: England, de havde i Tankerne. Og i 1842 udsendte de Indbydelse til en Aktietegning for at faa oprettet Dampskibsforbindelse mellem Agger Kanalen og saa en engelsk Havn for ad den Vej at finde Afsætning for Studene fra Limfjordsegnene og den nordlige Del af Ringkøbing Amt.

For Borgerne i Aalborg var en saadan Sejlads Vesten ud af Limfjorden begribeligvis en Vederstyggelighed at høre om. – Tænk om der gik Opland eller Studefragter tabt for Aalborg! Derfor blev der gjort, hvad gøres kunde for at sætte Lus i Skindpelsen og forpurre den ny Plan.

Det lykkedes ogsaa tildels. Thyboerne og Morsingboerne holdt fast ved Aalborg eller ved deres gamle Drivveje sønderud. Og kun Mændene fra Salling, Holstebro- og Lemvigegnen gik ind for Vestenfarten. Og de magtede ikke ene at sætte den i Værk.

Nogle Aar senere fremkom en ny Plan til Udførsel af Jyllands Fedestude, og denne Gang var det imod Syd, man stiledede. Det var Kammerherre Mylius, der udsendte et lille Skrift, hvori han udviklede Mulighederne for og Fordelene ved at sende Fedekvæg til Paris.

Ringkøbing Amts landøkon. Selskab sendte da i 1846 Etatsraad Tang til Frankrig, Holland og Hamborg for at undersøge disse Muligheder.

Paa denne Rejse, hvor Tang grundigt satte sig ind i Kvæg-handelen og dens Vilkaar i de forskellige Lande, kom han til den Slutning, at i Frankrig var der ingen Muligheder. I Holland kunde der maaske igen oparbejdes et Marked for de jydsk Stude, men det var dog ret usikkert. Han blev derimod styrket i den Opfattelse, at nu var det England, der kunde blive vor bedste Køber.

Tilskyndet af Etatsraad Tang og flere gik man da paany i Gang med at arbejde for en Dampskibsforbindelse mellem Aggerkanalen og England.

Man valgte Agger, baade fordi det var Datidens bedste og omtrent eneste Anløbssted paa hele Vestkysten, og fordi man her var midt i den egentlige Studeegn. Men der var den slemme Hage ved Sagen, at et Dampskib, der skulde gaa fra Vesterhavet ind gennem Aggerkanalen, maatte kun stikke 7 Fod. Og et saadant Skib viste det sig mere end vanskeligt at faa fat paa.

Der forhandlede langt og længe med Handelsselskaber, og Skibsværfter. Der nedsattes Udvalg og tegnedes Aktier. – Men det fladbundede Dampskib til Aggerkanalen lod stadig vente paa sig.

Mens dette stod paa, sendte et engelsk Selskab i Efteraaret 1847 for egen Regning et Dampskib til Hjerting efter en Ladning Stude. Aaret efter, da Oprøret i Slesvig spærrede Vejen Syd paa, kom Skibet igen baade Foraar og Efteraar efter ny Ladninger, for selv om Indladningen var vanskelig, og Omkostningerne altfor store,³⁰⁾ saa var det dog under Krigen omtrent eneste Vej til Afsætning.

Og det var nu godtgjort, at Hjerting stadig var det samlende Udskebningssted, som det havde været gennem umindelige Tider – selv om der hverken var Havn eller Landingsbro af nogen Slags.

Efter Trearskrigen gik man da i Gang med at bygge en Landingsbro, saa Ladningen af Kvæget kunde ske let og hurtig. Der tegnedes en Aktiekapital paa 10.000 Rdl. – Men Broen kom til at koste 17.000!

Og de store Forhaabninger, man stillede til denne Bro, blev til en Række Vanskeligheder baade med Laan og Is. – Is-skruninger om Vinteren løftede Broen og hærgede den slem, saa den hver Sommer maatte udbedres i dyre Domme og ny Laan søges. Til sidst blev Broen solgt ved Auktion for 3.000 Rdl. Og saa var det Kapitel af Studehandelen sluttet.

Et nyt Afsnit indlededes ved Aabningen af Esbjerg Havn 24. Juni 1875.

Indtil 1864 var vor Handel særlig vendt imod Syd. Nu bliver den ud fra Folkestemning, Overgreb ude fra og ved Tidens Udvikling stærkere og stærkere vendt imod Vest. – Og blandt de Mænd, som i disse Aar stærkt virkede for vor Kvægudførsel til England maa særlig nævnes *Poul Breinholt*.

Og i de følgende 17 Aar fragtedes vældige Kvægflotte over Vesterhavet. Højdepunktet naaedes 1883 med 34.000 Stk. Kvæg og 37.000 Stk. Faar.³¹⁾ Men 1892 lukkede England for al Indførsel af levende Kvæg.

Ogsaa ad de gamle Veje imod Syd gik i disse Aar en jævn og stadig Fragt af Kvæg. Men Tyskland lagde stedse større og større Hindringer i Vejen.

Tolden paa Stude var saaledes indtil 1886 20 Rigsmark. Saa forhøjedes den til 30 Rm. Og 1. Oktbr. 1895 forbød Tyskland al Indførsel af dansk Kvæg over Landegrænsen – et Forbud, der stod ved Magt indtil Verdenskrigen. – Samtidig krævedes, at Kreaturerne skulde holdes 10 Dage i Karantæne. Slige Karantæner oprettedes i Altona, Kiel, Flensborg, Aabenraa, Lübeck og Rostoch, og til disse kunde Dyrene kun fragtes med Skib. Derved skabtes den store Udførsel over Esbjerg til Hamborg.

Et lille Smuthul over Landegrænsen holdtes dog aaben en Tid endnu, idet der i nogle Aar var Karantæne ved Hvidding.

Nævn Ordet Karantæne for en gammel Handelsmand. Og han skal være mere end almindelig from, om ikke han sætter en hamper Trumf paa: Det S. . . Skidt!

Af alle de Sten og Rafter, Tyskerne gennem de sidste 50 Aar saa rigeligt har strøet paa vor Handelsvej sønderud: Vanskeligheder, Told, Forbud, Lukning, Smaadrillerier – er der vist ingen, som er følt mere ondsindet og meningsløs end Paabudet om de 10 Dages Karantæne for Slagtekvæg.

Og kan der uhildet dømmes ud fra alle de Krøniker og Beretninger, der fortælles fra Karantænetiden, saa har denne Form for Grænsesamkvem nærmest været et sammenfiltet System af Vilkaarligheder, unyttige Udgifter, Bestikkelser og

Snyderier samt Mishandling og en oprørende Vanrøgt af Dyrene.

I 1898 kom yderligere det Tillæg til Karantænen, at Kvæget skulde bestaa Tuberkulinprøven.

Her skal kun fortælles et Par Smaatræk.

Thomas Bundgaard hed en Handelsmand, godt kendt paa Østeregnet. Han boede paa »Thomasmind« i Pjedsted mellem Vejle og Fredericia. Og han fedede og handlede, til han var over de 80.

I Foraaret 1898 sendte han 35 smukke fede Stude til Hamborg. Det vil sige: de kom ikke længere end i Karantænen, her faldt de alle for Tuberkulinprøven og blev sendt hjem til Pjedsted hver med et stort T indbrændt paa det ene Laar.

Da satte den gamle Handelsmand Trumf paa: »Det skal de faa betalt! A er bleven for gammel til at la mig holde for Nar! De Stude skal Tyskerne faa igen, det er a Mand for!«

Saa blev Studene sat paa Græs Sommeren over. I Efteraaret tog han dem paa Stald en Uges Tid. Og i den Uge blev der ikke muget under dem, saa T'et blev dækket af solide Laarkager. Og hver Dag kom Dyrslægen og ga Dyrene en Tuberkulinindsprøjtning.

Efter denne Omgang rejste Studene igen efter Hamborg til – og nu kom de ikke hjem tiere.³²⁾

»Jo, det Karantænehumbug var noget slemt Juks!« siger Sparekassedirektør *Tobiasen*, Ribe. Jeg fik engang 18 Stude hjem hver med et stort T svedet ind i Bællen, fordi de var dumpet ved denne her Tuberkulin-Eksamen.

Saa købte jeg nogle flere af samme Slags og satte dem paa Græs, for jeg syntes, jeg vilde ha dem med ens Mærke. – Jo, for se T, det kunde jo ogsaa sige Tobiasen. – Og saa til Efteraaret fik Tyskerne hele Redeligheden over Esbjerg. Man kunde jo nok selv hjælpe lidt med den Tuberkulin.« – – –

Saadan kunde der jo krydses mellem Stenene eller springes over Rafterne, der hindrede den fri Samfærd ad de gamle Handelsveje.

Gennem et Aarhundrede havde Vejen været lettere og mere

fri at fare end nogensinde tilforn. Men nu omkr. 100 Aar efter Studehandelens Frigivelse spærres der igen. Og denne Gang ude fra.

Men hvorledes jydsk Bønder Førstemænd under Modgang og gennem vanskelige Tider søgte at jævne gamle Handelsveje og bane ny, det er en anden Historie, hvorom der fortælles i »Andelsbonden og Kvæghandelen«.

TOLDERE OG SMUGLERE

TOLD OG TOLDSKEL

ALLE Dage har det været fristende for Magthaverne at kræve Part i de Værdier, der førtes og fragtedes Folkene og Landene imellem.

Saa længe det kun er enkelte, der antastes og maa yde en Del af deres Fragt for at fare i Fred, kan det nævnes Ran eller Fribytter. Men naar vi saa vidt, at alle færende Folk nødes til at udrede Afgiften, da kaldes det Told.

Og hvor en By er groet frem ved et Vejknodepunkt, eller hvor Naturen fører Alfarvejen gennem et Pas eller over et Vadested, saa Færdselens tvinges sammen, der er det ideelle Toldsted, som Magthaverne nok skal vide at finde og udnytte. Derom er Vidnesbyrd nok lige fra Bro- og Bompenge til Øksne- og Øresundstold. –

Derfor vil vi nytteløst lede efter Udspring og Indledning til Tolden. Det taber sig sammen med den første Handel og Samfærd langt bagude i Glemselens Dunkelhed.

En nogenlunde fast Told synes at kunne spores tilbage til d. 9. og 10. Aarhdr. I hvert Fald regnes med Tolden som en fast Indtægt i Knud den Stores Dage. Og i Valdemar Sejrs Jordebog dukker Kolding og Ribe frem som faste Toldsteder.

I Ribe var noget at hive Told af! her hvor paa denne Tid mange Landes Kræmmere og Varer støvnede sammen.

Men i al denne Mangfoldighed af Markedsmylder og Varer, der fragtedes ud og ind, var der dog især to Slags Varer, der bragte Værdier til Landet og Told i Kongens Kasse: Heste og Øksne. Og Øksnenes Tal var i stadig Stigen.

I Førstningen og et godt Stykke frem i Tiden synes der kun at ha været *Toldsteder*, men ikke fastlagte Toldgrænser. Man tog Tolden, hvor den lettest var at faa: I Handelsstæderne eller ved Vejenes Pas og Knudepunkter.

Der var Indførselstold paa forskellige Varer, især dog Salt, Vin, Øl og Jern, og Udførselstold paa Heste og Kvæg. Men Udførselstolden paa Øksne var dog gennem flere Hundrede Aar langt den vigtigste Indtægtskilde. – Saa vigtig, at største Delen af den danske Regerings Erhvervspolitik gennem mere end 300 Aar kredsede om denne Told. – Ja, og saa vidtrækkende i sine Følger var denne Told, at den magtede at trække midt ind gennem det danske Rige en skillende Grænse, der engang i Tiden blev en Ulykkes- og Voldsgrænse.

Det kan synes selvfølgelig, at Rigsgrænsen ogsaa maatte blive Toldgrænse, den Gang Toldstederne ikke længere følte tilstrækkeligt, saa Regeringen krævede et fast og vogtet Toldskel. – Selvfølgelig ja, alle Steder undtagen ved Danmarks Sydgrænse, netop her hvor de store Øksnedrifter gik.

I Sønderjylland var efterhaanden vokset frem en Hertugslægt med Fyrstemagt og med mange arvelige Rettigheder, deriblandt ogsaa den arvede Ret til at kræve Told indenfor Hertugdømmet.

Derfor maatte den danske Konges Toldgrænse gaa Norden for Hertugens Forleninger. Havde nu det kongelige og hertugelige Land ligget samlet hver for sig med en klar Grænse imellem, da var vel ogsaa Toldlinjen blevet her.

Men nu havde de mange Delinger blandet de kongelige og hertugelige Godser mellem hinanden i en syndig Forvirring. Hertugeligt Land kilede sig ind i kongerigsk. Og danske Enklaver laa inde midt i Hertugens Land.

Skulde alle disse slyngede Grænser hævdes som Toldgrænser, da var Forvirringen fuldkommen! – Og dog er dette maaske

delvist forsøgt? – Alle de mange gamle Toldsteder ned gennem Sønderjylland, hvor der i sin Tid er krævet Smaatold, de er muligvis Minder om disse indviklede Grænseforordninger? – Eller er de endnu ældre: Minder om den ældste Tid, da man tog Tolden, der hvor Vejen gik, og Varerne fragtedes? –

Men Kongen maatte ha sin Told, og for at faa den var det – efterhaanden som Vejene blev flere, og Færdselen derved mere spredt – nødvendigt at fastlægge en Toldgrænse.

Og her randt da Kongeaen (eller den Gang Skodborgaa kaldet) sindigt og fredsommeligt og bød sig til som en ypperlig Skillelinje mellem Sønder og Nør. Her samlede Vejenes Færdsel af de enkelte Vad eller Broer ved Folding og Gredsted.

Ganske vist laa Toldstedet Ribe et Par Mil sydligere, men det hindrede ikke stort, for det var der, Markedet holdtes, saa den Vej fandt Øksnedrifterne nok. Og Tolden, der krævedes – fra Alders Tid 2 Skl. dansk for hvert Høved – virkede ikke afskrækkende, heller ikke da det senere blev 4 Skl. og senere 6 Skl.

Men da Kvægtolden 1542 forhøjedes til 20 Skl., da bliver det straks noget andet. Nu er Tolden saa stor, at der er en væsentlig Vinding – og dermed en Fristelse – til at liste uden om og unddrage sig Udførselstolden. –

Og hermed indledes da inde midt i dansk Land den gennem 300 Aar aldrig stilnede Kamp mellem Rigets Embedsmænd og Rigets Bofolk – mellem Regeringens Retskrav og Almuens Retssans.

Nu gaar de Studedrifter, der føres over ved Foldingbro, ikke længere frivilligt Omvejen til Ribe for at spytte i Kongens Kasse. Og de ved Gredstedbro listede ogsaa uden om, hvis gør- ligt var.

Vil Kongen ha Told i Kassen, maa han ha Bromænd og Vagt til at passe paa langs Aaen. Og dermed er saa Kongeaen fastlagt som Toldgrænse og Skillelinje. Det sker omkring 1570. Fra den Tid har vi nemlig flere Kongebreve, der fastsætter det første Opsyn langs Kongeaen.

Det første Brev er en Ordre til Lensmand Axel Viffert 1570 (Kancel. Brevbgr.) hvori det hedder:

Da mange i de foregaaende Aar uden at have svaret Told, have drevet Øxne ud af Landet over Foldingbro, Gredstedbro og andetsteds, skal han med det allerførste flytte en af Kronens Gaarde i Gredsted By ned til Gredstedbro, opbygge den og udlægge Bonden lige saa megen Jord, som han mister og give ham Ordre til at paase, at hverken Øxne, Heste eller andet Gods udføres uden Bevis for, at der er svaret Told paa Toldstedet. –

Paa lignende Maade lagdes en Gaard ved Foldingbro, hvor Bonden fik samme Hverv.

Og 1572 byder Kongen i et Brev, at Tulle Ifversen i Nagbøl i Skanderup skal være fri for Ægt og Arbejde af den Gaard, han bor i, mod at svare sædvanlig Landgilde og saa overvaage, at ingen Øxne, Køer, Heste eller andet Kvæg uddrives ad ulovlige Vadesteder eller andre ulovlige Veje mellem Kolding og Skodborg.¹⁾

Dermed er det første Toldopsyn anbragt langs Kongeaaen.

Det var dog stærkt afgrænset, hvad disse tre Bromænd kunde overkomme. Og Studehandlerne har næppe gjort sig ret mange Skrupler over at unddrage sig Tolden, enten de saa drev deres Kvæg over de lovlige eller »ulovlige« Vadesteder.

Og gennem de følgende godt 200 Aar gjorde Regeringen sit til at øge Smugleriet ved stadige Toldpaalæg og ved Forbud mod Udførsel af Græsoxsne.

D. 22. Febr. 1567 – altsaa lige forud for Foraarets Drivtid – udsendtes saaledes til alle Toldsteder Brev med Ordre til at forhøje Tolden for Øksne med 1 Dl. Men Tolderne skulde holde Forhøjelsen hemmelig, indtil Købmændene kom med Kvæget!

Man forstaar let Handelsmændenes Harme over dette brutale Paalæg. Klagerne strømmer ind. Og Studene strømmer ud – uden om Tolden!

Og allerede 1573 nødes Regeringen til et Tilbagetog ved at nedsætte Tolden fra 1 Rdl. og 20 Skl. til 1 Rdl.²⁾

Men Riget fattedes Penge. Og ingen Steder var disse lettere at bjærge end ved gennem Told at kræve en rundelig Part af de store Øksnedrifter, der hvert Aar førtes imod Syd. – Saa

kommer da nye Toldtillæg i 1629, 1632 og 1646, saa Tolden kommer op paa 2 Rdl. Spc. Det vil sige: 15–20 pCt. af Staldstudens Værdi. – Hver nyt Paalæg betød en ny Fordel ved at smugle og dermed en øget Fristelse.

Hertil kommer saa det tidligere omtalte Forbud imod Udførsel af Græsøksne (1522). Nu og da frigives denne Udførsel for nogle Aar. Til andre Tider skærpes Forbudet (saaledes 1588 og 1661). Forskellen mellem Priserne paa Græsøksne i Kongeriget og i Hertugdømmerne var til Tider ret stor. I Kongeriget var Priserne stærkt trykket ved Staldgaardenes Eneret til Opkøb hos Bønderne. I Hertugdømmerne var Handelen mere fri, Efterspørgselen og Priserne større. Fordelen ved at udsugle Græsøksne var da stor og blev ogsaa kraftigt udnyttet.

1701 giver Regeringen efter for Klagerne og frigiver Udførselen af Græsstude – imod samme Udførselstold som for Staldøksne. Det vil sige: 2 Rdl. Told af en Græsstud, hvis Handelsværdi den Gang var 7–9 Rdl. – eller 20–30 pCt. af Dyrenes Værdi.

Denne Frigivelse blev derfor i sin Virkning nærmest en ny Tilskyndelse til Udsugling.

Naar dertil kommer de mange Undtagelser eller Fritagelser for Told, som ret jævnligt gaves til Enkeltmand eller til Købmænd fra særlige Byer eller hele Landsdele, saa forstaaer man endnu bedre Menigmands Uvilje imod dette Toldskel hen midt igennem Landet. Det var ikke blot Fordel og Havesyge, der æggede til Udsugling af Kvæg, men selve Almuens Retssans rejste sig imod disse Skatter og dette Skel.

Og i denne over 300aarige Kamp mellem Almuen og Regeringens Toldvæsen stod Almuen urokkeligt sammen i samlet Flok.

Straks ved Toldforhøjelsen til 20 Skl. 1542 begynder Klagerne over Udsuglingen. Og allerede 1545 udsendes af Kr. d. 3. det første Kongebrev imod Smugleriet. Det er dateret Koldinghus Midfaste Søndag og melder bl. a.:

»Eftersom Os er forekommet, at mange, baade indlændiske og udlæn-

diske Købmænd, Herremænds Bud, Bønder og anden Almue over Issevad, Falkevad, Astrup Møllevad, og igennem Giældballe, Hieredrup, Klechbæk og andre ulovlige Vadesteder og Veje imellem Kolding og Ribe udfører og driver Heste og Øgføl, Øxen, Køer, Korn, Flyttelæs og andet Gods og dermed forkrænker Vor og Kronens Told, da befales, at al Udførsel skal ske gennem Kolding og Ribe. Og de, som paa Trods af Kongens Bud bruger de ulovlige Vadesteder og unddrager sig Kongens Told, har forbrudt de Varer de fører med og skal paa Bytinget staa til Rette som for andet Tyveri –«³)

1567 skærpes det yderligere til, at hvis nogen uddrive Kvæg over de ulovlige Vadesteder uden om Tolden, da har de forbrudt deres Varer og skal straffes paa Livet. – Et andet Kongebrev fra 1569 nævner saaledes en Karl, der »har fordrevet Kongens Told i Nærheden af »Hansborg« (Skodborg) og derfor skal bøde med Livet.«

Og de gamle Tingbøger har helt op til Midten af d. 17. Aarhundrede rigeligt at melde om Smuglere, der har »maattet staa deres Ret« og har kysset Rebslagerens Datter.

1574 faar Lensmand paa Koldinghus, Vinzents Juel, et Kongebrev angaaende en Købmand, der er grebet paa fersk Gerning under Udsmugling af Øksne.

Lensmanden skal paa det Sted, hvor Misgerningen tildrog sig, lade rejse en dobbelt Galge og lade paa Galgen fastspigre en Oksehud med Hoved og Horn. Saa skal Lensmanden og lade den paa fersk Gerning grebne Karl stille for Retten i Kolding, tage Dom over ham efter Kongens Brev og uden al Naade lade ham staa sin Ret, for »at andre deri kunne se sig selv udi Spejl.« –⁴)

En dobbelt Galge var en Galge i to Stokværk og at blive hængt øverst oppe blev regnet for en særlig ondartet Skærpelse af Straffen!

Men saa ræddeligt end Synet var af den dobbelte Galge med den fastspigrede Oksehud og de dinglede Smuglertampe, det magtede dog ikke at standse Smugleriet.

For Toldgrænsen var jo lang. Tolderen i Kolding boede et godt Stykke Nord for Grænsen, og han i Ribe et Par Mil Sønd for Aaen. De to, tre Bromænd kunde kun være eet Sted ad

Gangen. – Og hvorfor skulde de netop slumpe til at være der, hvor der smugledes! – Hele det lange Toldskel laa for største Delen aaben og bød sig til med sine mange Smugvandesteder.

En sjælden skikkelig eller meget ræd Mand maatte det være, der drev Omvejen til Ribe for at fylde Mønt i Kongens Kasse, naar ikke meget tvingende Grunde bød det.

Efterhaanden, som Tolden stiger, maa da Opsynet udvides og skærpes. I Kr. d. 4des sidste Regeringsaar ansættes saaledes flere »Vadestedsridere«. Og omkr. samme Tid faar Toldstederne i Ribe og Kolding hvert Sted to Udridere, der to og to rider langs Grænsen med Fuldmagt til at anholde Kvæg og andet Gods. Og for at gøre disse Toldkarle nidkære i Tjenesten, fik de selv alt Gods og Kvæg, de saaledes anholdt.

Saaledes bliver det efterhaanden vanskeligere at smugle, selv om det endnu med lidt Fiffighed – ja og nogle Daleres Udgift til Bromænd og Toldkarle – kunde ske uden større Risiko.

Stadig klages der fra Toldstederne over Udsmugling af Øksne. Og idelig maa Konge og Raad hitte paa ny Skærpelse og Tvangsregler for at faa mest mulig Told i Kassen.

De Forholdsregler, der var vendt imod Bønderne og Staldgaardsejerne, er omtalt i tidligere Afsnit. Her skal kun i korte Træk tegnes et Rids af selve Toldskellet med dets Opsyn og Kontrol og den stadige Omgaaelse af denne Kontrol – med andre Ord: den haardnakkede over 300 aarige Kamp mellem Toldere og Smuglere.

SYD FOR TOLDSKELLET

FRÅ Førstningen var Toldskellet paa Østkysten noget Syd for Kolding ved den gamle Grænse mellem Barwith og Almind Sysler. Men 1727 blev Kolding Aa fastlagt som Toldskel for derved at lette Opsynet.

Og paa den omkr. 5 km brede Strækning mellem Koldingaa og Kongeaa – fra Faarkrog ved Kongeaaen til Dollerup ved Kolding Aa – anbringes 16 Skelpæle, der angir, at »her er det

rette Toldskel«. – Nu er saa Toldskellet en sammenhængende omtrent hele Vejen ved Vandløb fastlagt Grænse.

Og langs dette Toldskel bliver Opsynet stadig øget og skærpet, nu og da ved Hjælp af Militær, naar Smugleriet en Overgang er drevet alt for frækt.

Selv Gejstligheden og Kirken tar Regeringen i sin Tjeneste i Kampen mod Smugleriet. Ved et Reskript 1753 til Biskopperne i Danmark paalægges det dem at henstille til Præsterne, at disse formaner deres Menigheder og foreholder dem deres »allerunderdanigste Pligt og Skyldighed« overfor Øvrigheden og da særlig Toldøvrigheden.

Da dette Reskript ikke havde tilstrækkelig Virkning, fik Bisperne 1766 en fornyet Henstilling fra Cancelliet om paany at minde Præsterne om deres Skyldighed og ikke blot een Gang om Aaret, særlig 23. Søndag efter Trinitatis, men saa tit Lejlighed gaves at prædike imod Smugleriet. –⁵⁾

Men der skulde en skrap Tekst og en kraftig Præken til at omvende en Smugler!

Slemt nok var det for Tolderne at ta Vare paa de Folk, der kom Nord fra og skulde over Toldskellet. Rent umuligt var det at passe paa dem, der boede Syd for Kongeaalen.

For saa indviklet var jo Forholdet, at Kongeaaskellet havde skilt en hel Del kongerigske Undersaatter ud fra Kongeriget. Det var ikke blot nede i Sønderjylland, der laa danske Enklaver, hvor dansk Lov og Ret og Told var gældende. Men ogsaa en Del af selve Slesvig var kongelig Land, saaledes Frøs og Karlslund Herreder, hvis Særstilling idelig nævnes i Forordningerne.

Og skønt disse Landsdele laa Syd for Toldskellet, krævede den danske Regering dog den stor Udførselstold for Kvæget herfra.

Det er forstaaeligt, at Bønderne i disse Herreder ved alle mulige Midler søgte at frigøre sig for den forhadte Told, som deres Standsfæller i Hertugdømmerne var fri for. Hertugdømmernes Told var nemlig kun omkr. det halve af Kongerigets. – Hertugen havde jo ikke det store Behov for Penge til Rigsstyre og Landeværn. –

Men en virksom Kontrol med Kvægudførselen fra disse Egne var jo ugørligt. Og i Slutningen af d. 17de Aarhundrede har Regeringen vist nok frafaldet Kravet om den store Told for disse Egne Syd for Toldskellet.

Og da Bønderne her var undsluppet den forhadte store Told, var det rentud mærkeligt, hvorledes Antallet af deres Kvæg voksede, ja mere end fordoblede i utrolig kort tid!

For naar Kvæget Syd for Aaen kunde slippe med den halve Told og endda lovlig udføres, saa var det altsaa blot om at faa de nordenaas Stude drevet over Aaen en mørk Nat – og deri havde man Øvelse! – og saa, for gode Ord og Vederlag, det forstaar sig, faa dem anbragt hos Bønderne her som deres eget Kvæg, indtil det lod sig sælge ved Marked eller Udførsel og frit og aabent paa »lovlig« Vis kunde uddrives af Riget til den lille Told.

Denne store og tiltagende Kvægrigdom Syd for Kongeaen pinte selvsagt Regeringen og de Toldere, hvis Næringsvej her ved led Afbræk.

Og i 1689 og 1701 kom der to skrappe Forordninger om Optælling og Mærkning af alt Kvæg i Grænseegnene.

Allerede i 1668 var det paabudt, at der til Tolderen i Ribe skulde indleveres en Liste over Landsbyernes Kvæg. Det bliver nu sat i System, saaledes at alt Kvæg og alle Heste i disse Grænseegne skal optælles og mærkes med Brændejern, Hestene paa Hovene, Kvæget paa Hornene – »paa det saadant Udsugning bedre kan forekommes, og det paa Grænserne havende Kvæg fra andet kan kendes –.«

To Gange om Aaret skal Kvæget kontrolleres. Alt, hvad der dør, slagtes eller sælges, skal straks meldes til Toldkammeret, hvis man ikke vil risikere at betale dobbelt Told af det, der mangler ved Eftersynet. Og hvad, der tilkøbes, skal uopholdeligt drives til Toldkammeret i Ribe eller Kolding »til saadan Angivelse og Fortegnelse«.

Blandt Tillæg til disse Forordninger kan nævnes, at der i hver By i Grænseegnene skulde ansættes edsvorne Mænd, der to Gange om Aaret skulde efterse Byssens Kvæg. Og hvis noget

uanmeldt er kommet til eller er gaaet fra, da kan det »konfiskeres af enhver somhelst.«⁶⁾

Og fra en Forordning fra 1727 kan nævnes som en ekstra lille Venlighed imod Grænsefolkene, at det paa 1 Mil nær Grænsen forbydes at drive eller trække med Heste eller Kvæg fra en Time efter Solens Nedgang til en Time før dens Opgang. –

Det var alt i alt en skrap Spændetrøje. Og under disse snærende Tvangsregler maatte Grænseegnens Bønder føre deres Tilværelse gennem et helt Aarhundrede. – Forstaaeligt, at al denne Tvang og nærgaaende Kontrol avlede Bitterhed og virkede Sammenhold og Modstand imod det, der følte som Overgreb og Retskrænkelse.

TOLDERKNEB OG SMUGLERFIF

VIL man i Kongeaarene prøve at efterforske, hvad der endnu lever i Folkemunde som Overlevering om Smuglertiden, da vil man snart opdage, at om Studesmuglingen huskes og fortælles der forbavsende lidt.

Det er dog næppe Afstanden i Tid, der her er afgørende, selv om et Hundredeaar kan blege selv de stærkeste Minder, snarere er det de 25 Aar med en hidsig og stærkt drevet Varesmugling, der fulgte efter Kvægtoldens Ophævelse ved Kongeaaren 1827.

Spørger man om Minder fra Smuglertiden, er det altid om Varesmuglingen, der fortælles. Det ligger øverst og endnu friskt i Folkemindet.

Men spørger man om Udsmugling af Stude, ryster Folk paa Hovedet. Det huskes ikke længere. – Og saa faar man i Stedet en spændende Historie om Brændevin og Silketøj. –

Og altid er det »Kondollørene«, der bliver narret og staar til Grin. – En anden Udgang vilde føles oprørende som et Retsbrud!

Thi kendes for Ret: Smugleriet ved Kongeaaren var ikke blot for en hæderlig Haandtering at regne, det var Menigmands

Kamp imod »de stores« Overgreb! – Det er Folkets Dom i den Sag.

Nej vil man vide lidt om Kvægsmuglingen over Kongeaaen, maa man til de gamle Retsprotokoller, de har rigeligt at melde om disse Ting upaavirket af Folkefantasi og Sagndannelse.

Og fra disse Akter er da ogsaa især af Forfatteren *Søren Alkærsig* og *P. Eliassen* i deres fortrinlige Bøger og Afhandlinger fremdraget en stor Del gamle Smuglersager. Det er ikke Meningen her at genfortælle disse forskellige Afhandlinger. Kun kort skal nævnes nogle af Smuglernes Fif og Fremgangsmaader.

»Lisaa manne Træer i æ Skov, lisaa manne Krogg i æ Low,« siger Bonden. – Og Toldlovene havde mange Kroge, som Kongeaaen havde mange Bugter og dulgte Vadesteder, det er sandt.

I den første Tid efter 1542, da Kvægsmuglingen rigtig tog Fart, gik man dog næppe ret mange Krogeveje. Man drev blot over, der hvor det passede bedst, som oftest ved Vejenes lovlige Vadesteder, fordi der de fleste andre Steder var Morads eller vildsomme Skove og derfor ufremkommeligt. Toldopsynet var jo den Gang saa ringe og ikke vanskeligt at undgaa.

Langt op i Tiden ved vi, at væbnede Drivere ganske roligt drev deres Studeflokke over, mens Vagten magtesløs saa til.

Efterhaanden som Opsynet øgedes, Lovene skærpedes, og den dobbelte Galge rejste sit Skræmselstegn ved Skellet, blev der Brug for mere List og større Varsomhed. Nu kommer de dulgte (ulovlige) Vadesteder i Brug. Og naar det gøres nødigt, prøver man at lempe sig med Opsynet.

Bromændene og Toldkarlene var sjældent vanskelige at snakke til Fornuft ved Hjælp af et Par Dalere – især da naar den venstre Haand talte Pengene op, mens den højre klemte om en Pistol eller en Spydstage.

Ja, vi ser af store Retssager, at selv de overordnede Toldembedsmænd nu og da kunne overtales ved lignende værdifaste Forestillinger. For det er en gammel og kendt Sandhed: »Huden sku en ku sie, nær te en for en Pund Tobak o den jenn Yww o en Dukat o den anden!«⁷⁾

En saadan Svagthed ved Synet var vist meget almindeligt hos Bromændene og Toldkarlene. Bromændenes Hverv var jo ikke at opkræve Tolden, men kun at holde Tal paa Drifternes Stude og saa melde dette Antal til Toldstedet i Ribe.

Men tit glippede nok Synet – formedelst Tobakken og Dukaten – saa han kom til at se det modsatte af dobbelt eller kanske endnu mindre. Og naar Studedriften kom over Broen og rettelig burde gaa den lige Vej til Tolderen i Ribe, da havde Flokken en mærkelig Tilbøjelighed til at svinde ind – ret som Vand, der rinder over tør Sandjord. – Enten skilte en stor Del af Driften sig fra og drog videre imod Syd – uden om Ribe. Eller ogsaa Studene paa Vejen ned gennem de søndena Herreder dryssede fra og forsvandt i Bøndernes Stalde og Kvægflokke (derfor var det, Optællings- og Brændingsdistriktet oprettedes). For det var som oftest kun en lille Flok, der naaede frem til Tolden i Ribe.

Var Toldkarlene strikse Krabater og utilgængelige for Overtalelser under enhver Form, da var Driverne som Regel ikke bange for at bruge Magt. Og det skete af og til, at en Toldkarl blev fundet skamslaet eller bagbunden. – Ja selv om Drab af Toldfolk melder de gamle Tingbøger adskilligt.

Men vilde en Handelsmand helst spare Daleren og var rød for at bruge Magt, da var der andre Krogveje.

Een af mange forsigtige Handelsmænd almindelig brugt Fremgangsmaade var at sortere de bedste af Studene fra og lade dem gaa over Broen og til Toldstedet paa lovlig Vis, mens de andre og ringere Dyr smugledes over.

Tolden for en god og en skidt Stud var nemlig lige stor, men ikke Risikoen ved at faa den konfiskeret.

En stærkt brugt Smuglervej var ved Ebbetid gennem Havet uden om Kongeaaens Udløb, her var alle Spor slettet ud ved næste Flodtid.

Forretningsfører *T. Tobiassen*, Esbjerg, der fra Barndommen af har færdedes her ved Kongeaaens Udløb, gir i et utrykt Manuskript en malende Skildring af en saadan Smuglertur gennem Havet.

Stedeflokken samledes tit i St. Darum og dreves ud til Havet og langs den høje Haveng om i Nærheden af Kongeaen.

I passende Afstand gjordes Holdt, indtil der kom Bud om, hvor Toldkarlene var. Som oftest sad de lunt og godt i Krostedet ved Vilslev Spang, hvor Smuglernes Medhjælpere havde til Opgave at traktere og drikke dem under Bordet.

Saa snart Driverne fik Bud om, at Tolderne var godt i Gang med Punserne, sattes Stedeflokken i Drift ud i Havet, hvor Ebben havde trukket Vandet langt ud mod Dybet.

To af Driverne, der var godt stedkendte, fik Reb paa et Par af Studene for at bruge disse om Førere her ude i Vandet.

Disse Førerstude var altid Dyr, der om Sommeren havde græsset ved Havet og ikke var bange for Vandet.

De andre Drivere passede paa at holde Flokken samlet. Og saa gik det langsomt udad over den faste Havbund. – Stadig i Bælgmærke udad i Havet, hvor Dønningerne knurrede hult fra Dybet som et snigende Rovdyr – en stadig Mindelse om den lurende Død derude.

Kun den stedkendte Mand med vaagne, vejrende Sanser kunde her færdes sikkert og vinde frem i Natmørket.

Først et godt Stykke ude i Havet fik Kongeaaløbet fast Sandbund og saa ringe Dybde, kun omkr. 1 Alen Vand, saa Stedeflokken kunde føres over. – Nærmere inde mod Land var der Mudder og saa dybt Vand, at Studene vilde svømme, og da var det umuligt at holde Flokken samlet i Mørket.

Vel over Aaløbet gik det igen ind mod Land. Og det var vist altid med en vis Lettelse, Driverne igen følte Græsbund under deres bare Fødder i Stedet for den klæge Havbund. –

Det er utalte Studedrifter der gennem Tiderne paa denne Maade er gaaet »æ Havvej« uden om Kongens Told. – –

Ogsaa Tolderne prøvede ved Kneb og Baghold at hamle op med Smuglerne, men kom som oftest tilkort, fordi de stod ene overfor Almuens samdrægtige Sammenhold.

Enkelte Toldere stred forbitret med Spioner og Baghold langs Grænsen, Indberetninger og Klager til Rentekammeret imod Smuglervæsenet, men opnaede derved kun først og fremmest

at blive forhadet af Købmænd og Almue og blive en plaget og drillet Mand.

Andre Toldere tog anderledes paa Sagen og prøvede at faa den størst mulige Fordel ud af Tingene, som de nu engang var.

En stor og vidtgrenet Retssag fra 1817 afdækker grelt hele det korrupte Forhold her ved Toldgrænsen.⁸⁾ Omtrent alle Toldfolkene fra Ribe til Kolding lige fra den menige Toldkarl til de øverste Embedsmænd viste sig her at være indviklet i Snyderi og Toldsvig under mange Former.

Sagen greb videre og videre om sig. Til sidst stod foruden de mange Toldfolk 55 Studehandlere og Købmænd tiltalt for Toldsvig til en samlet Sum af godt 23.000 Dl.

Snyderiernes Indledning synes at være det, som her ved Grænsen vel var noget nær dagligdags: Nogle Studehandlere, der svækker Bromandens eller Tolderens Skarpsyn ved Hjælp af en Haandfuld blanke Dalere. Det var til at begynde med særlig Tolderne ved Foldingbro, der viste sig tilgængelige for den Slags Overtalelser. (Siden 1790 var der nemlig oprettet Toldsted – ikke blot Kontrolsted – ved Foldingbro).

Og over for Toldkammeret klarede de to Foldingbro-Toldere sig ved at indføre i deres Toldbøger langt mindre Antal, end der var fortoldet. Eller ogsaa skrev de Køer, hvor der burde staa Heste, og Svin i Stedet for Stude.

Paa den Vis fik Foldingbro Toldsted en rivende Søgning, mens de Ribe og Kolding Toldere saa til, gule af Misundelse. Det var jo et haardt Afbræk og uretmæssigt Indgreb i deres Næring – Smudskonkurrence, vilde en senere Tid sige. – Der var intet andet for, de maatte ogsaa paa en eller anden Maade ha Studetolden sat ned ved deres Toldsted, om ikke Søgningen helt skulde gaa fra dem.

Og paa den Vis udviklede der sig en formelig Kappelstrid mellem Toldstederne med Nedsættelse af Told og Antal, Eftergivelse eller Borgen af Told, til Købmændene fik solgt sønderude.

En ny Nedsættelse eller øget Villighed imod Studehandlerne ved eet Toldsted tvang de andre til et nyt Underbud for at faa

Del i Omsætningen. Og saa knirkede denne Svikmølle videre gennem 3 Aar, indtil en Toldbetjent for at redde sig selv for Straf anmeldte hele Redeligheden.

Det mest iøjnefaldende ved den lange Retssag med dertil indsat Undersøgelseskommission er de milde Straffudmaalinger og omtrentlige Benaadninger, der tildeles de overordnede Toldembedsmænd, som var indviklet i Sagen.

Paa Baggrund af disse milde Domme og den kongelige Naade over disse højtstaaende Toldsnydere inden for Embedsstanden virker en Retssag fra 1827 dobbelt harmende. Det var de Stenderup Bymænd i Føvling, der i Samdrægtighed havde givet et Par nærgaaende Toldkarle et Lag tørre Tærsk.

Rettegangen mod disse Bønder tog godt et Aar, og Dommen, der faldt 1. Juli 1828, synes urimelig haard.⁹⁾ 4 Bønder dømtes til Tugthus og 4 til Vand og Brød. Og Kong Fr. d. 6. afslog brutalt al Ansøgning om Formildelse af den haarde Straf.

Det er denne tit følelige Ulighed overfor Loven, der mere end noget andet har sat ondt Blod og næret den Uvilje imod og Mistro til Øvrigheden og Domsmagt, som endnu den Dag i Dag bunder dybt i Almuens Sind.

Denne Uvilje og Mistro parret med stærkt indbyrdes Sammenhold og en udviklet Følelse for gammel hævdvunden Ret maa man lægge til Grund, naar man tilfulde vil forstaa denne gennem 3-400 Aar førte Kamp mellem Toldere og Smuglere inde midt i det danske Rige.

Ved Studehandelens Frigivelse 1788 hverken kunde eller turde Regeringen give Afkald paa Indtægten gennem Kvægtolden ved Kongeaaskellet. Først godt en Menneskealder længere frem i Tiden vovede man at lade denne sidste Skranke falde for den frigivne Kvæghandel. Ved Forord. af 12. Jan. 1827 ophævedes Mellemrigtolden og dermed al Kontrol for Kvæg ved Kongeaa og Kolding Aa. – For Indførsel af Varer stod Toldskellet ved Kongeaaen stadig ved Magt indtil 1851. –

Samtidig blev Tolden ved Uddrivelse af Riget nedsat til det

samme, som tidligere gjaldt for Hertugdømmerne: 3 Rdl. for en Hest, $1\frac{1}{2}$ – $1\frac{3}{4}$ Rdl. for Stude, Køer og Kvier.¹⁰⁾

Dermed er Grunden taget bort under Kvægsmuglingen. Selvfølgelig ophører den ikke ganske, men drives nu kun i mindre Stil og lejlighedsvis – ikke længere som Næringsvej for en hel Landsdels Folk. –

Hartkornet langs Kongeaaen kostede den Gang 2–3 Gange saa meget som andre Steder i Landet, fordi Folk ligefrem regnede med Fortjeneste ved Smugleriet. Og naar Karlene her fæstede sig bort, tog de Natten fri til at smugle i!

Under den fjendtlige Besættelse af Jylland i 1864 forbød Tyskerne al Udførsel af Stude, men da Priserne og Efterspørgselen oppe i Marsken var stor, og Salg af Stude omtrent Landets eneste Indtægtskilde i disse vanskelige Aar, saa fandt man igen de gamle Smuglerkneb og Snigveje ved Kongeaaen.

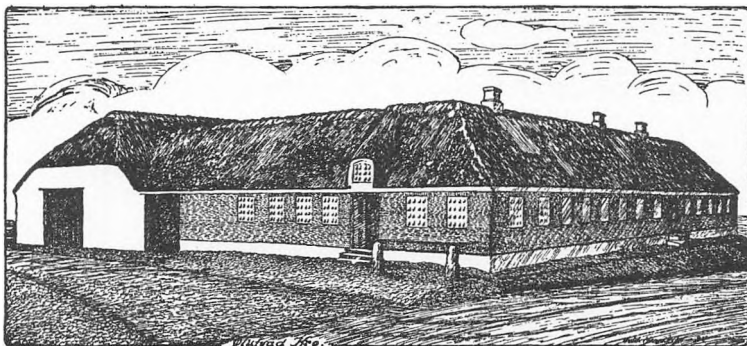
Og Studesmuglingen levede dette enkelte Aar op igen med en Fart og Spænding som sjældent før. Blot i Septbr. og Oktbr. 1864 regned man, at der uds mugledes mellem 2 og 3000 Stude.¹¹⁾

Det var det Aar, Kr. Noe fra Velling holdt en fast Mand med Hest nede ved Kongeaaen til at svømme Studene over. –

Senere blev det den tyske Indførselstold, man ved Kneb og Smaafif søgte at slippe uden om. Stude med 6 brede Fortænder var »Toldstude« og kostede i Told 30 kr., de andre derimod kun 5 Kr. Haardhændede Handelsmænd bjærgede sig da en Toldnedsættelse ved simpelthen at brække disse Tænder ud af Munden paa deres Stude.

Andre hjalp sig paa en mere tiltalende Maade ved at advare Toldkarlen imod bestemte Stude i Flokken, det var »Stikstude« og farlige at komme nær. Og den Toldkarl, der blot een Gang havde været ude for en Stikstud skulde nok vogte sig for at kikke i Munden efter Toldtænder paa de Stude, der blev udpeget som farlige.¹²⁾

Men det er altsammen kun for Smaabjærgsomhed og Smaafedterier at regne imod den sejge, hundredaarige Kamp mellem Toldere og Smuglere langs Kongeaa-Skellet.

DRIVVEJENES STUDEKROER

DE GAMLE HERBERGER

PAA langs ned gennem det jyske Land binder ældgamle bugtede Veje som Tove mellem Nord og Syd.

Og som Knuder paa de flossede Tove ligger Herberger og Kroer og maaler Vejenes Mil eller Dagsrejser ud.

Bundet i Stigning og Fald af Landets Bølgen rinder Vejen langmodigt ud mod Langfærdens Fjærnhed. Men kun en Mil eller to naar den frem, før en Kørestald ved en Kro maver sig ud saa paagaende nær, saa Vejen maa vige til Side i en Bue.

Og igen rinder den over Bakker og Lavninger, gennem Skove og Ødemarker ud imod Fjærnet – som et Aaløb imod Havet.

Men blot en Mil eller halvanden, saa gaber den næste Kro ud mod Vejen med Køreport og Forstuedør. –

Der er mange Knuder paa Tovet, der knytter Thy til Husum!

Ved Færgstederne ligger »Pinen Kro« med Herberg for de, der i Dagevis maa vente paa Overfart, naar Vind og Strøm er imod. – De, der ventede, gav Kroen Navn, saa var Tiden dog ikke ganske spildt!

Og hvor Vejen kroger sig ned ad en Bakkeside for at dukke under i et Vandløb og igen kravle op over Brinkerne paa den modsatte Side, der ligger Vad-Kroen. Der er mange Aaløb og Vad- eller Bro-Kroer ned gennem det jyske Land.

Eller hvor Vejen gaar tværs paa en anden Vej og slaar Kors, der breder Kors-Kroerne sig med Rum til at favne og udnytte den dobbelte Færdsel.

Og ude i Hedernes Øde, hvor Lyng og Himmel lukker Synet inde, der laa et forblæst Herberg og bød sig til med Husly og Farkost.

Sindigt randt Færdselen ad de jyske Udfærdsveje til Marked eller Ting, til Fejde eller Fest. Og ude fra kom Fremmedfolk: Fjendehære og Handelsfolk, Kræmmere og Strøjerpak. Stadig randt Færdselen ud eller hjem.

Og midt i Færdselens Strøm laa Kroerne som Stigborde, der dæmmede op for Strømmen og tog den ind. Og før den igen randt ud af Portgabet, blev der altid nogle Skillinger eller blanke Dalerstykker hængende i Kromandens Fek.

Men af alt hvad, som drog langs Vejene, var Studedrifterne det, der stærkest gav Præg til Færdselen og Liv til Kroerne.

Fra Alders Tid – hvor længe ved ingen – er disse store Studeflokke drevet imod Syd, har slidt Vejene og har skabt Tummel og Halløj i Kroerne, ja og Velstand. For Studedrifterne var som en aarlig rindende Strøm af Kraftoverskud ud og Velstand hjem. – Og Kroerne laa Strømmen nærmest. Saa nær og samhörigt, saa de fik det Navn: »Studekro«, som mange af dem endnu nævnes med.

Der var Fællesskab mellem Studehandlerne og Studekroerne. De var hver for sig ilde stedt uden gensidig Søgning og Bistand. – En gammel Studehandler sae som sin Livslære til sin yngre Fælle, Jens Thomsen fra Ahlergaard: »Du skal ikke sætte Dig og svire i Kroerne. Men Du maa heller ikke ta forbi nogen Kro uden at se indenfor, for Du ved aldrig, hvornaar Du ka komme til at trænge til djer Hjælp.«

Hvad først var: Vejene eller Studedrifterne, kan vi tvistes om eller gætte paa. Kroerne, ved vi, kom sidst og lagdes der, hvor Vej og Færdsel gik. Men derfor er de ikke Aarsunger! Mange af Kroerne, kan hände de fleste langs de gamle jyske Veje, har en Ælde, vi ikke engang er i Stand til at udrede.

Og hver eneste af disse mange Kroer langs Drivevejene er et

Stykke Historie værd at efterforske. Hver en Kro har huset Menneskeskæbner nok til at fylde tykke Romanbind, om vi kendte dem.

Men her, hvor Pladsen er tilmaalt, kan vi kun i Forbigaaende særtegne enkelte af de gamle Kroer med de Minder, som endnu ligger gemt i Folkemunde.

Saa faar disse enkelte gælde for de mange, der ikke bliver Plads til at nævne.

ØLUFVAD KRO

HVILKEN Kro var den bedste at losere i? – Spørg en af de gamle, der som ung Knøs har drevet Stude eller Svin med Vestervejen ud ad æ Søndén. En Stund vil han granske i sin Hukommelse. Saa nikker han:

»Jo Ølufvad, det var et godt Sted! Stine var en grom Kone til at se sine Folk an og til at holde Orden i sit Hus.« –

Gamle Milter Pedersen i Velling mindes ogsaa med venlige Tanker de Gange, han havde Kvarter hos Iver og Lone i Ull Mølle. Men i Ølufvad og Brosbøl Kro var det billigst paa Hjemvejen, og det betød noget, for da skulde Driverne koste sig selv.

Jo, Ølufvad Kro var et rart Kvarter og et godt Madsted! –
– Omkr. en Mil Sydøst for Varde ligger Ølufvad Kro lidt ovenfor det Vandløb, der har givet Kroen Plads og Navn. Den store Lifstrup Hede, der forhen var Kroens Nabo, er nu Pløjejord og Plantage og smukke Nybyggerhjem. Men Kroen er sig selv, omtrent ens i Dag som for 100 Aar siden.

Alderen paa det lange og lave vinkelbyggede Stuehus kan ingen rigtig udrede. Man ved kun, at den store Kørelade er Kroens yngste Bygning. Den er rejst af svære Egebjælker købt paa Auktion efter den mislykkede Skibsbro i Hjerting (se for. Afsn.).

Og inde i Krostuen har Nytiden heller ikke naaet at omkal-fatre ret meget. Ja, Langbordet og Bilæggeren er fortrængt af

Smaaborde og Kakkelovn. Men den faste Vægbenk under Vinduerne er endnu den samme, som i sin Tid sledes blank af Studedrivernes Buksebag.

Og gennem disse lave Døre er vandret Hundreder og atter Hundreder af alle Slags farende Folk. Og gennem de smaarudede Vinduer er spejdet ud efter Studedrifter og Svineflokke og Vejrets Skiften. –

Kromanden, der hedder *Jens Riber*¹⁾ som sin Bedstefar, der ogsaa var Kromand her, holder Hævd paa det gamle og vogter sin smukke gamle Kro for al nymodens Pjank og Paahæng.

»Ja, a har ogsaa fortrudt, at vi kasserede Bilæggeren,« indrømmer han. »Den Slags pynter egentlig saa godt i en gammel Stue.«

– Han har et lunt Blink i Øjekrogene, kan mange Krøniker og forstaar at fortælle dem. Og saa er han vant til at kunne se en Sag fra lige saa mange Sider, som der er Gæster i Skænkestuen. –

»Ja, jow, det forstaar sig!«

– Som han sae, Ankersen fra Immervad: »En Kromand skal jo helst være alle Folk til Maade. –«

Men Blyant og Papir kan Jens Riber ikke fordrage at se, naar der fortælles Krøniker. – »Nej, nej, la vær med det. Den Slaw er blot te o fortæll, eet te o skryww nier o trykk –!«

Hans 4 Aar ældre Søster, Enkefru *Mathilde Riber Jørgensen*, bor i en velholdt lille Ejendom ovre paa den anden Side Bækken i Lifstrup. Ogsaa hun fortæller godt og husker fra gammel Tid endnu mere end Broren.

Og af de to Søskenes Fortælling stiger frem for Gæsten Glimt og Træk af det broget skiftende Liv i den gamle Studeskro i deres Forældres og Bedsteforældres Tid, den Gang Stine Riber herskede myndigt og klogt inde i Stuerne, og Anders Staldkarl lisaa myndigt ude i Krostalden, mens gamle Jens Riber dyrkede Hede op eller færdedes ude paa Handelen.

Ja sikke et Liv og sikke en Færdsel, der var den Gang. Ved de store Markeder i Varde kunde Handelsfolkene Vogne holde fra Kroen og helt ned til Bækken. – Og Hestekobler og Stude-

flokke og Svinedrifter. – Ja, og Drivere og Trækkere, Studehandlere og Kræmmere, Smuglere og Bosser. –

– Jo, der er ligegodt mange Slags Mennesker til i Verden! Og allesammen har de Ærinde til æ Kro!

Og Stine kunde snakke med dem alle og endda holde sig i Respekt.

»Se nu og kom godt afsted,« sae hun, naar de drog derfra.

»Og se saa indenfor paa Hjemvejen og fortæl, hvordan det er gaaet.«

Handelsfolkene fik gode Sengepladser, og tit kom ogsaa en Del af Driverne i Seng, naar de stod Stine an. Hun lyste dem selv i Seng. – Mathilde Riber kan huske, de engang havde 20 Senge redt op paa Gulvet foruden alle de rigtige Senge.

Studehandlerne fik djer Vognskrin med Sølvpengene stillet ved Sengens Hovedende. De var tit saa tunge, de Vognskrin, saa to Mand havde Mas med at slæbe dem ind og ud.

Bosserne, der kom i Smaaflokke, havde deres egne Kamre med 4 Senge i hver. Flæsk og Æg, de havde tiggat sammen, fik de lavet i Æggekage i Kroen. En Pægl til Mands kostede 12 Øre. Det var Herreret for en sulten Bos! Og om Morgen fik de varmt Øl, inden de igen drog paa Farten. – Der drog ingen fastende fra Ølufvad Kro. Og alle fik de til Afsked Stines Formaning: »Ja, ja, se nu og kom godt afsted!« – –

Engang i November Maaned gav det et forrygende Snevejr. Der laa ikke saa faa Hundrede Stude over den Nat. De var jo nødt til at ligge ude i Sneen og klare sig, som bedst de kunde.

Men inde i Kroens Borgerstue var Langbordet tæt omsat med Drivere. De sneede inde her i tre Dage og aad omtrent alt, hvad ædeligt var i Kroen, og sled alle Kromandens Spillekort i Trævler, da det var umuligt at komme nogen Steder for Sne og Fog i samfulde tre Døgn.

En anden Gang, det var i Sommertiden, var der kommet en stor Drift Svin til Kroen, 45 ialt. De blev lukket inde i Stalden, fordi det trak op til Tordenvejr. Saa »slog Tordenen ned« og dræbte alle Svinene.

»Det var kold Torden, der slog ned,« siger Mathilde Riber,

»for det slog bare alle Svinene ihjæl, men tændte ingen Steder.«
– Hun kan endnu vise Stedet, hvor alle de døde Svin blev kulet ned. –

Studedriverne gjorde stor Forskel paa, hvor de fik Natte-kvarter anvist ude i Heden til deres Studeflokke. Henne i Nærheden af Øluf Vandmølle holdt de ikke af at ha Studene liggende. Der var noget sær fordægt noget der, hvad saa det var, der gik igen? – Studene kunde blive helt ustyrlige her. De vilde skjenn, sae Driverne. Engang Studene skjennede her, fangede de nogle helt oppe i Skads Sogn!

Nej saa var der anderledes Rift om at faa Liggeplads ude i Nærheden af Pottekonen Stine Baaels lille Hus, for her var Husly og Hjertestyrkninger at faa for de, der vaagede ved Kræet.

Naa, der kunde ogsaa være Vidderværdigheder her. – Engang gik to nøvte Stude ind i Stine Baaels Kaalgaard og væltede hendes Bikuber. – Naa da, sikke en Redelighed!

Jens Riber er dog lidt i Vildrede med, hvem der var værst faren: Enten Studene, der var i Kambulasje med Bierne, eller Driverne, der maatte ind og stille Stine tilfreds? –

Driverne, der kom denne Vej, var for en stor Del Thyboere og Vendelboere. Og Jens Riber mindes deres sær vrejn Maal: – »Dersom de her Wejrlo blywer we mej o renn o æ Daa o fryys o æ Næt, saa wil wi Fanden wælt mæ teen hjem ad igjen!«

»Ja, sikke en Færdsel og sikke en Omsætning den Gang!«

Heste kom der ogsaa mange af. Det var ikke sjældent, der laa 60–80 Heste over i Kroen. Tit naede Anders Staldkarl ikke at faa Varmen i Sengen om Natten, fordi han stadig maatte op.

Engang kom der en tysk Trækker med 20 Heste, som han bandt ind i Stalden. Saa bliver han og Staldkarlen uklar. – For Anders havde været Trankonstabel i 64 og han taalte ingen Mukken, mindst da af en Tysker! Han havde sin Sabel hængende inde over sin Seng, og de, der havde set det, sae, at han forstod ogsaa at bruge den.

»Vil Du saa komme herudt med dine Krikker, din tyske Ralt!«

Og Tyskeren maatte ud, hvad enten han peb eller sang.

Men det varede ikke ret længe, inden han igen kunde binde sine Heste ind. For nu kom Stine ud at snakke Tysk med dem. Og naar hun satte Næverne i Siden og fik sit hvasse Øjesyn, saa maatte selv Anders Staldkarl med sin Sabel føje sig. – –

Naturligvis brændte de selv Brændevin i Kroen. Det forbudte Brændevinstøj var gemt i en Kartoffelkule ude i et Ovnhus. Naar Kontrollørerne kom, gjaldt det jo om for Pigerne at holde dem op med Snak og Kommers, imens Brændevinstøjet kom i Sikkerhed. Og Pigerne var ikke kisle af sig, for det var næsten al Tid Fiskerpiger omme vesterfra. – –

– »Ja, der er møj stævnet sammen, og møj virket og tumlet i saan en gammel Kro!« slutter Mathilde Riber sin Fortælling.

Og da Gæsten drager, staar Kromand Jens Riber med sine Træsko fast plantet paa den hulslidte Trappesten og hilser af med sin Bedstemors Mundheld:

»Ja, ja, se nu til og kom godt afsted!«

HOVBORG KRO

TÆT ved Overgangsstedet over Hovborg Aa, hvor Laksen springer, og Odderen jager, har Hovborg Kro engang i Tiden fundet sin Plads lukket inde af vældige Hedeflader, men med aabne Gaardsled ud imod den gamle Alfarvej, der randt ind tværs over Kroens Gaardsplads.

Hovborg Kro har fra gammel Tid Ord for at være een af de største og mest søgte Studekroer langs Drivvejene. For her var Plads til Studene mellem Bakkerne og Brinkerne ned til Aaen. Selv om der var et Tusind Stude eller mere samlet sammen paa Kroens Heder, havde de ikke behov at blandes sammen i een Komhandel, saa ingen Døwl kunde hitte Rede i hvis eller hvem!

H. F. Feilberg fortæller i »Dansk Bondeliv«, at der til Hovborg Kro hørte 1500 Td. Ld. mest sort Hede.

»Ka det ha sin Rigtighed?« spørger vi en Dag Kroejer Poul Nikolajsen.²⁾

»Ja, det skal vist nok sæde,« mener Nikolajsen og henter et gammelt Kort frem, peger, maaler og regner efter.

»Jo, saadan hen ved de 1500 Td. Ld. Men det var jo Hede det meste, forstaar sig. Saadan var det den Gang, min Far købte Kroen i 1864. Men i 1866 stiftede Hedeselskabet Hovborg Plantage. Det tog jo et godt Bid i de 1500.

– Plads til nogle Stude paa saadn en Husmandslod! – Ja, det ka siges, men det skete jo ogsaa, der var et Par Stykker, som overnattede her. De fleste, der har været her en enkelt Nat i min Fars Tid, det var i 1866, da var der en Nat 36 Drifter. Det har da været godt et Tusinde Stude ialt.

Ja, vist saa, det ga jo en Skillings Fortjeneste til Kromanden. Vi fik 1 Mark for hver Stud og 1 Daler for hver Mand, der overnattede.

Studene fik jo Hø. Det var bundet sammen i Lispundsknipper, et Knippe til hvert Par Stude. Det var Karlens Bestilling i Vintertiden at knippe Hø i Bundter.

– Om der var et Lispund i hvert Bundt? – Ja, jeg har ikke vejlet dem efter. Men jeg tænker ikke, der var Overvægt!

– Om Høet ikke nu og da blev solgt to Gange? – Ja-a, det er vel ikke umuligt, det ku hænde sig. – For se, det Hø, Studene levnede, blev jo revet sammen igen, naar Studene var drevet afsted. Hvad sku det ligge og flyde for. Og saa ku det jo godt bundtes sammen igen og sælges til den næste Drift. – En Kromand har det jo akkurat lisom andre Mennesker: Det er Fortjenesten, han skal leve af. –

– Driverne forliges? – Ja, det gik an. Jeg har aldrig hørt om Slagsmaal fra den Tid. De havde saamænd nok at gøre med at æde og sove. Ja, for det var nogle hele Kraftkarle til at æde – især da paa Udturen, for da betalte Studehandleren Kost og Losi for dem. Og da var de ikke rædde for at kræve ind: »Aa hør bette Piig!« sae de jævnligt, naar de fik Mellemmad, »skær'et eet for tyk og smør'et godt!«

Paa Hjemvejen var de anderledes sindet, da sae de: »Aa hør bette Piig, skær ennele æ Mellemmader lidt tykkere!« – For da skulde de selv betale. –

– Hvorfor Hovborg Kro havde saa stor Søgning af Studedrifter. – Ja-a det er ikke saa lige en Sag at rede ud. Jeg tænker, det var fordi, Kroen laa passende. Det er en Dags Drift fra Grindsted eller Jullingsholm i Nord og lisaadan en Drift til Foldingbro eller Dover. – Ja, og saa var her Udslag til Siderne. I Donslund Mølle overnattede ogsaa enkelte Drifter, men der var for lidt med Plads. –

– Smuglere? – Nej, dem har jeg ikke kendt i min Tid. Men jeg har jo nok hørt fortælle, at Hovborg Kro i gammel Tid var Tilholdssted for den Slags.

Men da den gamle Kromand Johan Kristoffer Sørensen i sin Tid blev udnævnt til Sognefoged, kom han jo i en grim Klemhærke. Og han sae til Smuglerne:

»Hør lille Folkens, nu bliver I pinde nødt til at staa Jer saadan med Kromanden, saa han ka lukke Munden paa Sognefogden!« – – –

– – – Gæsten, der er bragt til Sæde i Kroens pæne Stue, ser gennem det smaarudede Vindue ud over Aadalen, hvor Landevejen trækker sin Streg mellem Huse og Haver og grønne Engstrimler. Kroens Gaardsplads er som en bred aaben Favn ud imod Sydsol og Landevejen og Duften fra Eng og rindende Vand.

»Ja, her er saamænd helt kønt,« sander Nikolajsen. »Det syntes min Mor ogsaa. – Se, i gammel Tid, da Far kom her, da havde Kroen en stor indelukket Gaardsplads, hvor Landevejen gik midt igennem. – 1868 brækkede de saa Sydlængen ned, for den var bleven lidt skrøbelig. Meningen var, at Huset skulde rejses igen. Men saa en Dag sidder min Mor her inde i Stuen og ser ud af det selvsamme Vindue. Og saa med eet kalder hun paa min Far.

»Hwa æ der ve'et?« siger han. »Vil Du mæ nowd?«

»Ja, kom lige og sæt Dig her hen ved Siden af mig. – Se engang, er det ikke smukt nu, det Hus er væk, og der er frit

Syn ud til Sønder. – Ved Du hvad, skal vi ikke bli ved at ha det Udsyn her? A tækkes, det er saa kønt!»

Saadan gik det til: Sydlængen blev aldrig rejst mere. Og Mor beholdt sin kønne Udsigt. –

Hvor gammel Kroen er? – Ja, Krohold har der jo nok været her i umindelige Tider. Det har jeg ingen Rede paa. Men selve Stuehuset her er bygget i 1790, saa det har da huset nogle Folk. – Af alle Slags ja –.« – –

Han har Ret, Kromand Nikolajsen: Det er mange Slags Folk og mange forskelligartede Skæbner, der har gæstet og søgt Ly her i disse lavloftede Krostuer i de snart halvandet Hundrede Aar, den gamle Krogaard har favnet ud efter Vejens rastløse Færdsel.

ØLLGAARD KRO PAA RANDBØL HEDE³⁾

UDE midt i den store Randbøl Hede ligger en enlig Gaard. Og de faa, der har Ærinde paa disse Strøg, tænker næppe over, at den hulslidte Vej, der bugter sig ind mellem Lyngbrinker og Gravhøje, er en af den danske Middelalders vigtigste Udfærdsveje: Den ældgamle Hærvej mellem Viborg og Dannevirke. Og tillige er den gennem mange Aarhundreder en af Jyllands mest slidte Driveveje.

Og færre endnu ser i den forblæste ensomme Gaard en stor og flittig søgt Studekro, som forhen laa midt i en hastende Færdsel af Studedrifter, Handelsfolk, Drivere, Kræmmere og Smuglere.

Øllgaard Kro er sikkert et ældgammelt Herberg lagt her ude i den vildene Hede, hvor den store Alfar- og Udfærdsvej drog tværs gennem Ødet.

Gennem Tiderne har utalte farende Folk spejdet frem over Hedebankerne efter Skorstensrøg og de sorte Lyngtage, der forjættede Husly og Vederkvægelse. Og ved Nattetid har den matte Lysning fra Kroens Blæreruder draget den mødige og vildfarne Rejsende ind fra de vildsomme Hedeveje, hvor

Mørket var fjendtligt, i Pagt med Varselslys og Stimænd.

Og Studene! – Talløse Drifter har trampet frem ad disse sandede Hulveje, hvor Hugormen i Dag bager sin ringede Bug i det solhede Sand.

Saa trak Færdselen ad andre Strøg. Vejen her groede i Lyng og blev til Sagn. Og Øllgaard Kro blev Bondegaard, og Kroen et Stykke Fortid.

Den sidste Kromand her ude hed Søren Eriksen. Han døde 1881. Og siden har der ikke været Krohold her. – –

Der sidder en Dag en Gæst inde i Aftægtsstuen hos den 87-aarige Kristen Ravn⁴) i Firhuse i Randbøl Sogn og ber ham fortælle lidt fra den Gang, han som ung Karl tjente i Øllgaard Kro.

Lille og sammensunken sidder han i sin Armstol ved Kakkellovnen, bøjet af Aar og af Stræbet med den stridige Hedejord. Men hans Øjne er klare, og hans Tanker friske. Der er ingen Famlen i Hukommelsen eller Stammen i hans Fortælling. Sindigt og sagtmælet falder hans Ord, men der er Bund og Sammenhæng.

»Ja, a var kun 18 Aar, da a kom til Øllgaard Kro at tjene. Det var i 1865. Og a tjente der i 5 Aar. Kromanden, han hed Søren Eriksen, han var fra Rygbjerg Kro og havde købt Øllgaard i 1843.

Studedrifter? – Ja, der kom jo da nogen. Saadan tre, fire om Dagen var det almindelige i æ Drywtij. Det meste, a ka mindes, var en Nat, vi havde 9 Flokke med 19 Mand i Kvarter.

Men forhen kom der jo mange flere. Søren Eriksen sae tit, at den Gang han begyndte, var det noget helt andet. Da var det engang, der kom 53 Mand og gik i Losi i æ Krør. – Hvor mange Stude der var, ved a ett. Det har jo da været nogle Hundrede. Men dem var der jo da Plads nok til uud o æ Hie. Og Hø havde de og. Det var værre med de mange Folk, for de aad alt, hvad der var i Huset!

Da de omsider havde lagt sig til at sove, tog Søren Eriksen en Hest og red hjem til hans Mor i Rygbjerg Kro og laante 9 Brød. Saa var djer Davre da reddet.« – –

Gæsten derinde i den lille Aftægtsstue har hørt fortælle om det daarlige Hø, de solgte til Studefoder i Øllgaard Kro. Det var bjærget i Moser og Kær og var mest Kragetæer og Bukkeblade, som Studene ikke gad æde. Og saa kunde det samles igen og sælges baade to og tre Gange. – Og han spørger nu Kristen Ravn, om der er noget om Snakken? –

»Nej!« siger Gamlingen fast. »Det skal a sige æ Kromand fri for. Ett en jennest Gang i min Tid har vi solgt brugt Hø. Vi købte det meste Hø fra Spjarup, og det var slet ett saa ringe, som Folk sae.

Drivere? – Ja, der var mange Slags Folk, men de fleste var da skikkelige. Der var for det meste baade en sønder og nørres Driver med hver Flok.

De sønderlands Drivere holdt ett af at vaage om æ Nat ved æ Stuud. De holdt mere af at sove eller ow sidde inde i Varmen og spille »Fied o mawr«. Og de vilde gjerne leje for sig. A har vaaget mange Nætter. Det ga 4 Mark, og det var en god Natløn.

– Nej, det var saamænd ett saa farligt saan at vaage en Nat, naar da ett æ Vejr var altfor slemt. Hvis æ Stuud pusted godt, naar de lagde sig ned, da var det et godt Tegn. Og saa ku'en godt gaa fra dem lidt. Det ku da hændsi, te a tog og rendte her hjem til min Mor et lille Vend, der var kun en halv Mils Vej.

Men var æ Vejr koldt og russevon, saa var æ Stuud næsten aldrig i Ro. De blev da ved at stampe omkring hele Tiden. Da ku en ha nok at gøre med at holde dem samlet. – –

Ja, det var et sære vrejn Maal, de havde, de nørrelands Drivere. Det var alt det, en anden een ku forstaa dem. En Kjørss (Kostald) kaldte de for en Nøs og en Salss (Stuehus) for en Rolling. – De gik altid i Stunthoser, og dem kaldte de Kjarhopper.

De havde immervæk god Tid baade til Prat og Kortspil, naar de drev ud ad. Men hjem ad var det, imenn de ku stryge gjemmel æ Land, for da kosted de dem selv. Da tog de en af deres spidsnudedede Træsko i hver Haand, og saa lod de æ Kjarhopper daans. – –

Jow, der var Liv og Halløj i de Dage, æ Stuuddrøwter gik,

det er vis nok. Og æ Handelsfolk var ett nøken over en Skilling, naar blot en passed djer Hesst og Stued wal. –

Ja det waar den Gang –!« – –

DEN GAMLE KRO VED IMMERVAD

DEN, som en Sommerdag tar sig for at følge den gamle Oksevej fra Haderslev til Immervad, oplever et Stykke af den skønneste danske Natur udformet i sønderjydske Frodighed og Særpræg.

Saa frodigt og hegnet et Land med Marker og Skove! Saa dansk et Land med Oldtidshøje og Kirker, Gaarde og Smaabyer: Maugstrup, hvor alle Hegn og Skel i Bymarken peger ind imod Kirken som Eger i et Hjulnav. Ustrup med store Gaarde og gamle Haver, Vedsted med den lille venlige Sø, hvor Kirken spejler sig oppe fra Brinken. Den gamle Vartenbjerg Kro med sine Minder om Studedrift.

Oksevejen finder vi kanske ikke, den er nu Pløjeland her eller asfalteret Landevej. Men vi følger dens Strøg. Og Landet er skønt at drage frem gennem.

Vi stiler op over en Bakkeaa med store Gravhøje øverst oppe. – Skovene, Haverne og Landsbyerne er bag ved nu. Sædmarkerne bliver tyndere i Straaet. Sandet griner frem i Vejbrinker og Plovfurer. Og Hegnene bliver lave og helder mod Øst, som var vi langt vesterude.

Vi runder igen en Bakkeaa og standser i Undren. For der foran os ligger jo Vestjylland bredt ud, vidtstrakt og stort svungen i Linjerne, store Engdrag og mørke Mosestrækninger med enkelte smaa Nybyggerhjem.

Mod Nord Abkær Mose og mod Syd Rudbæk med sine Engdrag. – Og den, der har levet sin Barndom med Engens og Kærets krydrede Dufte i sit Aandedræt, han standser her og snuser imod Vinden. Jo, der er Engbund og Lyng og syrlig Moseaande! Vibeskrig og Lærkekvidder! –

Aa Gud! saa herligt et Land! –

Og med eet opdager vi, at vi vandrer ad den gamle Oksevej. Ved Siden af Hjulsporene, som slides i Dag af en sparsom Færdsel, ligger dybe Furer med meterhøje Volde imellem: Gamle hulslide Vejspor i et bredt Bælte: 5–7–11 Hulninger, hvor Ploven endnu har skaanet dem.

Her ad disse gamle Vejspor har de jyske Studes utalte Tusinder, gennem flere Aarhundreder end vi klart har Rede paa, møjsommeligt trampet frem ad den lange Vej mod Holsten og Elben.

Ja, en Del af de fynske Stude, der kom over Assens–Aarø-sund har her slaet Følge med de jyske. Helt til 1866–67 gik Studedrifterne ad denne Vej. Saa tog Banen Fragten. Og den gamle Vej groede til og blev Fortid og Sagn.

Der ude i Engdraget paa en lav Højning, som skyder sig ud fra det faste Land, ligger en enlig Gaard med Storkerede paa Taget og høje forblæste Træer omkring. Det er den tidligere *Immervad Kro*. Vi følger de knudrede Hjulspor over Bakken og i en Bue ned mod Gaarden og Broen bagved.

Et Stykke Nord for Kroen i en Hedestrimmel rinder en Række dybe tilgroede Vejspor ud i Sporene, vi følger.

Det er den ældgamle Hærvej helt oppe fra Viborg, der her forener sig med Oksevejen. Og i Samling styrer nu Hærvej og Oksevej ned forbi Kroen, over Broen og videre sønderud som et bredt, ældefuret Vejbælte, hegnet af Kampesten og Jorddiger.

Lidt mere end en Bæk, men knapt nok en Aa, bugter Rudbæk – eller Rødebæk – sig igennem Engen. Overgangen er nu over en ny Bro over et nygravet Strømløje. Men den gamle Bro staar endnu som et fredet Fortidsminde og hvælver sit vældige Stenloft over et tvedelt Strømløje, hvor nu ingen Strøm mere gaar.

En mærkelig Bro! – Bund og Sider sat af svært tilhuggede Granitkvadre. Og Overliggerne er lagt af vældige Granitbjælker. I en af de svære, 5–6 Alen høje Midtsøjler, hugget ud af en eneste Sten, staar indmejslet 1787. Da er Broen bygget eller ombygget.

Ud til begge Sider langs Vandløbet strækker sig Engdrag,

bløde og ufremkommelige for Fortidens Færdsel. Kun over Vadestedet her og den lave Holm, hvor nu Krogaarden ligger, kunde Færdselen føres.

Dette smalle Overgangssted er da i en fjærn Fortid fundet og udnyttet af den store Alfarvej og Udfærdsvej.

Og Passet her ved Vadestedet over Mosedraget er igen udnyttet til Forsvar. Lidt oppe paa det faste Land ligger et af de Forsvarsværker, der flere Steder er lagt som Spærring over Hærvejen. »Margrethevolden«, nævnes her det lave Jorddige, der strækker sig et langt Stykke i Øst-Vest.

For ad Vejen her over Immervad er gennem Tiderne vandret en stor Del af det danske Riges Historie – Hærvej og Handelsvej, Indfaldsport og Udfærdsvej gennem mere end Tusind Aar!

Runer i Sten og Runer i Jord – selve de hulslidte Vejspor – melder om alt det, som drog: Fjendehære ind og ud. Danske Mænd i Vaaben eller paa Handelsfærd – Sejre og Nederlag taler til os gennem Valpladsernes Navne her langs den gamle Vej.

Jo, ogsaa her ved Immervad har Historien traadt et blodigt Spor.

Det var 1420 i Erik af Pommerns Tid, at en dansk Hærfdeling her ved Passet søgte at standse de holstenske Oprørere. Men Danskerne blev slaadet. Og Nidvisen skratter:

»Ved Immervad
fik Danmark sig et Fandens Bad – !«

Og ikke uden Grund døbt Stedet om til »Jammervad«.

Den Dag – melder de gamle Krøniker – fik ogsaa Bækken sit Navn: Rødebæk, fordi Strømmen var rød af Blod.

Endnu hænder det, siger forhv. Kromand Carl Ankersen, at der paa Marken Øst for Kroen pløjes rustne Jernsager og Rester af Vaaben frem. –

Engang i Tiden – kanske forud for det, vi regner med til »Historie«? – da det gamle Forsvarsvirke foran Passet ved Immervad tabte sit Værd, da rejstes vel sagtens Herberget paa

Holmen derude tæt ved Vadet. For der hvor Krigsfolk og Handelsfolk færdes, finder et Herberg snart sin Plads.

Og Kræmmere og Prangere var stadig paa Farten over Immervad. Naar Krigsbulderet og Gnyet fra de hastende Hærtog stilnede af, da trampede Handelsfolkenes Heste og Stude frem: Oksespænd og Øksnedrift i Tusinder og atter Tusinder.

I kvolmende tykke Støvskyer, naar Foraarstørken sved i Sandet, og i et trælsomt Søle, naar Vintervæde og de trampende Studeklove gjorde Vejen til en Æltekule. – –

Var det mærkeligt, om alle de utalte Menneskeskæbner, hele denne mægtige Sum af anspændt Liv, der gennem Tiderne er draget over Vadet og Broen her, endnu som dunkle Sagnrester har sine egne Mindelser her ved dette gamle Vejskel. – Sit eget tyste Skyggeliv, som kun de grantsynte fatter? men af andre kun føles som et Uhyggens Nattegys. –

Kan det undre os, at der i mørke Nætter er set Lys brænde ved Immervad Bro – for der skal ligge en Skat gemt her.

Og de, der har Kendskab til gamle Færdselssagn, nikker et: »Selvfølgelig!« naar de hører, at der nede ved Bækken og Broen skal gaa en hovedløs Hest ved Nattetid. – Ja, og ved Midnatstid gaar en hovedløs Mand over Broen ⁵⁾ – for der er nok mange undlivet her baade i Krig og Fredstider. –

Og som Broen, saa har Kroen sine Mindelser om det fortidige. Der er Rum derinde i Udhusene, hvor Dørene ikke kan holdes lukkede om Natten – for engang i gammel Tid er nok en Kræmmer slaet ihjæl og gravet ned derude i Fæhuset.

Den Gang Frk. Ankersen var en lille Pige, blev der lavet noget om ude i Kroens Kostald. Og da de grov ned for at lægge en Ajeledning, gravede Arbejderne en hel Del Knogler frem – Menneskeben! var den lille Pige forvisset om. Hun kendte Sagnet om Kræmmeren og følte Uhyggens Gys krible sig i Hovedbunden ved at se de gule Benstumper, men ogsaa Dragning imod det hemmelighedsfulde. Hun vilde i Lav med at undersøge Benene.

Men ikke Tale om, hun fik Lov – Føj! saadan noget Skidt! – De blev snarest igen gravet ned, hvad nu det var? – Og

Kroen havde nu et Rum mere, hvor Nattemørket fik sit eget Mæle. — — —

— — —

En Dag sidder en Gæst i den smukke gamle Amtmandsgaard i Ustrup, hvor nu den gamle Kromand og Handelsmand fra Immervad Kro, *Carl Ankersen*,⁶⁾ har sit Alderdomshjem hos sin Datter og Svigersøn.

Han er en flot Skikkelse, den gamle, med de store faste Træk rammet ind af de hvide Bakkenbarter. Der er gammel Bondeadel i det Ansigt. Og Holdningen er endnu selvfølende rank trods de 84.

Kun Hørelsen kniber det med. Og som alle tunghøre taler han højt. Stemmen runger i Stuen, stærkt nok til at gøre sig gældende i en lydbroget Markedstummel – og vant til at gøre sig gældende.

Den fremmede vil gerne vide lidt om, hvad der endnu huskes fra Studedrifternes Tid over Immervad.

Og da Ankersen først er ledet ind i Sporet, er han Mand for at finde det frem, ingen andre kan mindes. Lyslevende stiger det frem af hans Hukommelse, det stærke, brogede Liv i den gamle Kro: Handelsfolkene, Driverne, de vældige Studeflokke og Handelens Spænding under Markedsdagens fortættede Liv. —

»– Huske Studedrifterne? – Det skulde jeg mene! Den Slags glemmer man ikke, naar man har levet med deri. Og det har jeg mere end de fleste. For se, jeg er jo født i Immervad Kro.

Det kunde nok ske op mod de store Markeder, at vi havde omkr. 40 Købmænd og hen ved et halvt Hundrede Drivere indkvarteret.

Engang i min Fars Tid havde vi en Nat 1100 Stude i Natte-kvarter derude paa Heden og 38 Drivere og Foderskaffere og omtrent lisaa mange Handelsmænd indkvarteret i Kroen. – Ja, sikke en Tid den Gang!

Den største Studehandler i den Tid var Major Ingwersen fra Viuf. Han havde sine faste Liggepladser til sine Drifter. Og de hedder endnu den Dag i Dag »Majorens Holme«.

Ja, da var der noget ved at være Kromand! For Kost og Nattelosi til en Driver fik vi 4 Rigsbank Mark. – Og saa Høet, vi solgte til Studene. Hvert Par fik jo et Knippe, det skulde veje et Lispund. Men det gjorde Pokker, gjorde det! – For hvert Bundt fik vi 6–7–8 Skl. kurant, lisom Aarets Pris nu laa.

Se, en Kromand, han skal jo være alle Folk til Maade og saa endda passe sig selv og sin Kro. – Var der en Foderskaffer, som var lidt krettele og vilde ha Bundterne vejet, saa stak man ham et Bundt eller to i Tilgift eller en ekstra Pægl, hvis det gjordes behov.

Men var en anden Fordriver taalmodig af sig, saa plukede Karlene lidt ud af hans Bundter, det kunde jo sælges til en anden. –

Jo, saadan er det immervæk. Den Gang lisom nu. –

Naar Foderskafferne eller Driverne betalte – det var for det meste paa Hjemvejen – saa vilde de gjerne ha lidt Drikkepenge. Det gjorde heller ikke saa meget, for saa blev der jo bare skrevet nogle flere Lispund Hø paa Regningen. –

Jo, Kromanden var jo ved den rette Ende og kunde først ta sin Del. Det skulde gaa sært til, om han blev snydt!

Se, nogle af Kræet blev jo afkørt og kunde ikke vinde med. De fik saa en halv Fjerdings Havre i hver Kro. Det var især Køer, det kneb for, og nogle blev saa durkdrevne, saa de løb i Forvejen, naar de saa Kroen, fordi de vidste, der var Havre at faa.

Andre fik lange Ben, som det kaldtes: Senerne i Bagbenene blev forstrakte, saa de ikke kunde følge Driften. De blev saa staldet op i Kroen til en anden Gang. Sommetider kom de sig og fulgte saa med en anden Flok. Men 3–4 Stykker blev der jo da hvert Aar til Kromanden til smaa Penge. – Jo billig Sul kunde vi altid faa i Kroen.

– Om Studene laa i Indhegninger? – Ikke Tale om. De laa ude i den vilde Hede. Og helst lidt Afstand mellem Flokkene, saa de ikke blev blandet. Der skulde jo være en eller to Drivere til at vaage ved hver Flok. De fik $\frac{1}{2}$ Pægl i Flasken. Og saa maatte de indrette sig, som de kunde bedst.

Var Vejret hovsomt, saa lagde Studene sig snart ned, for de var trætte af at gaa. Men Kl. 12 om Natten rejser Kræet sig for at vende sig i Lejet. Da maa Vagten være vaagen, for Studene gaar og stamper rundt lidt, inden de lægger sig paa den anden Side.

Satte det ind med Blæst og Regn og haardt Vejr, saa vilde Studene altid trække imod Nord, den Vej de var kommen. Og da kunde det tit knibe for Vagten at holde dem. Saa maatte en Stafet hjem til Kroen og ha de andre Drivere purret ud af Halmen.

Var det rigtigt galt, og Studene brød haardt paa, saa blev alle Drifterne drevet sammen i een Flok. Og saa spændte Driverne en tæt Vagtkæde Nord for det hele.

Naada, sikken Redelighed Dagen efter en saadan Nat! – 20 eller 30 Drifter blandet sammen i een Melgrød! – Uha! Uha!

Det kunde jo ha taget en Dag eller to at rede det ud igen. Og det var der ikke Tid til. Der var ikke andet at gøre, end at Driverne i en Snarhed fandt de flest mulige af deres egne Dyr. Og ellers tog de, hvad der var. Tallet vidste de jo. Og saa kunde de tuske omkring med Kræet paa Vejen ned.

De sidste blev altid udtusket ved Engelsburg og Augsburg.

Saadan ka jeg huske engang d. 13. Maj – det var vist i 1860 – da gav det et forrygende Snefog. Hvor mange Stude-drifter der laa over den Nat, husker jeg ikke, men der var mange. Og hele Krammet løber galt.

En af Vagterne kom farende hjem til Kroen. Driverne maatte op af det varme Natteleje og ud i Snefoget. – Der var ingen anden Udvej: hele Molevitten sammen i een Kørom og saa en tæt Vagtkæde Nord om hele Flokken for at holde de gale Dyr i Ave.

Men Dagen derefter! – Gud Fader gi Lin, sikke en Redelighed! –

– Rivninger mellem Handelsfolkene om de bedste Pladser til Studene? – Ja-a, det kunde vel ske nu og da. Ja, Major Ingwersen kom ingen i Perikkell med, for han havde sine

faste Pladser, og dem skulde de andre nok vogte sig for at ta.

Men jeg husker engang, Thøgersen fra Stenderup havde en Drift Stude, som han havde faaet sat i Stald. Saa kommer der en Drift mere, som ogsaa gjerne skulde i Hus.

Staldkarlen tar saa og sætter den første Drift tættere sammen. Derover bliver Driverne gale i Hovedet, og de slaar hele Flokken løs og driver afsted lige før Aften. Saa maatte Staldkarlen løbe dem ind og be om godt Vejr. – Ja, for hvad gør man ikke, naar Fortjenesten staaar paa Spil! –

Vaagen! Ja gu skal man være vaagen, naar man vil handle! Lykke, det gælder kun i Lotterispil, men i Handel gælder Fagkundskab. Og den, der ikke ser sig for, maa betale, saadan har det immer væt! –

Jeg husker engang fra min Drengetid, da havde Haderslev Marked været rent elendig. Lidt før Aften kommer en lille sortgrimet Jøde med en stor Drift Stude: Skidt og Kanel i een Vælling!

Han vilde ha Staldplads til sit Kræ. Lige meget hvad det skulde koste, den halve Drift skulde i Hus!

Og det kom de. Bevares, naar en Mand betaler, ka han jo bare kræve ind. Alt Skruppet kom saa i Hus. Men de gode og fede Stude blev bundet i Ringene langs Muren.

For Sagen var: den her Jødetamp ventede en Handelsmand ude fra æ Sonden.

Han kommer ogsaa godt nok og kikker paa Kræet udenfor. Dem inde i Huset var det ikke saa let at taksere, for de var pakket saa tæt som muligt, og de bedste yderst, forstaaar sig. – Naa, han køber hele Flokken til en god Pris.

Men I sku ha set ham om Morgenen, da han stod uden for Stalddøren, imens de drev de her Rapiner ud, spidse og magre og svingelbenede, sikke en Menasje! Han gloede og kløede sig bag Øret og gloede igen, men det blev de saamænd ikke kønere af!

– Driverne forliges? – Naa-aa, det gik helt fløjsigt. Naturligvis, naar der kommer saa mange Slags Folk sammen, og haarde Halse mange af dem, og den reglementerede halve Pægl

bliver godt spædet op, saa – ja, saa ka der jo nemt blive lidt Bulteri.

Men Handelsfolkene holdt ellers skrap Justits. Og traf de en Fuldsnude af en Driver, saa hed det: »Gaa væk din Klods, ellers skal Du faa een lige i Stjernen, saa Du dejser!«

Men forstaar sig, det kunde jo hænde, at et Par Drivere kom i Totterne paa hinanden.

Jeg husker, der var en Driver, de kaldte Søndagssøren. Han blev helt dvalsk og knaldede Lygten lige i æ Gesigt paa en anden Driver, Hans Krat, hed han.

Naa det blev straffet lige paa staaende Fod. De andre Drivere hev lisaa gedulgt Søndagssøren op i Høet og gav ham et godt Lag Søgne dagstærsk.

Men min Mor, hun førte Regnskabet, og det stemte til Punkt og Prikke. Hun skrev i Thøgersens Regning:

Efterdi hans Driver, Søndagssøren kaldet, med Voldsomhed haver slagen en Lygte i Gras i Gesigtet paa en anden Driver, saa bliver Lygten at betale med 5 Mark og 10 Skl.

Jo, min Mor, hun var minsæl en skrap Kone i sit Hus. Hende havde de Respekt for. – – –

Og frem af den gamles Fortælling og Frk. Ankersens smaa indskudte Ytringer stiger for Gæsten Billedet af den ældre Madam Ankersen fra Immervad Kroens Glanstid:

En statelig og djærv Husfrue, der myndigt styrede sit store Hus og holdt nøje Regnskab og Opsigt baade ude og inde.

Handelsmændene blev, naar de stod over for hende, saa gelinde i Ryggen, som var hun en ung Jomfru. Driverne listede i Træskoene og aad de mest gudsforgaaende Trumfer i sig, naar hun var i Nærheden. Og Pigerne sprang som Gedekid, naar de hørte hendes rappe Fodskifte.

Og Gud naade den arme Tøs, hun kom bag paa i Lav med at kissemissie med en af Drivere! – For det var jo en kendt Sag, her som i alle Studeskroer, at Drivere gærne vilde kærestes lidt med Pigerne for at bjærge sig lidt ekstra Sul til Hjemturen – kanske ogsaa nu og da et lunere Nattekvarter end Kroens Høgulv. – Ak ja, det var jo ikke saa sært. –

Men de skulde være drevne, om de fik Held til at løbe om Hjørnet med Madam Ankersen.

Hendes skarpe Blik forstod baade at vurdere en Stud og en Handelsmands Pengekat. Hun saa Flæskestykket, som en bjærgsom Driver fik listet fra Stegepanden paa Bordet og ned i sin Lomme. Og hun mærkede sig Køkkenpigens dulgte Blik til sin Kæreste, saavel som den Drikkeskilling Staldkarlen stak i Lommen for nogle ekstra Høbundter. —

En Aften kommer hun ind i Borgerstuen, hvor alle Driverne sidder bænkedede om Langbordet og langer til Fadene med de gule Ærter.

Latteren og Svalderen derinde stilner kendeligt, da hun viser sig i Døren. Hendes hvasse Blik glider undersøgende langs Bordet, hvor Tællelysene vifter i Trækvinden. Saa høres hendes Stemme skarpt gennem Mændenes Smasken og Skeernes Skrabben:

»Men Piger da, ser I ikke, der er en Tyv!«

I samme Nu er der en skægget Karl omme paa Vinduesbænken, der som en Mis forsvinder ned under Bordet, dukker ud paa den anden Side og farer i et Par lange Spring ud gennem Døren.

De glør efter ham og gaber skævt over Skeerne.

»Hvad gik der dog af Manden?« siger Madammen. »Jeg mente jo blot, der var en Tyv i Lyset.«

Saa blev Lyset pudset, saa det igen brændte lige. Og Mændene aad videre.

Men næste Morgen var der en Driver mindre til Majorens Stude. Den skæggede Karl var sporløst væk. —

Inde i Borgerstuen i en sansedøvende Krodunst af Sved og Stude, Tobak og Fusel gik det lystigt til Aftenen igennem. Der spilledes Kort, lavedes Kraftkunster eller fortaltes Røverkrøniker og Spøgelseshistorier saa gyselige, saa det kunde faa Ulden til at stritte paa en gammel Faareskindspels!

Det larmede af mange Landsdeles Maal i ru Karlestemmer. Hævdvundne hjemlige Eder fik ny Ramhed, og nye laantes fra andre Landsmænd. Nu og da skingrede et iltert Pige-hvin op

over Bralderet. – Men det tystnede straks, naar Madam Ankersens Nærhed anedes.

I den fine Ende af Huset, oppe i Salen, hvor Handelsfolkene holdt til, var Lystigheden ikke mindre, men mere sleben. Og det var ikke Søslinger, der her spilledes om!

Af og til spillede en af Husets Døtre paa Fortopiano. Der blev kurtiseret, pokuleret og snakket Studepriser. – Madam Ankersen var en mageløs Værtinde. Ingen kunde blande en Grog som hun eller bage saa lækker en Omelet.

Gæstestuen var en hel Sal med opredte Senge. Og Sengeplads blev der til alle Handelsmændene, selv om de tit maatte ligge tre i hver Seng. Og det var som oftest sent, før de mange Mennesker faldt til Ro: Købmændene i Gæsteværelserne, og Driverne paa Høloftet.

Men ude rundt om den sovende Kro var Mørket levende af Vagternes Raab og af de mange Studes Gumlen og Drynen. –

— — —

Det er en Høstdag, at to, som følges ad, er standset ved Immervad gamle Bro. De sidder paa Brinken ned mod det afbrugte Strømleje, hvorover Broen spænder sine mægtige Stenbjælker.

I det tomme Strømleje gaar ingen Strøm, og over Broen ad den gamle Vej haster ingen Færdsel.

Og dog har Strømmen her forbi Vadet engang lyst med Livets stærkeste Lød, saa det endnu rødmer i Bækkens Navn.

Og ad dette brede, øde Vejbælte, der skimtes langt imod Syd har mere end et Aartusinde traadt sine Spor.

Det suser om Broens Stenvægge og i de knudrede Træer om den ensomme Gaard her ved Broen.

Er det Aftenvinden, der røres? – Eller er det alt det forne, der dulgt drager forbi? –

STUDEDRIVERE UD OG HJEM

STUDEDRIVERE

DET er en stjerneklar Aften med Nytaarsny skarpttegnet mod en frostklar Himmel.

Vi staar ude ved Gavlen og ser Nyet synke og Stjerneerne stige, saa mange og blanke Stjerner som kun en Frostaften ved Midvinter.

Ser Du den store Stjerne der omtrent midt paa Himlen? – Ja, der oppe i Kanten af Mælkevejen. – Det er Capella i Stjernebilledet Kusken, siger Astronomerne.

Men gamle jyske Bønder har et andet Navn og en Historie, de selv har fundet paa – Gud ved, for hvor længe siden?

Jo, siger de, det er »Studedriveren«. Og det hænger saadant sammen:

Der var engang en Herremand, som tog en Bondes to eneste Stude. Men Bonden kom ved Nattetid og tog sine Stude ud af Herremandens Stald og kørte bort med dem. Herremanden satte efter ham, men han var for tyk og kunde ikke indhente ham. Derfor ser vi Bonden køre foran med sine Stude og Herremanden komme rendende bagefter.

– Studene er Stjernebilledet »Kiddene«, der sidder omtrent i Linje fra Capella hen imod Syvstjernen. Bonden er en lille Stjerne mellem Kiddene og Capella, som altsaa er den tykke Herremand.¹⁾

Det er Krøniken og Navnet, som begge tydeligt nok er groet af hjemlig Grund.

Men alene dette lille Træk, hvor Navnet Studedriver sættes i Række med Almuens kendte Stjernebilleder: Karlsvogn, Marok og Pejers Pik, det viser os, hvor indlevet de var gennem umindelige Tider i Folkets Omdømme, disse raske, vidtdragende Karle, der fik deres Mærke sat midt imellem Karlsvognen og Pejers Pik. —

— Lige saa længe, der er drevet Stedeflokke, har der været Karle til at drive dem. — Hvor langt tilbage i Tiden kan vi kun gætte paa.

Det var ikke Svæklinge eller vege Folk, der tog sig Hvervet paa som Studedriver. Det forbød sig selv.

Kun kraftige, helsestærke Karle kunde døje de Strabadser, det krævede at føre en Studedrift den lange Vej ned gennem Jylland og Slesvig til Holsten eller Elben.

Tre-fire Uger undervejs. Tit overnatte ude under aaben Himmel som Vagt ved Studene, hvordan saa end Senvinterens eller det tidligere Foraars Vejrligt artede sig. I bedste Fald maatte de være glade for Nattely paa Studekroens Høloft. Naaede de endeligt til Husum, og Markedet var daarligt, maatte de ofte i Dage og Nætter ligge ude hos Studene paa Husum Kamp.

Og det var jo ikke i Sommervejr og Høslæt det foregik! —

I et gammelt Toldregnskab fra Haderslev for 1539 ser vi, at den første Studedrift dette Aar gik gennem Haderslev d. 28. Februar. Er disse Stude fra det nordlige Jylland, maa de være jaget ud af deres lune Fedestald kort efter Kørmis! — Det var en haard Omgang for baade Folk og Fæ!

Senere blev »den rette Drivtid« ved Lov fastlagt fra Marts til Maj. — Men alligevel: Det var en drøj Tur! Og vi forstaar, at kun hvis Studene var ved godt Huld, kunde de udholde Kulden og Halvsulten gennem 2 til 4 Uger.

Omtrent saadan var Vilkaarene det sidste Hundredaar, Studedrifterne gik. Men længere tilbage i Tiden var det ikke bli-dere. — Helt op til Indgangen i d. 19de Aarhdr. var der Ulve

i Jylland. Og i Tiden forud for 1750 kunde disse Udyr være baade frække og farlige.

Ikke mindst ude paa de store, øde Hedestrækninger, Drivvejene førte igennem, var Nattevagten ved Studeflokken ikke altid blot og bar Drengeløjer!

Frække og farlige kunde ogsaa Stimænd og Strøjerfærde være, om ikke Drifterne vogtedes af haandfaste Karle med lange Knive og tykke Slagtræer.

Den gamle Studedriver *Jesper Thorum* fra Øksnevad i Dølby Sogn havde en Støttekæp der var hul og fyldt med afsmeltet Bly.²⁾ Det var et Vaaben, som med et eneste Slag kunde lægge en Stud saavel som en Mand til Jorden, om det gjordes nødigt.

Gaardejer *Jens Jepsen* i Lunde, der er født 1863 i Marup Kro Nord for Skjern, husker fra sin Barndom, at Studedriverne fra Thy brugte svære Egespir som Støttestave. Kæppens tykke Ende vendte de nedad, naar de gik, og saa fattede de om Spiret et godt Stykke fra den øverste tyndere Ende. – I en saadan Slyd var der godt Sving og drøjt Slag.

Og *Johs. Jensen*, Ahler Østergaard, fortæller om en af sin Fars Drivere – Frederik Pæes kaldet – at han brugte Pengekatten at slaa med, naar han kom i Slagsmaal. Var der dygtigt med Prøjsere i, da faldt den godt i Bund og kunde i en Fart rydde op i en Krostald.

Raske forvovne Karle med Lyst til Udfærd og Eventyr, haarde Halse mange af dem, saadan var Studedriverne fra gammel Tid. Og Udfærdslysten og Vovemodet blev ved at være Særkende for dem op i en senere Tid, da Farerne og Strabadserne blev en Kende mindre.

Mange Slags Folk drog gennem Tiderne som Studedriver langs Jyllands Sydveje, baade skikkelige Folk for at tjene en Skilling, raske Karle for at se sig om, og Skælmer for at slippe over Landegrænsen.

Da Gustav Vase 1519 flygtede fra sit Fangenskab paa Kalø Slot, slap han ud af Landet og til Lybæk forklædt som Studedriver. –

Efter Studehandelens Frigivelse, da danske Handelsmænd igen blev de førende i Studehandelen herhjemme, blev det Skik,

at Studehandlernes unge Sønner fulgte med Farens Studeflokke som Drivere. Derved lærte de baade Handelen og dens Vilkaar og Menneskene at kende fra Bunden af.

Og mangfoldige af de store jyske Studehandlere i det 19de Aarhundrede har begyndt som Drivere – nogle med en Herregaard i Ryggen, og andre uden andet jordisk Gods end en Kæp, et Par Træsko og en Tværsæk – der med Tiden blev til en Herregaard! – –

OVER LIMFJORDENS SUNDE

DET er en gammelkendt Regel, at nogle af de bedste jyske Stude tillagdes og fededes Nord for Limfjorden. Studene fra Mors, Thy og Vendsyssel har alle Dage haft et godt Lov. Alle-rede *Arent Berntsen* skriver 1656 om Vendsyssel i sin »Danmarks og Norges frugtbare Herligheder«:

» – Indbyggerne kand oc underholde meget Qvæg samt tillegge mange Heste oc Hopper, hvortil de aff Eng oc Græsning hafver gode Middel, saa derforø Aarligen fra dette Syssel saa store Partier aff Øxne oc andet Qvæg uddrives som næsten aff halffdelen aff alt det andet Nørre Jylland –.«

Det er saaledes store Mængder af Kvæg, der gennem Aarhundrederne er ført over Limfjorden. Ad den smalle Landtange ved Agger og Thyborøn dreves en Del af de nordenfjords Stude, naar dette smalle »Fed« var farbart. Men Tangen var jo nu og da i længere Tid gennembrudt af Havet. Sidst siden 1825.

Langs den nyanlagde Landevej mellem Thyborøn og Harbøre ses endnu de mange dybtslidte Spor af den gamle Vej, hvor Studene i sin Tid er ført frem.

Men for største Delen maatte Studene føres over de ældgamle Overfartssteder: Fra Thy over Oddesund, Morsingboernes over Sallingsund, og Vendelboernes især ved Aalborg.

Færgefarten de forskellige Steder foregik noget nær under eens Former og sikkert omtrent paa samme Maade, som var brugt de sidste 6–700 Aar eller mere.

Ejeren af Sundgaarden Nord for Oddesund havde Privile-

gium paa Færgefarten over Sundet, dertil holdt han 6 Færgekare.

Studedrifterne fra Thyholm og Thy kom til Sundgaarden ad den gamle Vej langs Nissum Bredning, »æ gammel Wajs« over Kærgaardsmølle. – Men da »æ Wejster Fywer« efterhaanden undergravede Vejen, saa flere Stykker styrtede i Fjorden, fulgte man den ny Landevej.³⁾

Færgebaaden var en stor bred Pram med Plads til 8–12 Stude. De stod paa tværs i Baaden, tæt sammenpakket. Halvdelen vendte Hovedet i Vest, de andre i Øst. Fire Mand roede Baaden, og en Driver passede Dyrene, at de ikke blev urolige.

Det er ogsaa brugt at svømme Studene over baade ved Odde-sund og Sallingsund dog næppe i Vintertiden eller ved Foraarsdriften. – De blev da bundet bag efter Baaden.

Overfarten her over Limfjordens Sunde var langt fra farefri. Strømmen var strid, og Søgangen kunde være drøj nok. Blev Studene i Baaden midt ude vilde og ustyrlige, da var det Livet, der stod paa Spil for Dyr og Mennesker.

Saaledes skete det i 1870, at en Ladning Stude fik Færgebaaden ved Odde-sund til at vende Bunden i Vejret. Alle Studene druknede, og en Færgekare med dem. De andre Kare redede sig op paa den hvælvede Baad og blev bjærget i Land.⁴⁾

Studedriversnes Kaar og Faren ved Overfarten over Sundene møder os med en egen bedsk, ufrivillig Humor i en Ligtale, som skal være holdt et Sted paa Mors i Førstningen af det 19de Aarhundrede:

En Præst holdt en Ligtale over en Herremand, som med stor Sindsstyrke har baaret forskellige tunge Tilskikkelser. Præsten omtaler dette, og da han vil fremhæve en Tildragelse, som med særlig Vægt kan vise den afdødes Taalmod og Styrke i Prøvelsen, siger han med tilbørlig Salvelse:

»Vi mindes alle med hvilken Hengivelse og Taalmod, han bar den store Ulykke, der for nogle Aar siden ramte ham, da en Færgebaad over Sallingsund kæntrede for ham med 12 dejlige Fedestude – ikke at tale om de Husmænd, som ogsaa ved denne Lejlighed tilsatte Livet!«⁵⁾

Vist saa, den Slags hændte nu og da. Det vidste man. Saa-
dan var Vilkaarene.

Paa Færd og i Fare.

Det er Spændingen og Tveklangen over Livet langs de gamle
Færdselsveje, der gik paa tværs af Sunde og Vad.

AD DE JYDSKE VEJE

V^EL ført over Sundet og med Studeflokken samlet ved Pinen
Kro var det, som Færden sønderud først nu ret stod for sin
Indgang.

– Kanske var det allerede adskillige Dage siden, Studene
sloges ud af Stalden et Steds oppe i Thy eller Vendsyssel –
Øre af Muskelfylde og alle de ubrugte Kræfter stormede de ud
og skabte sig vilde og gale, saa de knapt agtede den tjærede
Snært af en Studepisk.

Alle Gaardens Folk var ude at se og hjælpe til ved Uddriv-
ningen. Herremanden selv stod oppe paa en Vogn og tog Skøn
over Flokken. – Luften drønedede af Klovenes Trampen, af
Studebrøl og Karlens Skælden og Galen. Og Tyrepisken la
rimpede Striber over graabrogede Studebælge. – Og saa gik
Driften efter Holsten til.

– Rentier *Johs. Overgaard*,⁶⁾ Ølgod, husker fra sin Tjeneste-
tid som Studedreng paa Aabjerg, at inden Gaardens 60 Stude
i Foraaret blev drevet sønderud, var de altid ude to Gange at
blive rørt, mens alle Gaardens Folk hjalp til at møde. – –

Det første Par Dage undervejs er Flokken ikke let at holde
samlet. Friheden og Kræfterne er endnu for ny. Plovstudene er
de mest skikkelige, de holder sammen to og to, men vil ikke
gaa i Række med andre.

Men nu er Flokken sammendrevet, den holder godt sammen
og blander sig ikke med andre Flokke. 20–30–40 Stude i hver
Flok, og en Driver til hver 15 eller 20 Stude. Kun enkelte
Drifter er paa 60 til 100 eller endnu flere.

Og nu ligger saa æ Fywer bagved, og de jyske Vejes mange
Mil med Møje og Muligheder foran.

De jyske Drivveje er som Vandløb paa langs af det jyske Land. De bugter sig frem for at finde det bedste Leje, grener sig og flyder atter sammen ved Broer eller Vadesteder og skilles igen.

Og jævnt væk rinder der som Smaabække og Aar ind i de store Strømme: det er Sideveje og Sogneveje, hvorfra der nu og da drives Stedeflokke ud paa Hovedvejen.

Stadig flere og flere rokkende og stampende Stedeflokke bliver der, jo længere der drages imod Syd, indtil de mange Veje enes og i Samling som to, tre store Hovedstrømme rinder ned gennem Slesvigs Land og ud over Landegrænsen.

Fra Limfjordens Overfartssteder gaar Vejene ligest muligt imod Syd, dog ikke ad en samlet Bane, men nu og da i Forgreninger, der atter løber sammen.

Hver Købmand har sin fastlagte Rute og sine faste Bedesteder, som han søger Aar efter Aar. Hvad der saa har været afgørende for den enkeltes Valg, er ikke let at sige: Handelsforbindelser, Slægts- eller anden Tilknytning til en bestemt Kro eller den Egn, hvor Vejen gaar igennem? – Hvad ved vi nu.

Men vi ser, at der f. Eks. fra Holstebro, dette store Vekryds og Markedssted gaar to, tre store stærkt brugte Veje imod Syd: En vestlig over Ulfborg og Ringkøbing.

En anden ligest muligt imod Syd over Amtrup Gaard og Kro, Ravnsbjerg Kro, Brejning, Hanning Hedegaard, Marup Kro til Skjern Bro.

Og endelig den østlige Vej fra Holstebro, den store midtjyske Drivvej over Vognstrup, Barde, Vorgod, Egeris Mølle, Fruergaard og Juellingsholm, Grindsted, Hejnsvig, Donslund Mølle, Hovborg Kro til Foldingbro.

Fra Skodborg Herred og Lemvigegnen dreves Studene over Bækmarksbro, Thim, Røgind Kro, Rabjerg Kro, Sorte Kro i Dejbjerg til Skjern.

I Tiden, da der udskibedes fra Haurvig, dreves Omegnens Stude ind mod Ringkøbing. –

Det synes paafaldende saa mange større Gaarde, der i Nørrejylland havde Krohold og brugtes som Bedesteder for Stude-

drifterne: Mattrup Ladegaard, Fruergaard, Juellingsholm, Thagaard, Hanning Hedegaard o. fl.

Mon ikke Forklaringen er den, at de første Nætter under Driften, mens Studene er kuldkære og uvante til Nattekulden, er det vigtigt at faa dem i Hus om Natten. Det sker lettest paa større Gaarde, der selv har Studestald.

Pastor *Thaning* fortæller i sine Minder fra Mors fra 1834–36⁷⁾ om, hvorledes Morsingboerne nærede stor Kærlighed til deres Stude og med Spænding fulgte deres Vandring imod Syd. Det modtoges med stor Glæde og Taknemmelighed, naar det rygtedes, at større Gaarde gav Studedriften Ly. Det var jo især heldigt, hvis Morsø Studene først kom, naar Gaardens egne Stude var afgaaet. –

Naar Studene fra Vejbjerggaard førtes Syd paa, endte deres første Dagsrejse i 1860–70 som Regel hos Anders Vestergaard i Struerdal eller hos en Købmand i Struer, hvor der var Plads til at indstalde Studene.⁸⁾ – Paa lignende Vis havde sikkert de fleste Købmænd paa deres Vej Kendinge eller Slægtsforbindelser, der sikrede deres Stude Husly det første Par Nætter.

Den 87aarige Handelsmand *Mads Jensen*, født i Hvidbjerg i Thy 1846, fortalte Forfatteren *H. P. Hansen* følgende om Studedrivningen fra Thy.

»Jeg tjente som Dreng hos *Chr. Kjær* i Hvidbjerg, hvor jeg blandt andet skulde passe 15 Stude. Om Foraaret, sidst i Marts eller først i April, blev Studene solgt til en stor Kreaturhandler, *Hagen Jørgensen*, der boede i Tangsgaard ved Humlum. Han handlede nok meget med en Hans von Naffen fra Hamborg.

En Gang skulde jeg følge med to »Drivere« til Agerfeld Kro, de skulde drive 44 Stude fra Thy og Syd paa. Den første Nat slog vi os ned paa Thagaard Hede mellem Otsund og Struer, sammen med den ene Driver skulde jeg være ude ved Dyrene, medens den anden Driver sov inde i Gaarden. »Den jæn a waas gik jo o rør sæ æ hiele Ti« – saa kunde den anden sove ved Studene. Baade om Aftenen og om Morgen fik vi Mad i Gaarden.

Traf det ind med Blæst og daarligt Vejr, kunde der paa Heden ved Otsund samles flere Hundrede Stude, ofte en Halvsnes »Drøwter«, der maatte vente paa at komme over. Der var to Færger, den ene kunde tage 8–10 Stude, den anden færre, saa det tog Tid at komme over, selvom Afstanden var kort.

»Knaphænde o æ Maarstaand« drog man videre med Studene. Trods Dyrene var temmelig langbenede, de var gerne tre, fire Aar gamle, saa kunde man kun tage fire Mil i Døgnet.

Den næste Nat holdt man Hvil ved Agerfeld Kro Syd for Holstebro, hvor der laa flere Hundrede Stude paa Heden. Dyrene fik Vand, Hø og Halm, og saa lagde de sig til Hvile, de var lette at passe, naar de var trætte.

Naar man kom gennem Holstebro, stillede der en Original, der hed Husted, han vilde have en Tot Haar af hver Stud og af hver Hest, der kom gennem Byen. – Haarene rykkede han selv af – han toldede, skulde det vistnok forestille.

Hver Driver havde en lille Taske til sin Meldmad og en Snavsflaske, og saa havde han en vældig »Swøøf« med Hessel-skaft – .«

De fleste af Sallinglands Stude gik over Skive, Hagebro og det store Vejkryds Holstebro.

Himmerlands Stude gik over Viborg og videre ad den gamle Hærvej. Mens Flertallet af de vendsysselske Stude dreves over Aalborg og fik efterhaand undervejs et stort Følge fra Stude-staldene i Herrederne om Aalborg, Hobro og Randers. De dreves dels over Svendstrup, Binderup til Viborg, og dels over Hobro, Randers, Laasby, Ry, Mattrup Ladegaard og ved Kollermorten ind paa Hærvejen.

Studene fra Djursland og Aarhusegnen fulgte Vejen gennem Østkystens Byer for gennem Haderslev og Vartenbjerg Kro at naa ud paa den store Oksevej over Immervad.

BEDESTEDER

HVER Egns Folk havde sine faste Bedesteder, hvor Driverne »slog Studene ud«, det vil sige: lod dem æde af Lyngen og det sparsomme Stargræs. For kun om Foraaret købtes Hø til Dyrene. I Efteraarstiden maatte de selv bjærge Føden undervejs.

Ude paa Hederne gik det ikke saa nøje, der var jo Lyng nok. Kun Faaredrene følte sig nu og da gaaet for nær i deres Rettigheder. Men Studedrifterne var alligevel en saare skøn Afveksling i det ensformige Vogterliv ude i Heden ved Faarene.

Gaardejer *Kristen Hansen* i Ansager husker, at den Gang han som Dreng sammen med sin Søster passede Faarene ude i de store Heder Øst for Hejnsvig, kom der i Foraarstiden mange Studedrifter forbi (det er Vejen Juellingsholm-Hovborg). – Det var spændende at tælle, hvor mange Flokke der kom. Og Faarehyrderne brugte at vædde om hvormange, der vilde komme den Dag. Det gav Spænding til Dagens Ensformighed. 6–8 Flokke en Dag regnedes ikke for ret meget. Og det kunde ske, der enkelte Dage kom op til en Snes Drifter.

Mens Studene skruppede i sig af Lyngen, og Driverne hvilede og aad deres Mellemmad, fik Faarehyrderne nu og da en lille Sludder med de fremmede, der for Barnet og den boende havde noget af Langfærdens Mystik over sig.

»Men de var ikke lette at forstaa,« siger Kræ Hansen, »for de havde et sært nørlandsk Maal.«

Der var ogsaa de Vogterdrengene med Forretningssans, som forstod at bjærge sig en Skillings Fortjeneste, naar Studedrifterne gik over deres Enemærker.

Saaledes har Forfatteren *Anton Berntsen* fortalt mig følgende:

»Omtrent midtvejs mellem Horsens og Vejle – mellem Bredal og Solskov – laa der i gammel Tid et Stykke uskiftet Fælsjord ved Landevejen, og det kaldtes »Heden«. Min Far, som var født i 1821 har fortalt mig, at han i sin Drengetid sam-

men med en anden Dreng har vogtet løsgaaende Kreaturer her.

Det hændte af og til, at der kom en Drift Stude forbi, som skulde sydpaa. Og de fik da gjerne Lov til at græsse lidt paa »Heden«, imod at Føreren gav Drengene en lybsk Skilling.

Saa hændte det en Dag, at en Drift Stude havde græsset og holdt Hvil paa Fællesjorden, men der vankede ingen Skilling. Og da de to Dreng anmodede Føreren om den sædvanlige Afgift, svarede han, at om den Sag maatte de henvende dem til den lille graa Mand, der gik bag efter Studene. – »Men pas paa,« føjede han til, »for han er en Tysker!«

Min Far havde ikke Mod til at gi sig i Lav med Tyskeren. Men den anden Dreng var mere frimodig, han gik hen til Manden og sae: »Das Oksen ha bet paa Heden!«

Men Tyskeren gav ikke noget Svar, og der blev ingen Fortjeneste den Gang.« –

Overalt i Hedegnene, hvor Studedrifterne gik forbi, var de længselsfuldt ventet. – Kun de, hvis Agre grænsede ind til Drivvejen, delte næppe Glæden! – Ellers var Studedrifterne det første virkelige Foraarstegn, der varslede Liv og Afveksling ind i en hedegraa Tilværelse. – Ja, og Fortjeneste og Travlhed til Studekroerne og mange andre.

Det kunde sætte Liv i selv den trægste, naar en tidlig Foraarsdag der langt ude i Synskredsen skimtedes en underligt bølgende Plet, som sindigt skred gennem Lyngen. Og selv Lærkens første Foraarskvidder lød ikke halvt saa skønt som det første ru Studebrøl og Drivernes hæse Raab: How-How!

»En kunde høre Driverne gi Hals, længe før en kunde se Flokken,« siger *Kr. Mathiassen* i Ørbæk i Hoven.⁹⁾

Gamle *Kr. Rabbæk* i Sndr. Felding, der er født 1854 paa Fruergaard fortæller:

»Naar det var hen ved den Tid, Studedrifterne kom, keg vi slemt langeligt der Nord paa. Og a ka huske, a som Dreng er løbet langt over o æ Narrland (Nord for Aaen) for at se efter den første Drift. A kunde jo se dem, naar de kom langt oppe Nord paa.

De skulde lige forbi »Trolldhøj«, der ligger i et trebundet

Skel mellem Nr. Vium, Borris og Sndr. Felding Sogne og mellem Bølling og Hammerum Herreder. Og der bedede de imellem Stunder. –«

Fjandboerne, der drog denne Vej, havde omkr. 1850–60 deres eget Bedested ude paa Barde Hede, »Barre Præjstgord« kaldet.

Studedrift paa Vej mod Syd. Efter Træsnit i »Illustreret Tidende« 1860.

Det var en Stue gravet ind i en Kæmpehøj. Væggene var Hedetørv. Og Loftet var Lyng lagt paa Rafter med Jord ovenpaa. Bohavet var Bord og Bænk: uhøvlede Fjæl lagt paa nedrammede Pæle, samt to Stole med Simesæder. I et Hjørne var Ildstedet, hvorfra Røgen drev op gennem et Hul i Taget. Gulvet var den fasttrampede Jord.

Kællingen, der ejede og drev dette »Krosted«, kaldtes »Barre Præjstkuen«, og hun havde vældigt Rykind og rivende Søgning i Drivtiden. Rundt om i Heden var her Smaadamme, hvor Studene kunde vandes, og smaa grønne Pletter hvor de kunde græsse.

Det kneb jo lidt med Fløden til Kaffen. Men Brændevin var der sjældent Mangel paa. Det skete jo ogsaa imellem, at der var enkelte Køer blandt Studene, dem fik æ Præjstkuen da Lov at malke, saa der kom baade Mælk og Fløde til Huse i »Barre Præjstgord.«¹⁰⁾ –

Alle Driverne fra Hardsyssel, der drog ad den vestre Vej, kendte »Biedhyw« (Bedehøj) mellem Starbæk Mølle og Sækbæk Kro Nord for Varde. Her var Plads til Studene, for der var Hede til alle Sider.

Og ved Siden af Højen laa et bette Hus, hvor der var baade Husrum og Hjerterum og en Skæggemand (Lerdunk), der kunde sige Kluk-kluk, naar den blev kildet med en Lybsker eller to.¹¹⁾ –

Jo, der laa mangan »Swaat Krør« (Smugkro) langs de jyske Drivveje. –

DE SULTNE OG TØRSTIGE DRIVERE

HAN æder som en Jyllands Driver! siges sønderude med slet dulgt Foragt.

Og troligt nok var Driverne ikke Kostforagtere. Det anstrengende Vandreliv ude i Kulde og Slud skulde nok skærpe Madlysten. Og da Studehandleren klarerede for sine Driverne paa Vejen ud, var der jo ingen Grund til andet end at æde sig mæt – og helst lidt til! – Det var jo rart at bjærge en Smule til at staa imod paa Hjemturen, naar de skulde koste sig selv.

Det var, fortælles der, vældige Fadefulde Ærter og Flæsk, Driverne kunde stikke ind, naar de ved Aftenstid naaede Kroen, hvor de skulde »ligge Nat«.

– Og lisom Maden var sat paa Bordet, var den væk. De aad, saa der næsten intet Forslag var i nogen Ting. Og saa snart de kunde se deres Snit, stak de til sig baade Brød og Sul, som de saa gemte til Hjemvejen. Og det kunde de jo sagtens, for de havde det gærne sammen med Pigerne.¹²⁾ –

Gamle Ole Møller i Vandborg mindes, at han engang som

Studedriver i Abild Kro blev trakteret med Kyllingsteg og Rødvin! – Men da har Driverne vist ogsaa ved en Fejltagelse faaet den Mad, der var tiltænkt Handelsmændene!

Grønkaal eller gule Ærter var det mest almindelige – Ølufvad Kro var dog kendt og skattet for kogt Torsk. – Men Forplejningen var jo ikke nær lige god og rigeligt i alle Kroer.

En Driver, der i mange Aar drev for *Jørgen Hansen* i Rejsby, fortalte, at ude i æ Sønden havde de to Slags Mellemmad. De havde noget udmærket Mad med Pølse og Ost og andre rare Ting. Den Slags kaldte de for: »Sei sie gut!«

Og saa havde de noget andet, de kaldte for: »da hast du das!« Det var tykke Humpler uden Paalæg. –

Naar Driverne kom til Kroen, stod Bordet dækket med lækkert Smørrebrød, og Krokonen sagde indsmigrende: »Sei sie gut!«

Men den gode Mad var jo kun »en Gaaf o en Søk!« – Naar saa Driverne forlangte mere, hev Krokonen et Fad tykke skrabede Humpler hen for dem og snærrede arrig: »Da hast Du das!«¹³⁾

– Saadan lærte de jyske Drivere Navn paa de to Slags Mellemmader ude i det holstenske! –

Den samme Driver var en lang mager Karl, der aldrig blev tykkere, hvor meget han saa aad. De andre Drivere sae om ham, at han kun havde een Tarm, saa alt gik lige igennem ham, derfor var han altid sulten, saa de, han drev for, maatte bestille dobbelt Maal Mad til ham i Kroerne.

Mellem Hestetrækkere og Studedrivere var der stor Standsforsk. Hestetrækkerne førte sig med Anstand, kom Smør i deres Punser og saa med Foragt ned paa Kvægdrivere og Trækkere. Med den Slags gemene Folk mængede de sig nødigt. Det var knapt nok, de kunde spise ved samme Bord. Til Gengæld drillede Studedriverne Hestfolkene, saa snart Lejlighed bød sig.¹⁴⁾

Var Studedriften stor: 80 til 200 Stude eller mere (maaske delt i flere mindre Drifter), da var der som oftest en Foder-skaffer med Driften. Han var til Hest og nød større Anseelse

end de gemene Drivere – selv Hestetrækkerne saa han over Hovedet! –

Han red forud for Driften, ordnede Indkvarteringen i Kroerne, bestilte Plads og Hø til Studene og Mad til Mændene. Han skulde ha Forstand paa at aarelade en overdrevet Stud, (stikke en Stud op), havde i det hele taget Ansvaret for, at Driften kom frem i gode Maader. Og paa Hjemvejen var det ogsaa ham, der betalte i Kroerne.

Var Studeflokken mindre, var een af Driverne Formand eller Fordriver og ordnede Nattekvarter og deslige.

Tog Driverne godt for sig, naar de om Aftenen gik i Kvarter, da var de saavist heller ikke smaattærende til deres Davre, inden de igen drog ud paa deres Vandring, for da gjaldt det om at æde for hele Dagen. Ganske vist fik hver Driver et Bundt Mellemmader med fra Nattekvarteret, men det var ikke altid, de blev brugt som Vandrekost den Dag. –

Gamle *Anders Thomsen* i Vorbasse¹⁵⁾ fortalte, at han engang Nord for Holsted paa »Kongens Vase« var inde hos en gammel Kone. Hun havde inde i sin Stue en stor Dragkiste staaende, og i alle dens Skuffer var der Bundter af Mellemmader.

For se, Studedriverne var sparsommelige Folk. Naar de spiste godt Morgen og Aften, kunde de omtrent klare sig Dagen igennem. Og de Mellemmader, de fik med fra Kroen – det har jo her særlig været Hovborg Kro – dem leverede de saa ind til Konen. Og hun gemte Maden ærligt og redeligt, indtil Driverne hentede den paa Hjemvejen. Da var Maden jo 10–14 Dage gammel, men det maatte paa Hjemturen nærmest regnes for en Dyd – for des drøjere var den jo.¹⁶⁾

Det var kun de færreste Kromænd, der havde samme gode Skik som Jep i Marup, at alle, der loserede hos ham paa Udturen, ogsaa fik gratis Losi og Fortæring hos ham paa Hjemturen. – Men i Seng kom de ikke, naar de var hjemvejs, for da var de altid lusede!

»Der er trej Hik i en Æl (Byge) og tow Søk i en Pæl!« sae en veltjent Kreaturtrækker.

Og det er god gammel Studedriverisdom sandet i piskende Byger ude paa en ensom Nattevagt saavel som i et lystigt Lav i en Krostue.

I dette Mundheld er tegnet de gamle Tidens Studedriver lyslevende for os: Haardfør i Kulde og Strabadser. – Pisker en hidsig Byge ned over en øde Hedevej, da drejer han blot Bagen til og skyder Ryg som Enerbusken ude i Lyngen. – Kanske smækker Væden gennem hans Vadmels Bukser og driver ham iskold ned ad Bælgen. Det er koldt, men det ka ikke være anderledes! Han skutter sig i et Kuldehik: Trej Hik i en Æl!

Alting faar jo Ende, ogsaa en Byge ved Jævndøgntid. – Vorherre ha Lov for en Pægl i Flasken: To Slurk i en Pægl! – Skaal! Det varmer!

Det daglige Maal var ellers kun en halv Pægl, men det var ikke vanskeligt at faa den spædet op. Og det kunde godt gøres nødigt paa en Nattevagt med Kulde og Rusk. Nu og da tog de vel nok saa mange og kraftige Søk af Pægleflasken, saa de enten blev søvnige eller kurasige.

Kristen Rahbæk fra Fruergaard i Sdr. Felding fortæller: »A husker engang fra min Drengetid, at der var 24 Drifter Stude ude paa vor Mark og 60 Drivere i Indkvartering. – Om det var den Nat eller en anden, ved a ett saa bestemt. Men a husker en Nat, at de, der vaagede ved Studene, var gaaet sammen og havde faaet noget i Hovedet. – Naa da, sikken Hal-løj, der blev!«^{16a)} –

Ude i Heden lidt Nordvest for Ølufvad Kro boede Pottet-konen Stine Baael. Hos hende søgte Vagtfolkene tit Husly. Hun fik en lille Rude sat ind i Gavlvæggen i sin Stue, det hed sig, for at hun kunde holde Udkik efter Studedrifterne. Men det var nok snarere for, at Driverne kunde ha Lyset at stile efter, naar de var trængende til lidt Stuevarme og en Taar at drikke.¹⁷⁾

Var der intet Husly at opdrive i Nærheden, tog Driveren, om der var Ro dertil, og puttede sig tættest muligt ind til en af de liggende Stude. Det kunde være baade læt og lunt og for Mand og Stud en gensidig Tjeneste.

Men i Nætter med grimt Vejr blev der kun lidt Tid til Hvile eller Selskab, da kunde det knibe haardt nok at holde Flokken samlet.

Den 94aarige *Milner Pedersen* i Velling fortæller fra den Tid, han som ung Knægt drev Stude til Husum:

»Ja, saamænd, det kunde nu og da være skrappt nok, især da at vaage ved Studene om Natten.

Jeg husker en Nat, vi laa ved Ulvmølle Syd for Ribe med en Drift Stude sammen med mange andre Flokke. Det var min Tur til at være ude ved Studene. Og det var ett møj gjævt, for det var Blæst og Regn.

A løb rundt om Flokken hele Tiden for at holde den samlet. Men Omkredsen blev stadig større, og a kunde indse, de tog snart Magten fra mig.

Saa træffer a nogle gamle Drivere, og de siger: »Ja, nu lar vi Stude være Stude og Drivere være Drivere! Dette her er ett Vejr for en Døwl at være ude i, knapt nok for en Studedriver!«

Vi gik saa hjem i Laden i Ly. Og det gik da heller ett saa galt. Studene var der hver een næste Morgen, men Drifterne var jo noget blandet sammen.«

MADS SMAABOWS OG SMEDEN I KOLLEMORTEN

PENS. Lærer *P. Jæger* i Bramming fortæller fra sin Drengetid: »Omkring 1875 tjente jeg som Vogterdreng og Røgterdreng paa Nielsbygaard i Føvling. Her holdtes mange Stude. Og af den anden og ældre Røgterdreng lærte jeg, hvordan jeg om Vinteren skulde faa et Par af Studene gjort ridetamme, saa jeg om Sommeren kunde bruge dem at ride paa, naar jeg skulde vogte Studene ude i Engene.

Det skulde dog helst gaa dulgt til, for Manden maatte jo ikke vide det. Den Stud, man brugte til Ridedyr, fik jo for lidt Tid til at æde, derfor blev den ved at være slunken og langbenet, mens de andre trivedes. Man var nødt til at ha mindst

to gjort ridetamme, saa man kunde skifte, ellers blev Sporten jo opdaget. —«

Men den Ridesport Vogterdrengene i Føvling og sikkert mange andre Steder øvede sig i, det brugtes ogsaa af Driverne sønderud.

Selve Vandringen, de 3—4 Mil, der var Dagsrejsen for en Studedrift, kunde ikke overanstrengte en kraftig Mand. Men Vejlængden var ogsaa det mindste. Det, der virkede trættende, var den stadige væren paa Færde tit Dag og Nat i eet. Det kunde godt i Længden gøre en Karl lidt slap i Knæhaserne.

Og adskillige trætte eller dovne Driverne skaffede sig da Hvil eller Magelighed ved at ride paa Studene.

Da Jesper Thorum fra Dølby Sogn efter Rideturen paa Træhesten i Nørholms Avlsgaard fik sin Svaghed i Benene (se »Studedriver og Herremand«), blev han dog ved at være For-driver, idet han red paa en af Studene ud og paa en købt Hest hjem.

Og gamle Søren Post i Nr. Nebel mindes en af sine Fæller fra mangen Tur til Husum og Flensborg. Mads Smaabows var hans Kendingsnavn. — »Han waar da saa ibann te o rii o æ Stued for ett o slidd o hans Træsko. De töt a no waar Synd, for saan en Stök fied Høwed haar saamænd mier end nok mej o fragt si sjæl! —«

De fleste Driverne var ellers ret gode ved deres Dyr og undte dem gjerne noget godt i Skrutten, da de Drikkepenge, der muligt vankede i Husum, afgang af, i hvor godt Stand Studene naaede frem til Markedet. Derfor vilde Driverne gjerne, naar Lejlighed bød sig, lade dem bjærge lidt undervejs.

Ude paa de store Heder var der jo ingen, som lavede Vrøvl, fordi Kræet aad af Lyngen. Værre var det, naar Vejen gik gennem dyrket Land, og Studene enten af Vanvare eller med Driverne Vilje smagte til en Plet grøn Rug eller det sparsomme Græs paa Ager og i Eng, da gik det ikke altid fredeligt af. For Bønderne havde de boendes Ret til at værge deres Ejendom. Og Driverne holdt sig til de farendes Ret at bjærge undervejs, hvad bjærges kunde.

Der var de Bønder med Mark langs Drivvejene, som i Drivtiden levede paa en Slags Feltfod, stadig paa Vagt for at kunne møde for de sultne Stude.

Andre gik over til Angreb og tog Studene i Hus, om de fangede dem inde paa deres Mark. Saa maatte der betales for at faa Dyrene løs igen: 4 Mark for en Stud, men 1 Specie for en Tyr. Driverne skulde saa vist nok vogte sig og deres Stude, hvor de vidste, der var Fare for den Slags. Men naar Uheld var, kunde det jo gaa galt alligevel.

En Mand ved Navn Anders Ulv fra Asbo i Bække Sogn tog saaledes i 1730 en Stud fra en Drift, der tilhørte en hollandsk Handelsmand. Det blev til en Retssag. Men siden den Tid lod de hollandske Studehandlere deres Studedrifter gaa uden om Asbo til store Skade for Byen.

Det er en gammel Historie, som stadig er atterlevet langs Drivvejene og har dryppet Galde mellem Driverne og Bønder.

Godt 100 Aar senere var der paa lille Margrethenborg i Randbøl en Mand, Pæ Knudsen, som stadig laa i Krig med Driverne og tog Stude ind, saa snart han saa sit Snit. Selv den Dag hans Kone døde, tog han en Stud.

»Ku'en baareste slip urren om Pæ Knudsen o saa æ gall Smej i Kolmaaten, saa waar'et bando ingen Sag o vær Drywer!«

Den gale Smed i Kollemorten var Driverens Skræk. Det var en dvalsk Karl, der havde sin Fornøjelse af at yppe Klammeri med Driverne, ta deres Stude ind og lave dem mest muligt Bryderi.

De fredelige Driverne listede uden om. De mest krigerske bandte ham og hans Kælling og lovede ham Klø i svære Maa-der – at sige da, naar de sad i en Krostue langt fra Kollemorten! For naar de stod over for den sorte Smed og hans Slagtræ, gik Kurasjen af de fleste.

Omsider kommer der en Karl forbi med en Drift Stude. Han havde nys tjent Kongen som Garde og var ikke til Sinds at la sig noget byde. Og da Smeden farer ud og bruger en syndig Kæft, fordi en af Studene lettede Halen og lagde nogle Klat-

ter uden for Smedjen, saa tar Karlen igen og rinker den anden ind, som endnu ingen har vovet før.

Smeden bliver helt desperat, farer ind og river en hvidglødet Jernstang ud af Essen og gaar løs paa Karlen med den.

Men gutten Karl er ikke ræd af sig. Han stiller sig i Paradestilling med sit Egespir. Og da Smeden langer ud efter ham, parerer han saa kraftigt, saa Jernstangen flyver ud af Næven paa Smeden og langt hen ad Vejen.

Og nu er Karlen ikke sen til at faa fat i den rette Ende af Jernet. Og nu bliver det et andet Spil, end Smeden havde tænkt sig. – For se, det ka gi en sær Forskel, hvordan en gløende Jernstang vender med den varme Ende! –

Smeden havde da ogsaa Livet mere kært end Æren, for han rendte, som Folk kun render, naar de har en glødet Jernpig nær ved Halen. Til sidst kravlede han ind i Bagerovnen for at gemme sig.

Men se, en Bagerovn er jo omtrent det ringeste Puttsted, der ka tænkes, naar der uden for Ovnsmundten staar en gal Garde med en hed Jernstang. –

Siden den Tid passede Kollemorten-Smeden bedre paa at se sine Folk an. Og Gardister især kunde han ikke for sin Død udstaa!¹⁸⁾ –

Den Historie har kortet mangan Aftenstund og frydet mangan Driversjæl mellem Skive og Husum.

NED GENNEM DET SLESVIGSKE

NED gennem det slesvigske tog Driverne det som oftest i Mag. For – som en gammel Driver sae – jo længere vi kom sønderud, des tættere laa Kroerne, og des bedre Græs var der langs Vejene.

»Fra Rendsborg og ned efter Itzehoe drev vi aldrig mere end et Par Mil om Dagen,« siger gamle Jacob Rask i Jernvedlund. – »Nej, for der var saa godt med Græs langs Vejen, og det kostet ett noget.«

Studene satte Smag paa Vejgræsset. Og Driverne fik Smag for Kroernes Grog. Hvorfor saa haste!

Der var ogsaa meget kunstigt at gi Agt paa her nede, hvor baade Folkets Maal og Sæd og Skik var anderledes end hjemme. Og i hver Kro var der noget nyt og kunstigt at hefte sig ved. –

I Brøns Kro sad den tykke Krokone for Bordenden og skænkede Kaffe ud hele Dagen.

Ved Randselbjerg Kro havde de en Kjelde (Brønd), der var saa dyb, at naar man keg ned i den midt om Dagen, kunde man se Stjernerne spejle sig i Vandet nede paa Bunden.

Hos Bertel i Abild og hos Iver og Lone i Ulvmølle var især gode Madsteder.

Det samme Skudsmaal fik Klør Es af de, der stak skraas ind gennem Landet efter Flensborg til.

Men Aggerskov »waar da saa møj en riing Stej!« siger gamle *Søren Post* i Nr. Nebel. »Og i Povls Kro kunde Folkene ikke snakke andet end tysk, de waar knap o nap saa forstole som en ordenlig Studbrøl! – Men den Kro lo da ow liig o æ skrap Kant, hur der ett waar sturt andt end Stien o Boget (Boghvede) –.«

Niels Sørensen i Tarm husker, at i Gredstedbro og i Døstrup Kro havde de det bedste Hø. Og hos Bertel i Abild den bedste Grog. –

Tre store Hovedveje ned gennem Sønderjylland tog imod Færdselen Nord fra og førte den videre ned imod Landegrænsen. De to vestlige af disse Veje randt sammen til een enten ved Tønder eller Glaserkro.

Disse tre Hovedveje gik ad følgende Strøg:

Den vestlige Drivvej over Gredstedbro gik gennem Ribe, Lustrup, Roager, Ulvmølle, Øster Gasse, Brede, Sølsted, Abild, Tønder, Sæd, Sønderløgum, Glaserkro, Læk, Randselbjerg, Klingenberg Kro (forsvunden), Enge, Soholmbro, Dorpum, Bankosettelkro (forsvunden), Drellsdorf, Jægerskro, Husum.

Den mellemste Vej over Foldingbro gik over Dover, Hygum, Harreby, Gjelsbro, Stensbæk, Arnum, Lindetskov, Lindetkro,

Arrild, Nørreløgum, Frydendal, Sogn (Løgumsgaard), Løgumkloster, Damhus, Klingborg eller Abild, Tønder. Og saa videre imod Syd i Samling med den vestlige Vej.

Da der blev fast Landevej mellem Løgumkloster og Tønder samt mellem Tønder og Sønderløgum, saa Studene blev ømfødet af at gaa her, brugte man Vejen fra Kloster til Telt Kro ved Dravedskov, Solvigmølle, Hostrup, Bejers Kro, Karlum, Glaserkro, hvor man igen traf den store Vej.

Den østlige Drivvej eller »den gamle Oksevej« gik fra Kolding over Vonsild, Øst om Kristiansfeld, Brabæk, Aller, Faustrup, Errigsted, Thomashus, Haderslev, Maugstrup, Vartenbjerg Kro, Immervad, hvor Oksevejen mødte og enedes med den jyske Hærvej – Hovslund, Øster Faarhus, Rødekro, Toldsted, Gejlaa, Bov, Schäferhus, Jaruplund, Bilskov, Isted, Lyrskov, Gamle Tækkekro, Schuby, Lille Danevirke, Kograve, Okselejr, Mildebjerg Kro, Kropperbusch, Feldscheide, Rensborg.

Mellem Husum og Rensborg gik Drivvejen over Ostenfeldt, Hollingstedt, Dörpstet, Gross Rheide, Kropp, Feldscheide, Rensborg.

Fra Rensborg til Itzehoe gik Vejen over Jevenstedt, Springberg, Hohenwestedt, Minnerwatt, Blauenlap.¹⁹⁾

Jo længere man kom mod Syd, des tættere Færdsel og des flere Studedrifter, indtil Færdselen og Kvægdrifterne fra hele det jyske Land randt sammen til to broget skiftende Færdselsstrømme mod de store Markedsbyer sønderude.

PAA KAMPEN VED HUSUM

IKKE blot Færdselen, men ogsaa Spændingen steg, jo nærmere man kom Husum. Der var meget, som nu var sin Afgørelse nær: Var Husum god eller skidt? – Fik de snart solgt, eller kom de til at ligge ude paa æ Kamp med Studene i Dage og Nætter? – Kanske skulde de til Slut paa Vandring til Issehow? – Og mon der blev Drikkepenge? –

Mange af Handelsfolkene var nu naaet frem og sluttede sig til deres Drift de sidste Par Dage. De kørte i hele Rækker ret som en Bryllupsskare, tit 20–30 Vogne i Række.

Nu var det ikke morsomt for Driverne at komme sidst i Nattekvarter, da de saa godt kunde risikere at faa Studenes Nattelejr en halv Mils Vej fra Kroen, fordi Pladserne var optaget.

Det sidste Nattekvarter før Husum var Jægers Kro, hvor Drivvejene løb sammen. Og her indleddedes Handelen og toges de første Varsler om godt eller daarligt Marked.

Den Nat i Jægers Kro blev der ikke megen Søvn til Driverne, for det gjaldt om at være tidligt paa Markedspladsen ved Husum.

Ved Midnatstid gik de første Drifter ind mod Husum. Mange var der allerede Dagen før. Det skete, at Handelsfolkene stillede Kl. 3 om Morgenen, saa det gjaldt om at være paa Plads med Studene.

For Driverne gjaldt det nu om to Ting: at holde Driften tæt samlet og at faa de ringeste Stude inderst og de bedste yderst i Flokken. Det var mere end to, tre Mand til hver Drift kunde magte. Men der var ogsaa Hjælp at faa. Rundt om drev Flokkevis af Arbejds mænd og store Dreng med lange Studepiske for at lade sig leje.

De forlangte gjerne 5 Mark til at begynde med, men som Regel gik de for 2 Mark om Dagen. Mange af dem var nogen slemme Sutter, og Flasken havde de fleste i Lommen, saa lidt op ad Dagen var deres Hjælp ikke stort værd.

»Ja, mange Handelsfolk havde jo et farligt Vrøvl med de Hjælpere,« siger gamle *Therkild* i Randrup. – »Æ brugte altid at gi dem 1 Mark mere, end de forlangte, men saa skulde de la æ Buttel blive hjemme. Derfor var mine Hjælpere ædru og flinke, naar de andre sov eller lavede Ustyr.«

Var Husum skidt, var det slemt for Handelsfolkene, men heller ikke rart for Driverne, for de maatte jo blive hos Driften, til den var solgt, hvordan saa end Vejret var.²⁰⁾ Og tit blev Studeflokken købt med den Forudsætning, at Driverne skulde

følge med til Køberens Gaard, maaske en Dagsdrift eller længere borte.

Lod Studene sig ikke sælge til en antagelig Pris, lejede Købmændene tit Græsning til dem ude i Marsken. Eller hvis det var i Efteraaret, lejede de dem ind i Foder Vinteren over for 2–3 Prøjsere. Studene fik da ikke andet end Byghalm og blev saa magre inden Foraaret, at de knapt kunde gaa.²¹⁾

Men solgt eller ikke solgt. – Den Tid kom jo omsider, da Driverne havde udtjent og kunde vende Næsen imod Nord.

Først skulde der dog gøres op: Foderskafferen eller Fordriverne fik af Studehandleren Penge til at klarere med i Kroerne, hvor der var bedet paa Udturen. – Det var som Regel 1 Mark for et Par Stude og 2–4 Mark for Nattekvarter og Fortæring til en Driver.

Ogsaa Driverne fik nu deres Løn. Det var $2\frac{1}{2}$ –3 Mark om Dagen, og det var for en mægtig Dagløn at regne i en Tid, da en Daglejer der hjemme kun fik en Snes Skilling om Dagen.

Var Studene kommen frem i gode Maader og godt solgt, fik hver Driver som Regel 1 Prøjser i Drikkepenge. – Men der var jo Forskel paa Studehandlere i det Kapitel. –

Søren Post siger om Kræ Vad: »Han waar en flink Mand, han ga wos altijer wor Onden (Middagsmad), inden vi drow aw hjemad. De gjor ingen a di anner. –«

STUDEDRIVERNE HJEMVEJS

SAA endelig kunde Driverne vende Kaasen hjemad. Og det gik stærkt: De tunge langovrede Træsko i Haanden og saa langskridtet eller i Smaarend ad Hjemmen til.

Den Vej, der tog 12–14 Dage ud, tog de nu i 4–5 Dage hjem. Nogle skulde hjem efter en Drift mere. Andre skulde hjem og i Gang i Mærgelgrav eller Klynemose til 24 Skl. om Dagen. Og alle skulde de koste sig selv nu paa Hjemvejen og spare, hvor spares kunde. Derfor Fart paa! – En Gaatur paa 10 Mil om Dagen regnedes ikke for store Ting, der var dem, som tog baade 12 og 14 Mil i Døgnet.

Og om flere af de gamle Drivers Udholdenhed fortælles rent utrolige Ting.

Saaledes havde Jens Thomsen fra Ahler en gammel Mand til Driver, Søren Peder hed han. Han haltede stærkt af en Hofte-skade og gik jævnlige og smaaklagede sig: »Aa mæ sølle Lyw! Mæ sølle Lyw!« Og omsider hed Søren Peder ikke andet end: »Mæ sølle Lyw«. Og under dette Navn var han kendt i alle Drivkroer mellem Skive og Husum.

Men »Mæ sølle Lyw« var slet ikke saa smaatgaende, som hans Halten og Jammer gav Indtryk af. I et gyngende Smaatrav strøg han afsted Mil efter Mil, saa andre raske Mænd sakkede langt bagud.

Engang var Husum Marked god. Det gjaldt om at komme hjem snarest efter en ny Drift. Jens Thomsen og hans Driver tog fra Husum ved 4 Tiden om Eftermiddagen. Og Handelsmanden skaanede ikke sin Hest, men red saa haardt, den kunde taale.

Hen paa Morgenstunden naaede han til Grindsted og tog ind her for at bede nogle Timer. Da han havde hvilet og sovet lidt og op ad Formiddagen sad og drak sin Morgenkaffe, kommer »Mæ sølle Lyw« jokkende ind ad Krodøren og hilser: »Go Maaen! Her er a!«²²)

Det gjaldt om at ta ind i de Kroer, hvor de havde loseret paa Udturen, der var billigst, og Krofolkene vilde gjerne vide lidt om, hvordan Handelen var gaaet.

Paa Hjemvejen at gaa forbi Ølufvad Kro uden at se inden for og melde om Turen, det var ikke raadeligt.

Stine holdt paa Mandstugt og Orden, og hun forlangte at vide Besked. Men den, som havde nyt at fortælle, kunde til Gengæld være sikker paa billig Fortæring.

Men kun i Marup Kro var det saa gæstfrit, at Driverne nød helt fri Fortæring paa Hjemvejen. – Og da Kroen nedlagdes 1872 og blev Bondegaard, blev Gæstfriheden stedse ved at være Tradition og Særkende for Gaarden og Slægten Jepsen.

Hjemvejs var Driverne knapt saa lækkersultne som paa Udturen og ikke vanskeligt at stille tilfreds – blot det var billigt.

Og nu var det rart at ha lidt sammensparet Forraad fra Udturen til at tære paa – enten i den gamle Kones Dragkisteskuffe eller et andet Sted. Og selv om de gamle Mellemmader krummede Enderne sammen som en Flitsbue eller røg af Mul som en tør Ullefis, saa trøstede man sig med, at det var godt drøjt at tære paa og smagte saa rart billigt!

Markedspladsens døvende Tummel summede endnu for deres Øren, mens Landet skiftede for deres Syn fra Marskens Frodighed til Hedevejens øde Mil.

Saa stor og broget var Verden! Saa mægtig en Forskel paa derude og saa her hjemme, hvor Folk tridsede om i deres egen Tummerum og troede, at Sognet her var Landets Midtpunkt, og Præstens ny Tærskæværk Verdens største Vidunder.

Hvad Under da, om Langfarernes Bedreviden nu og da maatte ha Luft og af og til slog ud som storblomstret Pral – halvvejs troet og halvvejs overbegrinet.

– »A har set Marskstuud, der var saa store, saa Folk maatte bruge Stige, naar de vilde lægge Grime paa dem!« –

Jo, Land og Dyr og alt der sønderude var storstilet! –

– Lus! kalder I det Kravl der for en Kongelus! Nej, saa skulde I lige se tyske Lus, de batter nowd bejer! A har i en Kro der ude ad æ Sonden set Lus saa vel ved Magt, at de kunde med Halmstraa i æ Flav! – Folk derudead kogte dem i Gruedkelder og brugte dem til Svineæde! – –

Og saa Sproget! – Hvem andre herhjemme end Præsten kunde vel sprække Tysk? Men det kunde vi, der har været i Husum!

»A haar gevaaren saa durk langt nede i det tyske, saa a niks kunde howsk o gesprek en jenne dansk Uer!«

Hvor langt har Du da været?

»Aak a haar væt laant o den anden Sijj Soholm Brow, hur Folk kaalder en Gryd for en Grov, æ Brø for en Trælling, en Skie for en Løffel o en Jyllænder en Tøffel!«²³⁾

Og der var dem, der fik »Drywdyr« med hjem, flere end de havde ud.

Engang da *Mads Aarup* kom hjem fra en Tur til Husum for *Kræ No*, havde han faaet Følgesvende med sig. Det sidste

Stykke Vej kunde han knapt taale at se en Pæl eller en Lervæg, uden han jo skulde hen at gnutte sig. Saa snart han kom hjem til Gaarden, raabte han sin Kone ud og forlangte en ren Skjorte. Saa skiftede han ude i Kaalgaarden.²⁴⁾

Engang da Storhandleren *Peter Ingwersen* kom hjem i en lignende Forfatning, og hans Kone bød ham velkommen hjem, svarede han:

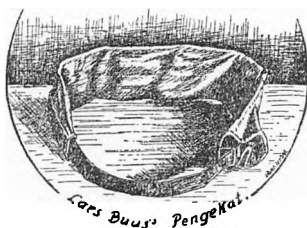
»Ak nej! Ak nej! Jeg er saamænd ikke velkommen hjem, for jeg er saa fuld af Lus!«²⁵⁾

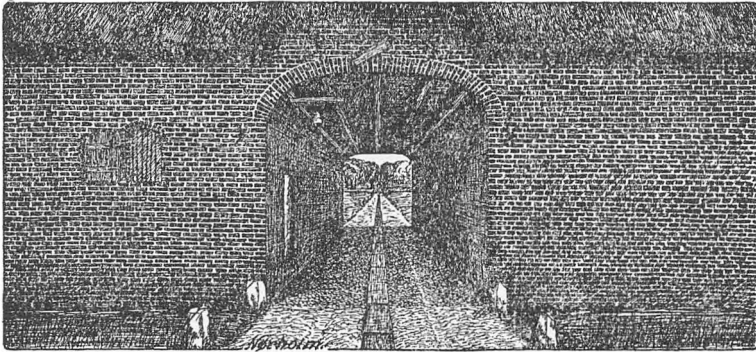
– – Med eller uden Følgesvende, storpralende eller faamælt, ungdomskaade eller alderskrogede, hastede de frem ad de jyske Veje mod deres Hjemmen et Steds oppe imod Nord. En Flok af stærke, haardføre Mænd paa Vandring.

Og hvor de kom frem, fulgte med dem et Pust af Langfærdens Eventyr.

Det ny, det fjærne og ukendte ligesom sivede frem i deres Træskospor.

Sønderud og hjem igen. – Det var stedse deres Rejsefærd, der skabte Sagn og virkede Fremdrift.

STUDEDRIVER OG HERREMAND

JESPER THORUM hed en Sallingbo Studedriver fra Øksnevad i Dølby Sogn.

Han var en flot Karl og kendt som en dygtig Mand til sin Haandtering. Den Handelsmand, der havde ham til Foder-skaffer eller Fordriver, var noget nær sikker paa at faa sine Studedriver frem i god Stand. Og faa kendte bedre end han de jyske Veje mellem Skive og Husum.

I en ung Alder fik han en Svaghed i Benene, saa han maatte færdes til Hest paa sine Farter eller ogsaa ridende paa een af Studene. – Og det har sin egen Historie, som her skal berettes:

Det skete engang paa Vejen hjem fra Husum, at Jesper Thorum slumped ind paa Herregaarden Nørholm, lidt Nord for Varde. Han havde før paa Hjemvejen overnattet hos Staldkarlene her og agtede det samme denne Gang.

Nu træffer det sig, at der netop den Aften er stort og fint Selskab med Balfalderne oppe i Hovedbygningen hos Herskabet.

Og i Tjenerfløjen, hvor Jesper søger ind, bliver Aftenen ogsaa fejret med Puns og Skaaler og højt Humør. –

»Skaal, Du Studedriver! Saadn Drikkels har Du nok ikke smagt der sønder ude!«

»Haa, det tror I! Den Slags vander vi Studene med i lange Trug! – Skaal!«

Det bliver efterhaanden til mange Skaaler og stor Kurasje.

Ud paa Aftenen siger Jesper: »Hør vil I med op i Salen at

danse polsk med de smaa Frøkener der, for nu synes jeg, vi trænger til lidt Hovro?»

»Er Du splittendes gal!« siger de andre. »De smider Dig ud og pudser Hundene paa Dig. – Nej lad os nu være Menne-sker – Skaal!«

Men Jesper har sat sig i Hovedet, at han vil til Balfaldera sammen med Komtesser og ædelige Jomfruer. – Tør han ikke! – Det skal han bando vise dem, de Luseknækkere! – Vil I med, saa gaar vi. Tør I ikke, saa ka I la være! – Men nu gaar Jesper Thorum paa Bal i Riddersalen! –

De bliver næsten ædru af Skræk og Benovelse, de andre. Dette her er jo omtrent halsløs Gærning!

I tilbørlig Afstand ser de til, da Jesper knejsende som en Greve tramper op midt ad den høje Stentrappe og ind ad Hoveddøren.

»Gud Faader fri vos! hvordan vil dette her spænde af?«

Men Jesper gaar frit ind uden at blive antastet. Det er ud paa Aftenen, og Humøret er ogsaa højt her. Tjernerne saavel som Gæsterne tar ham vel for en sent ankommen Gæst. At se til er han ikke stort anderledes end en Købmand eller Forpagter: købstadklædt med Støvler, Dyffelsfrakke og Halsbind. Og Anstand og Manerer har han lært paa sine Farter.

Han blander sig mellem de andre Gæster og ter sig, som hører han til her.

Inde i Salen gaar Dansen.

Og Jesper Thorum danser. Hu hej! hvor han danser, saa det taager dem for Synet, baade han selv og hans Dame: Polsk og Svejtrit som ingen af de ædelige Jomfruer nogensinde tilforn er bleven ført i Dansen. Det er næppe nok, de naar at røre Gulvet med deres nysselige smaa Taaspidser. De svæver, flyver gennem Salen!

»Gud! hvor danser De himmelsk!« – De svimler i hans stærke Arme og sender ham kæln Blikke.

– Hvem er mon denne fremmede Kavalier, der fører sig saa strunk og danser saa bedaarende? –

Og Jesper danser. Hu hej, for en Fest at være Herremand for en Nat!

Han er ikke af Gulvet. Og Damerne staar rede at gi sig ind i hans Favn for at flyve ud i Svimplens lifflige Gys, blot han sender dem et Hovednik.

Aldrig før har han vidst, at en Pige kunde ligge saa let og blød i en Karlearm. – Det er jo som en Visk Hø! – Nej, som en Dunsæk, der er blød og bøjelig og vejer mindre end som saa!

Og se ind i deres Øjne tæt ved gir Svimmelhed, som at se ned i et dybt Aahøl, hvor Strømmen drejer i Hvirvler. – Saa tæt er deres Mund ved hans Kind, naar de danser, saa han fornemmer deres Aandepust skylle over sit Ansigt, livsaligt varmt og krydret, til det koger med Ild og Sødme gennem alle hans Aarer. –

Hu hej! Dette her er ellers noget andet end Dansetramp paa hullet Lergulv og lidt Halløj med en Kropige eller Hvil i en luset Driverseng! –

Polisk, Svejtrit og Syvspring! – Jesper danser som Herremand, til Lysekroner og Vægge danser med!

Men rundt om fra Kroge og Vinduespladser følges han af hadske, misundelige Øjne. Hvad mon han er for en Drabant, der saa pludseligt dukker op og vinder Damernes Gunst, saa de knapt har Blik eller Dans tilovers for deres tidligere Kavalerer? – Hvad mon han bilder sig ind, saadan een!

Og pludseligt – hvem ved hvorfra eller hvordan – gaar gennem Salen en Susen, der vokser til et ondt Stormvejr: En Studedriver! En ussel gemen Studedriver!

Men Jesper sanser intet. Han bare danser. Danser, saa Salen og Alverdens Riger drejer i Ring og danser med! – Indtil hans Dame med et Hvin smutter ud af hans Arm og skynder sig at finde et passende Sted, hvor hun kan svime hen med tilbørlig Anstand.

Da først sanser Jesper tre, fire Tjenere, der i Flok gaar ham truende nær.

Naa saa, de vil ha Ballade! Ja, det skal de faa. Saadn nogle Spytstikkere, der aldrig har været i Husum eller Issehow eller bremset en mandhwolm Stud! Af den Slags Profeter ka han mageligt ordne et Dusin eller mer! –

Kom an! – Tjuu! Tjep! – Han spænder Ben og driver Skaller, der plejer at kunne gøre lyst i den værste Batalje i en Krostald.

– Nej pyt! Han danser endnu, gør han, spænder Ben for det bare ingen Ting og driver Skaller, der hviner ud i den tomme Luft. –

Han og Salen danser endnu, da han ligger afmægtig strakt paa Gulvet med en Dynge sparkende og skraalende Mandfolk ovenpaa sig, mens Damerne hviner og faar ondt.

»Ih, Gud fri os! Det er jo skrækkeligt! En saa impertinent Person!«

Nogle faar ondt og maa søge Støtte hos deres Kavalerer. Andre maa ha deres Hovedvandsæg frem, for det lugter jo ligefrem af Stud herinde! – »Uf, han var skrækkeligt at danse med! Men det var jo umuligt at slippe fri for ham – Guud! hvor er det rædselsfuldt!« –

Men Jesper Thorum danser ikke længere. Knubset, sparket og bagbundet stødes han mod Udgangen. Nu, han har solide Strikker om Haandlekene, er der Kavalerer nok, som under ham et Spark og har Mandsmod til at gi ham det!

Ned ad Trappen, over Broen og ud i Avlsgaarden følges han af en skraalende, dinglende Flok, der knapt nok selv ved, hvad de har i Sinde.

Saa skingrer en Stemme op: »Er han kommen gangende her-til, la ham saa faa Lov at ride herfra! Har I ingen Træhest længere her paa Gaarden?«

Træhesten? Træhesten? – Der raabes og spørges og skraales, indtil et hjælpsomt Tyende viser an: Jo i Skrammelrummet henne ved Siden af Porten, der ligger Træhesten saamænd endnu mellem alskens Skrammel.

I mere end en Menneskealder har den ligget afvæltet og spindelvævsklædt her som en skummel Trussel ud fra en ond Fortid.

Nu hives den frem ved Lygtelys, saa Støvet taager, og Skrammelbunken knaser. Men Hesten er naglet sammen af solide Egeplanker, som Træorm og Frøn ikke har magtet. Den

staar solidt endnu paa sine skrævende Ben og kan mageligt bære end Mand.

»Op med ham og lad ham faa en Ridetur, han husker, den Studedrabant!«

Der er villige Næver nok til at løfte ham op og tvinge ham til Sæde over den skarpe Kant.

Og da vaagner Jesper Thorum. Festbruset i hans Sind, Dansen og Rusen, der gjorde ham til Herremand og Herremænds Lige brister i en vaandefuld Pine, som sønderbryder hans Krop.

Han vil bide Tænderne sammen og ikke gi en Klage, men magter ikke at tvinge sin Stønnen. Sveden slaar ud paa hans Krop i kolde, tunge Draaber. Han jamrer hjælpeløst. Brøler tilsidst i sin Vaande som et martret Dyr. — —

Den forkrøblede Mand, som Dagen derpaa møjsommeligt ved to Kæppe slæbte sig nordpaa, lignede kun lidt den ranke og stoute Jesper Thorum, der Aftenen før vandrede ind paa Nørholm.

Hjem naaede han da omsider. Men den Ridetur der Syd for Porten i Nørholm Avlsgaard gav ham Mén hele hans Levetid. Han kom vel igen paa Farten med Studedrifter sønderud som en betroet Mand for store Studehandlere. Men altid færdedes han til Hest, eller ogsaa red han paa en af Studene paa Udturen og paa en købt Hest hjem. For Benene vilde ikke ret lystre ham.

Altfor tidligt blev han aflægs og maatte lægge op. Men ved Foraarstid, naar de første Viber skreg ude over Kærene, kunde han Dage igennem sidde ude paa sit Kaalgaardsdige og spejde ud mod det fjærne, hvor Alfarvejen gik, og hvor der nu og da skimtedes en duvende Hob af brogede Studekroppe paa Vandring, mens Kvægbrøl og Drivernes »How! How!« gjaldede vidt over Landet.

Da kunde det dirre i den gamle Studedrivets Træk. Og hans Gammelmands Rørelse tog Magten, saa han snøftegrød som et Barn, om han troede sig ene.

Her sad han nu affældig og afbrugt. — Og der drog de, der nu var unge og stærke ud mod de fremmede Egnes Eventyr, mod Vejenes brogede Liv med haarde Tørn og Krohvile, Farer

og Fest, saaledes som han selv i sin Tid drog, forrest blandt de første.

Hvem der blot endnu engang fik Lov at være med og ung og stærk leve om igen en Dag paa Fart ad Vejen gennem det fremmede, blot een Dag med alle dens mange Muligheder!

Langfærdens Spænding, Livets stærke Attraa rørte hans Sind, saa det dirrede af en Længsel, stærkere end hans Oldingekrop kunde tæmme. Derfor sad han her paa Kaalgaardsdiget og flåbede som et Barn ved at høre de kendte Lyde tone bort i Fjærnheden.

Men det hændte og, naar han sad i Ovnkrogen i sin lille Aftægtsstue, at han med eet rettede sig i Sædet og fik Liv i de matte Øjne.

Det var Mindet, der tændte Glød et Steds derinde og hedede Pulsslaget gennem de forkalkede Aarer. Hans Blik blev da fjærnt og vidende. Og der kunde tændes som Skæret af et Smil om hans Mund, mens han stadfæstende nikkede til sin egen Tankeverden.

Det Smil og de Nik sae det, hans Mund kun en enkelt Gang fandt Udtryk for:

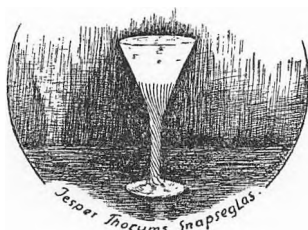
»Vist er jeg et Skravl nu. Men jeg har dog levet med i min Tid og været paa Langfart mere end de fleste. –

Ja, og jeg har været Herremand og favnet Fruer og Jomfruer, Du aldrig har drømt om at række Haand til!

Det kostede dyrt. Ja.

Men al Ting her i Verden har sin Pris. – Jeg var Herremand for en Nat og betalte Prisen.

Var det for dyrt? – Hvem ved det. – Ikke engang jeg selv.« –

DE GAMLE STUDEDRIVERE FORTÆLLER

SØREN POST I NØRRE NEBEL

(SØREN CHRISTENSEN, F. I SKJEDSBØL I LUNDE

DEN 6. OKTOBER 1834)

PAA en lille Ejendom Syd for Stationsbyen Nr. Nebel bor Søren Post hos en Søn og Svigerdatter.

Det er en Vinterdag med Snesjap og Tø. Nær Aften. Op imod Solfaldsskæret løfter Blaabjerg sin bjergfyrgrønne Knude. Og Blæsten fra Vest hvirmer skarp og havsalt om Hushjørnerne.

Men inde i Søren Posts lille Aftægtsstue er der Varme og Kakkellovnsbulder. Søren selv er i Lav med at binde Halmløb. Han er netop ved at sætte Facon i en ny Tørvekurv og har ærlig talt for travlt til at la sig sinke.

Naa, da han opdager, at Gæsten hverken er Missionær eller Forsikringsagent, men bare et andet skikkeligt Menneske, der gerne vil sludre lidt om fordums Dage, saa er Søren Post velvillig og oplagt.

Han rydder en Stol for Tækkegarn og Syle og sparker en Halmbunke til Side, saa der bliver Vej hen til Stolen.

»Sed nier! Værsgue!«

Gæsten kommer til Sæde, og der siges det om Vejret, der kan og skal. Da det er til Side, kan der tages fat paa det egentlige.

»Naa saa, den her Mand vil nok ved lidt om, hurdan vi

drøw med Stued og saan.« – Han gir Kasketten et Skub bagover – saadan som det for 70 Aar siden fik Driveren til at se rask og forsoren ud!

»Ja, at har baade trukken og drøwn, men de waar mjest til Flensborre heller Hamborre i mi Tij. Ja til Hamborre kaam vi jo mæ Tog det sidst Styk Vej. Vi ladet ind enten i Rødekro eller i Flensborre.

A drøw for Kræ Waj og Søren Braaen. Ja, a haar ow drøwn for Hans Thomas Kristensen. Han tavn engaang 1500 Daaler i tov Markedsdaww. Det waar ett saa wal!

Kræ Waj, det waar en flink Mand o dryww for. Der waar alti rigeligt baade Mad og Foer, naar en drøw for ham. Og han ga wos Onden, inden vi drøw hjem! – Det tow 9-10 Daww her opp fræ Varde-Skjern Egn o nier te Flensborre. Vi maatt jo ett trækk heller dryww mier end saan 3 Mil o æ Daw.

Om a haar van i Hamborre? – Ja, Du ka forlaad Dig o, a haar! – Det er en faale stuerstilet Bøj. Men den er ett raar o rend vild i. – Nej, uha, sikke en Klemhærk en saa ka komm i!

Gan vild i Hamborre? – Jøsses ja, det sku a trow, a haar. A haar gan budde vild o gal og er endda kommen hjem igen.

Jow sie, det waar den føst Gaang, a waar i Hamborre. Da vi saa haad æ Kræ godt afleviret, saa vill vi jo ud o sie o æ Staj. Vi haad jo hør, te de sku væær nowd saa øwerstilt mæ baade jet o ant.

De waar mæ o Mads Smaabows o en Par Drabanter mier. Vi gjæk driste fram ad æ Gaadd, o vi waar jawnhen opsaat o hwa Narrestreger, der ku faald for.

Saa mæ jet for a Kik o saan en Par gromm Molskinds Bowser innd i en Krambod. Di kost ett mier end tow Prøjsere. De waar jo ingen Pris! A ind o kyver gutten Bowser, o a tèt misæl, det waar en Konghandel, a der gjorr. Men ilaw a kommer ud igen, saa er di ander væk, rint o rejn!

Sikke nower Løjsere! tænt a, saan o rænd fræ en anden jen. Men di er wol te o indhint.

O a sætter Damp o te den Siij, a mint, te di maat væær. De

waar kanskisi nok te den forkirt Sii, for a fond hverken Mads heller Pejer.

Ja, ja – tænt a – ka a ett indrend Jer, saa ka a wol gjen-skyyd Jer! – O a stikker ind gjemmel en Siiijaadd.

Men den før hen en hiel anden Stej, end a haad tænt mæ.

De her æ pine gal – tænt a – pas o, te Du ett render vild! Du ku jo pinnede blyw væk her saa let som en Spøtklat i en Møddingdam! O hwa saa?

O a pisker op o nier ad æ Gader o hvirmer om æ Hjørner o glor o gaaver. O blywer længer jo mier vild o æ Karet. Til sidst vidst a hverken Sønder heller Nar, o knap nok hwa der waar op o nier o mæ sjæl!

A bløw lidt hied i æ Paryk, de æ ingen Løwn. For de waar ett baar jenne Narrespøg. Her støj a all morsens jenn i en fremme Land o i en faale stuer Bøj, der waar smadderfuld a Minnesker, der ett ku snak en jenle Minneskuer te jen!

Hu ha, Søren! tænt a, hurdan mon Du klaarer den o finder hjem jeng te di Kuen, Mathea?

O a sætter an o di finest Herrer, a ku sie, for o spør Vej. Men di forstod ett mæ, o a forstod ett dem. O a waar lij vidt.

Men tænk Dig engang, omsijer træffer a ligodt o en Mand, som ku snak Minnesksprog o forsto Dansk. En faale pæn Mand waar'et, o en grumme flink Mand waaret ow, for han fulle mæ lij te mi Losi.

Saa spør a ham om, hwa a waar ham skyldig for gue Led-sagels? Men han vill ett ha nowd. A byer ham saa ind o en Glas Grog, minder ku'et da ett væær. Men han saae Nej Tak – Ja, haaren kjend Maagen!

Gud ved, hwa han waar for en Svend, A trower no bestemt, te han waar Præst. – Jow, for der skull da allermindst en Præst te for o sejj Nej te en Glas Grog, naar te en ku foen gratis! –

Ja, det sæder: Hur saa sinn i Verden en kommer, ka en træf kjenn Folk. – Saan waar'et en anden Gaang i Hamborre, te a hiel uforwaarendes render o Pæ Kyyj fræ Tændpiif Krør. Han waar ow der op mæ Kræ. O vi blywer saa jens om, te vi

vil ud o sie o æ Bøj o ha wos en bette Streg o, om de ku træf si.

Til sidst kommer vi da ind en Stej – a trower bestemt, de waar en Mærhus heller ow nowd andt Teaterværk saan a samm Slaww! Uha, uha! Sikke nowr Kwindfolk, saa fiin o saa flywsk! Vorherre skie Tak, te en ett waar gywt mæ nover a dem!

Sjæl slaap a derfraa i gue Maader. Men Pæ Kyyj bløw væk for mæ. A twill en Tij stærk o, te a fæk ham o sie igen i gue Maader.

No, han waar da ow slaappen ud mæ hans full Førlighed i Behold. Men a mist æ Beslaw te mi Piif. O a waar hejer ett saa møj Mand, te a drist mæ te o go ind igen o hør om'et. –

Om a haar haad nower strenng Turer? – Ja, jenle Pandedkaag mæ Sødsup te haar'et jo ett vaen. – Saaen waaret engang, te a kaam hjem fra Hamborre. Den sidst Stump Vej derner fra Flensborre til Waaer (Varde) haad a gawn, o de gjæk stærk! A waar rejn ud saae nowd slatte i æ Sokker o slem trengend te o kom hjem o hwiil mæ lidt.

Men da a kommer til Waar, saa haar Søren Peder en Drøwt Kræ samlet til mæ. O a maat adstej igjen affentow!

A ku ett engang no hjem o skywt Skjowt, de waar næsten de strængest. Men sie mi Kuen, Mathea, de waar en grom Kuen, hun haad faat en Skjowt skikket ud te mæ. De waar en Raarhied! – Jow, saan er'et mæ en flink Kuen mæ Omtank ve, de er grumme møj vard! –

En anden Gaang haad a ow en gryssele Bøwl fra Tarm Marked. Vi haad 70 Køer, der waar sammelkjøwt, o di waar hwerken te o dryw heller træk. Uha, uha! sikke en Tur!

Da vi naaj te Starbæk Møll, waar der 8 Køer saa forfangen, saa di ku ett mier, dem maat vi saa ha staldet ind o æ Møllgord. – –

Aak Gud jow! A haar gawn manne Gaang fra Flensborre til Riif. Sie, o æ Hjemtur da gjald'et jo om o komm fram i en Ruf, for da sku en kost si sjæl.

A haar en Gaang gawn 12 Mil fra æ Klok 10 o æ Forremeje o te æ Suel gik nier. Men de waar ow o æ Sommerdaw. Hen

ad o æ Attemeje waar a bløwn lit hjamsk o haad smidt mæ i æ Vejgrof for o doms lidt.

Saa liij mæ jet vrawler der en stuer tyk Snok hen øwer mæ. – Uha føj! A bløw spilwaagen i samm gu Law. Og saa taawet Faart for mæ igen, imen a ku piin spring ad æ Vej.

Men æ Daw deratter – Uha, hur waar a sølle i mi Krop!

Jow, de waar ett altijer baar Sukkertøj o vær Studdyrywer. Men de ga jo 3 Mark o æ Daw o saa æ Kost, o de waar manne Pææng for en Smaamand i en Tij, da en almindelig Dawløn kun waar 24 Skl.

Hwa a tèt om æ Tyskere? – De ska a sejj Dig: A tèt, o a tøws, te de æ nowd lie Pak, di Tyskere der ud ad æ Sønden! Ett ku di snak, saan ordenlig Folk ku forsto dem. Spur en dem om Vej, vist di altijer forkirt Vej og gjorr wos jawnvæk all de For-træd, di ku øwerkomm.

Saan waaret engaang i Klør Es Krør. A haad bunden æ Kræ uden for o sod sjæl iind for æ Burdend o fæk mæ en Slat Kaffe. Saa kommer der en Par a di her tysk Sønderregns Mænd ind. A trow, te di haad ædt mæ, saa dwalsk waar di.

»Herraus dijn danske Tøffel!« hwæst den jenn o visket mæ mi Kaffekop o æ Gwaal.

Men som æ Klør Es Mand saa traktiret dem! Jøsses bette Bøen! De ku hverken pip heller kuk, da han waar færdig. – Jow der i Klør Es waar'et godt o losir. – –

– Hwa a saa ga mæ i Law mej, da der ett længer waar Kræ o dryw mej? –

Ja sie, a haad jo faat æ Bjentøj saa godt i Swing ve den Haandtiring, saa a tèt, de waar bedst o blyw ve. O saa bløw a Post fra Waar o te æ Byer her om ad æ Vestersowwn. De waar en 6–7 Mil o traww fiir Daww i æ Uww.

Sin bløw a Tejlbrinder i 13 Oer liig te a bløw 75, saa bløw æ Jægt (Gigt) da saa jædderspænd gal, saa a maat go ve tow Krækker en Støk Tij. Men no er de væk! – «

Søren Post gir Kasketten et nyt Skub bagover paa Sned for at vise, at Lemmerne nu lyster ham godt! – Ikke Spor af Gigt mere!

»Jow sie, Jægt, de er en Sygen, en ska blyw ve o ørk, te en for æ Mawt mæen. De er de jennest, der er o gyer ve den Ting. – «

Den gamle Kraftkarl gir sin Tørvekurv et hvast Vrid og siger som Afslutning paa sin Fortælling – eller paa en Tanke-række – kort og fyndigt den Livslære, han har nemmet gennem sine 99 Aar:

»Ja, Folk ka drik si ihjæl. O nower æder si kanski fordærret. Men arbed si ihjæl, de ka Folk sku ett! De sejer a! – «

VETERAN FRA DYBBØL OG HUSUM

(MILTER PEDERSEN, FØDT I VELLING 1840)

KIRKEBOGEN melder, at Milter Pedersen i Velling er født 10. Decbr. 1840. Saa det faar vel staa til Troende, at han er 93, den hårdebrede, kraftige Mand, der en sen Efteraarsdag gaar og graver Havejord uden for sin Datters Hus i Velling.

»Ja, det skal nok sæde,« sander den gamle, da han og Gæsten er kommet til Sæde inde i Datterens hyggelige Dagligstue. – 93, det fylder a nu om en Maaned. Ja, og nu er det lige ved 70 Aar siden, a stod der nede bag Dybbøl Skanser og dæmmede op for Tyskerne. –

Drevet med Stude til Husum? – Ja, det har a da ogsaa. Det ka snart blive 79 Aar siden, a var med første Gang som Driver, for da var a kun 14 Aar.

Hvifor a kom saa tidligt med? – Jo se, min Far var Gaardmand her i Velling. Men de Børn, der gik hjemme og gjorde Arbejdet, fik ingen Løn. Saa vilde a jo gærne tjene lidt. Og som Driver tjente a 4 Mark om Dagen og saa Kosten. Det var ikke Smaating.

Og a var heller ikke ked af at komme ud og se mig om og prøve lidt mere end blot gaa og sparke til Knoldene i min Fars Plovfurer.

Jow, a fik da ogsaa prøvet baade et og andet, som ikke faldt i enhvers Lod.

A har ligget ude under aaben Himmel ved Siden af Studene lange Nætter i Regn og Kuld.

Og a har ligget og kravlet baade Dage og Nætter under Ty-skerne djer Granater. Og nap og knap ku vi faa Lov at svare lidt igen med det sølle Skydetøj, vi havde. – Ja, det var en streng Tid – !«

– Den gamle bliver ru i Mælet og maa glippe med Øjnene. Det er Dybbølminderne, der bryder paa og bobler op gennem Aarene som Væld ved en Bakkefod.

Der bliver Tavshed lidt og saa stille i Stuen, saa man tror at høre Hvislen af Støvgran i en bleg Solstribе.

Da den gamle igen magter sin Stemme, har han ogsaa Magt over de Minder, der er for mægtige af Gru og Harm til at dele med andre. Han er atter nærværende i Nuet og villig til at føre sin Gæst 75 Aar tilbage i Tiden en Tur med en Studedrift til Husum.

»Ja se, a drev mest for Niels Laurids Buch til Holmgaard og saa Jens No, der var Far til Kræ No, som ogsaa handlede.

Den første Gang a var med som Driver, var a en 14 Aars Knægt. A blev sendt til Hanning Hedegaard, der samlede Jens No de første Stude. Dem drev vi til Tarm, der fik vi de sidste, saa vi havde 42 ialt. I Tarm kom den anden Driver til. Han hed Knud Pølsmager og var da saa møj en vindegal Knægt! I Kroerne kaldte de ham for den gale Driver. Og det var intet Øgenavn.

Han tog fat med at skælde ud, da vi drev fra Tarm. Og han holdt Kæften i Gang ustandseligt. Og da vi hen mod Aften kom til Lyne Kro, skældte han ud lisaa voldsok, som han tog ved om Morgenен.

Det kunde a vel ha fundet mig i, men i Lyne Kro gav han sig til at fortælle de andre Drivere om alle de Ting, a havde gjort forkert, for a var jo ny i Tjenesten. Og han gjorde Grin med mine Fejler og fik de andre til at overgrine mig.

Og da blev a gal i Skallen og tænkte ved mig selv: De ska blive Løwn din Pølsslugter!

A hvilte saa ud om Natten. Og næste Morgen siger a: »Ja,

nu maa Du ha Farwal, Knud. A vil ikke baade hundses og bagefter gøres til Grin; nu ved a, hvor min Hjemmen er.«

Æ Pølsmager blywer fløjtendes gal begribeligvis: »A ska lærr Dej te o blyww, ska a, din Støk snotte Knæjt!«

Men a svarer: »A ska viis Dej, te a vil hjem nu. Og Du er for styw i æ Skrøw, te Du ka rend mæ ind. – Farwal!«

Saa maatte han til at be om godt Vejrlo, for han stod jo skidt i det ene Mand. Og siden var han meget flink, vi kom saamænd grumme godt tilrette der-efter-Dags.

Jo alting er jo mest bøvlet i Førstningen, det er en Drift Stude ogsaa, saa længe de ikke er sammendrevet. Gamle Kørestude var især egensindige, de vilde ikke følges med de andre.

Om Natten skiftedes vi jo til at vaage ude ved Studene. Det kunde være træls nok. A husker en af de første Nætter, det var min Tur. Det var ude ved Mosehus lidt Sønden Ribe. Vi havde sat os i Læ saa godt vi kunde, vi var flere. A var lige ved at domse væk, for Studene var i Ro.

Hen ad paa Natten bliver a vaagen ved det, a frøs, ret saa Tænderne skraldede i Munden paa mig. For det var et strengt Vejrlo. A tænkte, det snart var Dag, og spurgte en af de andre Drivere om, hvad Klokken var? – Halvtolv! sae han. – Uha, det blev endda en lang Nat for mig! –

Naa, a fik siden det at prøve, der var værre end som saa. Den Nat, vi gik der nede fra Dannevirke, det var den værste. Det er den strengeste Nat, a har prøvet! – «

Og igen vandrer hans Tanker ad de islagde sønderjydske Veje under den stadige Trussel fra Fjendens Kanoner.

» – Om der ikke blev smuglet Kvæg ud i Krigens Tid? – Jo, det gjorde der rigtignok. Men da var a jo i Krigstjeneste, saa det har a kun hørt fortælle om.

Ved Gredstedbro og Vilslev Spang blev der smuglet en Mængde over. En rask Karl paa en Hest red foran over Aaen, og saa kom Flokken bagefter. Kræ No holdt hele Tiden under Krigen en Mand og en Hest derude til at færge Studene over Aaen.

De store Købmænd kunde sagtens, for de havde Raad til at

betale, hvad det kostede at faa Vagtfolkene til at lukke Øjnene. De mindre Købmænd kneb det mere for. Og naar der nu og da blev snuppet nogle Stude, saa var det sagtens, naar der var smurt for lidt.

Kræ No sae engang til sin gamle Driver, Mads Aarup: »Ja, Mads, det var godt den Gang, naar vi lige ku faa dem listet over, men der sku jo nogle Rigsdaler til for at faa de hersens Drabanter til at sove!« – –

– Ja, a har da ogsaa drevet med Svin. Det var jo brugeligt den Gang. Drivsvinene var nogle langbenede Galte og saa enkelte Søer.

Da a var 17 Aar, drev a og saa en anden Dreng paa 15 Aar 100 Svin for Niels Bak, fra Stadil til Tønder. Det var i Sommertiden, saa vi drev mest om Aftenen og Natten og holdt Hvil om Dagen, for da var det for varmt at drive.

Om Dagen spillede vi Kort i Kroerne, saa vi tit fik for lidt Søvn. Og naar a saa om Natten gik og sjokkede bag efter Svinene og var saa søvnig, saa a var lige ved at dejse, da lovede a mig selv, at naar vi kom til næste Kro, skulde a nok sørge for at faa sovet.

Naar saa endelig en kom til Kroen, fik Svinene fodret og i Ro, og selv kom ind i et godt Lav og fik Kortene paa Bordet, ja, saa glemte een saamænd baade Søvnighed og gode For-sætter.

Skjenn! – Ja, I ka tro, at Svinene ku skjenn. Og det var ikke ene bare Narrespøg. Dersom de blev rædde, og et Par sae: Øf! Waf! saa tog Pokker ved Grissebasserne! Da gjaldt det om at snuppe en af Galtene i et Bagben og holde fast og faa den til at skrigte dygtigt, saa samledes altid en Del af de andre om den, der skreg.

Saadan var det engang, vi kom tæt ved Lyne Kro med en Drift Svin, saa bliver de bange for en Vejmand, der gaar og smider Grus paa Vejen.

Waf! Waf! Waf! siger de og knyger til alle Sider. Ja, selv dem, der var saa bøvlbenet, saa de knapt ku vralte afsted, dem ku en Mand ikke indrende, naar de saadan blev løbsk. Det

tog os en hel Dag at faa Samling paa Driften igen. Nogle rendte helt ud til Vium Kirke, det er vel halvanden Mil. – –

Det var især Vejrmøller, der gik, og saa Kirkeklokker, der ringede, at Svinene var rædde for. Man skulde altid passe paa ikke at drive forbi en Kirke ved den Tid, Solen blev ringet op eller ned, for saa gik det galt. –

Hvad Vej vi drev? – Jo, fra Holstebro drev vi gennem Ulfborg, He, Røgind, Rabjerg, Skjern, Tarm, Brosbøl, Lyne, Blaksmark og saa videre sønderud, som I jo nok ved. –

Ja, har en strabadseret paa de Veje, saa har en ogsaa haft mangen howres Stund. Og saa har een jo da set og oplevet en Del mere end de, der gik hjemme al djer Tid.

Jo, det er vist, det ku være skønt nok at drage de samme Veje een Gang til og se, om der endnu er noget, der minder om den Gang?

Husum – ja, den By gad a nok se igen. Mon æ Kamp ligger hen lisom den Gang?

Ja, og Dybbøl, vilde a da især gjerne ha set igen! Det var ligodt der, vi kom til at staa vor Prøve!« –

STUDEDRIVER OG HEDEDYRKER

ANDERS NIELSEN,

AARUP I HANNING, F. PAA HOLMSLAND 1842

DET er en Majdag. – Men ikke en Majdag til at lave Lyrisk om! – En hylende Foraarsstorm jager over Landet og pisker paa udsatte Marker Sandet op i tykke, kvolvende Skyer. Det er en dyr Dag for Bonden. Der bliver mange Marker, hvor Udsæd og Kunstgødning er spildt.

Med Stormen i Ryggen blæser den Dag et Par Gæster ind til gamle *Anders Nielsen* og *Else Mari* i Aarup, der hvor de sidder til Aftægt i deres gamle Hjem, som nu en Søn ejer.

De skutter sig veltilfredse, de fremmede, da de naar ind i Læ bag de høje Hegn, som lyer for Markerne her. – De har

nu krydset frem gennem tykke Skyer af rygende tæt Sandfog og føler Læet her dobbelt velgørende. Her er intet Sandfog, kun Sus af Vestenstormen.

Inde i Aftægtsstuen hos de to gamle er der ogsaa læet og lunt, og her er gæstfrit at bænkes.

Først snakker man sig sammen om Vejret. Og der er i Dag meget at sige. Og enige er man alle fire: det er et strengt Vejr, og det er trist at se alle de tilsaaede Marker, der spoleres!

»Ja,« siger *Anders Nielsen*. »A haar no aller ku lij, naar mi Jord saan lo o fløw og rakket omkring te mi Naabesmænd. A ku bedst lij, naar den bløw her hjemm, derfor plantet a Hegn.

Sjæl vill a ow helst værr her hjemm. Men sie, de waar jo ett saa let altijer. – «

»Ja, De har jo været paa Farten baade som Studedriver og Kreaturtrækker,« siger Gæsten. »Men det var kanske ikke blot for Fornøjelsens Skyld?«

»Nej!« siger *Anders Nielsen* fast. »De waar ett for æ Fornøwels, men for æ Føø! –

Si, mæ o Else Mari, vi haad jo faat den her bette Ejendom udd i æ Hie. Og vi vill gjan ha wos en bette gue Hjemmen.

Men de waar smaات for wos. Her waar kun trej Agre opdyrket, hejsen waar'et jenne Hie. I æ Førstning haad vi kun jen Kuw. O den maat vi købe æ Føø te.

Sinn fik vi ow en Stud, o den o saa æ Kuw gik hiel godt i Spænd sammel.

Men dyrk Hie op hiel uden Midler, det er ett let. O Gjæld ka a ett liij, det er nowd grimme Skidt!

A haar aldrig i mi hile Løwnet van ve en Bank eller Spaerkas om Laan. – Nej, ta o Kredit, det er en grim Waann, o den vill a helst ett ind o.

O saa maat a da ud som Trækker for o tjenn en Skilling te o dyrk op for. –

– Hurdan a saa kom ind paa o værr Kreaturtrækker – ?

Jow sie, a tjent i 1874 o 75 ved *Kræ No* i Velling – ham, æ stuer Studhandler, som I jo wal haar høer Taael om. –

Jow, a haar ow wan i Husum, det sæder. – Men i mi Tij

drøw vi ett længer end te Vamdrup, der ladet vi ind i Tog o kjorr te Rensborg.

Vi haad 75 Stued. O vi waar 4 Mand te o dryw. For naar vi kom øwer æ Grønss, saa skull der værr en Drywer te hver 20 Stued, det forlangt æ Tysker.

Jen aa æ Drywerre hed Niels Kurtsen, han waar fra Røgind, o han waar Fordrywer. – Jow, for han ku spræk Tysk.

Hvis æ Stued waar – ? Jow, det waar Kræ No o saa Jens Stokholm Buch der ejet dem i Fællig. Kræsten waar laant den bedst te o faa solgt. – Æ gammel Trækker saae: Faar vi Jens Stokholm med, saa er vi ilde faren, for saa faar vi aldrig solgt!

Men naar Kræsten waar mej, fik vi solgt inden Meje. – Ja, Kræsten, han ku! Han og æ Køber stod blot o vendt æ Haand en Par Gaang. Det waar, lisom Kræsten holdt lidt igjen. – Han saae: Gutten Oksen! Gutten Oksen! – Det vaar de jennest, a ku forsto.

O Niels Kurtsen saae: »Hwi slaar Kræsten da et te no, for a tøws, det kan gaa an!«

Og saa gjæk æ Skrald for æ hiel Drøwt!

A spuer sin Kræsten ad, hur møj han tint ve o vend æ Haand de Par Gaang?

»Aa godt 200 Prøjsere,« saae han, »o di waar jo da ow var o ta mej.«

Jow, Kræ No, det waar en Handelskaael. Han haad en Riijhest. Den haar renden nower Hunner Gaang imell Velling o Husum. – Te sidst waaen saa styw, te en knap ku go te æ Wandtrow. Men naar te den fik æ Bien warmet op, saa waar der ingen, der ku kyer om veen. – Jow, de waar den gjøwest Hest, te en ku tænk si!

– Opløwet en Diel – ? – Ja, jow. Naar en saaren farter, kuen jo wal slump te o opløw baade jet o ant, mier end naar te en goer her hjemm. Men a haar no altijer töt, te herr hjemm waar saa møj bejer o værr end udd! – –

Ja, a haar da sie, di jydsck Stued fo di tysk Soldater te o flygt. –

Jow de waar i Rensborg, der drøw vi igjommel en stuer

Purt. O derr liig akkuraat kommer vi imuud en Deling tysk Soldater. Dem skull vi jo vige te Sijj for, det forstaar si.

Men æ Stuud haad ett ret møj Respekt for en Pikkelhhu. Di waar jo i Drøwt o gjæk fram, lisom di plejet, uden Persons-ansiels.

Æ Soldater maat hwirm ud te æ Sijer o klemm dem op imud æ Mur, som bedst di kunn. Naa da, som æ Befalingsmænd tow o Vej o ga Hals. I den Retning ku ett engang en Flok swaalten Stuud hammel op mæ dem!

Men a töt ret, te de waar saa skjøn o sie, hurdan de tysk Pikkelhuer maat viig for de jydsck Stuud! – –

Nej, a waar ett saa faale manne Gaang i Husum. Æ Drywtij hør jo op. O saa bløw a Trækker.

A trak mjest for *Niels Lykke Sørensen* i Varde. Det waar en flink Mand o trækk for. Han forlangt, te hans Trækker sku ha en gue Forplejning i æ Kroer.

I æ Efteraar og æ Vintertij trak a for o tjenn en Skilling te Renter o te Foder te æ Kuv o Stud derhjemm. O te æ Foraarsmarkeder trak a for o tjenn te Skatter o Gødning o Saasæd, o hwa no der skull te.

O i de ant Tij lirket a saa ve her hjemm. O naar te a waar udd, saa maat Else Mari sjel stimmes mæet bude jet o ant her hjem. –

Ja, smaat waar'et for wos de Gaang. Men det gik da fram!

Da a haad van Trækker i 11 Aar, ku a endelig slip det o blyw her hjemm ve æ Ejendom o pas æ Kram.

De waar skjøn, da vi naaj saa vidt! –

Brydsomt o vær Trækker –? Ja, det waar ett altijer saa let. –

Saan waar'et en Gaang mæ o saa en anden Trækker fra Stauning trak fra Varde Oktober marked o til Skjern. Vi haadd 36 Kræ. O de waar fint Vejrlo, da vi trak fra Varde. Men inden vi kom te Lyne, haad vi Sne te mødt o æ Bien.

De waar en strengh Tur! Vi maat saa leg wos ind ve Kræsten o Gine i Lyne Krør. Men de waar ow en gjøw Stej o losier. –

En anden Gaang haad vi 80 Kræ fræ Holstebro Marked o til Skjern. Det waar ow nowd bølge!

Ja, a howsker ow en Nat, a trak fra Herning til Skjern med 24 Kræ i rawende Bællmørk o Rejn o Storm. Det er vist den væst Tur, a haar prøwet.

Men de ga jo 1 Kr. for hver Høwed. Det waar jo en kurant Skilling, o de waar den Slaww, a manglet for o ku fo æ Hie brækket op o i Dyrk. — — —

— Gjorr godt mæ en Dram te o warm si o —! Ja, owwn o saan en Tur ku de godt gyres behow. O a ku ow godt nok ta jen o tow Dramm. Men den tredje bløw rødden i æ Mund o mæ o smagt mæ fuel! O saa holdt a altijer op.

Men a ku sie i æ Kroer, hur a losiret, te naar a stod op o æ Maanstuen o sku te o træk, da waar di anner Trækkere tit liig gan fra æ Buer!

Men sie: a haad jo det herr hjemm i æ Tanker, o saa sparet a, hur spares kunn, o holdt mæ fra Kortspil o Given-Omgange.

— Ja, det waar en stuer Fremskridt, da vi kom saa vidt, te a ku blyw hjemm æ hile Tij o virk mæ mi egen Bedrøwt. —

— Gæsten ser gennem Vinduet ud paa de gode Bygninger, de veldyrkede, læede Marker, hvor Sandstormen i Dag er uden Magt. — En god lille Ejendom, hvor der forhen var Hede.

Og der i Armstolen i en hyggelig Alderdomsstue sidder Manden for det hele: graanet og sammensunken, bøjet af Aar og Slid, men med klare, levende Øjne, hvor Lunet endnu kan glimte. — —

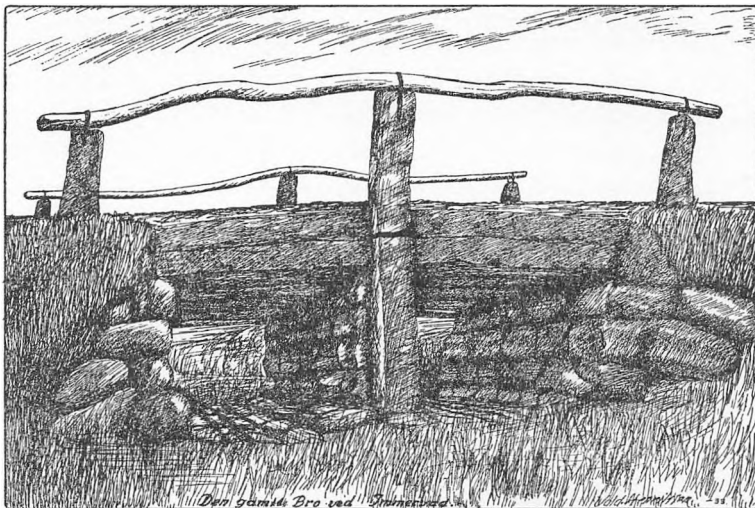
I Natmørke og Kulde, Slud og Sne har han med store Kobler af stædige, trætte Kreaturer aset sig frem ad lange øde Veje. Fra Marked til Marked. —

Af Lyst? — For at bjærge Føden, tjene til nogle Punser og et lunt Krohvil? —

Nej. Kun for at faa Midler til at brække Heden derhjemme i Aarup og skabe et trygt Hjem for sig og sine! — —

Jo, der kunde bjærges meget ind fra disse haarde Tørn ad de jydsk Veje.

Ogsaa et Hjem Tryghed og ny Plovjord af Heden.

HANDELSMÆND OG HANDELSFÆRD

STUDEHANDLERE

MELLEM de boende Folk og de farende Folk var der stedse et Skel, som virkede Spænding. Den farende Mand sled Vejene tværs over Grænser og Skel. Han levede i Nuet og higede frem mod det kommende. Det gav videre Syn og lettere Sind.

Den boende Mand rejste Hegn om sin Jord. Og naar han bjærgede dens Grøde, mindedes han Høsten i tidligere Aar og de, som da hjalp at bjærge den. Hans Hu fik Tynge af Jord og Æt og søgte ind mod Sammenhængen.

Den farende spejdede ud og frem. Den boende saa indad og tilbage. Det trak Skel indenfor Folkestammen og skabte Brydninger, men ogsaa Fremdrift.

For de Mænd, i hvis Sind den boendes Jordhu og den farendes Udsyn enes, de gik stedse fremmest i Nybrud og stod forrest i Bolavet.

Derfor har Handelsmanden saa stor en Plads og træder saa bredt et Spor i Danskerfolkets Historie.

For Handel var jo ikke blot Omsætning og Formidling af Værdier. Det var ogsaa Tilførsel af Fremdrift og nye Synsmaader, af ny Kultur.

Ad de jydsk Veje sønderud gled Aar efter Aar gennem Tusindaarstider en jævn og sinding Strøm af Kystlandets og Bondelandets Overflod: Kysternes Rav og Sundenes Sild, Plage og Klepperter og ædle Skud fra de jydsk Stod, og tungt skridende, langhornede Øksne, træge og stærke som de Bønder, der havde drættet dem op.

Og tilbage ad de samme Veje førtes Sydlandenes Varer, og med dem fulgte sære Tidender om Fremmedfolkenes Skikke.

Handelsmanden, der drog ad Vejen ud og hjem, førte nyt med sig, hvor han drog frem, og det hvad enten saa hans Handelskram var et Læs sorte Jydepotter, en stor Drift Øksne, eller det blot gemtes i en Kramkiste paa hans Ryg.

Hans Ord og Krøniker førtes viden om og blev paa afsides Egne til sære Frasagn om alt det mærkelige, der gik for sig ude i den vide Verden. – Og langs Handelsvejene vandrede – som Studedrivere i Træsko og Vadmel – Folkets Sagn og Eventyr fra Egn til Egn. –

Og blandt Handelsmænd stod Studehandleren bred og myndig som den, der gennem adskillige Hundrede Aar førte de vigtigste af vore Handelsvarer ud og de største Værdier ind i vort Land.

Om de første danske Studehandlere ved vi intet. Følger vi dem langt nok tilbage i Tiden, støder vi sikkert paa de nærmeste Ætlinge af de gamle Vikinger, der havde bygget Langsnekken om til Handelsskude og for paa Rinstæderne og nederlandske Handelsbyer.

Nogle af dem byggede Kirker her hjemme. Andre rejste fæste Gaarde. Kirkerne staar endnu, men melder intet om de, der rejste dem. – Saa ties der ogsaa om alle de andre, der i hin Tid for ad Handelsvejene sønderud til Lands eller søværts.

Det maa ha været formaaende Mænd, der fra først af førte an i Handelen. En fyldt Pengekat strakte ikke til. Kunderne

i Lybæk, Hansestæderne og de rintyske Stæder havde ikke større Respekt for ret meget ud over en fast Næve om en Spydstage.

Derfor var Handelen sikrest, og Farten ud og hjem tryggest, naar Driverne var dragne, væbnede Karle. Af den Grund laa Studehandelen bedst i Hænderne paa en Ridder eller Prælat med en Flok kraftige Huskarle i sit Brød.

Derfor maa det ikke undre os, at f. Eks. den sidste katolske Bisp over Fyens Stift, den jydskfødte Jens Andersen Beldenakke (blev Bisp 1501, døde i Landflygtighed 1537) nævnes som en af den Tids største Studehandlere.

Efterhaanden melder sig de rige Borgere og Handelsmænd i Byerne og kræver deres Part af Stegen. Og i Kraft af Dygtighed og Rigdom tar de gennem lange Tidsrum Førerstillingen og samler Velstand baade til sig selv og deres Byer, saa Kongen nu og da i Pengetrang maa laane hos disse rige Handelsmænd (Kr. d. 2. og Borgere i Ribe).

Den kgl. Forordning i Slutningen af d. 15de og Førstningen af d. 16de Aarhdr. der forbyder danske Mænd at føre Studene ud af Landet – for derved at tvinge de fremmede Købmænd til at udrede Uddrivningstolden – maa dog ikke forstaas saaledes, at fra nu af er danske Handelsmænd helt udelukket fra Øksnehandelen i det fremmede. Langtfra.

Ikke blot havde den Tids Love mange Smuthuller, men der er ogsaa (som tidl. omtl.) altid rigeligt med Undtagelser og Fritagelser for de Købmænd, der havde Midler til at udrede Pisen.

Derfor finder vi i de spredte Toldregnskaber fra d. 16de og 17de Aarhdr. stadig danske Handelsmænds Navne blandt de Holstenere og især Hollændere, som danner Flertallet af Datidens Øksnehandlere.

Efter Hollændertiden, da de hollandske Købmænd bliver færre, kommer de holstenske Prangere en kort Overgang i Flertal.

Men ved Studehandelens Frigivelse 1788 blomstrer Kvæg-handelen – som før nævnt – op paany gennem en Aarrække.

Og nu er det danske Handelsmænd, der gaar foran og tar Føringen.

En Del af disse danske Studehandlere fra Slutningen af 17 Hundredeaaret hører til gamle Handelsslægter. Mange andre er dog nye Mænd, der dukker op og griber de Muligheder, den frigivne Handel byder.

Adskillige af disse ny Handlere forsvinder igen i Napoleonskrigenes og Statsbankerottens Strømhvirvler. Men de dygtigste staaer disse vanskelige Aar igennem og grundlægger nye Handelsslægter, der bliver de førende gennem tre, fire Slægtled og endnu i Dag staaer som Bærere og Udøvere af en stor Del af vor Handel.

I første Række af disse Nybrudsmænd maa nævnes Major *I. P. Ingwersen*, Viuf (f. 1773, d. 1852).¹⁾ »Studekongen« kaldtes han, og ikke uden Grund, for han er vel en af de største Studehandlere i vor Historie.

Han drev det til at ha 3000 Stude paa et enkelt Husum Marked!

Hans Sønner: *Jonas Cassimir Ingwersen* (f. 1813, d. 1887) og *Peter Margarth Ingwersen* (f. 1819, d. 1914) førte deres Fars Virke videre. Men de naaede dog ikke højere end til 777 Stude paa een Gang i Husum.

Af Studekongens Samtidige kan nævnes *Nis Nissen* til Spøtrup²⁾ (f. 1771, d. 1847) og *Lars Buus* paa Ørumgaard³⁾ (f. 1801, d. 1879). Begge driftige og særprægede Mænd, der fra en ringe Begyndelse naaede frem til Velstand og Førerstilling inden for Handelen.

Juulerne fra Hjerdrupgaard begyndte som Kræmmere ligesom saa mange af Storhandelens Mænd.

Af andre Handelsmænd, der virkede omkr. Indgangen til d. 19de Aarhdr. eller lidt senere banede sig Vej frem, kan nævnes den store, vidt grenede og driftige Slægt *Breinholt*, der efterhaanden blev stærk sammenslægtet med andre livskraftige Handelsslægter: *Stockholm* og *Buch*. Tilsammen spændte disse Slægter over en stor Del af de nørrejydske Hovedgaarde.⁴⁾

Og der er de to Brødre fra Ribe. *Jens* og *Kristen Knudsen*.

Mussmann paa Ejsbøl, *Brandsberg* fra Allestrup. *P. Hansen*, *Kærvinggaard*, *Kristen Sabl*, *Kristen Bach*, *Esper Buch* og den ældre *Kr. No* fra Velling og *Laust Lauridsen*, *Gørding Mølle*.

I næste Slægtled, der naar op til Midten af d. 19de Aarhdr. er *Breinholterne*, *Stochholmerne* og *Bucherne* i Spidsen. Men foruden dem er der mangfoldige andre driftige Handelsmænd, der hver især virker til Omsætning og Fremdrift: *Hagen Jørgensen* og Søn, *Tangsgaard* ved *Struer*, *Adolf Nissen*, *Havsted*, *Jens No*, *Velling*. *Jesper Madsen*, der i Lighed med *Anders Klausen*, *Ploustrup*, og mange andre begyndte som vandrende Kræmmere og nu og da Smugler. *Niels Villumsen* fra *Hulvad*, *Hans Poulsen*, *Højstrup*, og *Philip Bucha*, *Jejsing*, *Hans P. Nielsen*, *Skylvad* i *Jernved Sogn* og den *Lysholmske Slægt*. *Hans Pedersen*, *Frøsiggaard*, *Anders Kristensen*, *Donslund Mølle* og *Hans Chr. Møller*, *Breinhovedgaard*.

I Slægtledet efter 1850 kan nævnes *Adolf Nissens Sønner* fra *Havsted*: *Thomas Nissen*, der blev stor Studehandler, *Niels M. Nissen* købte *Hennegaard*, og *Mathias* og *Andreas Nissen* købte og delvis udstykkede *Lindbjerggaard* i *Ølgod*.

Og der er Slægten *Overgaard* fra *Hindsels* paa *Thyholm* og Slægten *Villemoes* fra *Villemoesgaard* ved *Holstebro*. – Og en hel Række Navne i Samling: *Simon Nielsen* fra *Rejsby Sogn*. *Nikolaj Bendixsen* fra *Jedsted*, *Peder Hansen* fra *Københoved*. De to Handelsfæller *Peter Moltesen* og *Lassen Bramdrup* fra *Raahede* i *Hvidding Sogn*. Brødrene *Claus* og *Anders Johnsen* fra *Hyllerslev*. *Kr. Hermandsen* fra *Kastkær* i *Lunde* og *Johs. Nybo*, *Karleby Kro*.

Jens Thrige fra *Vejrum* ved *Holstebro* og *Jens Møller* fra *Hyldgaard* i *Vandborg* maa ogsaa nævnes. Handelsfæller var ogsaa *Kr. No* (den yngre) i *Velling* og *Jens Buch* paa *Holmgaard*.

To andre kendte Studehandlere, der i samme Tidsrum handlede i *Fællig* er *Jens Kr. Eriksen Karstoft*, *Lille Bølling*, og *Jens Thomsen* fra *Ahlergaard*.

Disse to Mænd var – ligesom mange andre af deres Fæller – lige saa driftige Bønder som dygtige Handelsmænd. I *Spidsen* paa *Husum Kamp* og foran hjemme i den *Nybrudstid*, som da

brød paa i dansk Landbrug. – Den farende Mands Udsyn og den boendes Jordhu enet til en stærk Fremdrift.

Af de mest kendte Studehandlere i Himmerland kan nævnes *Rask* fra Skørping, *Hjort Tustrup* og den gamle Krigsinvalid *Thorup* ogsaa fra Skørpingegnen, samt *Kr. Kristensen* fra Vebestrup Sogn – almindeligt kaldet »den bette Kræn Rask«.

Hobroegnens Handlere var bl. a.: *Sigfred Poulsen* fra Rørbæk Hovgaard, *Kr. Sahl* fra Povlsgaard, *Lars Dalsgaard* fra Tulstrup, *Anders Krog* fra Hostrupgaard, *Kr. Kastrup* fra Kastrupgaard, *Søren Poulsen* fra Thorsgaard, *Bjerre Vogn* fra Farsøegnen, *Tvergaard Næsborg* fra Løgstør og *Niels Frederiksen* fra Kjeldal Mølle.

I Fleskum Herred var *Lars Toft*, Kiddalsgaard ved Lindenberg kendt som en solid Handelsmand.

Fra Aarseggen kan nævnes: *Peter Frandsen* – Frands Peter kaldet – sammen med sin Medhjælper *Hamborg Peder Smed*, der dog mest var Driver.⁵⁾

Og saa endeligt det sidste Hold af Studehandlere, der fuldførte og afsluttede den gamle Handelsform: Der er stadig Grene af Slægterne *Breinholt*, *Stochholm*, *Buch*, *No*, *Karstoft*, *Buus*, *Overgaard* o. m. fl.

Paa Vardeegnen var Sparekassemanden og Handelsmanden *Chr. Vad*, Nr. Nebel⁶⁾ (f. 1819, d. 1894), *Nis Christensen* fra Ting Kro og *Houle Vestesen* fra Løftgaard i Outrup og *Niels Lykke Sørensen*, Varde, hvis vældige Omsætning dog lige saa meget var med Heste som med Kvæg.

I Midtjylland handlede bl. a. *Niels Karstoft*, *Knud Knudsen* fra Vejlgård i Gullestrup, *Anders Degn* og *Dynnes Andersen*. *Peder Madsen*, Holtbjerg, var den første, der brød med Studehandelen og gav sig til at handle med russiske Heste.

Jens Pugdøl Grimstrup og *Jens Peder Mikkelsen*, Snejbjerg, drev ogsaa i Forening en stor Studehandel, ikke blot for Hammerum Herred, men for store Dele af Jylland.

Paa Østkysten handlede bl. a. *Peter Ingwersen*, *Mikkel Nørup* og *Chr. Lundsgaard*, Nr. Snede.

Fra Ribeeegnen kan nævnes *Jens Tranberg* og *Marius Tobia-*

sen, der handlede en Del sammen, samt *Jacob Rask* og *Johs. Bendixsen* fra Jernved.

I Sønderjyllands Marskegne var der til den sidste Tid mangfoldige, der handlede med Stude i større eller mindre Tal. Af disse sønderjydske Handelsmænd kan nævnes *P. Winther* fra Søest, *Andreas Poulsen* fra Bov, *Peder Sørensen* fra Emmerske og *Chr. Michelsen* fra Lyrsholm.^{6a}) Et Par af de største Handlere her er dog nok *Therkild Therkildsen* fra Randrup og *Carl Ankersen* fra Immervad Kro.

Se, alle disse Navne, der for de fleste blot er en tom Lyd og kun for enkelte har Liv og Tidssammenhæng, de er dog selvfølgelig kun en lille Del af de mange Studehandlere, der har virket gennem de tre, fire Slægtled siden Frigivelsen 1788. – I samlet Flok vilde det blive flere Hundrede Handelsmænd.

De foran nævnte maa kun opfattes som et lille Udpluk, der kan særtegne hele Standen.

En hel Del af disse Mænd er tidligere omtalt – kortere eller mere udførligt – i forskellige historiske Aarbøger og i *Jesper Madsens* Bog: »Studehandelens Historie«. Og det skal ikke gentages her.

Her vil vi i Stedet lade nogle enkelte af de sidste endnu levende Studehandlere fortælle lidt fra deres Liv og Farter. For saaledes, som de mindes den gamle Handelsform og de gamle Drivmaader, saaledes har denne Handel under lignende Vilkaar været drevet gennem Aarhundreder.

HANDELSFÆRD OG JYDESIND

Den »store Studehandel«: Udførselen af Riget og Handelen ude i det fremmede var jo indtil Frigivelsen 1788 forbeholdt dels de fremmede Købmænd og dels Herremænd og rige Borgere fra Byerne. Bønderne derimod var ganske udelukket her.

Og selv om de allerfleste danske Studehandlere – ogsaa dem af Herremandsstanden – oprindeligt var rundet af Storbondetæt og havde Bondens Jordhu, saa virkede Frigivelsen dog en stærk Fornyelse af Handelsstanden.

Nede fra sunde ubrugte Lag i Almuen kommer nu en hel Række Mænd, der ved Flid og Handelssnilde arbejder sig frem i første Række og grunder ny Handelsslægter.

Mange af disse gaar ind i deres Livsgærning som Stude- eller Svinedrivere, flere endnu som vandrende Kræmmere og Smuglere.

Men den virkelige store Studehandler fremstod kun der, hvor Nybrudsmandens gaa-paa-Mod og Handelsevne enedes med de gamle Handelsslægters solide Ærlighed og gennemførte Tillid i Handel og Pengesager.

Uden disse Egenskaber blev Manden aldrig Studehandler, men kun Pranger. – Og der var Forskel!

Det var nyt sundt Blod til Handelen. Og denne Handelsstandens Fornyelse fra Almuelagene virkede for en stor Del til Kvæghandelens stærke Opblomstren i de følgende to, tre Slægtled.

Mange af disse ny Mænd, der ud fra Lyst og Anlæg gik ind i Studehandelen, var Folk uden ret megen boglig Viden. Men hvad det skortede her, havde de til Overflod i naturligt Handelstalent.

Om *Poul Breinholt* (f. 1825, d. 1897) ved man saaledes, at han havde stor Vanskelighed ved at udtrykke sig skriftligt, kun med Møje og stor Ulyst stavede han sig gennem en Bog og regnede vanskeligt med Tal paa et Stykke Papir. Det hindrede ham dog ikke i at blive en af Samtidens største Handelsmænd.

Heller ikke *Peder Frandsen* og hans Medhjælper *Hamborg Peder Smed* fra Aars i Himmerland var særligt stive i Regnekunsten. De havde Tallene i Hovedet, men var dog klar over, at lidt Bogføring skulde der til for at stive Hukommelsen af. Saa kradsede de med Kridt de mest spegede Tal op paa en Ladeluge.

Uheldigvis trak det ud, inden de fik gjort op, og der blev for mange Tal, saa de blev nødt til at save Lugen midt over for ikke at gaa helt i Vildrede med Opgørelsen!⁷⁾

Ejheller var det givet, at en dygtig Studehandler var en Mand med fine Manerer. – »At kunne vurdere en Flok Stude

er mere værd end at kunne kurtisere en Flok Fruentimmer« – sae en gammel Handelsmand. – Eller for at sige det usnærpet med gamle Per Hjulers Ord: »A skider djer Finhed en Støk, for de kender jo ett engang Forskel o en Stud o saa en Bøl!« –

Paa Herregaarden Volstrup boede en rig Enkefrue (vistnok *Engel Elisabeth Skow*, f. Drebing, d. 1854). Hun plejede hvert Aar at sælge sine Stude til en Studehandler der fra Egnen. Og først paa Hjemvejen fra Husum tog han ind paa Volstrup og gjorde Afregning med Fruen.

Denne Studehandler havde – som flere andre af sine Fæller – ikke særligt fine Manerer og var især slem til at skraa og spytte. Derfor siger Fruen til Stuepigen den Dag, hun venter Handelsmanden med Pengene: »Ta og sæt en Spytbakke ind foran hans Stol, saa han ikke skal svine vort pæne Gulv til.«

Det Aar havde Handelen i Husum været daarlig. Og Handelsmanden var i snavs Humør, da han kom.

»Naa, hvordan var saa Handelen i Aar?« spørger Fruen.

»Skidt!« svarer Prangeren og sender til Stadfæstelse en mægtig sort Spytklad ned ved Siden af den blankpudsede Spytbakke. Og efterhaanden, som Afregningen skrider frem, fyrer han løs paa Gulvet rundt om Bakken.

Omsider taber Fruen Taalmodigheden og siger spids:

»Ka De ikke se Spytbakken?«

»Jow, jow,« svarer Studehandleren. »Wal ka a de, o a ska dælmæ ow nok forwaar'en æ bette pænn Ting!«⁹⁾ – –

Men hvad disse ny Handelsmænd savnede i ydre Politur, det ejede de mangefold i en naturlig medfødt Selvfølelse. Og et Særtegn for de fleste var en urokkelig Sindsligevægt, der kunde synes fæisk, om ikke nu og da det jyske Lune eller et usnærpet Bondevid havde glimtet frem – som Aaløbets Blink mellem mørke Hedebrinker.

Som een, der kan gælde for mange, vil vi nævne *Lars Toft* fra Kiddalsgaard, en stor Bondegaard, som indtil 1874 var Fæstegaard under Grevskabet Lindenborg.

I adskillige Slægtled havde denne Gaard været Hjemsted for Slægten Toft, en af Østhimmerlands mest ansete Bondeætter.

Om gamle Las Towt, der døde for 50–60 Aar siden, fortælles mange særtegnende Smaatræk. Ved Studehandel havde han tjent sig rig, men fik dog ikke derfor Proprietærvaner. Han blev ved at være den jævne, bramfri Bondemand, der stedse var bedst tilpas, naar han færdedes ude paa Handelen eller hjemme i Stalden hos sine Dyr.

Paa Grund af sin Velstand kunde han forstrække Egnens Godsejere og andre Stormænd med kontante Laan, og derfor blev han ofte budt med til deres Gilder og Sammenkomster. Men ved slige Lejligheder kunde det aldrig falde ham ind at skabe sig og snakke fint eller hitte paa nymodens Kunster i Klædedragt.

Al Slags »nymodens Skidt« hadede han af et ærligt Bondehjerter. Saaledes var han engang til Selskab paa Herregaarden Randrup, Fruen her viste ham da sin ny løsthængende Kjole uden Bælte og spurgte: »Naa, hvad synes Toft saa om min nye Kjole?«

Og Lars svarer mere fyndigt end høfligt: »A haar manne Gaang sit en Gris i en Pues, men a haar pinnede aller far end i Daw sit en Sow i en Sæk!«

Lars Tofts Sindsro var vidt kendt og svigtede ham aldrig. Saaledes red han engang hjem fra Viborg med en stor Sum Penge, han havde modtaget for Stude. Ude paa en øde Hede-strækning blev han antastet af en Bandit, der springer frem fra en Busk og griber Hesten ved Tøjlen. Og med løftet Kniv kræver Røveren at faa Studehandlerens Tegnebog udleveret.

Lars prøver først i Sagtmodighed at snakke Røveren tilrette, men forgæves. Saa omsider stikker han Haanden ind i Brystlommen idet han siger med et Suk: »Ja, ja, saa faar Du vel ha'en!«

Røveren sænker sit Vaaben. Og Lars river op af Lommen – ikke Tegnebogen – men en halvanden Pægl's Lommelærke. Og med den gir han Røveren en saadan Sinkadus oven i Knolden, saa han dejser om i Lyngen. Og Lars kildrer sin Hest med Sporerne, saa den jager i Galop derfra. –

– Det er een af de faa Historier om Overfald paa Stude-

handlere, der endnu lever i Folkemunde. Og den er tilmed – hævdes der – sandfærdig.

Der fortælles ogsaa, at Lars Toft var saa indlevet i Handels Spænding, saa han kedede sig helt urimeligt, hvis han i nogle Dage ikke havde Lejlighed til at handle.

Han gik da ned i Kæret, stak sin Kæp i Jorden og hængte sin Hat paa Kæppen. Og med denne Modpart slog han saa en Handel af efter alle Kunstens Regler:

»No, hwa ska Du saa ha for di ti broge Stuud?«

Og saa fulgte en Handels Holmgang med Prutten og Priden og djærve Haandklask, hvor Lars selv maatte lægge begge Næver til.⁹⁾ –

Naar der tales om Handelsmænd med Sindsro og jydsk Lune, kan man ikke undgaa at faa *Houle Vestesen* i Tankerne. Han boede i Løftgaard i Outrup og var en dygtig Mand baade til Landbrug og Handel, kun med en Svaghed for at prøve alt nyt han saa paa sine Farter, hvorfor han aldrig naaede op over almindelig Velstand.

Men glemmes Houle som Bonde og Handelsmand, da lever endnu Frasagn om hans sindige jyske Lune.

Saaledes kører Houle en Aften hjem fra Varde Marked og beder efter Sædvane i Snurom Kro. Der træffer han Therkild Skræder, som havde hentet et Læs fremmede i Varde.

Markedet havde været daarligt, og Houle var i snavs Humør. Han siger straks til Therkild:

»Aa ska sinn forresten sejj Dæ, te Du ett mier ska gyer Rejning o mi Søgning. A gier Dæ hweer Øer, Du forlanger, o saa syer Du mæ saan nowd Klejer! Du ka jo sjæl sie, te denher Frak passer ett o haar aaller gjoret. O æ Vest er sinn forresten ow møj for stram!«

Den fredsommelige Therkild Skræder svarede ikke stort, men kørte snart efter med sine Gæster.

Aftenen er mørk, og Therkild er saa uheldig at køre i Grøften og vælte. Houle, der kommer i stærk Fart bagefter, vil svinge uden om, men havner i den modsatte Grøft lige overfor.

Han kravler ud af Fodposen i den væltede Vogn og gaar

sindigt tværs over Vejen, stikker begge Hænder i Lommerne og siger til Therkild, der endnu ligger og roder nede i Grøften: »Æ Bows passer sinn forresten hejer ett ordentlig!«¹⁰) – –

Ogsaa *Jens Thomsen* fra Ahler var kendt for sin Sindsro, der baade gav ham Styrke i Handelen og Myndighed blandt Standsfæller.

Engang Studehandelen gik rigtig skidt og gav svære Tab, loserede han i Jægers Kro sammen med en gammel Studehandler. Da de om Morgenens staar og trækker i Klæderne, siger den gamle forarget til sin yngre Fælle:

»Her ligger Du hele Natten og sover som en Stud, imen en anden jen ett ka faa Blund i Øjnene for baare Bøwl og Bryderi!«

Men det kunde ogsaa ske, at *Jens Thomsen* kunde være snar i Vendingen. Saaledes kommer han og *Chr. Lundsgaard* engang kørende paa Hjemvejen fra Husum. Det er i Mørkningen. Midt imellem Hovborg og Donslund Mølle springer to Mænd med et op af Vejgrøften og griber fat i Vognsiden for at svinge sig op paa Vognen.

De to Handelsmænd er straks klar over, at det er Vognskrinet, der gælder. Og *Chr. Lundsgaard* griber ned paa Vognbunden, dér har han for paakommende Tilfælde en solid Plejlslagel parat. – Det vil sige: Slagtræet er gaaet i Filte i et Hestedækken, saa han ikke i en Snarhed kan faa det frem.

Men *Jens Thomsen* er hurtigere i Vendingen. Han hugger Pisken ned over Hestene, saa de jager afsted i Galop. Og de to Banditter slipper deres Tag.

Da de naar Donslund Mølle, tar de der ind for at bede. Og lidt efter kommer ogsaa de to Røvere ind for at hvile og faa Lov til at age med. – Det var saamænd deres egne Drivere. De havde ligget i Vejgrøften og hvilet, havde set og kendt Vognen og vilde saa op at køre med!

»Sikke et Held!« sæe *Chr. Lundsgaard*, »at Du var mere gesvindt til at bruge Pisken til Hestene, end jeg til at bruge æ Slawl til Røverne!«¹¹)

– Et fælles jydsk Folkeideal er det beskedne og oversete,

der under et ringe Ydre gemmer et dulgt indre Værd, som, naar Tiden er inde, aabenbares.

Den jydsk Folkedignings Yndlingsemne – lige fra Uffe- og Amletsagnene og op til vore Dages Krøniker og Emter – er Manden, der for sit tarvelige Udseendes Skyld bliver behandlet langt under sin Værdighed, indtil han tilfældigt eller med en sagtmodig, men bidende, Ytring aabenbarer sit sande Jeg og gør alle dem til Skamme, der har hævet sig paa hans Regning.

Selvsagt vil der være et Utal af den Slags Krøniker – baade virkelige og digtede – inden for den gammeldags Handel, her hvor ligesom to Folkeidealer mødes: den djærve, fremtalende og vidt farende Handelsmand og saa den uanseelige, sagtmodige Almuesmand med de skjulte Evner eller Midler, som uventet aabenbares til Beskæmmelse for de, der har overset ham.

Kendt er Historien om den tarveligt klædte Bondemand, der overset og ugleset møder frem ved Herregaardens Auktion og gir sidste Bud, da de forsamlede Proprietærer er kørt trætte. Og da Auktionsholderen brøstigt forlanger Kaution, lader Bonden sit Vognskrin slæbe ind og tæller sindigt hele Købesummen op for de maabende Auktionsherrer.

Denne Historie er i forskellig Form fortalt om en stor Del af de gamle Studehandlere. Og at den virkelig har tildraget sig mere end een Gang, er troligt nok.

Af de mange lignende Historier skal her blot fortælles et lille Træk om Storhandelsmanden *Jens Chr. Eriksen Karstoft*. – Ogsaa denne Historie fortælles paa flere Maader, her gengives den saaledes, som Sønnen *Therkild Karstoft*, Neder Uglkær ved Ulfborg, mener, den har tildraget sig.

Karstoft fulgte nu og da med sine Studedrifter som almindelig Driver. Saaledes kommer han en Aften sammen med et Par andre Drivere med en stor Flok Stude til en større Gaard – vistnok Fly Mølle, maaske ogsaa Mattrup Ladegaard? –

Der er allerede flere Drifter gaaet til Nat her. Og alle Senge er optaget af Købmænd. Karstoft, der er ukendt her, faar anvist Plads sammen med de andre Drivere ude i Laden. Han gør

dog ingen Ophævelser af den Grund, men lægger sig til og sover godt.

Næste Morgen er der stor Staahej ude i Stalden. Manden paa Gaarden har 20 fede Stude staaende, og en af Handelsmændene har gjort et Bud paa Flokken. Og de andre Købmænd mægler, alt det de orker for at faa Handelen i Lave. Der er højroset Prat og Haandklask som paa et Marked.

Men Køber og Sælger er et Par Stivnakker begge. Bud og Forlangende vil ikke naa sammen. Og Handelsfolkene drager afsted, uden at Manden faar sine Stude solgt.

Karstoft bliver den Dag sidste Mand, der drager afsted. Han har ogsaa takseret Staldstudene og siger til Manden paa Gaarden: »Hvor meget var det, Godsejeren forlangte?«

Manden kikker lidt haanligt til den her sølle Driver, der vil agere Handelsmand, men nedlader sig dog til at nævne en Sum. – Tilfældigt er det ikke nær saa meget, som han forlangte af Studehandleren før.

»Ka a købe æ Flok for det?« spørger Karstoft stilfærdigt.

Manden slaar en Skranne op: »Ja køb han bare væk. Men Pengene skal jo paa Bordet, det er han vel nok klar over!«

»Ja, ja, det forstaar sig,« siger Karstoft og slaar sin Kavaj til side og begynder at spænde op ved sin Pengekat. – »Det forstaar sig, æ Pææng o æ Skyww! Og saa tar vi æ Stued med!«

Proprietæren bliver baade lang og sur i Ansigtet og vil snakke sig fra det. Men saadan er Karstoft heller ikke sindet. Han har Vidner paa Handelen og staar paa sin Ret: Studene er hans. – –

Det samme fortælles paa mangfoldige andre Maader om de fleste af de Handelsmænd, Almuen regnede for deres egne, og hvis Selvhævdelse Almuesmanden følte som egen Hævdelse overfor »di stuer«.

Det er samme Træk, der kommer frem i *Therkild Therkildsens* Fortælling og i Provst Thyssens Gengivelse af Samtalen med Handelsmanden *Chr. Vad* fra Nr. Nebel.

Den, som her skriver, bad engang Provst *Thyssen*, Ribe, for-

tælle lidt om den kendte Handelsmand *Christen Vad* fra Nr. Nebel. Og Provst Thyssen var da saa elskværdig at gi efterfølgende fortrinlige Skildring af Chr. Vads Handelsvirksomhed:

»Det var en raakold regnfuld Decemberdag 1887. Jeg var den Gang Præst i Sdr. Omme og Hoven og havde lovet at aflægge et Besøg hos Præsten P. Riemann i Nørre Nebel.

Jeg kom henad Mørkningen til Hans Jensens Gæstgivergaard i Vestergade i Varde, ikke særlig henrykt over Udsigten til den tre Mil lange Vej i en mørk, skumplende Dagvogn. Foruden mig var der kun een rejsende, en ældre høj, skarp udseende Mand. Og vi var ikke kørt ret langt, før vi var i Samtale, for da jeg havde faaet hans Navn at vide, interesserede han mig meget. Det var Gaardejer og Handelsmand Christen Vad fra Vadgaard i Nr. Nebel.

Først kom vi til at tale om Skolevæsenet. Siden førte jeg Samtalen over i en anden Gade, og vi kom til at tale om Handelen. Og endnu efter omtr. 50 Aars Forløb mindes jeg det Liv og den Varme, hvormed Chr. Vad kunde fortælle om sine Handelsoplevelser.

Jeg selv meddelte, hvorledes jeg som Dreng i Aarene 1864–70 havde set de store Flokke af Kvæg, Svin og Gæs, der dreves Syd paa ad Landevejen mellem Varde og Ribe. Jeg fortalte om, hvor galt det kunde gaa, naar Studene bissede i Sommersvarmen. Eller naar Svinene løb løbsk, og man da søgte at faa fat paa en Gris og ved at rykke den dygtigt i Ørerne fik den til at skrigе højt. Dette vakte de andre Svins Nysgerrighed, saa de samlede sig om den skrigende Gris. – Mine Meddelelser vakte Chr. Vads Interesse. Og han begyndte nu selv at fortælle om sine Oplevelser. –

Mange Gange havde han, fortalte han, selv drevet saadanne Flokke af Kvæg eller Svin ad Landevejen sydpaa, idet han tit havde vandret som Driver sammen med sine Medhjælpere.

Saaledes var han engang kommen til Tønder med 2 Flokke Svin. Det var Dagen før Markedet. Og nu skulde der slaas et ordentligt Slag. Han gik da ud ad Landevejen nordpaa og

købte alle de Svineflokke, han mødte. Han kunde derfor, da Markedsdagen oprandt, sige: det er mit, alt hvad her er af Svin! og selv fastsætte Priserne.

Men saa gjorde de tyske Opkøbere Modtræk. De vilde ikke finde sig i, at en enkelt Mand paa den Maade vilde raade for hele Markedet, og de nægtede derfor at købe af ham. Han stod der hele Dagen og fik kun solgt enkelte Grise.

Han maatte da videre frem og drog med alle sine Svin til Husum. Men der var det ligesaa galt. Opkøberne fulgte med og rottede sig sammen med de andre Handelsfolk i Husum, og ingen vilde købe af den egenmægtige Handelsmand.

Der var intet andet for: Chr. Vad maatte i de følgende Dage drage videre til Rensborg, Itzehoe, Neumünster og Pløen. Og endeligt fik han da sine mange Svin afhændet. – Men, føjede han til, da han havde fortalt sin Oplevelse:

»A lowet mæ sjel, te saanen nowd skull a aller gyer mier.«

Mens Chr. Vad saaledes hele Sommeren var stærkt optaget af sine Rejser til Markederne i de slesvigske og holstenske Byer, saa var han om Vinteren optaget af Rejser i de hjemlige Egne. Da gennemvandrede han hele Egnen mellem Varde og Holstebro og købte op af Kvæg og Svin, hvad der skulde sælges om Foraaret og Sommeren.

Engang – fortalte Chr. Vad – kom han hen ad Foraaret til en større Bondegaard i Nærheden af Holstebro. Han gik ind i Stalden for at se paa Forholdene. Og der stod 20 dejlige Fedestude paa Rad.

»Er de heer Stuud te Fal?« spurgte han Røgteren.

Røgteren vidste det ikke, men mente, den fremmede kunde jo gaa ind og spørge æ Mand ad.

»Se, nu var a jo,« indskød Chr. Vad, »ve all de her Strabe-siren rundt bløwn nowd dawle a Udsien. Nok, a gjæk ind, men a bløw standen liig inden for æ Dar, for a so jo ett saa kjøn ud i æ Klæjer. Æ Mand bøj mæ da hejer ett inden for.

A spør saa te, om de her 20 Stuud waar te Fal?

»Ja, di er,« sejer han, »men ett for saan en Kaal som Dig!«

A gjentov saa mi Spørsmoel, imen a slow mi Kjowl til Siij

o pillet lidt ve mi Pængs-Kat. O de waar lisom, de stemt æ Mand lidt blider te Sinds. »Sæt Dig hen te æ Skyww, saa ka vi jo snak om'et,« saae han.

Det gjoor a saa. O a kjøwt godt nok de 20 Stuud o betaald dem ow mæ de samm, sjel om de føst sku levires te Majdaw.« –

Samtidig med at Chr. Vad om Vinteren købte Kreaturer og Svin, købte han ogsaa Huder og Skind, som han siden i store Partier solgte til Konsul Husted i Ringkøbing. –

Chr. Vad var – føjer Provst Thyssen til – en saa fængslende Rejsefælle, saa den tre Mil natlige Kørsel med Dagvognen helt mistede sit Ubehag og blev en Oplevelse, jeg endnu tydeligt mindes.« –

LYKKENS SKIFTEN OG FOLKETS DOM

MEN ikke alle Handelsmænd havde Lykken med. Der var jo ogsaa dem, som Vanheld og vanskelige Aar slog ud. Nogle rejste sig igen, men andre magtede det ikke.

Hver havde sin egen Skæbne under egen eller andres Skyld. Folkedommen faldt aldrig ens – den var lydhør overfor egen Skyld.

Kr. Ogh hed en af de stoute Handelsmænd fra Thy. Han handlede bagud og boede tilsidst i et lille Hus i Lem. Bønderne blev dog ved at ta Hatten af for ham lisom i hans Velmagtsdage.

En anden Handelsmand *Niels Skytte*, gik det ogsaa til Agters for. Men han blev ved at vandre paa den Rute, hvor hans Studedrifter forhen gik. I hver Kro undervejs boede han nogle Dage ad Gangen, havde han en Skilling, betalte han for sig. Og havde han ingen, fik han Fortæringen gratis. Han gik stadig med sin Pengekat om Livet. Og den fyldte helt godt, for den var stoppet ud med gamle Hoser.¹²⁾

I et saadant Eftermæle er hverken Brod eller Dom. Snarere et lille overbærende ynksomt Smil.

Men i sin Overlevering kan Folket ogsaa fælde andre Domme, som vanskeligt lader sig omstøde:

Anders Christensen Taabelby – eller Anders Kræn, som han kaldtes af de gamle – købte 1811 som en rig Mand Vejbjerggaard tæt ved Oddesund for 12,500 Rdl. Og 1822 maatte han som en fattig Mand sælge Gaarden for 4,100 Rdl.

Han drev stor Studehandel og var regnet for en meget velhavende Mand. Og som saa mange af sine Fæller smuglede han ogsaa en Del af sine Stude over Toldgrænsen. Derved var i hin Tid intet nedsættende. – Tværtimod næsten!

Under den store Toldsvig-Sag i 1817 og 18, hvor 55 Handelsmænd og mange af Toldembedsmændene og Kontrollørerne langs Toldskellet stod tiltalt for Toldsnyderi, da blev ogsaa Anders Kræn inddraget i Sagen.

Der kunde dog ikke findes fældende Vidnesbyrd imod ham. Og det blev da af Retten forlangt, at han skulde rense sig ved Ed.

Han aflagde ogsaa Eden og gik fri. Men det var den almindelige Tro paa Egnen, at det var Mened.

Og fra den Tid gik det meget hurtigt tilbage for Anders Kræn. Han maatte sælge Gaarden 1822 og som en fattig Mand flytte ind i et Fattighus i Resen. Nu kunde det hænde, at den forhen rige Studehandler med sin Mælkespand blev nødt til at gaa ud til Breinholt for at tigge lidt Mælk hos sin tidligere Omgangsven, Peter Ibsen.

Det var Guds Straffedom for Menedens Skyld, sae Folk.¹³⁾

Men gælder det Folk, der føles fremmede eller fjendske overfor Menigmand, da kan Folkeoverleveringens Dom falde helt anderledes bidsk og skaanselsløst:

Kammerraad Behr til Skaføgaard paa Djursland var en stor Studehandler og – føjes der til – stor i at snyde i sine Handeler! – Det hed sig, at han havde forskrevet sin Sjæl til den onde imod at tjene paa hver Stud, han solgte.

Denne Akkord, syntes »gamle Erik« dog, var for god for den anden, og han foreslog, at Behr skulde nøjes med at tjene paa hveranden Stud.

Men Behr holdt paa sit: Fortjeneste paa hver Stud ellers intet Maskepi. Saa maatte den gamle gi sig, men lidt Afslag i

Handelen, vilde han ha, og saa forlangte han, at Behr kun maatte sælge Stude med Fortjeneste i Tørvej. – Og derved blev det. –

Da Behr døde, havde man en Del Kval med at faa ham jordfæstet. Præsten i Hvilsager vilde ikke, saa de maatte ha Bud efter Pastor Henne i Mørke, der var forfaren i den sorte Kunst. Det kunde ogsaa tiltrænges, for en stor sort Hund fulgte tæt bag efter Ligvognen. Og først da Henne smed 3 Skovlfulde Kirkegaardsmuld paa Hunden, forsvandt den. Og Behr maatte ned i Graven, selv om det rumsterede nok saa grovt i Kisten.¹⁴⁾

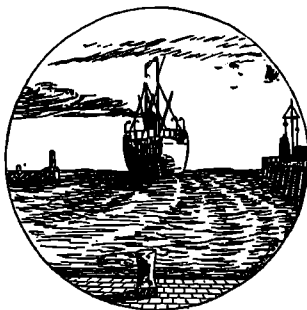
I denne Overlevering er ikke svageste Spor af Samfølelse, der lægger et forsonende Skær over Dommen.

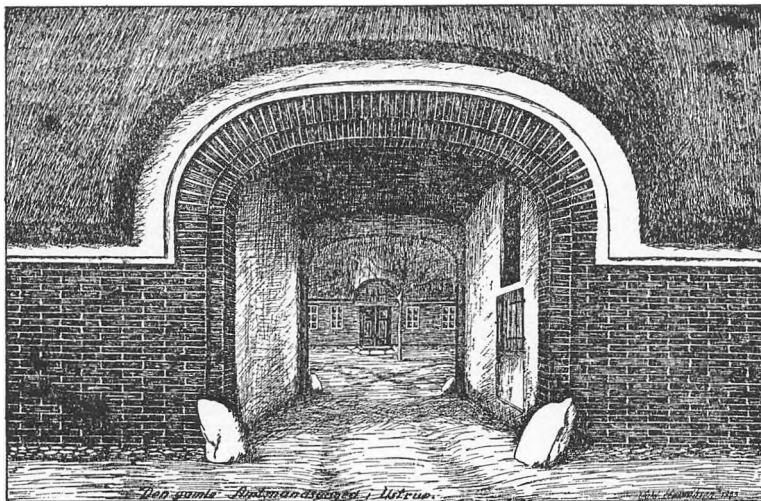
— — —

Handelskaar var altid usikre. Hvor der er Mulighed for Vinding, er der ogsaa Mulighed for Tab. Ingen Handelsmand sad jo saa tryk, saa han havde nogen Borgen for, at hans Velstand varede ham Livet ud. –

Saaledes som Studehandleren *Kristen No* med en lidt bitter Undertone ga Udtryk overfor sin gamle Medhjælper *Mads Aarup* i Velling:

»Ja, Mads, det er sært nok, men der er ikke ret mange Handelsmænd, der bliver begravet for djer egne Penge.«¹⁵⁾

DE GAMLE HANDELSMÆND FORTÆLLER

NIELS KARSTOFT

(FØDT PAA LILLE BØLLING VED SKJERN 1861)

LIDT uden for Byen Hoptrup paa en Bakkeheldning højt over Landevejen har den gamle Handelsmand *Niels Karstoft* bygget sin Villa. – En skøn Boplads med brede Haveplæner ned ad Skraaningen og en herlig Udsigt over det frodigste sønderjydske Land.

Og her gæstes han en Dag af et farende Par, der spørger og fritter ud om Handelsfærd i ældre Tid.

For om de Ting ved Karstoft mere at melde end ret mange nu til Dags. – Han er rundet af en gammel Handelsslægt, kom med paa Farten til Husum, da han var 14 Aar. Var selv Handelsmand fra 15–16 Aars Alderen. Handlede gennem en Menneskealder. Blev Direktør for Kolding Eksportforening fra 1913 til 21. Ind derimellem faar han endda Tid til at gæste Amerika et Par Gange: I sin Ungdom et Par Aar for at arbejde og se sig om. I sin Alderdom paa Besøg hos sine 4 Sønner der ovre i Staterne. –

Og Karstoft deler villigt ud af sit Forraad, ikke i et flydende Foredrag, men i Stød og Spring, som nu Spørgsmaalene falder.

»Ja, jeg var kun 14 Aar, da jeg første Gang var med som Studedriver i Husum. Vi havde 40 Stude i Driften og var 3 Mand til at drive. Det var et anstrengende Liv, og vi aad forskrækkeligt.

Da jeg var 15–16 Aar gammel, blev jeg sendt ud for at købe de første Stude. Jo, for se, min Far, det var Studehandleren *Jens Chr. Eriksen Karstoft*. Og saa skulde jeg ogsaa oplæres til Haandteringen.

Min Far begyndte at handle med Kram lisom saa mange andre. Siden drev han med Svin ud ad æ Sønden og tjente saa mange Penge derved, saa han kunde komme i Gang med Studehandelen.

I mange Aar handlede min Far sammen med *Jens Thomsen* fra Ahlergaard. Far var bedst til at købe, og Jens Thomsen den bedste til at sælge derude i det holstenske. Og saa delte de Forretningen saadan imellem sig. Jens Thomsen var en lige saa forsigtig som solid Mand. Han skrev altid til Far: »Køb ikke for mange Stude, endelig ikke for mange!«

Men Far havde let ved at faa købt. De mærkede det knapt nok paa Markedet, naar han købte op. Men naar Handelsfolkene fik deres Flokke samlet, havde Far altid de fleste. Han købte særlig paa Markederne i Skive, Holstebro, Viborg, Lund og Vorbasse.

Ja, saa købte han jo ogsaa en Del, vel nok de fleste, omkring paa Herregaardene. – Paa St. Estrup var det en Degn i Brørup, der stod for Handelen. Her duede det ikke at snakke til Herremanden, naar man vilde købe Stude. Nej, det var Degnen, man skulde ha fat paa.

I Husum var der 7–8 store Markeder om Foraaret og 2–3 om Efteraaret. Og Far og Jens Thomsen havde som Regel et Par Hundrede til hvert Marked.

Mange at faa købt. – Ja, det var tit strengt Levned. Far færdedes altid til Hest. Da han blev ældre, kørte han. Men der var mange haarde Ture at ta.

En Vinternat kom han fra Ahler og vilde over Skjern Aa. Det var ikke muligt at raabe Færgemanden op ovre paa den anden Side. Og over, det skulde han, for det gjaldt en stor Studehandel næste Formiddag. Saa drev han Hesten ud i Strømmen. Men der havde han nær sat Livet til. Og det var med Nød og Næppe, han kom i Land paa den anden Bred.

En anden Gang han red over Aaen over til Holmsland, tabte han sin Mantelsæk i Vandet. Og den gik til Bunds, for den var fyldt med Sølvpenge. Han fik den vel igen, men der gik lang Tid, inden de fandt den, og da var Pengene bleven slemt røde.

Min Far handlede ogsaa en Tid sammen med *Thomas Refslund*.

– Selv handlet med Stude? – Jo, ogsaa det. Men den rigtig gamle Studehandel med de lange Drivveje ebbede jo ud, inden jeg ret kom i Gang.

Først i 80erne, da Studehandelen hørte op, trak vi en Overgang med Køer til Tønder. Det var simple Køer, der kom ud i Marsken og blev fedet der.

Niels Lykke Sørensen og jeg fulgtes tit ad. Somme Tider havde vi *Søren Christensen* fra Tarm med. Han var gammel, og vi var unge. Og det kneb ham vel nok nu og da at hamle op med os. Hver Gang vi kom til Døstrup Kro, sae Søren: »Pas nu paa, te a kommer op i Morgen!«

Det var nu slet ikke saa let, for her i Døstrup blev Søren altid fuld.

Jo, for det gav jo en hel Del Punser den Gang. For hver Ko, vi solgte, maatte vi drikke Lidkøb, ellers var der ingen Lykke ved Koen. Hver betalte selv sin Puns, og saa kunde man jo lave den stor eller lille, lisom man nu var ilyst til.

Jo, jeg har ogsaa prøvet at handle og drive med Svin. Men det var dog mere min ældre Bror, der brugte den Forretning. Han handlede engang sammen med *Per Skov* fra Tønder.

Per Skov kunde ikke fordrage Fisk, saa tog min Bror i Gedulghed og bestilte stegt og kogt Fisk i alle de Kroer, de kom ind i. Den første Dag brummede Per arrigt over al den Fiske-

mad. Men da de anden Dags Aften kom til Gredstedbro Kro, og der ogsaa stod Fisk paa Bordet lisom alle de andre Steder, blev han fløjtende gal:

»Æ er int kræsen!« sæe han. »Æ ka æde alt. Men saa vil æ ogsaa ha noget, der ka la sig æde. Og Fisk, det er int Menneskeføde!« –

Jo, saadan kunde der altid blive lidt Morskab ind mellem Strabadser og Forretninger.« – –

Saa glider Samtalen fra Handelen og over til Sønnerne i Amerika. – Og igen fra Staterne hjem til det sommerfrodige fagre danske Land, som Synet kan favne her fra hans Vinduer.

THERKILD FRA RANDRUP

(THERKILD THERKILDSSEN, F. I RANDRUP 1853)

DER kommer en lille tætbygget Mand vandrende hen ad Vejen med sindigt Træskoflyt. Kæppen peger stadig bagud og faar for hverandet Skridt et lille, fast Tryk. Det ser ud næsten, som stager han sig frem over Vejen. Det gaar uden Jag eller Sving, men skrider dog jævnt og stadigt fremad og kan let blive endda nogle Mil inden Aften.

Og paa den Vis har Therkild maalt de jydsk Veje ud i flere Mil, end han selv eller nogen anden har Rede paa.

For det er Therkild fra Randrup, der her kommer. Vadmelklædt, med blankbørstede Træsko, Kasket og sort Krave, saaledes var og er han kendt fra Herning til Husum.

Og saaledes staar han udenfor sin Fødegaard i den lille vestslesvigske Marskby den Høstdag, han gæstes af to »Nørlandsmænd«, der har mere Forstand paa at skrive Aviser og Bøger end paa at vurdere Kvægflokkene her ude i Marskengene.

Therkilds Gaard og Stue er som han selv: uden Pral eller nymodens Paahit, bondejævn med gammel Skik og Indretning i Hævd.

De fremmede bænkes. Og Therkild maa til at gøre Rede for

det, de fremmede ønsker at høre lidt om: Handelsfærd og Handelskaar gennem Therkilds lange Liv.

Hans Fortælling falder sagtmælet og sagligt, halvt modvilligt ved at melde om egen Færd. Kun nu og da kan et Handelsminde fra forne Dage tænde et Luneglimt i hans Øjne. Og Stemmeføringen faar en Smule mere Stigen og Fald. –

»Hvornaar æ begyndte at handle? – Ja, hvornaar? Det er saamænd mere, end æ selv ved. Se, min Stedmoders Brødre var Handelsmænd, dem kom æ i min Drengetid med som Trækker og Driver. Det ga jo nu og da en Drikkeskilling. Dem sparede æ sammen, indtil æ kunde købe to Faar. De kom i Græsning hos en Husmand. Og saa var æ og han halvt om Lam og Fortjeneste. Da æ blev konfirmeret, havde æ mindst 20 Faar saadan til halvt.

Saa gik æ i Lav med at købe Lam og drive til Husum og Tønder. Et Aar havde æ 125. Det var nogle slemme urolige Krabater at drive med.

Siden slog æ saa ind paa at handle med Kræ.

Om æ drev stor Studehandel? – Aa-aa, det er lisom, man tar det. Æ har engang paa Husum Marked haft 9 Flokke Stude med 34 Drivere. Men det er vist ogsaa det meste.

En anden Gang var æ selv med at drive. Vi havde 105 Stude, mest her fra Marsken. Vi laa Nat i Læk og Bredsted og uden for Husum.

Da den Slags Studehandel gik i Staa, købte æ i mange Aar Kræ til Ejderstedbønderne i fast Kommission, saadan godt 900 Stykke Kræ hvert Aar.

– Forstaa at vurdere et Kreatur i en Snarhed, naar saa mange skal købes ind Stykkevis. – Ja, det maa ikke ta lang Tid. Æ har altid haft let ved at kende mine Kreaturer. Æ har aldrig haft saa mange købt sammen, saa æ ikke kunde ta hver enkelt ud af Flokken og sige, hvor den var købt, og hvad æ havde givet for den.

Saadan var det engang om Tarm Marked, æ havde købt 135 Kræ. Og da æ hen ad Aften stod og ordnede lidt ved Dyrene, kommer der en Mand hen og ser paa Flokken, og saa siger han:

»Det, der render Du da sur i Therkild! Naar Du hverken skriver op eller mærker, saa ved Du da hverken ud eller ind i saadan en Flok.«

»Æ behøver ikke at skrive,« siger æ, »for æ kender Kræet.«

»Naa vil Du saa ikke lige vise mig den Ko, Du købte af mig i Dag,« siger Manden og griner.

»Jo, vil Du blot sige mig, hvad Du fik for den, saa skal æ snart vise Dig din Ko.«

Han siger saa Prisen. Og æ kikker lidt omkring mellem de 135, og saa peger æ: »Der staar den Ko, æ købte af Dig!«

Men Manden skranter: »Haa, haa! Der tog Du ligegodt fejl. Den Ko der har aldrig været min!«

Æ sae jo. Men Manden sae nej.

For at faa en Ende paa Trætten siger æ til sidst. »Har Du slet ingen sikre Kendemærker paa din Ko?«

»Jo paa den venstre Bagpatte har den to smaa Vorter.«

»Godt, kom saa her hen og se, om ikke det er din Ko!«

Og saa maatte Manden gi sig. For Koen var godt nok den, æ om Formiddagen havde købt af ham. – Jo, saadan har æ altid haft let ved at kende og taksere mit Kræ. –

Om æ selv fulgte mine Kvægflokke som Driver? – Ja, det gjorde æ tit. Saa havde man jo lisom lidt mere Opsigt med Tingene.

Naar æ rejste til Markeder, lod æ ogsaa tit Folk være i den Tro, at æ var Driver. Æ havde jo for det meste store Pengesummer paa mig, og saa var man sikrest og mest usjenert, naar man blev taget an for Driver.

Naar Folk spurgte mig: »Hvem driver Du for?« Saa sae æ, som sandt var: »Æ driver for Therkild fra Randrup.«

Saadan var æ engang til Marked i Herning. Æ kom Aftenen før Markedet og søgte Losi i Kroen. Kromanden spurgte om, hvem æ drev for, og det sae æ. Og saa viste de mig ind i et Boskammer.

Æ keg lidt til Sengetøjet, det var jo hverken nyvasket eller dunstoppet. Men saa tænkte æ: Der har saamænd ligget mange i den Seng, der var lisaa gode Mennesker som Dig, Therkild.

Saa tog æ det tavlede Klæde, æ havde mine Mellemmader i og bandt det om Hovedet for ikke at faa altfor meget Smaakravl med mig. Og saa sov æ udmærket.

Næste Dag traf det sig, at æ maatte ind paa Kroen og ha nogle 500 Kroner Sedler vekslet og betale en Del Penge ud for Kræ.

Kromanden kikkede lidt til mig. Og da æ gik, kom han bagefter mig og sae: »Ja, ja, Therkild, nu kender vi Dig. Næste Gang Du kommer, skal Du faa en bedre Seng!«

»Det gør ingen Ting med det,« sae æ. »For æ sov saamænd godt i den Seng, æ havde.« –

Snydt. – Om æ aldrig er bleven snydt i Handel? – Næ-øj, ikke da i Handel med Kræ. Folk som flest er rele, og det samme er djer Kræ. Med Hestene ka det være baade saa som saa – lisom med Hestehandlere.

Ogsaa handlet med Heste? – Ja-a, æ har jo da prøvet det nu og da. Men der ka være mange Fikkeløjsjer i en pæn Hest, og endda ka ingen se det. Saadan købte æ engang en Hest af Jacob Rask. – Det var en skidt Handel!«

– Therkild gir et Vrid paa Bænken, som har et Gigtsting eller et bedsk Minde rørt ham et ømt Sted. –

»Æ har ikke handlet med Jacob Rask siden!« siger han fast og afsluttende og har igen Alderens bedrevidende Ro over sin Hvile. –

»Hvornaar den vanskeligste Handelstid har været? – Den har vi nu! Ingensinde i de 60 Aar, æ har handlet, har det været saa vanskeligt og usikkert som nu. I Krigstiden havde æ tit Køer, som æ tjente 1000 Mark paa i Løbet af 3 Uger. Nu gir æ 100 Kr. for at faa Lov til at græsse et Stykke Kræ en Sommer over! – Nej, saa var det helt anderledes stabilt i Tysker-tiden. – –

Men saadan er jo alt usikkert her i Livet. Godt, at vi ved, der er noget sikkert at holde os til. –«

– Han stopper op i et Tilløb til en Lovprisning af Tysker-tidens Orden og gode Handelskaar i Modsætning til Usselheden nu og gir sig i Stedet til at fortælle om den Vækkelse,

der i 90erne gik over Egnen. Den greb ham og fylder endnu hans Sind.

Han henter frem en gammel Postil for at gi sine Gæster Del i det, der nu for ham er det vigtigste af alt.

Enstonende famler hans Gammelmandsrøst om de knudrede Vendinger, der melder om det store Skel mellem Forkrænkighed og Evighed. –

Vist saa er det vigtigt at virke og handle og røgte Dagens Dont, det nægter gamle Therkild fra Randrup ikke. Men det, der staar i den gamle Postil, gælder for ham vigtigere Handel og større Værdier end alt det Kræ tilsammen, han har omsat gennem sit lange Liv.

GAMLE JACOB RASK

(F. 1843 I JERNVEDLUND)

I Jernvedlund midt i Byen i et pynteligt Hus har Jacob Rask sit hyggelige Alderdomshjem hos en Datter, der er Lærerinde.

Samme Dag, de to fremmede gæster Therkild i Randrup, finder de ogsaa Vej til gamle Jacob Rask.

Han skutter sig af en altfor kort Middagssøvn og ser de to fremmede an med smaa hastige Sideblikke, som han er vant fra Markedsfærd. Hvad mon det er for et Par Starutter? – Vil de handle? – Naa, spørge ud og høre om Handel. – Ja saa.

Jacob Rask har i sit lange Liv været ude for mange Slags nysgærrige Folk, saa et Par nu i Tilgift ka jo være helt howres at ta med. –

Den gamle faar Liv i de matte Øjne. – Jo dælemæ har han været med i sin Tid og oplevet Farter og Markedsfest, som saadan et Par Avismænd kanskesi ikke engang ka digte om! – Jo vist. –

Han bakker piben op, mens hans Øjne slaar Smut, gesvindt, som naar han forhen i en Ruf takserede baade Stud og Ejermand. –

Da han har hemmet sig nogle Gange og sundet sig lidt, faar han Snakken i Gang. Og Humøret, der engang var kendt over mange Herreder, glimter saa smaat frem.

»Ja, se Lyst til Handel, det er vist noget, een bliver født med lisom rødt Haar og Hjulben. – Hvad saa der er værst, ved a eet. – A havde nok at trækkes med i den ene Del, a fik!

Det var en Farbror i Darum, Dres Bom hed han, der fik mig ledet ind i Handelen. Min Far handlede ogsaa lidt med Helmisser. Men han døde, om det var Helmishandelen, der voldte det, ved a ett. –

Den Gang var a kuns 18 Aar, saa maatte a til at ta Sagerne an og staa for Styret.

A siger: Det er skidt saadan kun at være Dreng og Mand. Ungkarl fik a jo aldrig prøvet. – Ja, a havde da en Tjeneste oppe i Ølgod. Det var en grumme god Plads, og a fik 30 Specier i Løn. Manden var skrap. Naar han talte til æ Bæster, rysted de. Og a rysted ow. –

Men a maatte jo hjem og virke med Sagerne der.

Handlet lidt havde a, siden a blev afhørt (konfirmeret) og før endda. Nu fik a efterhaanden mere Sving i det.

Det var mest her i Omegnen a købte, og a var mere betroet, end a var Ejer af. I Efteraaret, i Novbr. og Decbr. købte a op til Levering i Foraaret. Folk, der stod og manglede Penge, fik dem, de havde Brug for. Resten borgede de mig, til a fik solgt. A har tit taget imod over 100 Stykker Kræ uden at betale en Øre. Men naar a fik solgt, fik Folk jo deres Penge, forstaar sig. A har ogsaa nu og da borget en Mand for en hel Flok Stude. Og det gik altid godt. –

Ja, se klippe en Mand lidt i en Handel, det var jo en ærlig Sag. Men i Pengesager var vi sku rele den Gang. – Aak sikke en Kaarr (Forskel) paa den Gang og nu!

Om Folk ett syntes, a var lovlig ung til at handle? – Jow, de tøv vel nok, a var lidt grøn. Men de var ellers flinke. Og a klarede mig jo. – Hæ, hæ!

Saadan var det engang, a gik til Holstebro Marked. Det var en lang Vej. Og a havde min Pengekat fyldt med Sølv. Det var

et fælt tungt Dyr at slæbe paa. Den klemte, og den gnavede. Og det sved og værkede.

Og de her store Handelsmænd kørte forbi mig een efter en anden. Men ingen bød mig Agen til. Og a var for hovn til at be for mig. – I Førstningen da!

Til sidst blev æ Kat da saa bandsat træls at trække, saa a maate gi mig over og be en Handelsmand om at komme op at age.

De kendte ett mig, de andre Storhanser, men a kendte godt nok dem. Og da vi om Aftenen efter Markedet vandede og takserede det Kræ, vi havde købt, saa havde a lisaa meget og lisaa godt Kræ som nogen af dem.

»Se, se,« sae de, »Du maa godt købe op til os!«

»Ja Tak!« siger a. »Men a mangler selv et Par Opkøbere, saa hvis I har Lyst, ka I godt faa Lov at købe for mig. Og I ska nok faa Jer Skillinger! – Hæ, hæ, hæ!«

Den gamle klukler ved det festlige Minde, saa han bliver helt væk i Hoste.

»Hæ! Dælemæ ja! Der fik de den! – Men siden den Dag kendt de godt nok Jacob Rask! –

Husum og Issehow? – Jo, der har a været mange Gange. I 1874 og 75 var a der sammen med *Laust Hagen* fra Plougstrup. Vi havde 40 Stude til Marked der hvert Aar.

Vi drev dem til Vamdrup og fik dem med Toget der. Vi stillede saa om Morgenens Kl. 3 paa æ Kamp ved Husum. Der var nogle Jødetampe til Mæglere, de var ett til at slippe for, og de vilde ha 2 Prøjsere for hvert Stykke Kræ.

Siden handlede a i 25 Aar sammen med *Jørgen Hansen* fra Rejsby. Vi omsatte 4–500 Kræ hvert Aar.

Den bedste Tid? – Ja, det var i 70erne. Siden blev det mer og mer kontradeligt at handle. Og da Tyskerne tog fat med djer Karantæne, Tuberkulin og Skidt, holdt a op med at handle. Jo, for a har aldrig kunnet li at la mig holde for Nar – mindst da af Tyskerne!

Snydt? – om a aldrig er bleven snydt i Handel? – Jo-o, for det ka vist ingen Handelsfolk sige sig helt fri for. Men der skulde da en voksen Karl til – Hæ!« – – –

Han lukker sig sammen om dulgte Minder, der nu og da risler gennem ham med smaa Latter- eller Hostestød. –

– »Snydt! – Hæ! – Næ-æ. – Ja han vilde engang ha pudset mig i en Hestehandel, ham Therkild fra Randrup. –

Men det blev ligodt mig, der snevet ham! – Hæ, hæ! – Mon han ka huske det!« – –

Det kipper af Fryd gennem hans Oldingekrop, saa Rynkerne i hans Ansigt spiller som Hjuleger. –

»Dælemæ ja! sikke Markedsture den Gang! – I sku lige ha været med, naar Jacob Rask ga Lidkøb, det ku I ha haft godt af I tow Kaael!« – –

NIELS LYKKE SØRENSEN FRA VARDE

(F. 1861 I BUNDSBÆK MØLLE I DEBJJERG SOGN)

I en Villa i Udkanten af Varde bor Handelsmanden *Niels Lykke Sørensen*.

Af Aar er han ingen ung Mand længere. Men Handelsmodet og Humøret har han stadig i Behold. Og fortælle kan han: Korte, knappe Sætninger, hastigt skiftende Billeder, Fart og Markedsmylder over hans Fremstilling.

Gæsten, der ønsker at høre om den gammeldags Handel, har knap nødtigt at spørge ud, kan blot sidde og lytte og nu og da skyde en Ytring ind.

Lykke Sørensen derimod travrer frem og tilbage over Gulvet, mens han snakker. Han har endnu for meget sundt Blod og for megen Markedsuro i Kroppen til at sætte sig roligt ned og fortælle.

» – Ja, jeg har handlet siden jeg var 12 Aar. Da var jeg første Gang med som Driver i Husum. Se, min Bedstefar handlede. Men min Far havde ingen Sans for Handelsvæsen og kunde ikke rigtigt lide det. Derfor vilde han ikke hjælpe mig med Driftskapital. Den maatte jeg selv skaffe mig. Saa handlede jeg med Gæs og Uld, senere med Faar og Lam. Det var, før jeg blev konfirmeret.

Som saadan 15 Aars Klør kom jeg til gamle *Tranberg* paa Lønborggaard for at købe hans Beder. Han havde en hel Del omme i Henne Mølle. Saa lod han Forkarlen køre mig til Henne. Der tar jeg 40 Beder ud og faar dem drevet til Varde. Men sikken Bøvl med at faa dem gennem Varde By.

Dagen efter flyede jeg *Tranberg* Pengene i en stor Konvolut. Og han stikker dem i Lommen uden videre. »De maa hellere tælle dem,« siger jeg. – »Nej, det ka saa pinnede være det samme, de er der nok,« svarer han.

Det var den Handel. Men i Henne Mølle laa der 1000 Pd. Uld. Og det kunde jeg købe for 1 Kr. Pundet. Og jeg vidste, at Ulden ellers kostede 1 Kr. 30 Øre. Det kunde jeg ikke staa for. – Ja, der var lidt Sand i Ulden, men det gjorde ingen Ting – sae Nissen – for det kunde let rystes af.

Naa, jeg køber Ulden og faar den leveret i Varde. Og her lejer jeg en stor Sal til at lagre den i. Men det blev jeg ikke rig ved. Jeg kunde ikke slippe af med den skidt Uld, fordi der var Sand i den. Omsider faar jeg da Skidtet solgt til en Spekelanter. Men jeg tabte 150 Kr. paa den Historie.

Saa drog jeg til Ulfborg Marked for at købe Kreaturer. Og jeg fik ogsaa købt 2 Kælvekvier. En gammel Handelsmand fra Tarm, *Søren Kristensen* hed han, kommer hen til mig: »Naa Dreng, vil Du nu ogsaa til at handle med Kreaturer?« – Ja, det var da Meningen. – »Lad mig se dem.«

Han kikkede lidt paa mine Kvier: »Det er godt! Vi ka godt handle sammen.« – Saa købte vi 12 Kreaturer til Varde Marked.

Siden handlede vi sammen en Tid. En Overgang havde vi ogsaa *Niels Karstoft* med.

Vi trak Kreaturerne til Tønder. Længere plejede *Søren Kristensen* ikke at komme. Fik vi dem ikke solgt her, trak vi dog til Læk.

Søren holdt paa, at vi ikke maatte tjene mere end 3 Prøjsere paa hver Ko. Da jeg engang solgte nogle Stykker og tjente 5 Prøjsere paa hver, blev han fløjtende gal og skældte ud: »Saadan Drengestreg! Du spolerer jo min Handel!«

Senere handlede jeg ogsaa med Svin sammen med *Karsten Clausen* i Hyllerslev og *Rask Hansen* i Vibæk.

Men det var gamle *I. W. Palludan* i Varde, der hjalp mig rigtig i Gang.

18 Aar gammel var jeg naaet saa vidt, saa jeg sendte fede Stude til England. Det gav dog ikke ret meget. Og 14 gode Stude, jeg sendte der over, tabte jeg paa.

Saa rejste jeg til Hamborg til Paaskemarkedet med de næste, jeg fik købt. *Gravers Pedersen* fra Risgaard hjalp mig. Og det gav lidt Fortjeneste.

Men det bedste ved den Tur, det var, at jeg opdagede, hvad Tyskerne vilde ha. Jo: Tyre, Pøsekøer og bukselaarede Kalve. Saa gav jeg mig til at handle med den Slags. Det var den Gang nærmest en halvt foragtet Handel, som en rigtig Handelsmand ikke vilde røre ved. Men det gav god Fortjeneste. Den Gang var der kun 18–20 Kr. i Omkostninger paa et Kreatur til Hamborg. – Siden slog *Anders Skriver* fra Thisted ind paa samme Handel.

Engang jeg var i Hamborg, kom der Pest mellem Kreaturerne. Det var forskrækkeligt. Jeg tabte 2000 Kr. ved den Historie. Og saa var mine Penge væk.

Min Far vilde ikke hjælpe mig i Gang igen. Men min Bedstefar i Skjern hjalp mig lidt. Og Palludan i Varde sae: »Ja, det ka Du jo ikke gøre for min Dreng. Vi maa ha Dig i Gang igen!« – Og det kom jeg.

En Tid handlede jeg sammen med *Poul Hæsbæk* i Tarm. Siden kom jeg til at handle sammen med *Thomas Refslund*. Vi købte omkr. 100 Kreaturer om Ugen og sendte til Hamborg. Og jeg rejste der op hver Lørdag Aften.

Engang købte vi 164 store sortbrogede Stude og lejede et Ekstratog fra Skive til Husum. Vi havde ialt 300 Kreaturer paa det Marked.

Vi var engang i Viborg til Marked, saa slipper mine Penge op, og jeg vilde laane af *Thomas Refslund*.

»Nej, nej,« sae han. »Du er gæv nok at ha med i Handelen. Men konkurrere med mine egne Penge, det vil jeg dog ikke!«

Engang jeg var i Hamborg at sælge, brød Kolera ud. Saa kunde jeg ikke komme hjem. Jeg var der nede i godt tre Uger. Refslund sendte Kreaturer ned. Og jeg solgte. Det gav godt!

Jeg havde den Gang en Gaard i Sdr. Bork. Og jeg havde en dygtig Kone. Hun passede Bedriften.

Saa kom jeg i Gang med Kalvehandelen. Det var et rent Tilfælde næsten. Jeg var paa Skive Marked at handle med Heste. Der træffer jeg en Mand, *Anders Hansen*. Han spurgte, om jeg ikke kunde skaffe ham nogle Kalve fra Vardeegnen.

Den Tjeneste kunde jeg jo sagtens gøre ham, mente jeg. Og jeg køber og sender ham 14 Kalve. – Han var svært godt tilfreds med Sendingen. De gav 25 Kr. pr. Stk. i Fortjeneste, fortalte han. Og han vilde gerne, om jeg ikke vilde sende ham flere Kalve.

Men der havde han ligodt fortalt mig for meget. – »Naa, saa dér er en Fidus,« tænkte jeg. »Det maa vi prøve!«

Saa slog jeg mig sammen med *P. Fly* fra Rønbjerg. Han købte 27 Kalve og sendte til Skive, hvor jeg skulde sælge dem.

Vi havde jo averteret Salget. Og jeg sætter mig roligt ind og venter paa Bid. Og vente, det fik jeg Lov til en god Stød, inden der kom Købere.

Omsider kommer der da en Mand og spørger efter, hvem der sælger de her Varde Kalve? – Jo, det var da mig.

Naa, ja, han kunde godt tænke sig at købe hele Vognladningen. – »Ja, ja,« siger jeg. »Vi ka jo gaa ud og se paa Krammet.«

Det var han nu ikke saa forhippet paa. Han vilde handle med det samme. Og det kunde jeg saamænd godt forstaa, for da vi kom ud, var Stationspladsen sort af Mennesker. Og de havde allerede begyndt at trække Kalvene ud af Banevognen.

Naa, jeg var jo vant til at handle og tog det hele koldblodigt. Jeg havde endnu ingen Opgørelse over, hvad Kalvene kostede, saa jeg solgte bare ud paa Lykkens Puf. – Til gode Kalvepriser, syntes jeg selv.

Men det battede alligevel for lidt, for da vi fik gjort op, havde vi kun tjent 25 Kr. paa hele Sendingen. Og Folk hand-

lede rask væk med Kalvene som paa et Marked og tjente baade 25 og 30 Kr. paa enkelte Kalve.

Saa havde vi faaet den Lærestreg og var saa meget klogere. Næste Gang havde vi 40 Kalve. Og nu forstod vi bedre at ordne Sagerne, saa det blev os, der fik Fortjenesten.

Da vi var færdig med at sælge »Varde Kalve« i Salling, tog vi fat i Thy sammen med *P. Hæsbæk*.

Jeg rejste der op med 60 Kalve. Og der var Brand i den, det mærkede jeg straks. Folk var som tossede efter at købe »Varde Kalve«. Her var det bare om at holde igen og ta Munden fuld, naar man forlangte. Den første Sending gav 960 Kr. i Fortjeneste.

Senere tog vi fat paa Mors. Det var en af de bedste Pladser, vi havde. – I Struer derimod gik det knapt saa godt, for der rejste vi fra med 1 Kalv mere, end vi kom der med!

Hvor mange Kalve jeg købte og solgte hvert Aar? – Ja, se det var især om Vinteren, den Handel gik for sig. Og der var flere Aar, hvor jeg hver Vinter solgte omkr. 5000 Kalve. – –

Da jeg slog ind paa at handle med Heste, var jeg lidt betænkelig ved, om jeg ogsaa kunde klare den Slags Handel. – »Jo, det skal sagtens gaa,« sae en gammel Hestehandler, »for de Folk, Du sælger til, skal nok lære Dig, hvordan en Hest skal se ud.«

Og det kom til at passe.

Under Krigen leverede jeg Heste til det tyske Militær, saa mange, som mine Opkøbere kunde skaffe frem.

Ja, Vorherre bevares! alle de Penge jeg havde mellem Hænderne i de Krigsaa! Det kunde gi Bogføring nok til et helt stort Kontorhold med Kontorchef og Fuldmægtig og en hel Række Skrivemaskine-Damer, saadan som den Slags skal være efter Statens Mønster.

Men jeg havde saamænd hele min Bogføring i min Lommebog.« – –

Naa, det med Hestehandelen er jo en anden Historie. Og den gemmer vi til en anden Gang.

CARL ANKERSEN FRA IMMERVAD KRO

(FØDT I IMMERVAD KRO 1850)

BRED og myndig sidder *Carl Ankersen* i sin Stue i den gamle Amtmandsgaard i Ustrup.

Stærktmælet af Døvhed har han fortalt sin Gæst om det raske, brogede Liv i fordums Tid derhjemme i Immervad Kro. (Se forr. Afsnit). Nu glider Snakken over paa hans egen Handelsfærd.

For Ankersen har handlet lige fra, han kunde knappe sine egne Bukser. Og 18 Aar gammel gik han ind i Storhandelen med Kreaturer og fortsatte lige til 1923. Hvert Aar omsatte han 600 til 800 Kreaturer. – Jo vist har Ankersen oplevet noget og kan fortælle. –

» – Se, naar man vil handle, saa skal man forstaa at vurdere Kreaturer, Mennesker og Forhold. For i Kreaturhandel, der gælder det først og fremmest om Fagkundskab. Lykke, det gælder kun i Lotterispil og Kæresteri, men ikke i Handel. – De, der stoler paa Held og Lykke og handler los, de gaar snart bag af Valsen. – Nej immer forsigtig og immer gelassen, saa gaar det.

Allerede inden jeg blev 18 Aar, var jeg godt i Gang. Jeg var en Tur i Sverrig at købe Heste. Og det slap jeg gunstigt fra. Da jeg var 18 Aar, døde min Far, saa kom jeg til at drive baade Kroen og Handelen.

Formynder? – Ja, naturligvis fik jeg Formynder. Men han var skikkelig og lod mig selv passe min Handel, for, som han sae: »Det hjælper ikke, jeg siger noget, for den Knægt er langt klogere paa Handelen, end jeg er!«

Men det knob jo lidt at blive respekteret lige straks.

Saadan rejste jeg sammen med en hel Del Handelsfolk til Husum Marked. De sad og bredte sig og pralede af djer Indkøb. Men mig saa de helt over Hovedet. – Saadan en snottet Dreng, der vilde prøve paa at handle!

Naa, vilde de ikke snakke med mig, saa havde jeg jo god Tid til at høre efter og se mig for. Og det gjorde jeg. Og jeg

havde paa Fornemmelsen, at der var Opgang i Luften. Derfor holdt jeg igen med at sælge paa Markedet. Og lod de andre sælge ud. Den Dag fik jeg sidst solgt. Men jeg fik ogsaa mest for mit Kræ.

Se, den Dag gav et godt Skub fremad. – Jo, baade Fortjeneste og Respekt.

Det var ved samme Tid der i 18 Aars Alderen, at jeg var ovre paa Fyn at købe Kreaturer. Jeg saa vel nok lidt drenget ud, for Folk sjenerede sig ikke for at prøve paa at lave Fiksfakserier med mig. – Men det prøvede de sjældent mere end een Gang.

Saadan kom jeg til en Enkekone for at købe. Hun havde en Søn paa min Alder, og han solgte mig en af deres bedste Køer.

Et Par Dage derefter tar jeg imod Kræet, jeg har købt. Og den her Karl kommer jo ogsaa med sin Ko. Men jeg ser straks, at det er en anden Ko end den, jeg købte. Den lignede godt nok, blot var den knap saa god. Og saa siger jeg: »Hvad er dette her for Kunster, det er jo ikke den Ko, jeg købte forleden Dag!«

Jo, det var det, saa megen Forstand havde jeg da vel paa Kreaturer, naar jeg gav mig af med at handle! – Han var grumme rap i Kæften, den her Knægt.

Men saa bliver jeg gal i Hovedet og sætter Trumf paa: »Nu skal jeg sige Dig een Ting, min Dreng: Nok er jeg ikke din Bedstefar, men Du er alligevel lovlig grøn til at snyde mig! Og nu vil jeg raade Dig til, at Du faar de to Køer byttet om, for ellers bliver der Ballade!«

Saa gik han til Bekendelse: Jo, han var kommen i Tanker om, at Prisen var lovlig lille for den gode Ko, og saa havde han taget en ringere, der lignede den.

Men ved De, hvad den Karl siden blev? – Naa? – Jo, han blev een af mine bedste Opkøbere. For jeg sae til ham siden: Se, jeg mangler en dygtig Mand til at købe op her, vil Du ta Dig det paa? For jeg ka se, Du har Forstand paa Kreaturer. Og nu ved Du, at Du ka ikke snyde mig! – Han købte siden op til mig i mange Aar.

»Om andre har prøvet at snyde mig?« – Han læser det

skrevne Spørgsmaal paa Tavlen og gir et kort Latterfnys. –

»Ja, det skete jo endda af og til. For se, ka man ikke handle med Kæltringer, saa ka man slet ikke handle, for dem er der mange af!

Jeg har dog kun haft 3 Processer i min Handelstid. Det er vel nok billigt sluppet. – Nej, immervæk forsigtig og immer gelassen, saa gaar det.

Se nogle Handelsfolk har den Svaghed, at naar de har købt billigt, saa løber de billigt fra det igen. Det dur ikke.

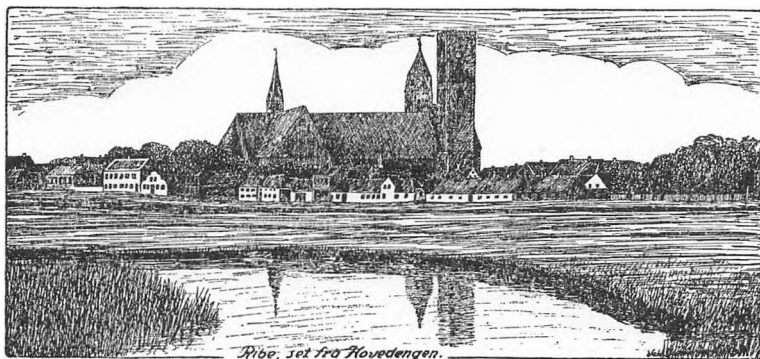
Nej, altid vaagen og altid gelassen, hvis man vil være Kreaturhandler og ha Fortjeneste.« – Han viser med Fingeren paa fem- og sekscifrede Tal i sin Regnskabsbog fra Handelstiden.

»Jo Forstand paa Mennesker, Kræ og Forhold, det skal til for en Handelsmand. – Lykken! Den ka man slaa sin Lid til bagefter, hvis tyske Mark og dansk Valutavæsen har smeltet ens Formue væk lisom en Klat Sne i April! – « – –

Udenfor er der Høstsol og Travlhed. Her inde i Stuen er Lyset blødt og vuggende af Skyggen fra Havens hundredaarige Linde.

Dagen og Nuet derude paa de høstgule Marker. – Forne Dages og Skæbners Mindelser her inde i de gamle Stuer med den stoute Gamling i Armstolen og med det slørede Tvelys af Somrens Løvskygge gennem Ruderne.

EN HOWRES AFTEN I RIBE

DET er en Foraarsaften efter en Markedsdag i Ribe. Et lille Selskab af Handelsmænd og andre Godtfolk er drysset sammen og faldet til i Lav omkring det solide Midtbord inde i Weis's Stue.

De har rørt grundigt i Kopperne, hilst rundt i Kredsen og sagt: »Ahh!« første Gang. Nu sidder de veltilpas og aftenduelige og hygger sig. En sidste Gang lader de Tankerne famle ind om lønlige Tal, der tæller Dagens Vinding eller Tab. – Saa gir de sig hen i Samværet og Hvilens Velvære – Skaal!

Det er baade Hvile og Fest saaledes at slippe Dagens Hastværk og Markedets Priser og rykke sammen i Kreds bare for at hvile og skæmte – Skaal! – –

– Den brede, vennesæle Mand der for Bordenden er *Marius Tobiasen*: Tommelfingeren i Vestens Ærmegab. Benene strakt, og Stolen vippet bagover paa to Ben. –

»Naa Folkens, ska vi saa klinke engang rundt og ha os en howres Aften!«

– Han er født til Marskbonde og Handelsmand. Marskbondens Land er frodigt og aabent, og det samme bliver hans Sind. Og Marius Tobiasen har stadig, trods Borgerbrev og Direktørpost i Ribe, Præg af det frodige England, der er hans Udspring.

For da de Ribe Folk saa, han forstod at omgaaes sine egne Penge, satte de ham til ogsaa at passe deres i Ribe Sparekasse.

Saa maatte han slippe Bonden og nøjes med Handelsmanden i Ny og Næ. – –

For den modsatte Bordende sidder *T. Kragelund*. – En Mand, der kender baade Marsken og Gesten og alle Slags Folk, som der bor.

Selv siger Kragelund, at han ikke dur til at handle. Men trods det omsætter han mellem Aar og Dag større Pengesummer end 10 solide Kreaturhandlere tilsammen. – Og tror nogen, det er uden Fortjeneste, kender de ikke Kragelund! – Det er der forresten grumme faa, der gør, derfor kan han gaa omkring og se saa skikkelig ud, at Folk uden at tage sig i Vare blotter deres Smaaskavanker, endda de tror sig overlegne. –

»Aa hvad,« siger Kragelund med et overbærende Smil. »Vi er jo allesammen Mennesker, selv om Vorherre ikke har gjort os til Jyder ind ad en Kant!«

Hans Sidemand er en lille fastbygget Kreaturhandler fra Herningegnen, *Knud Knudsen* fra Gullestrup. Han har hele sit Liv haft Heden til Nabo. Af Omgangen med den derhjemme paa »Vejlgaarden« blev han faamælt. Og paa Markedsfærd lærte han at se sig for og høre efter og lade de andre snakke først. –

Lidt af samme Lære har *Johannes Jensen* fra Ahler Østergaard nemmet baade der hjemme og i sin Ungdom paa Langfart som Sømand. Men han har ogsaa haft Engen til Læremester. Og dens lyse Frodighed har smittet hans Sind og gjort ham til Digter, der hvor hans Far, *Jens Thomsen*, var Handelsmand.

Derfor har han derhjemme ved Ahler Østergaard ud af en Sandbanke og sure Sumphuller gaaet og digtet en frodig, skyggefuld Park med Vandspring og -fald og med Tusinder af vel-fodrede Karper og Ørreder i lange Rækker af Damme. – Og den muntre Rislelyd af Vandløbene gennem Parken og Engen tror man nu og da at kende i hans Latter.

Han havde slet ikke tænkt sig at havne i Ribe i Aften. Og det var et rent Slumpetræf, han kom med i Lavet her. – Men nu sidder han her altsaa. –

Hans Sidemand er en kendt Ribeborger: Gamle Købmand

Termansen. Han er nu lige saa flittig og grundigt indlevet i Byens Arkiv og Museum som før bag sin Disk. – Den, som vil vide lidt om gamle Dages Ribe, kan bare spørge Termansen. – Han var lige et Vend indenfor her, og saa slumpedede han med i Lavet. –

Ja og saa er der den Aften i Weis's Stue endelig et Par Gæster mere – af den Slags der lisom Graaspurve og Jydekræmmere er alle Vegne. – Med Blyanter og Notesbøger i Lommerne og med Øjne og Øren aabne. – De sidder fredeligt i Kredsen og ser og hører uden at tælle med i Lavet! – –

– »Held! Jo vist ska der Held til!« siger Marius Tobiasen med Overbevisning. »En god Handelsforstand er ikke ilde at ha med til Marked. Men der ska ogsaa Held til, hvis det ska gi det rette Sving i Omsætningen. Der er noget om det, han sae, Godtfredsen: »Jen Kvint Lykk er bejer end en hiel Pund Forstand!«

»Ja,« indskyder Kragelund. »Det var ogsaa ham, der sae: »Alting er Penge værd. Og Penge ka yngle lisom Rotter, naar een ellers har Held med sig!«

»Det passer. Mellem hans Hænder ku alting laves i Penge. – I 64 havde han faaet fat paa et Parti gamle Militærhuer fra 48, dem solgte han til Drengene.

Han begyndte som Marskandiser, og det var smaat. Saa var der strandet et Skib med Klipfisk ude ved Vestkysten. Godtfredsen saa, der var Forretning at lave, og rejste ud for at købe Ladningen. Men det kneb jo lidt, at de vilde ta ham for god til den Handel.

Saa bildte han Bjærglavet ind, at han var Herremand. Og for at de bedre sku tro ham, købte han en Tyr.

Det var vist den første Kreaturhandel, Godtfredsen lavede. Men det blev jo ikke den sidste. – I 64 solgte han Kreaturer til den tyske Hær. Det var om at rykke dem godt i Halen, naar de blev vejet, sae han. – De Pund, det ga, var da ren Fortjeneste!

Han holdt ogsaa engang Auktion over Støvler. Saa satte han dem sammen to højre og to venstre. Naar saa Folk, der havde

købt, kom og vilde ha den forkerte Støvle byttet, maatte de jo gi lidt i Bytte forstaar sig.

Jo, i den Retning havde han skam Forstand i Lispundvis! Og af Held havde han lisaa mange Kvint. – Saadan giftede han sig ind i en af de gamle Drivkroer lige Nord for Ribe og blev en holden Mand og en stor Kreaturhandler. Men en Filur blev han ved at være.

Som nu engang han havde opdaget, at Karstoft skulde ha en Drift Stude smuglet over – det var i 64, da blev der jo smuglet en Del. – Saa gemmer han sig i en Grøft. Og da de kommer med Studene, springer han op og raaber: »I Lovens Navn, anholdt!«

Men Karstoft er lisaa snar i Vendingen. Han raaber: »Skær æ Strikker! Skær æ Strikker!«

»Hov, hov!« siger saa Godtfredsen. »Spar kuns Jer Reb. Og saa ka I gi en Puns!«

Jeg saa engang paa Varde Marked, at Godtfredsen bød en Mand lovligt lidt for en Ko. Manden bliver gal og siger: »Vil Du gyr Grin med mæ. A haar van te Mærken far end i Daw!«

»Haar Du ow van i Worbasse?« spørger saa Godtfredsen. – Nej det havde Manden da ikke.

»Hø!« spytter Godtfredsen. »Saa rejn a'et aller en Døjt!« – Og saa tog de fat paa at handle. –

»Ja,« siger Kragelund, »en skrap Kæft ka tit være en god Hjælper paa en Markedsplads. – I kender vel nok allesammen Jacob Rask af Navn. Men I skulde ha set ham paa et Marked i hans Glanstid. Det var vel nok en Forestilling, der ku samle Folk og sætte dem i Humør.«

»Jacob Rask! Ja, ham har jeg da handlet med mangfoldige Gange,« bryder Tobiasen ind. – »Og det gik sjældn af i Stilhed!« –

»Nej, var han rigtigt overkørt, saa stod han altid og holdt et Par Stude i Halerne, en i hver Haand. Og saa gik Kæften paa ham lisaa gelik som paa et dvalsk Fruentimmer!

Han handlede engang her paa Ribe Marked med en Fynbo,

der heller ikke var mundlam. Men han ku ligodt ikke klare sig for Jacob, og omsider bliver han galhovedet og synger paa sit Fynbomaal:

»Jæ har en stor Fenne ovre ved Odense fuld af bare en'ste Ævlekoner. Der sku Du lige over og gaa løs lidt, det sku nok ta Pipi fra Dig!«

En anden Gang saa jeg, han handlede med en lille ilter Sjæl-lænder om en Ko. Sjællænderen bød paa Koen og brugte Mund og bød igen og nok engang. Det var alt det, Jacob Rask kunde komme til Orde for ham.

Da Jacob omsider ka komme til, raaber han: »Men Vorherre bevares, Mand. Hold op, hold endda op! Æ Ko har jo van din for længg sinn!« – –

»Det har nok været den Gang, Markedspladsen var her inde rundt om Domkirken,« oplyser Termansen. »Trækkerne kunde sidde og hvile sig paa Dørstenen, imens de holdt ved deres Kræ, eller staa med Ryggen op imod Muren. – Da var der Søgning til Anders Weis her, saa det forslog noget.«

»Ja, Smørelse ska der jo til,« sander Marius Tobiasen. »Jeg er allerede tør i Svælget. Det er nogen sølle bette smaa Kopper nu til Dags!«

»Naa, det er der vist altid klaget over,« mener Kragelund. – »Saadan var det engang, Mølleren fra Gørding besøgte Kromanden i Ilsted. Mens de sidder inde i Krostuen og snakker, kommer en Kræmmer ind, æ Høg kaldte de ham. Han forlanger en Puns, og den faar han. Da han har kvalt den i et Par Søk, siger han: »De waar endda en lille Puns, den!«

Men Kromanden og Mølleren passer blot djer Snak uden at gi Agt paa Kræmmeren. – Saa siger han lidt højere: »A sejer: De waar endda en møj lille Puns, den, ka Du ett gi jen i Tegywt?«

Kromanden hører stadigvæk ingenting. Saa sidder æ Høg lidt og funderer, og saa siger han: »Hør ska a liig fortæll Jer en lille Historie?« – Da ingen svarer, tar han fat:

»Jow sier I, der waar engang en Møller o en Kromand, di døø o kaam op til Sct. Peder o vill lukkes ind i æ Himmel. Men

Sct. Peder, han smækket æ Dar i for æ Niis o demm o vill ett o nower Maader læ dem slip ind. – Ved I hwafor? – Jow, det waar fordi, æ Møllers Toldkop waar for stuer, o æ Krormand, hans Snapsglas waar for lille!«

Og saa fik æ Høg en gratis Puns. – «

»Ja,« siger Marius Tobiasen. »En gratis Puns er altid sær liflig i Smagen. – Og hvis Du vil gi den her Omgang, saa ska vi med Fornøjelse drikke den!«

Det er Kragelund ikke uvillig til, men han mener dog, de for en Ordens Skyld skulde rafle om den eller saadan noget. –

»Hvis Du f. Eks. ka staa der foran Bornholmeren i 5 Minutter og nikke med Hovedet for hvert Sving Perpendiklen slaar, saa ska jeg gi baade denne her og næste Omgang – ellers ska Du.«

»Haa, haa, haa!« skogrer Marius Tobiasen. »Ja, det ku Du li, din Filur! Nej, jeg kender ogsaa Historien om Las fra Bork!«

»Hva er det for en Historie?« fritter Termansen. »Lad os faa den.«

»Ja, la Kragelund gøre Rede for den Sag, saa ska han faa Lov at gi næste Omgang!«

Kragelund er en omgængelig Mand. Han er villig baade til det ene og det andet:

»Naa ja, det var engang efter Varde Marked, der sad et lille godt Lav af Sønder Bork Mænd inde i Hans Jensens Gæstgivergaard i Vestergade – lisom vi nu sidder her. De havde faaet godt med baade Ædelse og Drikkelse. Nu var det blot at faa Fortæringen klareret.

Las syntes, at Jerig burde betale, for han havde købt to Plage billig. Og Jerig holdt paa, at Las var nærmest dertil, for han havde faaet fire Stude godt solgt. Og de andre holdt med Jerig, for de vidste, at Las var nøje over Skillingen og endda skulde han bagefter gøre Rede for Trine derhjemme.

Saa siger Jerig – for det var en durkdreven Rad lisom ham, Tobiasen, der henne – : »Ja begrivelevis' er'et di Skyldighed, Las, o gi fri Fortæring i Awten. Men de æ no de samm, vi ka

jo læ't komm an o en Slags Prøew, hwem a wos der ska betaall.

Ka Du sto der henn o forve æ Klok i 10 Minutter o følle æ Perpendikkel mæ æ Finger o blyw ve o sejj: Saa te den Siij. O saa te den Siij – saa ska Du slip fri for Tetaall, o a betaler. – Ka Du ett blyw ve i ti Minutter, saa betal Du.«

Se her var da en Udvej for Las til at slippe til gratis For-tæring. Og han stiller sig straks op foran Klokkeværket og tar fat med det samme: Saa te den Siij. O saa te den Siij! –

Da han er godt i Gang, lister Jerig ud og faar fat i Las's Kone.

»Aa hør Trine,« siger han og ser elendig ud, som er en Ulykke hændt. »Ka Du ett kom ind o hjælp wos, for de æ gal fat mæ Las! Ja de æ da rejn kywsom, han haar faat Kuller i æ Hue.«

»Kuller!« siger Trine og snøfter haansk. »Du mjen sawtens Punser. Men de er der wol ow Raa o finnd for!«

Saa kommer de ind i Skænkestuen, og der staar Las og svinger med baade Finger og Krop: Saa te den Siij. O saa te den Siij! –

»Men hurdan er'et endda fat mæ Dej, Las,« siger Trine helt ynksom. »Kom no te Dej sjæl o la wos kom te Domlen hjem-ad!«

Men Las vrisser bare arrig: »Go di Vej! – Saa te den Siij. O saa te den Siij – O tij stille! – Saa te den Siij. O saa te den Siij! – «

Trine prøver endnu et Par Gange at snakke Las til Fornuft. Men han bliver bare ved med sit: Saa te den Siij. O saa te den Siij! –

Saa koger Trines Sind over, og hun faar sit Slagtilfælde. – Hun lægger Las en ordenlig een ved Siden af Hovedet. – »De waar te den Siij! O kommer Du ett knaple te di Vid, saa ska a dennefo ow nok finnd den anden Siij mej!«

Las bliver saa forfjumsket, saa han knalder Hovedet ind mod Klokkehuset og glemmer helt Perpendiklen. Han er saa arrig, saa han er nær ved at flæbe: »Aa fy Dej an, din lie Kvind! No

maa at betaal de hiele, aall de, vi haar ædt o draaken her i Awten!«

Og det maatte han, den eneste Smule Trøst for ham var, at Pengetabet pinte Trine mindst lisaa meget som ham selv.« –

»Ja,« sander Marius Tobiasen. »Kvindfolk ka nu og da være noget kontrædeligt Kram at omgaaes. – Som han sae, Peder Tap i Spandet, da han var 85 Aar gammel og havde været gift 4 Gange: »De ska a missæl da alder mier la værre mej o gywt mæ en Gaang te!« –

Ska vi saa klinke paa det!

Se, min Bedstefar, han hed Hans Tobiasen fra Farup. Han var en klog Mand, og han sae altid: Kvindfolk og Svin ska een omgaaes varligen, for jo mere man stimes med dem, des værre de bliver! – «

»Ja,« skyder Termansen ind. »Han har engang betalt Mulkt til Ribe, fordi hans Stude gik ind og græssede i Ribe Plantage. Det har jeg set i Arkivet.«

»Nej se da, saa har der ogsaa været Færdselspoliti og den Slags Skidtfolk den Gang. Jeg troede ellers, det var noget saadn lisom Husbukke og Funkis og Kriseforligelser og den Slags Narrestreger, vi har faaet at trækkes med for vore Synders Skyld nu til Dags!

Men hvad jeg ellers vilde sige om min Bedstefar: Han var en Knop til at handle. Han var altid til Hest, og han takserede Studene fra Hesteryggen. Og det fejlede vist sjældent for ham.

Men saadan var de jo de gamle Studehandlere. Det var utroligt alt det, de kunde overkomme. Sikke Tømmer og sikke Humør, der var i dem! – Det ka Du da ogsaa snakke med om, Johannes Ahler. Din Far, Jens Tamsen, han var jo af den gamle Garde. – –

Johannes Jensen skubber sin Stol lidt tilbage og krydser Ben. – »Ja, han var ingen Svækling. Jeg har mange Gange undret mig over alt det, han kunde byde sig selv. – Paa Farten, tit Dag efter Dag, paa Hesteryg i alt Slags Vejr. Det var strengt for baade Mand og Hest.

Engang han havde travlt, styrtede Hesten med ham. Han fik det ene Ben i Klemme, og Sporen gik ned i Jorden, saa han ikke kunde komme løs. Hesten kunde heller ikke komme op. Og der maatte de saa ligge, til der kom Folk forbi og ku hjælpe ham løs. –

Men enten Handelen gik op eller ned, det sku ingen mærke paa ham.

Hans Handelsfælle Jens Kr. Eriksen Karstoft var ogsaa en lun Rad, som Folk ikke ku se længere end til Tænderne.

– Saadan stod han og Far en Dag og koblede Stude, saa kommer der en gammel Mand forbi, og han siger til Karstoft: »Ja, de æ wol saa Jer Søn, ham dæær?»

»Ja det er, Gud bejret!« siger Karstoft, – »for det er en Støk sjelraads Knæjt!«

»Haa!« siger Tobiasen ned i sin tomme Kop. – »Sikke en Lurendrejer. Han har nok ikke været nem at taksere.«

»Nej, Folk tog ogsaa tit fejl af ham, for han gik altid tarveligt klædt og saa ud til ingenting. Saadan kom han en Aften ind hos Sognefogden i Sønder Nissum. Det var hans gode Ven, og han agtede at blive der Natten over.

Men Sognefogdens Kone kendte ikke Karstoft, og hun tar ham for en Bos og stikker ham en Skilling for at faa ham ud af Døren igen.

Men den her Bos er ikke saadan at slippe af med. »A ka ett gaa længer,« klager han. »I er nøj til o læ mæ blyww!«

»Da ska min Mand nok lære Dig til at gaa, for han er Sognefoged!« siger Konen og bliver stram.

Men Karstoft skubber sig bare sindigt om paa Vægbænken og falder til Sæde. – Og Konen afsted ud efter sin Mand. – Saadan og saadan: En Støk fræk Bos, som ett vil gaa.

Sognefogden bliver vred, som jo rimeligt var, og sætter Trumf paa: »Da ska a nok lærer den Bisser te o flyt si!« – Men det blev jo noget helt andet, da han opdagede, hvem Bossen var. –

Saadan en Gavtyvstreg kunde de godte sig over i lange Tider. – «

»Ja, hvordan, var det ikke ogsaa Karstoft, der spillede Mis med store Klaus engang?« spørger Kragelund.

»Jo se. – « Johannes Ahler er oplagt nu og villig til at fortsætte. Men Tobiasen vinker af:

»Holdt lige en Ywwblik. Vi ska først ha den Omgang, som Kragelund vil gi. Jeg ka ikke taale at sidde og se ned i en tom Kop, saa bliver jeg svimmel og utilpas!«

Og Termansen skraber sin Kop grundigt for Sukker og Væde og foreslaar, at den, der faar Lov at fortælle næste Krønike, ogsaa gir næste Omgang.

Der skænkes, røres og klinkes. – Ahh! –

»Nej i ældre Tid, da var der noget ved at komme til Marked her i Ribe. Se, Bønderne Nord fra holdt til ved Sønderport, og dem Syd fra ved Nørreport. Og saa gik de ind i alle Beværtninger undervejs, til de naaede hjem til deres egen Side igen. – «

»Ja, uha, det var næsten lisaa godt som at være Stud og blive spølfedet paa en Spritfabrik!« bedyrer Marius Tobiasen.

»Se jeg købte i nogle Aar Kreaturer op til en Spritfabrik ved Hillerød. I sku lige ha set dem. De blev saa fede, saa det laskede, og lisaa glatte i Haarene som en Mus.

Kostede store Priser? – Ja, naar de var færdigfedede, blev de jo ikke foræret bort, forstaar sig. Men jeg ku altid købe til rimelige Priser, naar det var til Spritfabrikkerne. – Jo, for se, de Folk, der havde lidt tilovers for djer Dyr, de solgte dem jo lidt billigere for at faa dem saa godt anbragt. – Jo, saadan staa med en lille jævn Dimmelim Døgnet rundt, det maa da være en skøn Tilværelse for en Stud!« – –

»Hwa var'et saa med Karstoft o saa ham, stuer Klaus?« spørger Knud Knudsen.

»Naa, det er sandt.« – Johannes Ahler kræver Cigarer ind, byder rundt, tænder for Knudsen og sig selv.

»Jo, det var altsaa efter et Marked i Holstebro, Karstoft og saa store Klaus kom til at bo sammen, for det var smaat med Pladsen paa Gæstgiverierne.

Da Karstoft kom ind i Kammeret og vilde i Seng, laa hans Slof der allerede og snorksov, saa det skrumlede som et helt

Tordenvejr. Men enten var Klaus for stor, eller ogsaa Dynen var for smal, for han laa og stak Enden ud af Sengen.

Og saa stikker Gavtyven i Karstoft. Han ned og faar fat paa en Skaal Ølgær. Og saa salver han Klaus godt ind i Enden med de her Gær.

Næste Morgen han bliver vaagen, sidder store Klaus paa Sengekanten og ser helt tjaavfaalden (nedslaaet) ud.

»A ka da ett forstaa, som a da er kommen astej i Nat!« siger han, »saan plejer'et da aller o gaa for mig!«

»Hvordan – Hwa for noget?« spørger Karstoft helt uskyldigt. –

»Jow, a er rejn ud saae kommen skidt astej i æ Seng i Nat. O a waar ett engang ret fuld i Jawes! – Hwa ska a da gyer?«

»Aa skidt med det!« trøster Karstoft. »Smid blot en Specie, saa er det klart!« – –

– De ler Kredsen rundt hver paa sin Maade: Tobiasen vipper bag over paa to Stoleben og skogrer: Ha-haa-haa! –

Knudsen fra Vejlgården faar et helt Net af Rynker omkring Øjnene og støder en Række Fnys ud gennem Næsen.

Og Termansen sidder og smaahopper paa sin Stol. Det ser ud, som har han en ondartet Hikke. –

»Ja, den Karstoft, han var en lun Rad,« stadfæster Marius Tobiasen, da han igen gaar ned paa fire for at række ud efter sin Kop.

»Og saa skal han endda ha været en rigtig Slider, naar han var hjemme paa sin Gaard. Hans Søner fortæller, at han godt kunde komme sent hjem med sidste Tog. Og endda var han oppe som første Mand paa Gaarden og kørte selv Mærgelvognen.« –

»Han spillede ogsaa engang Jens Birkmose i Faster et ordentlig Puds,« fortsætter Johannes Ahler. – »Se, de handlede jo en Del sammen, saa de var ikke ukendt med at omgaaes hinanden.

En Aften silde i et øsende Regnvejr kommer Karstoft til Jens Birkmoses Gaard og banker Manden op. Jens var allerede i Seng, og han stolprer ud og laaser Yderdøren op.

Da Karstoft ser Jens staa der i den aabne Dør i bar Skjorte, stikker der igen en gal Streg i ham. Han rækker nok saa from Haanden ud og siger god Aften. – Og med et rask Snuptag hiver han den anden ud og smutter selv ind, smækker Døren i og skyder Slaaen for.

Der stod saa Jens Birkmose i bar Skjorte i Øsregn uden for sin egen laasede Storstuedør! – I Førstningen bandte og skældte han, saa det slog Gnister af Mørket. Men Karstoft linnede ikke Døren, inden den anden bad for sig og lovede Puns ud med dobbelt Væge. – «

»Den ku han saamænd ogsaa nok trænge til oven paa den Udflugt,« siger Kragelund medfølede.

»Ja, saadan var de, de gamle Studehandlere,« stadfæster Marius Tobiasen. »Der var Humør i dem. Og derfor ku de døje de Strabadser, de kunde, og endda altid ha en Krønike eller en Gavtyvstreg parat. –

Jeg handlede en Del sammen med Duus der henne fra Vejle. – Han var engang i København med Kreaturer. Og saa sker det en Dag, han gaar paa Gaden, at han bliver trængende og lader en Smule varmt Vand løbe ned ad en Husvæg, lisom han plejede van derhjemme. Det faar en Betjent Kik paa, og Duus bliver noteret for Gadeuorden.

Han maa saa møde i Retten i Vejle for at gøre den her Sag ud. »Hvor meget koster det?« spørger han. –

»5 Rigsdaler,« siger Dommeren.

Saa lægger Duus 10 Rdl. paa Skranken. – Nej, det var da kuns 5.

»Nok muligt,« siger Duus. »Men se, a bløw saa ræj, da den her stuer Rungedor til Betjent kom atter mæ der øwer i Kjøbenhavn, saa a kom te o slaa en bette Put. A tænker wol sawt, te de er dobbelt Takst.« – – –

Johannes Ahler sidder og kommer i Tanker om noget, han har hørt Niels Sørensen i Tarm fortælle om gamle Søren Fruegaard i Sønder Felding. – Jo, det var ogsaa saadan lidt af en sjow Klør.

Han var baade Gaardmand, Kromand og Handelsmand. En-

gang skulde han en Tur til Hovedstaden. Det var første Gang, han prøvede at køre med Tog. Da de kommer til Vejle, siger Søren: »Ja, I holder wol nok saa lææng, te a for mi Piif tænd?«

Og saa listede han indenfor i Ventesalen for at faa stoppet og tændt.

Men Toget biede ikke Søren op. Ilav han kom ud med Piben tændt, var Toget væk. Og værre end det: Datteren, der sad i Toget, havde Sørens Billet.

Søren Frowgaard blev gal i Hovedet, som jo rimeligt var. Han littede sin Arrigskab lidt ved at skælde et Bybud kraftigt ud, fordi den Dødens Jannbaaen ett ku gi Tij og vint paa ordenlige Folk.

Han troede, det var Stationsforstanderen, han øste op til, og det linnede lidt. Saa luntede han ud for at se paa Byen.

Men Held i Uheld. Han træffer en Bekendt, der lige er kommen fra København og gaar med en Returbillet, som han ingen Brug har for.

Og med næste Tog dumler Søren igen afsted efter æ Staj til.

I København boede Søren paa »Hotel Falster«. Her var en lang Gang med mange Døre. Og det kneb ham at hitte sit eget Kammer. Saa tog han og skrev med Kridt uden paa Døren: »Betavn. Søren Fruegaard.«

Men da han om Aftenen kom hjem og vilde i Seng, stod der ligedan paa alle Døre: »Betavn. Søren Fruegaard.« – Saa var han lige vidt. – « – –

Termansen hikker færdigt og fastslaar saa, at nu er det Johannes Ahlers Tur til at gi ud, for nu har han fortalt saa længe, at det retteligt gør det ud for to Omgange.

»Hør, sku vi ikke ha os en lille Skevindsel,« foreslaar Marius Tobiasen. Men de andre værger af. Der er ingen, som har Lyst.

»Naa, det er ogsaa lige fedt. Der er nu ellers ingen Ting, man ka saadan hvile ud ved som et lille Slag Kort, naar man er træt af at handle.«

»Det tøws a med,« siger Knudsen fra Vejlgaard. »Men det er nu ett all, der er saan sindet. Peder Madsen fra Holtbjerg – I ved ham, æ Stuedhandler, der som jen a de føst slow ind o

Handel med russiske Heste. Han brød si ett om at spille Kort. Og derfor haad Dynnes Andersen tit Morskab af o prajj ham o Kortenspil.

Saa rejser di engaang sammel med nower flier Handelsfolk mæ æ Tog imell Silkeborre o Skjern. Og Dynnes tow ve, som han plejet, o hæffel Pæ Madsen for o ta en Slaw Kort.

»Ja, ja, læ go da,« siger saa Pæ Madsen. »Men a spiller kuns Femkort. Og saa spiller vi om den bedst Stud a hver si Flok.«

Det swalet jo lidt o Dynnes. Og han begyndte o træk i Land igen o sno si fra'et.

Men Kræ No siger: »Det ka Du ett undslaa Dig for, Dynnes, naar Du sjæl haar budt ham an.«

Saa spillet di. Og Dynnes tavn godt nok hans Stud. Sinn ku Pæ Madsen go i Fre for Kortenspillere.«

»Det var sku godt gjort!« nikker Marius Tobiasen og suger sidste Draabe Drikkelse af sin Kop. –

»Saadn ska det være: raskt betænkt og ikke forkyst! Den Slags Folk har altid mere Held med sig end vi, der lister os igennem og tæller Toører!

Saadan kom Hansen fræ Knudsgaard engang ind et Sted, hvor der spilledes Banco. Han vidste saamænd ikke, hverken hvad det gjaldt, eller hvordan det gik til. Men han var rask i æ Slaw. Og han siger nok saa frejdigt: »Banco for det hele!«

Det jenle bette Ord ga ham godt og vel 2000 Rigsdaler. Men de kunde jo ogsaa være tabt, det forstaar sig.« –

»Ja, ka'et gi, saa ka'et ow ta, det er rimeligt nok, samtykker Knudsen. – Det fik Pæ Madsen da ow o prøww.

Jow, han waar engaang i Kjøbenhavn mæ Lamm. Han sool en Flok o 100 Lam. Hwa di kost, ved a ett. Men Pæ Madsen o di ander kommer da te o træddes om, hurmøj di herr 100 Lam vejer.

»Det gælder æ Lam!« siger Pæ Madsen. – »Top! Det er hørt!« swar di ander.

Saa bliver di her 100 Lam vejet. O Pæ Madsen tavn. Men han waar Mand for o ta den Sag fra own aw:

»Skidt mæ de! Æ Lam er Jeres. Kom med ind, saa gir a en Flask Sjampanje!«

»Det var da – !« siger Kragelund.

»Ja, det var da som snefens!« fuldfører Tobiasen beundrende.

»I snakket før om –,« tar Knudsen fat igen, » – te di gammel Handelsmænd drow mjest omkring til Hest. Saa rask til Færds var di nu ett allsammel. Mi Faaer handlet ow let mæ Stuud. Men han gik mæ Træsko o Kjæp ind gjemmel æ Land. O han kom endda fram o fik kjøvt.

Engaang gik han i trej Daww o kjøvt 70 Stuud. Den ringest a dem kost 420 Kr. – Hwa den best kost, ved a ett.

Di bløw levieret til April Marked. En Kreaturhandler Kruse sku ha kommen o kjøvt dem. Han bløw væk, for det waar Niradgaang i æ Luft.

Saa kaam di all 70 med æ Tog til Husum. Men der bløw di hejer ett soel den føst Mærkedsdaw.

Anders Degn haad Part i æ Handel. O han saae: Di ska ett sælges med Tab! Saa venter vi!

O saa vint di. Liig til den 1. Juni! – Den Venten ga dem en Taaf o godt 10,000 Kr. – Det er den føst Gaang, a haar hør Taall om en Veksel. – «

»Aak ja, den Slags Svirp maa en Handelsmand staa for.« – Marius Tobiasen viser sin Medynk og prøver at se lisaa begrædelig ud som en Degn ved et Jordefærd.

Det er nu ikke let for ham og kan heller ikke med Rimelighed forlanges ret mange Minutter for et Tab uden for Familien og tilmed saa gammelt!

»Hør ska vi ha os en jenle Omgang til. Eller ska vi holde inde med Sjasiering?«

»No gir a en Omgang,« afgør Knud Knudsen. »Men det blywer ett Sjampanje. A tøws, te a er bløwn lisom let mad-flaw a all de møj Snak, saa a vil gi en Bid Smørrebrø, o vil I ha en Drof o drik te, saa ka I fo'et.«

Da Smørrebrødsfadet er ryddet, og Snapseglassene tømte, siger Kragelund med et Suk: »Ja, hvem der nu blot laa ned!

som Drengen sae, da han sad paa Sengekanten – for nu ka det vist snart være passende at liste af.«

»Hov, vent lidt,« værger Termansen af. »Vi ska da først ha en Afsejler. Der ska være Orden i Sagerne.«

Termansen ka ikke fordrage Uorden eller Sløseri med gode gamle Sædvaner. – En Afsejler ska der til. Og den kommer.

Dampen fra Kopperne snor Ringe ind i Cigarrøgen. Og Duften er liflig at sanse. Lyset glimter i gammelt Messing og lægger sære levende Skygger over Skabsdøres udskaarne Snørkelværk. –

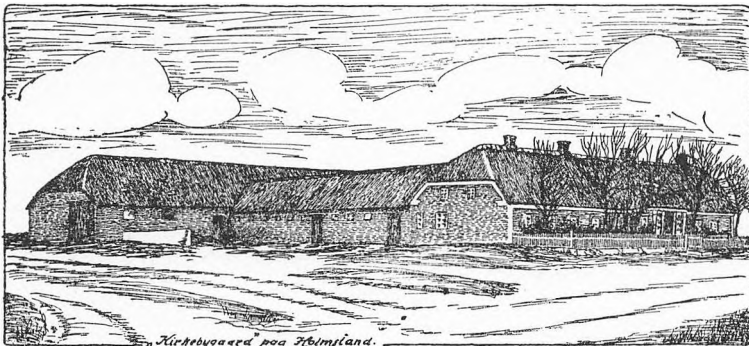
Udenfor gungrer de store Fiskebiler imod Syd. Og Klokkespillet fra Taarnet melder om Dronning Dagmar og en sen Aftentime.

»Det ka man vel nok kalde Held at slumpe med i saadant et Lav!« siger Johannes Ahler.

»Ja, a klawer hejer ett o æ Selskab,« indrømmer Knudsen. Og Marius Tobiasen hvælver sin Kop – Ahh!

»Ska vi saa sejle af da? – Ja, saa maa I ha god Nat, Folkens! – Og Tak for en howres Aften i Riif!«

ANDELSBONDEN OG KVÆGHANDELEN

I EN OVERGANGSTID

DET var Samfærdsmidlernes stærke Udvikling omkr. 1870, der ændrede den ældgamle Form for Kvæghandel og Udførsel af Riget og tvang den ind under nye Former.

Over Afstande, hvor det forhen tog Uger at føre Kvæget frem, fragtedes det nu med Jernbane eller Dampskib i samme Antal Dage. – Færdselen førtes nu frem ad Skinnevejene, og de ældgamle Drivveje groede til med Lyng.

Ogsaa de gamle Markedspladser gled ud og tabte deres Størhed. Med den ny hurtige Samfærd lod det sig gøre at fragte den fuldtfærdige Vare, de fedede Kreaturer, fra de fjærneste Egne i Thy og Vendsyssel og lige til Storbyernes Markeder i Hamborg, London og Berlin.

Bønderne i Marsken slog selv ind paa Opdræt, og derved mistede vi vore bedste Kunder til magert Kvæg og Græsstudene.

Det Tab var dog let indvundet, da vi nu selv havde Mulighed for at fede og let afhænde Fedekvæget uden Tab ved den lange Drivning ad de ældgamle Veje sønderud.

Sammen med den gamle Handelsform gled ogsaa den gammeldags Studehandler ud af Spillet. Den stærkere Fart i Om-sætningen stillede ikke saa afgjort til Handelsmanden de store økonomiske og etiske Krav, der var den gammeldags Studehandlers Styrke og Særkende.

Faa Dage efter at Kvæget var købt et Steds i Jylland, kunde det sælges og afregnes i Hamborg eller London.

Opkøbet paa længere Tids Hold og Borgen, indtil Kvæget var solgt, faldt bort ligesom de lange Drivveje. Dermed borttoges ogsaa en Del af den Risiko, der forhen stod hindrende for mange mindre Handelsmænd, som attraaede, men ikke magtede at ta Del i den store Kvæghandel.

Men ogsaa Nytidens Handelsform med den stærke og hastige Omsætning stillede sine Krav til Handelsmanden, om han skulde naa ud over Prangerstaden. – Hurtighed i Omdømme og Handling, en stærk Indføling i Stemning og Markedstone baade hjemme og ude.

Enkelte af de gamle Studehandlere stred forgæves imod det ny. Andre søgte Trøst og ny Virkefelt i Hestehandelen.

De gamle Kromænd saa mistrøstigt Drivvejene grønnes og Græsset gro om deres Trappesten. Saa stak de deres slidte Regnskabsbøger med Studedrifternes mange Tal¹⁾ op i en Krog paa Loftet til Musegnavelse og blev selv Prangere, Hededyrkere eller stræbsomme Bønder.

Driverne maatte ogsaa med i Fornyelsen. De blev Trækkere – eller, om det skulde være meget fint: »Kreaturledsager«.

Men de fleste af de, der havde levet med i den gamle Tids Former, saa med Hovedryst og Ringeagt paa det ny.

En gammel Driver fra Lomborg, *Niels Kirk*, gav paa sit stammende Maal en malende Skildring af sin første Tur med Jernbanen fra Vemb til Hamborg:

» – Og saa tog de mæ- mæ- mæ og æ Stu- Stuid og putted os ind i en be- bette Lo- Lokumshus med Hju- Hjuul under. Og saa kom der no- nowd, di kaaldt for en Lo- Lokum- motter- tiv. Og den røg lisom ud a det hede Hel- Helvere. Og den for a Stej mæ wos, saa Gud Faader fri wos! Og di fik da heller ett Sti- Stilling o æ Utysk, inden den for mæ wos lige ind a Ha- Hamborre Po- Porte!«²⁾

Men blev de ny Handelsformer mødt med Misnøje af enkelte, saa blev de godkendt og udnyttet af endnu flere.

Udførsel af Kvæg og Handel udenrigs, var der forhen kun

et Faatal, som magtede. Nu bliver det næsten en Allemands-handel.

Enhver med Handelslyst og med Penge til en hel eller halv Vognladning Kvæg kunde nu sende Kreaturer til Hamborg. Enkelte fik Tab, men flere tjente. Og stadig flere gik ind i Handelen. Der var jo Varer for enhver Evner og Midler: Fedekvæg og Pøsekøer, Kalve og Lam.

For ikke alt, hvad der sendtes ud af Landet, var Fedekvæg! – Handelsmanden store *Kr. Berntsen* fra Hoven sendte i 90-erne en Vognladning Køer til Hamborg. Afregningen, han fik hjem, lød dog paa 12 Huder!

I disse Aar gennemtravledes Landet af Kreaturhandlere. Det var en dagligdags Hændelse paa en Bondegaard, at en kittel- eller kavajklædt Mand, bred i Maal, saavel som i Skræv og Agterspejl, tonede frem i Gaardsledet med den ideligt brugte og stadige ny Spørgen: »No, haar I nowd te æ Handel i Daw?»

Nogle Bønder handlede løs med hvem somhelst og tog oplagt en rask Handelsdyst, naar det bød sig. Andre holdt sig til de indensogns Handelsfolk og indlod sig nødigt med fremmede.

Den 81aarige Handelsmand *Nis Christensen*, forhen Ting Kro, nu Nr. Nebel, fortæller: »Det var ikke nær lige let at handle i de forskellige Sogne. Der var Egne, hvor det næsten ikke var muligt at faa Kreaturer til Fals, selv om man saa stod med Pengene i Haanden. Og andre Steder gik det helt af sig selv. Jeg handlede bedst i Sognene her omkring: Janderup, Billum, Lunde, Outrup og Nr. Nebel. –«

– *Jørgen Olsen* og *Nis Christensen* fra Ting Kro rejste engang i to samfulde Dage ude paa æ Vesterland (Holmsland Klit) for at købe Køer. Og handlet fik de da, selv om Klitboerne holdt igen. – De kom tredje Dagen hjem med to gamle Køer og to ny Klædeskabe! Saa havde dog Handelen ikke staaet helt stille. – – –

I disse paa saa mange Omraader Overgangsaaer fra 1870 og til op mod 1910 udviklede Kvæghandelen sig efterhaanden til en Slags Fribytteri, hvor et Overtal af Handelsmænd, Prangere

og Kommissionærer hver især søgte at bjærge sig størst mulig Fordel ved denne Handelsform.

Den større Jordbruger klarede sig bedst her. Hans Omsætning var saa stor, at han nødtes til stadig at følge med i Priser og Markedsforhold. Tit havde han ogsaa faste Aftagere.

Derimod var den mindre Jordbruger, som kun en enkelt Gang solgte et Fedekreatur, ilde stillet og havde sjældent Visshed for, at han fik den rigtige Pris. – Stillingen her havde i meget Lighed med Forholdet før i Tiden mellem Herregaardssmør og Bøndersmør.

Det var den jydsk Enkeltdrifts svage Side: den enkelte var kun en Ener og magtede udadtil lidt. Først naar Enerne stod sammen i Fællesskab, fik de Magt og Myndighed.

Og Fællesskabet – rundet ud af ældgammel Slægts- og Stammesamling – var fra de ældste Tider Bøndernes Styrke og Værn imod Overgreb, selv der, hvor vestjydsk Enersind kun nødigt ordnede sig ind under Fællesfølge og helst gik i Enspænd.

Men gammelt Bondefællesskab var i Opløsning, og ny endnu ikke formet.

Endnu rørt af de sidste Dønninger fra Bondereformernes Tid og Udskiftningstiden stræbte man hidsigt bort fra de gamle Former og frem imod Enkeltdriftens Frihed.

Skaanselsløst brød man i disse Aar med ældgammelt Bondefællesskab uden endnu at ha det ny, der skulde sættes i Stedet.

Det blev vestjydske Bønder, som her først fandt Vejen, der skabte Sammenhæng mellem Fortid og Fremtid.

For mens Østdanskerne med Ilhu søgte hen imod Enkeltdriftens Frihed og Selvstændighed: hvert Bosted i Dagliglivet et lille frit stillet og afgrænset Samfund for sig, men ogsaa med de strengeste Krav til den enkeltes Ansvar og Ydeevne. – Da havde Mændene omkring i de spredte vestjydske Bosteder allerede gennemlevet Enkeltdriftens Afsnit og var naaet frem til Forstaaelse af Samlingens Styrke.

Og saa bar da Enerne fra de vestjydske Hedehjem Fællesskabstanken frem i en ny Form, lempet efter en ny Tid og nu kaldt Andelssagen.

Det var Enkeltdriftens spredte Kræfter, der paany fandt Samling i Fællesdriftens ældgamle Leje, den Gang vestjydske Bønder 1882 oprettede Verdens første Andelsmejeri og dermed satte første Syldsten under den nye Bonderejsning, som i de følgende Aartier bar hele det danske Samfund og gav det Velstand og Fremgang.

Vestjydske Bønder i Fællesfølge
Syldstenen satte til Fremgangs Kaar.
De spredte Grander fandt Fortids Fællig,
hvis Styrke rinder af Arv og Aar.
Hvad een ej magted, de mange løfted
til Gavn for alle i Danmarks Gaard. —

OPLYSNINGER OG KILDER

DE JYDSKE VEJE SØNDERUD

1. Distriktslæge Rambusch: »Skjern Aa« (Saml. til jydsk Hist. o. Topogr., 3. R., 5. B.).
2. Søren Carl Hansen: »Tarm By og Omegn«, Hardsyssels Aarbog, 15. B., 1921, S. 49.
3. »Herredsbeskrivelsen«. Nationalmuseets Arkiv.

HØSLÆTFOLK OG HANDELSFOLK

1. Hugo Matthiessen: »Middelalderlige Byer« og Curt Weibull: »Lybeck ock Skaanemarknaden».
– De store Skaanemarkeder i Skanør og Falsterbo i Sildefiskeriets Tid fra August til Oktbr. naaede i det 14. og 15. Aarhundrede sin største Blomstring. I 1520erne deltog i det store Fiskeri 7500 Baade gennemsnitligt med 5 Mand hver.
1338 hjemførte Lybeck alene fra Skaane ialt 38.000 Td. Sild. I 1369 over 34.000 Td.
De tyske Østersøstæders samlede Sildeindførsel i 1368–69 anslaaes til 98.000 Td.
Men i det 15. Aarhundrede begynder man at udnytte Nordsøens Fiskerigdom. Engelske, flamske og hollandske Sild kommer nu i store Mængder paa Verdensmarkedet. Fiskemængden i Øresund er svindende og den danske Sildeudførsel gaar stadig nedad.
2. Karl Larsen: »Dragon Niels Kjeldsen og hans Drabsmand« (København 1901). Dr. Chr. Villads Christensen: »Niels Kjeldsen« (Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., 3. B., 1901–03). Karl Larsen og Villads Christensen: »Grev Gustav Lüttichau« (Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R., 3. B.). Professor Erslev: »Niels Kjeldsen« (Hist. Tidsskrf., 7. R., 4. B., S. 145 og 270).
3. Gaardejer Andreas Hansen, Krusbjerg (født i Ullerup i Give 1859).
4. Jens Thomsen, f. paa Urup Gaard i Grindsted 1.-8.-1816. Døde 88½ Aar gammel hos en Datter i Herning 1905.

5. J. T. købte Ahlergaard 1852. Nybyggede Gaarden 1858 og 60. Byggede omkr. 1882 Ahler Nørgaard og i 1890 Ahler Østergaard og Ahler Vestergaard, hvor han selv flyttede hen og boede, indtil han 1902 solgte Gaarden og flyttede til Datteren i Herning. Senere er fra Ahler Østergaard i 1923 udskiftet en ny Gaard. (Meddl. af Jens Th. Jensen, Ahler Østergaard).
6. Meddl. af hans Sønneson: Jens Th. A. Christensen, Lunde. – Kr. Hermansen døde 1885.

DEN DANSKE OKSE – DEN JYDSKE STUD

1. N. Hartz og Herluf Winge: »Om Urokken fra Vig« (»Aarbøger for nord. Oldkynd. og Histor.«, 1906).

– Den 17. Maj 1905 meddelte Parcellist Jens Peder Jensen i Jyderup ved Vig St. i Odsherred til Zoologisk Museum, at han ved Gravning i sin Tørvemose havde fundet Skelettet af en stor Okse omtr. 3½ Alen under Mosens Overflade.

Fundet blev derpaa undersøgt af N. Hartz, der fastslog, at Skelettet var af en Urokse, middelaldrende og velvoksen, sikkert en Tyr.

Ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at Oksen havde været saaret. I 7de højre Ribben fandtes et friskt Saar, hvor Flintpilen er afbrækket og endnu fastkilet i Saaret. Desuden er øverst paa 9de højre Ribben et lægt Saar, hvor tre skarpe Flintfliser sidder indkapslet i Benet. Ved Oksens Brystkasse fandtes desuden 3 Pilespidser af Flintflækker, der sikkert har siddet i Oksens Krop.

Sophus Müller anslaaer Fundet til at stamme fra den ældre Stenalder forud for Skaldyngernes Tid. Derpaa tyder baade de geologiske Forhold ved Fundet samt den ret sjældne og meget primitive Form af de tre Pileskærpe.

2. V. Nordmann: »Danmarks Pattedyr i Fortiden«. – Alle vore Oksearter kan godt tænkes opstaaet fra den vilde Urokse, og de kan henføres til tre Hovedracer: Primigenus- eller Urokseracen. Brachyceros- eller Dværgokseracen og Frantasuracen eller den højnakkede Okse.

I Danmark er der fundet Knogler af alle tre Grupper hørende til forskellige Tider. Den i Stenalderen almindeligste Race stemmer i Form mest overens med Dværgoksen, men overgaar denne i Størrelse og nærmer sig mere Urokken. Dens Knogler er fundet baade i Køkenmøddinger og i Moser. –

3. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Histor. 1888: Fund af Okselevninger i Skaldynger: – Mejlgaard Skaldyngen: Dele af mindst 2 Okser. – Rosborg Sø v. Viborg: Tænder og Knogler af Okse, Urokse? og tam Okse? – Ørum Aa v. Fannerup: Knogler af mindst 4 Okser, alle

ynge Dyr. Et Baglem snarest af en Urokse. De øvrige Knogler og Tænder er i Størrelse omtrent som hos store nulevende Okser. – Christiansminde v. Svendborg: Knogler af Urokse og af en meget mindre Okse samt af en Kalv. – Erholm, Fyn: Flere Knogler af mindre Okser, snarest tamme. –

Undersøgelserne foretaget af C. G. Johs. Pedersen, Herluf Winge og Oluf Winge. Meddelt af Dr. Sophus Müller.

4. Sagnet er optegnet 1857 af H. A. Bering, Sønderbjerg. Mest udførligt kendes dog Sagnet fra Optegnelser i en adelig Slægtebog fra omkr. 1600 afskrevet af Peder Syv i Haandskriftet Rostgaard.
5. Magister Hans Ellekilde: »Jens Glob den Haarde« (Hist. Aarvog f. Thisted Amt«, 1933).
6. C. Christensen (Hørsholm): »Agrarhistoriske Studier«, 2. B., 1891.
7. H. Clausager: »Det jydsk Kvægbrugs Historie«.
8. Secher: Corpus constitutionum.
9. Dr. H. L. Møller: »Dansk Studehold og Studehandel i 16de og 17de Aarhundrede« (Dansk Tidsskrift, 1900).
10. E. Tang Kristensen: »Danske Sagn«, 3. B., 868–911 og »Danske Sagn«. Ny Række, 3. B., 460–499.
11. E. Tang Kristensen: »Dsk. Sagn«, 3. B., 820.
12. Henry Petersen: »Vognfundene i Dejbjerg Præstegaardsmose 1881 og 1883.«
13. E. T. Kristensen: »Dsk. Sagn«, 3. B., 885.
14. E. T. K.: »Dsk. Sagn«, Ny R., 3. B., 473.
15. E. T. K.: »Dsk. Sagn«, 2. B., 74.
16. E. T. K.: »Jydsk Folkeminder«, 13. B., Eventyr fra Jylland, 26.
17. J. Kinch: »Raadmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt« (Saml. t. j. Hist. og Topgr., 1. B., 1866–67).
18. Th. O. Achelis: »De berømmelige jydsk Stude«, Kronik i »Hejmdal«, 10.-8.-1931.

STUDEHANDEL OG STUDEPOLITIK GENNEM TIDERNE

1. Hugo Matthiessen: »Middelalderlige Byer« og Erwin Nøbbe: »Hedeby« (Flensborg Avis«, Julenummer 1932).
- 2-3-4. Dr. Jac. Helms: »De danske Tufstenskirker«, 1. B.
5. J. Kornerup: »Ligkister af rød Sandsten« (Aarbg. f. n. Oldkynd. o. Hist.«, 1873, S. 269. – Disse Ligkister stammer fra Odenwald og særlig fra Mittelberg ved Main. –
- 5a. Häpke: Brüggens Entwickl. Zum mittelalterl. Weltmach (Anf. Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer).
6. G. K. Kernkamp: De sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republick in den Deensch: Zweedschen oorlog van 1644–45:

»Uit een handvest van 1389 blijkt, dat de *Denen* toen reeds hunne ossen te Hoorn ter markt brachten.« –

Der tilføjes, at dette ikke mere var Tilfældet i d. 17de Aarhundrede. – (Nej, for da havde danske Love og Forordninger af Hensyn til Tolden forbudt de danske Storhandlere at føre deres Drifter længere end til Markederne i Kolding og Ribe, saa det var især tyske og hollandske Handelsmænd, der da solgte de danske Stude paa de hollandske Markeder. – Forft.)

7. Th. O. Achelis: *Kronik i »Hejmdal«, 10.-8.-1931.*
8. Kinck: *»Ribe Bys Hist.«, 1. B., S. 378.*
9. Suhm: *Nye Saml., 1. B., S. 95.*
10. Suhm: *Nye Saml., 1. B., S. 295.*
11. Kinck: *Ribe Bys Hist., 1. B.*
12. Suhm: *Nye Saml., 1. B., S. 372.*
13. Kinck: *Ribe Bys Hist., 1. B., S. 460.*
14. C. Christensen (Hørsholm): *»Agrarhist. Studier, 1. B., 1886.*
15. Dr. phil. H. S. Møller: *Dansk Studehold og Studehandel i 16de og 17de Aarhundrede (Dansk Tidsskrift, 1900).*
- 15a. *Missiver til Toldembedsmænd 1563–1660.* Se Nina Bang: *»Dansk Studehandel i 2. Halvdel af 16. Aarhundrede« (Histor. Tidsskr., 7. R., 1. B., 1898).*
16. C. Christensen: *Agrarhist. Studier 1.*
17. En Købmand fra Vejle havde saaledes 1644 180 Øksne opstaldet paa Ribe Kjærgaard (*»Hist. Tidsskr.«, 2. B.*). – Ingen ufri, maatte dog drive Forprang (Opkøb uden om Marked og Torv), derfor skulde disse Købmænd forud opgive til Rentekammeret, hvor mange Øksne de vilde købe, og hvor de vilde opstalde dem. –
Hvorledes Vilkaarene var for den Slags Opstaldning, ses bl. a. af følgende:
D. 16. August 1684 oprettedes en Kontrakt mellem Enkegrevinde Sophia Dorothea Schack og Købmand og Raadmand Jens Petersen, Haderslev. – Købmanden skal fra Mortensdag 1684 og hver Vinter i de følgende 4 Aar stalde 50 Øksne paa Gram. Øksnene skal drives af Stalden d. 5. April. Og for Parret skal han betale 5 Rdl. foruden en Ducør paa 6 Ducater. Tillige skal han om Sommeren i de samme Aar have 50 Øksne paa Græs paa Gaarden og for hver Okse betale 1 Rdl. (Caroline E. Andersen: *»Grams Historie«, 1926).*
18. C. Christensen: *Agrarhist. Studier.*
- 19 og 20. Frederik Thaarup: *»Vejledning i det danske Monarkies Statestik«, 2. Ud., 1794.*
21. At det tit kunde knibe for Kongens Lensmand at skaffe de magre Stude til Stalding, fordi andre Købere kom ham i Forkøbet, det viser en Række Forbud imod Opkøb hos Kronens Bønder.

I August 1753 forbødes Opkøb hos Kronens Bønder paa Sjælland. Forbudet gentoges Juli 1574 i en strengere Form. I Juni 1575 er der igen Mangel paa andre Egne, og derfor forbydes Opkøb hos Kronens Bønder i flere jyske Len. Denne Gang lokkes der ved Siden af Truslerne: Kongen vil »give lige saa meget som en anden.« – I Maj 1576 maa Forbudet dog atter opfriskes! – Disse idelige Forbud, der gøres stedse tidligere paa Aaret, før end Høsten kan vurderes – August, Juli, Juni, Maj – viser tilstrækkeligt, hvilket Kapløb der var mellem Kongen og de andre Købere! – (Nina Bang: »Dansk Studhandel i 2. Halvdel af 16. Aarhundrede«) (Hist. Tidsskr., 7. R., 1. B., 1898).

Et andet Træk fra samme Kappestrid 50 Aar senere:

Et Kongebrev fra 1623 – hvis Udstedelse Rigsraadet fraraadede (forstaaeligt nok!) – paabyder Indbrænding af et kronet C. i de Øksne, som Kongen køber, for at hindre, at andre gør Opkøb hos Bønderne under Skin af, at det er til Kongen (sligt maa altsaa være sket! – »paa det for bemeldte vore og Kronens Bønder ikke skulde nødes eller tilholdes mod Recessen nogen deres Øxne mod deres Vilje at afhænde, eller og forbydes dennem at sælge hvo som helst dennem bedst ville betale, de og maa vide, hvilket det er, som os til bedste afhandles (Sjæll. Tegn. 1623 og Kr. Erslev: Aktstykker til Rigsraadets og Stændermødernes Historie, 1, Side 365).

»Halsløsningsstude«.

Hvad Studene betød i Datidens Omsætning, og hvor eftertragtede de var af Kongerne, det er de saakaldte »Halsløsningsstude« et godt Vidnesbyrd om.

Efter den blodige Undertrykkelse af Bondeopstanden under Skipper Klemment 1534 blev de oprørske Bønder dømt fra Liv og Gods »uden den udvalgte Konge vilde dem anderledes benaade.« – Og dertil var han ikke uvillig imod en rundelig »Halsløsning«!

Denne Halsløsning – eller Køb af Liv og Frihed – inddreves herredstvis og blev til Dels udredet i Øksne.

Efter Datidens Kongebreve anslaaer Th. B. Bang løseligt, at denne Bod, der for største Delen blev udredet 1535, har indbragt Kong Kr. d. 3: 5,141 Øksne (Thomas B. Bang: »Klemmentsfejdens Efterspil«: Hist. Tidsskr., 8. R., 6. B., 1915).

22. S. Jørgensen: Histor. Tidsskr., 4. R., 5. B., S. 232.
23. Suhm: Nye Saml. 1, S. 156.
24. Kinch: »Ribe Bys Hist. 1, S. 475. – Denne Told synes at have været Ribe Borgere til stor Ulejlighed. Idelig kom der Kongebreve til Magistraten i Ribe om de Told-Restancer, som Byens Borgere havde paa-draget sig ved Gottorp. Til sidst blev Kongen utaalmodig og tillod

Tolderen at lægge Beslag paa de første de bedste Ribe Borgeres Gods for derved at tvinge de andre til at betale. Da dette var sket, tilskrev Kongen Magistraten om at tilholde de skyldige til at betale baade Gælden og yde Vederlag til de uskyldige for den Skade, de havde lidt. – En saadan Fremgangsmaade for at hævde Lov og Told var i de Tider ret almindelig. – Denne Told ved Gottorp ophæves dog igen ved Kongebrev af 12. Decbr. 1542, saaledes at Tolden af en Klipper, et Øg og en Okse: 20 Skl. dansk, nu skal erlægges i Riget og opkræves af Byfogden (Aktsk. ect. udgv. af Fyns Stifts lit. Selskab, 1. Saml., S. 155).

- 24a. En Gennemsnitsberegning af Kronens Told og Sise i Danmark i de tre Aar 1652–55 giver følgende Tal: Kolding 20,435 Rdl., Ribe 17,404 Rdl., København 11,474 Rdl., Helsingør 3,176 Rdl. o. s. v. – Ialt 103,295 Rdl. Tolden ved Landegrænsen indbragte saaledes over en Trediedel af hele Danmarks Toldindtægter (P. Eliassen: »Kongeaaen« efter J. A. Fredericia).
- 25–26. Søren Alkær sig: Om dansk Studehandel i d. 18. Aarhundrede (Saml. t. jydsk Hist. og Topogr., 3. R. B., 1903).
27. C. F. Allen: De nord. Rigers Hist., 4, S. 207.
28. L. S. Vedel Simonsen: Eske Broks Dagbøger 2, S. 82.
29. P. F. A. Hammerich: Danmark under Adelsvælden, 4, S. 207.
30. T. O. Achelis: Haderslev i gamle Dage. – Foruden de mange Stude nævner det gamle Toldregnskab ogsaa 1057 Heste. De kom i smaa Kobler, sjældent over en halv Snes Strykker. – Mikkelsdag fører Andreas Tugertzen dog 46 Heste gennem Tolden. – Svin nævnes dels enkeltvis, dels i større Flokke op til 84 Stk. i Novbr. og Decbr. – Ialt 1197 Svin.
- 30a. Oversigt over Studeudførselen i d. 18. Aarhundrede. Toldregnskaberne Tal er sammenlagt i 5 aarige Perioder:

1700-04: 77,041	1725-29: 64,496	1750-54: 36,008	1775-79: 35,234
1705-09: 64,331	1730-34: 59,190	1755-59: 41,522	1780-84: 51,037
1710-14: 66,191	1735-39: 43,610	1760-64: 49,373	1785-89: 38,904
1715-19: 80,802	1740-44: 75,881	1765-69: 39,566	1790-94: 71,837
1720-24: 72,665	1745-49: 44,158	1770-74: 32,295	1795-99: 91,759

(Efter Th. O. Achelis: »Aus der Geschichte des jutischen Ochsenhandels«) (i »Zeitschrift der Gesells. für Schleswig-Holstein. Geschichte«, 1930).

Ved flygtigt at gennemse disse Tal, er der særlig 3 Ting, som falder i Øjnene

1: At den af saa mange Skribenter paastaede Nedgang straks efter den store Toldforhøjelse 1718 ikke stemmer med Virkeligheden. – Det er først i 30erne, at Nedgangen for Alvor melder sig. 2: Nedgan-

gen fra 1740–80 paa Grund af Kvægpesten og den stadig mere haardhændede Tvang. 3: Den stærke Opgang i Udførselstallet efter Frigivelsen 1788.

- 31 og 33. Fr. Thaarup: Vejled. i d. danske Monk. Statist.
32. Caroline E. Andersen: Grams Historie.
34. Kinch: Ribe Bys Hist., 1, S. 646. – Ved Ribe Foraarsmarked 1507 lader 2 Mænd fra Kampen fortolde 340 Stude. 1 fra Zwolle og 1 fra Dewenter hver 100 Stude og 1 Mand fra Grönigen 52 Stude.
35. C. Christensen: Agrarhist. Studier.
- 35a. Udførselen fra Ribe til Holland foregik hvert Foraar i hele Flaader. Første Gang i Slutningen af Marts. Anden Gang 2–3 Uger senere. Studene indladedes dels fra Hvidding Nakke, dels fra Kysten Nord for Aaens Udløb. Dyrene dreves ud i Vandet og hejstes ombord i Skuderne.
- Det kunde ske, at Vejret blev saa uheldigt, at Skibene ikke kunde komme ud, saa Studene maatte i Land igen.
- Hegelund har optegnet i sin Almanak ved d. 2. April: Udjaged vores Borgere vel 2,000 Øxne til Skibs, men paa Grund af Modbør blev de ikke indskibet og kom først til at afgaa d. 14de April, da der løb 47 Skibe ud. – Skibene kunde indtage 55–60 og op til 80 Øksne.
- Fragten var 1614 3½ Suck von Achten for Parret. – 1638 derimod 6 Rdl. (J. Kinch: Ribe Bys Hist., 2. B.).
36. Fr. Thaarup: Vejl. i d. dan. Mon. Statt.
37. Antallet af Danmarks Hornkvæg ved en Kreaturtælling 1774 af Hensyn til de Forholdsregler, der burde tages for at ophjælpe Kvægavlén efter Pesten. Optællingstabellerne viser: 89,199 Kvier fra 1–3 Aar. 246,039 Køer over 3 Aar. 44,449 Stude fra 1–3 Aar. 34,802 Stude over 3 Aar. Ialt 414,489 Stk. Kvæg (Statistisk Aarvog, 1. H.).
38. E. Tang Kristensen: Jydsk Almueliv, H. 1, 254 og 259.
39. E. T. K. Jydsk Almue. Tb. 1, 1278.
40. E. T. K. Jydsk Almue. Tb. 1, 1283.
41. Kristen Rønning, Bramdrup (Jydsk Alm. H. 1, 249).
42. E. T. K. Jydsk Alm., H. 1, 290.
43. E. T. K. Danske Sagn, 7. B., 1798.
44. Per Hjuler: Peder Madsen Jakobsen, f. i Ribe 22.-7.-1815 Søn af Avlsbruger Jakob Hjuler og Hustru Kathrine Madsdatter). Død i Aalling 13.-3.-1902.
45. Regeringen eftergav Udførselstolden for Kød, der ellers var 40 Skl. pr. Td. Kød a 16 Lispd. Og Indførselstolden for det brugte Salt – man regnede 2 Skp. pr. Td. Kød – blev godtgjort. Desuden betaltes en Præmie paa 1 Rdl. for hver Td. udført Kød (Fr. Thaarup: Det danske Mon. Statt.).
46. Under Chr. d. 7.s Regering nedsattes 27. Okt. 1767 en Landvæsens-

kommission til at tage hele Bondestandens Stilling under Overvejelse. Denne Kommission fortsatte siden under Navn af Generallandvæsenkollegiet, der udrettede en Del i undersøgende og oplysende Retning. Det udsatte saaledes forskellige Prisspørgsmaal (Alx. Rasmussen).

47. J. D. W. Westenholz er født 9. April 1730 i Einbeck i Hannover. Kom 30 Aar gammel til Danmark som Huslærer paa Overgaard i Randers Amt hos Landsdommer Friderich v. Arentorff. Blev 1768 ansat som Compastor paa Godset i Gerlev og Enslev. 1775 blev han Sognepræst i Solbjerg og Lundby paa Mors. 1½ Aar senere kaldedes han til Sejerslev-Ejerslev paa Mors, hvor han døde som Provst 1794.

GENNEM FRIHEDENS AARHUNDREDE

1. I 1786 gav Studetolden 14,852 Rdl. og i 1787 kun 14,226 Rdl. Mens det i 1794 var steget til 29,611 og i 1795 til 27,310 Rdl. (Profs. L. Holst i »Dansk Maanedsskrift«, 1866, S. 459).
2. R. Mejborg: Bøndergaarde i Ejdersted (Tidsskrf. »Museum«, 1890, S. 383). Og samme: »Nordiske Bøndergaarde«, I (1892).
3. Almindeligvis regnede man 3 Td. Havre og 1½ Td. Byg til hver Staldstuds, men det var lidt forskelligt for de forskellige Gaarde. – Paa Timgaard og flere andre af de vestjydske Studegaarde fedede man Studene med Spørgelfrø. Et særligt godt Fedefoder var Pillemel med Mider. Paa mange større Vandmøller blev pillet store Mængder Byggryn. Den frapillede Skal med det vedhængende Mel blev lagt paa Loftet Sommeren over, saa det blev helt levende af Mider og fedede da langt bedre end Mel uden Mider (T. Kragelund: Manuskript).
4. H. F. Feilberg: »Dansk Bondeliv«, 1. B., S. 177.
5. Jesper Madsen: »Studehandelens Historie«, S. 37.
6. Medd. bl. a. af Lærer Antonsen, Kokspang ved Varde, og Kristen Ravn, Firhuse, Randbøl. – Se H. P. Hansen: »Rettepinde og Studsko« i »Sprog og Kultur«, 1. B., 1932, S. 80, og Th. Sørensen: »Af Egnens Historie« i »Herning Folkebl.«, 10.-8.-27.
7. G. O. B. Begtrup: »Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand i Danmark« (1803–08).
8. C. Møller: »Borbjerg Sogns Hist.« (Hardsyssels Aarvog, 1928).
9. I. B. Karup: Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835«, 2. B.
10. Jesper Madsen: »Studehandelens Historie«.
11. J. P. Aaboe: »Fra Kragelund Sogn« (Fra Viborg Amt, 1931).
12. Meddl. af Forfatt. H. P. Hansen, Herning.
13. Meddl. af Grd. Knud Knudsen, Vejlgård, Gullestrup, Herning.
14. Hofman omtaler i sine »Økonomiske Betragtninger over Aarhus Stift« (1757), at en Del Gaarde har begyndt at holde Køer i Stedet for

Stude, »formedelst Kvægsygen og den særdeles ulige Handel med Staldstude«. – Og Høegh raader i sin »Vejviser for Bønder« (1794) til at tillægge Kvier i Stedet for Stude.

15. »Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nuværende Tilstand i oekonomisk Henseende«. – Foranstaltet efter kongelig Befaling ved Landhusholdningsselskabet.
16. Af Sekretær i »Det kgl. Landhusholdnings-Selskab« I. C. Hald. Han anser Mejeridrift for det sikreste, da Studedefning i den senere Tid har været daarlig og usikker. Paa de fleste Herregaarde i Amtet fedes dog stadig Stude (1827).
17. Paa Voergaard holdtes 1828 150 Staldstude og 150 mindre Stude. Staldstudene solgtes 1825 for 60 Rdl. Parret. De i Stedet indkøbte kostede Middelpris 40 Rdl. Parret. – De med Korn fedede Stude gaar til Holsten, naar de er 5–6 Aar gamle og koster pr. Par: 1826: 64–70 Rdl. Cour. 1827: 75–80 Rdl.
 Stude kun fodrede paa Græsgange om Sommeren og om Vinteren med Hø og Halm kostede 1825–26: 36–40 Rdl. Parret og 1827 omtr. 50 Rdl.
18. C. Christensen nævner de Hovedgaarde i Aalborg Amt, der 1832 dels driver Hollænderi og dels Studedefning: Birkelse, Sønder Elkjær, Langholt, Vraa i Kjær Herred – Restrup, Thorstedlund i Hornum – Sohngaardsholm, Guddumlund, Vildmosegaard i Fleskum – og Bjørnholm i Aars Herred. – Paa de øvrige Hovedgaarde er Hovedbesætningen Stude.
19. I Ribe Amt har man 3 Racer af Kvæg: 1: Den gamle jyske Race, som endnu (1830) udelukkende holdes i Andst og Slaugs Herreder, men i de øvrige Dele af Amtet mer eller mindre er fortrængt af en Krydsning mellem jydsk og det saakaldte »Halve Marskkvæg« fra Ribe-Tønder Egnen. – Lød: graa eller sortbroget. Nøjsomt og triveligt. Kun i Slaugs samt den nordlige Del af Andst, Malt og Gørding Herreder noget spids og højbenet. Racen staar dog en Del tilbage for Kvæget i Thy, Vendsyssel og Salling. Og Studene, der tillægges her, kan ikke maale sig med dem fra Nordjylland.

2: Halv-Marskkvæg, der holdes mellem Ribe og Tønder, ligner meget det ægte Marskkvæg, men er dog lidt mindre. Lød: mørkerød. Hornene korte og tykke. Bygningen god. Trivelig og hurtigt voksende. Studene er allerede i deres 4de Aar lige saa kraftige, som den jyske Races Stude 7–8 Aar gamle. Køerne giver ikke særlig megen Mælk.

3: Den tredje Slags Kvæg er en Krydsning af disse to Kvægracer og findes især i den vestlige Del af Amtet. I Egnen omkr. Nørholm var Etatsraad Teilmann den første, som i 1780 indførte 10 Køer og 2 Tyre fra Sønderjylland. Den røde Lød og Størrelsen yndes godt. Kalvene er efterspurgte, saa hele Omegnens Kvæg snart er sammen-

- blandet. Holstenerne vrager alle de mørkerøde med korte, buttede Horn. Derimod kan de bruge det lyserøde Blandingskvæg, der regnes for at stamme fra jydsk Kvæg. Af denne Blandingsrace findes særlig gode Dyr i Ribe, i Hodde og Lunde Præstegaarde samt iær hos Sognefoged Anders Mortensen, Gammelgaard i Ølgod, og hos dennes Broder i samme Sogn (C. Dalgas: Ribe Amt, 1830).
20. Paa Hovedgaarden Trøjborg fededes i Begyndelsen af d. 18. Aarhdr. mange Stude. Et Par Hundrede aarligt. Fodringsmaaden var her følgende: Om Morgenen gives Hø, derpaa vandes. Dernæst faar de Grutting paa Kærvehakkelse, saa Hø igen. Endnu engang Grutting paa Kærvehakkelse. Og til Slut en Gift Skafthavre! – Ikke saa mærkeligt, at Studene fra Trøjborg gärne kostede en halv Snes Daler cour. mere end andre. (C. Dalgas: Ribe Amt).
 21. Jesper Madsen: »Studehandelens Historie«.
 22. En saadan Pengetønde findes paa den historiske Samling i Randers. Den har tilhørt Lars Buus, Ørumgaard, og mærket at have indeholdt 4,000 Daler. Den er omkr. 1/2 m høj og tæt omviklet med Træ-Tøndebaand. (Meddl. og fotograferet af Hr. cand. pharm. O. Løye, Randers).
 23. H. F. Feilberg: »Dansk Bondeliv«, 1, S. 186.
 24. Fortl. af Grdej. Jacob Aarup, Velling.
 25. Fortl. af forhv. Direktør Niels Karstoft, Bakkelide, Hoptrup.
 26. Max Grohshenning: Slægten Breinholt, S. 72.
 27. Fortl. af Provst E. K. Thyssen, Ribe.
 28. Optg. af Forfatt. H. P. Hansen, Herning.
 29. Chr. H. Møller: »Gammelt vestjydsk Bondeliv« (Vejle Amts hist. Aarbog, 1918).
 30. Etatsraad Tang, Nr. Vosborg, maatte for Kvæg, han sendte, betale i Omkost. godt 20 Specier pr. Stk. (Jesper Madsen: »Den jydsk Studehandelns Historie«).
 31. Søren Alkærsig: »Esbjergs Historie«, 1. B. Gennemsnitstallet for Aarene 1875–83 er 20,145 Stk. Kvæg. Og for Aarene 1884–1898: 19,876 Stk.
 32. Medl. af Gaardejer Poul Bundgaard, »Thomasminde«, Pjedsted.

TOLDERE OG SMUGLERE

1. Søren Alkærsig: »Toldgrænsen mellem Nørre- og Sønderjylland« (Saml. t. jyd. Hist. o. Topogr., 3. R., 4. B., 1904–05).
2. Kancl. Brevbgr. og S. Alkærsig.
3. Corp. Coust. Daniæ. 5. 49. – P. Eliassen: »Kongeaalen« og S. Alkærsig: »Toldgrænsen –«.
4. Kancl. Brevbgr. S. Alkærsig og P. Eliassen.
5. F. Jørgensen: »Toldvæsenets Historie i d. 18de Aarhdr.« S. 171–72.

6. S. Alkærsig: Toldgrænsen – (Jydsk Hist. o. Topogr.).
7. S. Alkærsig: En Smuglerhistorie fra 1729 (Fra Ribe Amt 1905).
8. P. Eliassen: »Studehandlere« (Vejle Amts Aarvog 1919 og »Kongeaen«, 1. B.
9. S. Alkærsig: »Fra den store Smuglertid« (Fra Ribe Amt 1907).
10. Tabet ved Kvægtoldens Nedsættelse 1827, crk. 60,000 Rdl. skulde dækkes ved en ny Skat paa hele Landets Hartkorn med 16 Skl. pr. Td.
11. P. Eliassen: Kongeaen, 2, S. 189.
12. Meddl. af Kontorbestyrer And. Lambæk, Ringkøbing.

DRIVVEJENES STUDEKROER

1. Født i Ølufvad Kro 1871.
2. Kroejer Poul Nikolajsen, født i Hovborg Kro 1872.
3. Det er morsomt at lægge Mærke til, hvorledes en enkelt Fejlhøring eller Fejlskrivning af et Navn kan grundlægge en vedvarende Misforstaaelse: I. H. F. Feilbergs Optegnelser efter gamle N. Villumsen i Brørup (Dansk Folkemindesml.) har Feilberg aabenbart ved en Fejlhøring skrevet Ølgod Kro i Stedet for Øllgaard. Senere har han føjet til i Parantes (Randbøl). Men i »Dansk Bondeliv« er der i Skildringen af Kroerne langs den midtjydske Drivevej ved en Forglemmelse eller Fejlhuskning kommet til at staa Ølgod Kro.

Og herfra er da Ølgod Kro – der ligger omkr. 6 Mil Vest for den midtj. Drivevej og aldrig har været brugt som Studekro – vandret ind i Studekroernes Række og nævnes som saadan i omtrent alle senere Afhandlinger og Artikler lige fra Th. O. Achelis videnskabeligt grundige Afhandling: »Aus der Geschichte des jutischen Ochsenhandels« i »Zeitschrift der Gesells. für Schleswig-Holstein. Geschichte« og til alle de mange Artikler om dette Emne i danske Dag- og Ugeblade.

4. Kristen Ravn, født 26.-7.-1847 i Firhuse i Randbøl, hvor han har ejet og drevet sit Fødested.
5. Meddl. af Frk. Ankersen, Ustrup.
6. Carl Ankersen, født i Immervad Kro 1850.

STUDEDREVERE UD OG HJEM

1. H. F. Feilberg: Jydsk Ordbog.
2. Meddl. af Tegneren Vald. Henriksen, Ølgod.
- 3.-4. Efter Optegnelser af Provst Th. Møller, Grundfør, pr. Hinnerup (Dansk Folkemindesamling).
- 5 og 7. A. Thaning: Erindringer fra Mors 1834–36 (Saml. t. jyd. Hist. o. Topogr., 3. R., 5. B., 1906–08).
6. Født 1863 i Vedersø Sogn. Tjente 9 Aar paa Aabjerg i sm. Sogn.

8. Provst Th. Møllers Optgnl. i D. F.
9. Født 1852 i Ørbæk, tjente 1867 i Sdr. Omme Præstegaard, hvor der den Gang kom mange Studedrifter forbi.
10. Jacob Odgaard: »Folkeminder fra Fjends Herred« (1929, S. 14–17).
11. Meddl. af Vognmand Niels Sørensen, Tarm.
12. Meddl. af Frk. Ankersen, Ustrup (født i Immervad Kro).
13. Medl. af Arbejdsmand Niels H. Lustrup, Roager.
14. Medl. af Gaardej. Jens Jepsen, Lunde (f. i Marup Kro v. Skjern).
15. F. i Gildbjerg i Hejnvig Sogn 1834. D. p. Skødegaard 1931.
16. Medl. af Lærer Johs. Kvist, Kragelund.
- 16a. M. Rahbæk oplyser i »Loll.-Fal. Venstreblad«, at han fra sin Barn-dom paa »Fruergaard«, i Sndr. Felding kan huske, at der en enkelt Nat var omkr. 2800 Stude paa Gaardens Mark og 120 Drivere ind-kvarteret paa Gaarden.
17. Medl. af Enkefru Mathilde Riber Jørgensen, Lifstrup.
18. Medl. af den 87aarige Kr. Ravn, Firhuse, Randbøl Sogn. Han føjede til: »Den Historie fortalte Driverne som ny, den Gang a kom til Øllgaard Kro at tjene i 1865«.
19. H. Thomsen: »Studevejene, de gamle Driveveje paa Hertugdømmer-nes Grund før 1864«. (Sønderjydske Maanedsskr. 1924–25, S. 110.
20. Hagen Jørgensen, Tangsgaard ved Struer tabte et Foraar omkr. 17,000 Rdl. paa Stude, som maatte ligge 6–7 Uger paa Markedet, inden de blev solgt (Knud Thøgersen: »Studehandelen og Løsdriftens Veje«: »Jydsk Land«, 1931, S. 139).
21. Meddl. af fhv. Direktør N. Karstoft, Hoptrup.
22. Fortl. af Jens Thomsens Søn: Gaardejer Johs. Jensen, Ahler Østergaard.
23. Optegn. i »D. F.« af G. Lindstrøm, Flensborg.
24. Mdl. af Grdej. Jacob Aarup, Velling.
25. P. Eliassen: »Studehandlere« (Vejle Amts Aarbog, 1919).

STUDEDRIVER OG HERREMAND

1. Jesper Thorum, født i Dølby Sogn 1812. Død s. St. 1888.

HANDELSMÆND OG HANDELSKAAR

1. Om Major I. P. Ingwersen og Sønner, se bl. a. Jesper Madsen: »Stude-handlere« (Vejle Amts Aarb., 1919). Poul Terp: »Erindr. fra en dansk Bondes lange Liv« (Memoirer o. Breve 1923).
2. Se Jesper Madsen: »Studehnd. Hist.« og Knud Thøgersen: »Studehan-delen og Løsdriftens Veje« (Jydsk Landbrug, 1931, S. 139).
3. Jesper Madsen: »Studehn. Hist.«
4. Max Groshennig: »Slægten Breinholt« (1907).

5. Optegn. i »Dansk Folkemindesamling« af J. Kristian Nielsen, Bakkehuset, Aars St.
6. Se Chr. Høy: »Handelsmanden Chr. Vad« (Fra Ribe Amt, 1921).
- 6a. Dr. H. Lausten-Thomsen: »Studehandel«. Kronik i »Flensborg Avis« 23.-12.-1934.
7. Optgn. i »Dansk Folkemindesml.« af J. Kr. Nielsen, Aars.
8. Eft. Optgn. i »D. F. S.« af Provst Th. Møller, Grundfør pr. Hinnerup.
9. Optgn. i »D. F. S.« af Kr. Værnfeldt, Aalborg.
10. Optgn. i »D. F. S.« af Jens Kristensen, Stakroge.
11. Fortalt af Jens Thomsens Søn: Johs. Jensen, Ahler Østergaard.
12. Fortl. af Enkefru Mathilde Riber Jørgensen, Lifstrup.
13. Eft. Optgn. i »D. F. S.« af Provst Th. Møller, Grundfør pr. Hinnerup.
14. Eft. Optgn. i »D. F. S.« af Aage Sørensen, Mellerup
15. Fortl. af Grdej. Jacob Aarup, Velling.

ANDELSBONDEN OG KVÆGHANDELEN

1. Rele Regnskab holder længst Venskab, sæe vore Fædre. Og det havde ikke mindst Gyldighed i de gamle Studekroer, hvor Fortæring og Natteleje som Regel først klareredes paa Hjemturen.

Mangen Kromand havde hele Regnskabet i Hovedet. Andre hjalp paa Hukommelsen med Kridtstreger paa Bjælker og Lodøre. Dog ved vi ogsaa, at i mange Studekroer er ført rigtige Regnskabsbøger.

Men desværre har det vist sig umuligt at opdrive nogen af disse Regnskabsbøger. – De fleste er formodentlig takseret lig med »gammelt Skrammel« og er endt i en Bageovn eller i Affaldsdynger. Enkelte ligger maaske endnu i en Mørkekrog paa et eller andet Kroloft, hvorfra et heldigt Tilfælde muligt en Dag henter dem frem.

Det har kun været mig muligt at opdrive en enkelt af disse gamle Studeprotokoller, tilmed endda kun en Snes løse Blade – ærværdigt mærkede af Ælde og Musetænder – af en gammel Regnskabsbog fra Marup Kro ved Skjern.

Disse Regnskaber – der velvilligt er laant mig af Mikkal Jepsen, Rønhøjgaard – omfatter de Heste-, Svine- og Studedrifter, der har gæstet Marup Kro i Aarene 1858–67 og gir et godt Billede af Livet i en saadan Studekro, selv om vi nu og da kunde ha ønsket lidt fyldigere Oplysninger. – Studenes Antal angives langtfra altid, og tit er Ejerens Navn ikke nævnt. –

Regnskaberne fortæller bl. a.:

1858 er der i April ialt 22 Flokke Stude og Køer (bl. a. en Drift Køer paa 110) og ialt 39 Mand. I Maj 8 Fl. Stude og 21 Mænd. I Oktbr. 8 Fl. Stude og ialt 17 Mand.

1859 er der i April 15 Fl. Stude og 27 Mand. Af navngivne Han-

delsmænd dette Aar kan nævnes: 23. Marts: H. Breinholt for Damgaard Stude, 4 Rdl. 3 M.

I 1860 er April god: ialt 25 Fl. Stude og Køer. De opgivne Tal for de enkelte Drifter er 42 - 40 - 39 - 20 - 67 - 45 - 71 - 30 - 49. (D. 25. har J. Hyldgaard 2 Fl. paa 86 og 95 Stude. Regningen er paa 12 Dl. 8 Skl.). Og d. 23. noteres Kr. Noe for en Flok Stude af Irup for 8 Rdl. 5 M. D. 26. For Breiningstude og 3 Mand 6 Rdl. 8 Skl.

I 1861 nævnes bl. a. 22. April: 60 Hindselsstude og 2 Drivere: 7 Rdl. 10 Skl. Og 23. April: J. Hyldgaard for Pallesbjerg-Stude og 2 Mand 4 Rdl. 1 M. 4 Skl.

I de følgende Aar stiger Kroens Søgning. 1866 i April er der saaledes ialt 22 Fl. Stude og Køer og 58 Mand. Det gav en samlet Fortjeneste paa 167 Dl. 5 M. (D. 25. April var der ialt 13 Fl. Stude og 32 Drivere. Deraf havde Mads Jacobsen 7 Fl. og 16 Mand). 1. Oktbr. s. A. er der 18 Fl. Stude og 40 Drivere, hvilket gav 27 Dl. 3 M. 3 Skl. i Fortjeneste. Ialt har der i 1866 været 45 Fl. med 107 Drivere.

Højden naaes dog det sidste Aar i Regnskabet 1867. Da er der i April 36 Fl. Stude og 81 Drivere. Og Drifterne er store, der nævnes 64 - 40 - 90 - 46 - 91 - 140 - 105 - 40 - 47 - 22 - 30 - 40 - 52 - 33 - (N. Smed og Kruse har fra 5.-16. April drevet ialt 576 Stude over Marup Kro).

Ogsaa om Hestekobler og Svinedrifter melder de gamle Regnskaber en Del - men det er jo en anden Historie.

2. Fortl. af Gaardejer Lars Peder Jørgensen. »Gamle Præstegaard« i Lom-borg.

LITTERATURLISTE

Efterfølgende Fortegnelse over den Litteratur, der er brugt under Arbejdet med nærv. Bog, gør ikke Krav paa at være udtømmende. Det er muligt, der vil kunne findes adskillige flere Værker og Afhandlinger, som retteligt burde medtages?

Emnet: Den gamle jyske Studehandel, strejfer saa mange forskellige Forhold og indvirker gennem lange Tidsrum paa langt flere Omraader, end man ud fra et flygtigt Skøn tænker sig. Derfor bliver dens Litteratur som dens Kilder vidtspredt og mangeartet.

Paa enkelte Undtagelser nær er Dagbladsartikler ikke medtaget. For det første vilde det jo være ganske uoverkommeligt at eftersøge disse. Og for det andet har flere Stikprøver vist, at Størstedelen kun er Gentagelser ud fra de samme Kilder – tit ogsaa ud fra de samme Misforstaaelser!

Dermed er dog ikke sagt, at der ikke i Dagbladenes uoverskuelige Stofmængde muligvis kan findes værdifuldt Stof de gamle Handelsformer vedrørende.

Under mit Arbejde med at finde efternævnte Litteratur har Forfatteren og Kulturhistorikeren Hr. *August F. Schmidt* ud fra sit store Kendskab til topografisk, folkloristisk og kulturhistorisk Litteratur ydet mig værdifuld Hjælp, for hvilken jeg herved siger ham en velment Tak!

Amtsbeskrivelserne: »Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Foranstaltet efter kgl. Befaling ved Landhusholdningsselskabet.«

Randers Amt 1827 af I. C. Hald.

Aarhus Amt 1827 af Lektor Jacob Hornemann Bredsdorf.

Hjørring Amt 1828 af Amtsforvalter L. C. Brinck-Seidelin.

Ribe Amt 1830 af Landvæsens-Commissair C. Dalgas.

Aalborg Amt 1832 af Overkrigscommissair C. Christensen.

Ringkøbing Amt 1833 af I. C. Hald.

Viborg Amt 1839 af St. St. Blicher.

Thisted Amt 1842 af Provst C. Diørup.

- Th. O. Achelis:* »Haderslev i gamle Dage (2. B. 1929 S. 80 f. f.) og »Aus der Geschichte des juteschen Ochsenhandels«, i »Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte«, 1930, S. 173-212. – »De berømtelige jydsk Stude« (Kronik i »Hejmdal«, 10-8-1931).
- Søren Alkærsig:* »Esbjergs Historie« (1. B. 1909, S. 91-110 og 118-22). »En Smuglerhistorie fra 1729« (»Fra Ribe Amt«, 3. B. 1905, S. 90-117). »Fra den store Smuglertid« (Sm. Std., 5. B., S. 124-56 og 7. B., S. 170-89). »Smugleriet ved Kongeaaen i Mands Minde« (Sm. St., 1911, S. 121-91). »En gammel Vej« (S. St., 1931, S. 823-24). »Om dansk Studehandel i d. 18. Aarhundrede« (Saml. t. jydsk Hist. o. Topografi, 3. R., 3. B., 1903, S. 527-43). »Toldgrænsen mellem Nørre- og Sønderjylland fra den ældste Tid til Kvæghandelens Frigivelse« (Sm. St. 3. R., 4. B., 1904-05, S. 97-174).
- C. F. Allen:* »De nordiske Rigers Historie«, 4. B.
- Jacob Alsted:* »Valdemars Vej« (Vejle Amts hist. Aarb., 1912, S. 158).
- Caroline E. Andersen:* »Grams Historie« (1926), S. 122-182 m. fl. St.
- Dommer Chr. Andersen og H. P. Hansen:* »Naturfredningsarbejdet i Sønderjylland« (»Dansk Naturfredningsforenings Aarsskrift«, 1929).
- Ludvig Andresen:* »Zur Geschichte des Vichhandels im Amte Tondern«.
- Axel Appel:* »Kvægets Historie« (»Det danske Landbrugs Historie«, 7. Hefte, 1925, S. 249-57, 264, 265-79, 289-92 m. fl. St.)
- Baden:* »Danmarks Handel og Næringsveje«.
- Nina Bang:* »Dansk Studehandel i 2den Halvdel af det 16de Aarhundrede« (Historisk Tidsskrift, 7. R., 1. B., 1897-99).
- Thomas B. Bang:* »Klementsfejdens Efterspil« (Historisk Tidsskrift, 8. R., 6. B., 1915).
- G. O. B. Begtrup:* »Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand i Danmark« (1803-1808).
- A. F. Bergsøe:* »Den danske Stats Statistik« (1844-53).
- Arent Berntsen:* »Danmarks og Norges frugtbare Herligheder« (1656).
- Poul Bjerge:* »Jydske Bønder« (1921, S. 45). »Aar bog for dansk Kulturhistorie«, 1896, S. 159-68.
- C. Breinholt:* »Studehandelen og Studehandlere« (»Vestkysten«, 31. Marts, 7.-8. April 1919).
- P. C.* »For 100 Aar siden« (Aalborg Amtstidende. 14.-1.-1924).
- C. Christensen (Hørsholm):* »Agrarhistoriske Studier« (1. B., 1886, 2. B. 1891).
- J. C. Christensen:* »Fra min Barndom og Ungdom« (1925, S. 59-65).
- H. Clausager:* »Det jydsk Kvægbrugs Historie« (1905, 2. Ud., 1907, S. 22-85).
- Jens Clausen:* »Dynæs« (1933, S. 80 f. f., 158).
- Vilh. la Cour:* »Urnehoved Landsting« (Sønderjydsk Maanedsskrift, 1930, S. 129). »Ollemersdiget« (Sm. St. 1929, S. 49).

- Hans Duborg* og *P. Nygaard*: »Jernved Sogns Historie« (2. B., 1930, S. 170–76).
- L. Daae*: »Terkel Klevenfeldts Dagbog« (Nord. hist. Tidsskrift, 2. R., 6. B., S. 71).
- E.*: »En vestslesvigsk Bondeslægt gennem fire Led« (»Sønderjydsk Maanedsskrift«, 1924).
- P. Eliassen*: »Kongeaen eller den gamle Grænse« (1. B., 1925, 2. B., 1926). »Kolding fra Middelalder til Nutid« (1910, S. 244–47, 405–09). »Historiske Strejftog i Kolding og Omegn« (1923, S. 211, 247–49). »Fra Hans de Hofmands Dage« (Vejle Amts hist. Aarbog, 1906). (Sm. St., 1905, S. 60–63). »Studehandlere« (Sm. St., 1919, S. 137–68).
- K. Erslev*: »Aktstykker til Rigsraadet og Stændermødernes Historie«, 1. B., S. 365.
- H. F. Feilberg*: »Jydsk Ordbog«. »Dansk Bondeliv« (1. B., 1889, S. 146–70). »Fra Heden« (S. 6–7, 47–49, 93–94). »Fra Vesterjylland« (»Fra alle Lande«, 1882, S. 264–65, 355–59). Manuskript og Optegnelser i »Dansk Folkemindesamling«.
- R. Fenger*: »Om Kvægavlen paa den jydsk Halvøes Vestkyst« (Tidsskrift for Landøkonomi, 12. B., S. 47).
- Fogtmans* alph. Register.
- Forsell*: »Anteckninger« (107).
- Jens Chr. Frederiksen*: »Den gamle Drivervej« (F. Ribe Amt, 1926, S. 303–18).
- Ackton Friis*: »De Jyders Land« (Hefte 2 og 7, 1933, S. 234 f. f.).
- Lønborg Friis*: »Vendsyssels Nationaldragter« (S. 116).
- Max Groshennig*: »Slægten Breinholt« (1907).
- O. L. Grønborg*: »Optegnelser paa Vendelbomaal« (1884, S. 5 og 15).
- P. F. A. Hammerich*: »Danmark under Adelsvælden«, 4. B.
- H. P. Hansen*: »Kultur og Sprog minder fra Midtjylland« (1930, S. 112–27). »Pæ Egebjerg« (Hardsyssels Aarbog 1922). »Rettepinde og Studesko« (»Sprog og Kultur«, 1. B., 1932, S. 80–84).
- Søren Carl Hansen*: »Tarm By og Omegn« (Hardsyssels Aarbog 1921).
- Dr. Jacob Helms*: »De danske Tufstenskirker«, 1. B. 1894.
- L. Holst*: »Bidrag til Studehandelens og Studeholdets Historie« (»Dansk Maanedsskrift«, 1866, S. 447–76).
- Chr. Høj*: »Handelsmanden Chr. Vad« (F. Ribe Amt, 1921).
- I. B. Høyer*: »Fra Kvægstestens Dage i d. 18. Aarhundrede« (»F. Ribe Amt«, 1903, S. 138).
- N. Jensen*: »Studefedningens Historie« i d. 18. Aarhundrede«.
- F. Jørgensen*: »Toldvæsenets Historie« i d. 18. Aarhundrede«.
- A. D. Jørgensen*: »Hist. Afhandl.«, 3. B., S. 208.
- S. Jørgensen*: Afhndl. i Historisk Tidsskrift, 4. R., 5. B., S. 232.
- N. K.* »Matstrup Ladegaard« (Hejmdals Søndagsblad, 8.-1.-1932).

- J. Kinch*: Ribe Bys Historie, 1. og 2. B. »Lidt om Studehandelen i Ribe Egnen« (Sam. t. j. Hist. o. Topogr., 1866–67, S. 224–25, 239 f. f.). »Raadmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt« (Sm. St., 1866–67).
- J. Kornerup*: »Ligkister af rød Sandsten« (Aarbog f. n. Hist. o. Oldkynd., 1873, S. 269).
- I. B. Krarup*: »Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835« (1.–7. B.).
- E. Tang Kristensen*: »Jydsk Almuelev« (Tb. 2, Nr. 248, Tb. 5, Nr. 11, 27, 49, 72, 139 (Om Smugling, Tb. 5, Nr. 122–42), Tb. 6, Nr. 8, Hb. 5, Nr. 57, Hb. 6, Nr. 14. – »Jydske Folkeminder« 5. B., Nr. 346, 6. B., Nr. 210, 8. B., Nr. 306. – »Danske Sagn«, Ny R. Nr. 854. – »Danske Ordsprog og Mundheld«.
- K. Kristensen*: »Inderhede Kirke og dens Omegns Historie« (Hardsyssels Aarvog 1910).
- Marius Kristensen*: »Grænser og Grænseveje« (F. Ribe Amt, 1920).
- Tb. Larsen*: »En Gennembrudstid« (Vendsysselske Aarvog. 1927, S. 208–16).
- Lund*: »Gamle Færdselsveje« (Sønderj. Maanedsskr., 1928, S. 177–82).
- R. M.*: »Af Studehandelens Historie« (»Jyllandsposten«, 7.-2.-1922).
- Jesper Madsen*: »Studehandelens Historie i Danmark« (1908). »Vore gamle Handelsveje« (Sprogforengs. Almanak, 1912). Lidt om Studedrift (F. Ribe Amt 1905, S. 66).
- Hugo Matthiessen*: »Middelalderlige Byer« (1927). »Hærvejen« (1930). »Viborg Veje« (1933). »Hwornhøj Stenvaes« (Sønderj. Maanedsskr., 1930, S. 134).
- R. Mejborg*: »Nordiske Bøndergaarde« (1. B., Slesvig, 1892). »Bøndergaarde i Ejdersted« (Tidsskr. »Museum«, 1890, S. 383).
- Chr. Merrild Lundby*: »Merrild Slægtens Grene« (1933, S. 16). »Morsø Folkeblad«, 22.-12.-1924: »Af Studehandelens Historie«.
- Sophus Müller*: »Fund af Okselevninger i Skaldynger« (Aarvog. f. nord. Oldkynd o. Hist., 1888).
- C. Møller*: »Borbjerg Sogns Historie«, Hardsyssels Aarvog 1928.
- Thorvald Møller*: »Paa Strejftog i Amtet« (1913, S. 144).
- N. Møller*: »S. Vissing Sogn rundt« (Aarhus Stifts Aarvog., 1913, S. 189).
- Chr. H. Møller*: »Gammelt vestjydsk Bondeliv« (Vejele Amts Aarvog 1918).
- H. L. Møller*: »Dansk Studehold og Studehandel i d. 16. og 17. Aarhundrede« (Dansk Tidsskrift, 1900).
- A. C. Ertblg-Nielsen*: »Tustrup Hovedgaard« (F. Himmerland og Kær Herred, 1928, S. 268–70, 291–95).
- M. H. Nielsen*: »Om Stormfloderne langs Slesvigs Vestkyst« (Sønderj. Aarvog., 1900 og 1901).
- J. Nissen*: »Malt Sogn« (Aarvog f. dansk Kulturhist., 1893, S. 142–43).
- V. Nordmann*: »Danmarks Pattedyr i Fortiden«.
- H. P. H. Novrup*: »Om Studehandel i Alslev« (F. Ribe Amt 1920).
- Novus*: »Strejftog langs den gamle Oksevej« (Hejmdal, 23.-9.-1926).

- Erwin Nøbbe:* »Hedeby« (Flensborg Avis's Julenummer, 1932).
- Jakob Odgaard:* »Folkeminder fra Fjends Herred« (1929, S. 14–17).
- Olufsens:* Nye oeconomicke Annaler, 3. B.
- Patriotiske Samlinger,* 2. B., 1786.
- Rambusch:* »Skjern Aa« (Saml. t. j. Hist. o. Topogr., 3. R., 5. B., 1906–08).
- Secher:* Corpus constitutionum (1578).
- Skaanske Handlinger* (G. A.).
- Sjællandske Tegnelser,* 11. B.
- August F. Schmidt:* »Skanderup Sogn« (2. B., 1928, S. 225–33). »Morsingboer i gamle Dage«, 1. B., 1930, S. 125–30). »Bytyr og Byorne« (1934). Sammen med Hans Pilegaard: »Fra Lintrup Sogn« (1925, S. 51–57). »Hyrdedrenge og Hyrdeliv« (1926). »Byhyrder« (1927).
- Ludvig Schrøder:* »Danmarks Hjelpekilder og Næringsveje« (1. B., S. 96–97).
- L. S. Vedel Simonsen:* »Eske Brocks Dagbøger«, 2. B.
- »Sorø Amtstidende«, 29.-12.-1925: »Fra Studehandelens Dage«.
- A. Johs. Steenstrup:* »Nogle agrariske Betragtninger fra Fortid og Nutid« (Kronik i »Flensborg Avis«, 2. og 3. Novbr. 1932).
- Arne Sundbo:* Af Vardes og Hjertings Historie (F. Ribe Amt, 1917, S. 527–56 og 1918, S. 573–606).
- Nicolai Svendsen:* »En vestslesvigsk Egn« (Festskr. til H. P. Hansen, 1932).
- Th. Sørensen:* »Af Egnens Historie« (»Herning Folkebl.«, 9.-10.-11. August 1927).
- A. E. M. Tang:* »Foreløbig Anvisning til Studehandel paa England« (Medd. til Landoekonomisk Tidende i 1850, 11. Side).
- Poul Tørp:* »Erindringer fra en dansk Bondes lange Liv« (Memoirer og Breve, 20. B., 1923).
- Kr. Sørensen Testrup:* »Relation om Tingene og Tingstederne samt Rettens Betjening« (1747).
- A. Thaning:* »Nogle Erindringer og Oplevelser fra Mors«, 1834–36 (Saml. t. j. Hist. o. Topogr., 3. R., 5. B., 1907).
- Fr. Thaarup:* »Vejlledning til d. danske Monarkis Statistik« (2. Udg. 1794).
- H. Thomsen:* »De gamle Drivveje paa Hertugdømmernes Grund før 1864« (Sønderjyds Maanedsskrift, 1924–25).
- Knud Thøgersen:* »Studehandlere og Løsdriftens Veje« (»Jyds Landbrug«, 1931, S. 139). »Studehold og Studehandel« (S. St. 1930, S. 983). »Vestjyds Eksportforening« (m. St., 1920, . 313–17).
- Niels Hansen Uhd:* »Et Aarhundredes Fremskridt« (F. Ribe Amt, 1906, S. 117).
- Kong Valdemar Sejrs* Jordebog, udg. af Oluf Nielsen 1873.
- P. S. Vig:* »Peter Vig i Fitting og hans Studehandler« (F. Ribe Amt, 1915, S. 170–77).
- N. Hartz og H. Winge:* »Om Uroksen fra Vig« (Aarbg. f. n. Oldkynd. o. Hist. 1906).

LITTERATURLISTE

J. D. W. Westenholz: »Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden« (Udg. af Alexander Rasmussen, 1919).

E. C. Werlauff: »Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie« (Vidsk. Selsk. phil.-hist. Afhn., 5. B., 1836).

Jens Lauridsen Wolff: Enconmion Regni Daniæ – Eller »Danemarckes Riges Lof« (1654).

J. P. Aaboe: »Fra Kragelund Sogn« (F. Viborg Amt, 1931).

Pengekisten fra Juellingsholm i Sndr. Omme, som Side 43 er gengivet i Tegning er af udskaaet Egetræ og jernbeslaaet. 1 Alen lang, $\frac{3}{4}$ Alen høj og $\frac{1}{2}$ Alen bred. Dens Alder kendes ikke. Men den vides at ha tilhørt Slægten paa Juellingsholm i flere Led. Ved Giftermaal kom den i Slægten Plaugborgs Eje (Lunderup v. Varde).

Nu ejes Skrinet af een af Slægten: Komponisten Thorvald Madsen, Odder.

NAVNELISTE OVER MEDDELERE

Stoffet til denne Bog er i smaa og større Stumper samlet sammen fra mangfoldige Steder og Kilder. Særlig den mundtlige Overlevering og de enkelte førstehaands Kilder, som endnu findes, har jeg udnyttet stærkest muligt.

Det er da givet, at jeg er kommen i Takskyld til mange, der velvilligt har skænket mig af deres Viden og fortalt for mig – lidt eller meget – som nu deres Forraad var.

Hver af de mange skylder jeg en oprigtig Tak for Venlighed og Haandsrækning. Denne Tak burde jeg sige hver enkelt. Det naar jeg dog ikke, men maa nøjes med her at nævne Navnene paa de mange, der har ydet mig Oplysninger, Hjælp eller Stof under Arbejdet med nærv. Bog.

Landsarkivar Svend Aakjær, Viborg.
Gaardejer Jacob Aarup, Velling.
Rentier, fh. Kroejer Carl Ankersen, Ustrup.
Frk. Ankersen, Ustrup.
Lærer Antonsen, Kokspang, Varde.
Forfatteren Anton Berntsen, Vejle.
Frk. Karen Bruhn, Ringkøbing.
Gaardejer Andr. Christiansen, »Kirkebygaard«, Holmsland.
Aftægtsmand Søren Christensen (Post), Nr. Nebel.
Gaardbestyrer A. Th. Christensen, Lunde.
Handelsmand Nis Christensen, Nr. Nebel.
Gaardejer, Amdsraadsmedlem Søren Degn, Skærbæk, Sønderjylland.
Arkivar: Magister Hans Ellekilde, »Dansk Folkemindesamling«
(Det kgl. Bibliotek).
Gaardejer Niels Forsom, Bjerggaard, Ølgod.
Handelsmand Laust Frandsen, Arnborg.
Direktør Vilh. Frederiksen, »Søndergaard«, Hurup.
Redaktør P. Friis, »Vestkysten«, Varde.
Repræsentant Marius Guldager, Krusbjerg, Ølgod.
Slagtermester C. H. P. Gøttsche, Herning.

NAVNELISTE OVER MEDDELERE

Forfatteren H. P. Hansen, Herning.
Gaardejer Kr. Hansen, Ansager.
Vognmand Peter N. Hansen, Krusbjerg.
Malmester Th. K. Hansen, Hoven.
Gaardejer Andr. Hansen, Krusbjerg, Ølgod.
Bogholder Schrifter-Holm, Randers.
Gaardejer Chr. Bjerg Jensen, »Kirkegaard«, Hoven.
Rentier Johs. Jensen, Ahler Østergaard.
Gaardejer J. Thomsen Jensen, Ahler Østergaard.
Formand for Randers Eksportforening Jørgen Jensen, Borup.
Gaardbestyrer Marius Jensen, V. Thorsted, Egtved.
Gaardejer Jens Jepsen, Lunde J.
Fhv. Gaardejer Mikkel Chr. Jepsen, Marup-Krogaard.
Gaardejer Jens Jepsen, Rønhøjgaard, Marup.
Pens. Lærer Peder Jæger, Bramming.
Enkefru Mathilde Riber Jørgensen, Lifstrup v. Varde.
Fhv. Gaardejer Lars Jørgensen, Gamle Præstegaard, Lomborg
v. Lemvig.
Fhv. Direktør Niels Karstoft, »Bakkelide«, Hoptrup.
Gaardejer Therkild Karstoft, »Neder Ugelkær«, Ulfborg.
Købmand Chr. Kjærgaard, Kirkegade 92, Esbjerg.
Gaardejer og Handelsmand Knud Knudsen, »Vejlgaard«, Gulle-
strup ved Herning.
Forfatter, Lærer H. K. Kristensen, Lunde J.
Overbibliotekar Johs. Evald Tang Kristensen, Aalborg.
Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg.
Lærer John. Kvist, Kragelund Skole ved Bække.
Bogholder Anders Lambæk, Vestjydsk Eksportforenings Kontor,
Ringkøbing.
Arbejdsmand Niels H. Lustrup, Roager, Sønderjylland.
Handelsmand Niels Lykke-Sørensen, Varde.
Gaardejer Jes Lyne, Rottarp, Outrup.
cand. pharm. O. Løye, Løve Apoteket, Randers.
Proprietær S. Hansen Madsen, Thimgaard.
Boghandler G. Madsen, Tarm.
Gaardejer V. Mathiesen, Randrup, Sønderjylland.
Gaardejer Kr. Mathiassen, Ørbæk, Hoven.
Direktør N. Moustgaard, Esbjerg.
Gaardejer Karl Møberg, Klink, Hejnsvig.
Kroejer P. Nikolajsen, Hovborg Kro.
Fhv. Gaardejer Anders Nielsen, Aarup i Hanning.
Fhv. Gaardejer P. Medum Nielsen, Krusbjerg, Ølgod.
Købmand Nissen, Ansager.

AD JYDSKE VEJE SØNDERUD

Sognefoged M. Olsen, Hemmet.
Rentier Johs. Overgaard, Ølgod.
Veteran Milter Pedersen, Velling.
Handelsmand Jens Petersen, Novrup.
Snedker Jørgen Poulsen, Hjortlund.
Møllejer Janus Rahbæk, Aarre.
Rentier Kr. Sørensen Rahbæk, Fruergaard, Sdr. Felding.
Fhv. Gaardejer, Handelsmand Jacob Rask, Jernvedlund.
Lærerinde Frk. Rask, Jernvedlund.
Formand for Aarhus Eksportslagteri P. Smed Rasmussen.
Sognefoged og Møllejer A. Ravn, Jernved.
Aftægtsmand Kristen Ravn, Fihuse, Randbøl.
Gaardejer Kr. Raunkjær, Raunkjærgaard, Lyne.
Kromand Jens Riber, Ølufvad Kro ved Varde.
Forfatteren August F. Schmidt, Brabrand.
Gaardejer Andr. Svendsen. Hjemsted. Sønderjylland.
Rentier Niels Sørensen, Tarm.
Købmand C. Nielsen Termansen, Ribe.
Sognefoged J. M. Terkelsen, Tjærborg.
Handelsmand Therkild Therkildsen, Randrup, Sønderjylland.
Provst E. K. Thyssen, Ribe.
Gaardejer Niels Thygesen, Rahbækgaard, Aadum.
Forretningsfører Tobias Tobiassen, »Vestkysten«, Esbjerg.
Sparekassedirektør Marius Tobiasen, Ribe.
Lærer Øllgaard, Hejbøl Skole, Ølgod.
Gaardejer Jes Østergaard, Hornelund, Horne.

Tidligere udkom af Salomon J. Frisfelt:

Lyng. Blade af Hedens Krønikebog. 1918.
Af Jordens Æt. Roman. 1921.
Mellem to Taarne. Roman. 1926. Ny Udgave. 1949.
Gennem de jyske Udmarker. 1929.
4. Oplag (10,000 Eksplr.). 1947.
Ad jyske Veje sønderud. 2. Oplag 1934.
Fra Vildornen til Baconsvinet. 1938.
Konsulen. 1938.
Et Stykke vestjysk Bondehistorie. 1938.
Godtfolk og Skidtfolk. Noveller. 1939.
2. Oplag Vignetudgave. 1941. Ny Udgave. 1959.
Ajs kjør te Rajs. Kulturhistorie. 1939.
Hvor Vejene samles. Kulturhistorie. 1940.
Det skete en Søndag – Digte. 1944.
Natten og den døde Gaard. Roman. 1945.
Vestjylland og Varde Bank. Kulturhistorie. 1947.
Mands Mod. Noveller. 1948.
Dagen og det grønne Land. Roman. 1955.

Sammen med Red. Knud Ree og Dr. phil. Hans Jensen:
»Bogen om I. C. Christensen«. 1941.

Sammen med Hans Povlsen:
Jyllandsværket. 1956.

Sammen med T. Tobiassen, Kragelund:
Vi tapper af Tønden. (2. Oplag). 1935.
Teglstensbrokker i en Plovfure. (2. Oplag). 1936.
Vi svinger vor Høle. 1937.
Kjærgaard. J. M. Lauridsen. 1938.
Dem Vester fra. 1939.
Spyt i Næverne, Folkens 1940.
Os selv – og de fremmede. 1941.
Vi hilser paa Landsmænd. 1942.
Afsides Kroge – midt i Verden. 1943.
Mere end Mandsværk. 1944.
Østersogn og Vestersogn. 1945.
Sognets Veteraner. 1946.
Højt paa Straa i det gamle Sogn. 1947.
Nabo til Kræn Vester. 1948.
Jyder Vester fra. 1949.